

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUK VE SİYASET İLİŞKİSİ: İYİLEŞTİRİCİ
YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ABD MÜDAHALELERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Mustafa MUTLU

Danışman

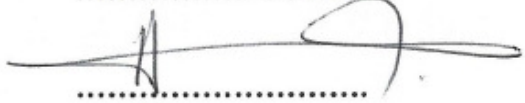

Prof. Dr. Mehmet DALAR

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa MUTLU'ya ait "Uluslararası Hukuk ve Siyaset İlişkisi: İyileştirici Yaklaşım Bağlamında ABD Müdahaleleri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **Doktora Tezi** olarak oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

31.01.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mehmet DALAR	
Üye : Prof. Dr. Ali YAMAN	
Üye : Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ	
Üye : Dr. Öğr. Ü. Elif ŞİMŞEK ÖZKAN	
Üye : Doç. Dr. Umut KEDİKLİ	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora Tezi olarak sunduğum, “Uluslararası Hukuk ve Siyaset İlişkisi: İyileştirici Yaklaşım Bağlamında ABD Müdahaleleri” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntıların adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa MUTLU

31.01.2019

ÖN SÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, uluslararası hukuk ve siyasetin normatif temellerini ortaya koymaktadır. Bununla bağlantılı olarak hukuk ve siyaset alanında önemli düşünürlerin fikirlerine yer verilmektedir. Uluslararası sistemin adil bir şekilde sürdürülmesi için gerekli tarihsel arka planın günümüzdeki “Ebedi Barış” a katkılarına değinilmiştir. Bütün bu düşünceler etrafında uluslararası hukuk ve siyasetin ABD gibi bir hegemon devletin tek taraflı müdahalelerine karşı nasıl oluşturulması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hukuk ile siyaset ilişkisinin günümüzde nasıl olması gerektiği konusunda farklı eleştirel yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlardan özellikle iyileştirici yaklaşım bağlamında uluslararası hukukun uluslararası toplumun genel bir fikir birliği ile düzenlenmesi gerektiği günümüzde yaşanan insanlık trajedileri ve devletlerin tek taraflı müdahalelerin engellenmesinde önemli fırsatlar sunduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Hazırlanan bu çalışmanın uluslararası ilişkiler alanında son derece önemli bir yere sahip olan normatif bakış açısının alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması bizleri mutlu edecektir.

Çalışmamın başından itibaren bütün süreçte değerli düşüncelerini, yardımlarını ve vaktini hiç esirgemeyen danışmanım Kıymetli Hocam Prof. Dr. Mehmet DALAR’a akademik yaşamıma katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Tezimin oluşmasında değerli görüş ve bilgilerini paylaşarak beni yönlendiren ve katkı sağlayan tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Ali YAMAN ve Doç Dr. Koray TÛTÛNCÛ’ye çok teşekkür ederim. Eğitim ve öğretim hayatımın her aşamasında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, bu süreçte anlayışlarından dolayı Eşim Gülsüm ve kızım Doğa İlke’ye teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa MUTLU

31.01.2019

ÖZET

ULUSLARARASI HUKUK VE SİYASET İLİŞKİSİ: İYİLEŞTİRİCİ YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ABD MÜDAHALELERİ

Mustafa MUTLU

Doktora Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet DALAR

Ocak 2019, 260+ xii Sayfa

Hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği farklı düşünürlerin çalışmalarının konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda normatif düşünceler önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle normatif teoriler açıklanmış ve bu teorilerle bağlantılı düşünürlerin hukuk ve siyaset üzerine düşünceleri ele alınmıştır.

Uluslararası hukuk ile adilane bir barışın kurulmasının imkanları farklı eleştirel yaklaşımlar olan İki Retorik, Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL) ve İyileştirici Yaklaşım bağlamında ele alınmıştır. Özellikle İyileştirici Yaklaşım (*Progressive Approach*) farklı düşüncelerin bir arada olması nedeniyle zengin bir içerik sunmaktadır. Somut olaylara somut çözümler sunması ve hukukun üstünlüğünü öne çıkaran İyileştirici Yaklaşım, günümüzde, uluslararası hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin açıklanmasında ve uluslararası sistemde yaşanan sorunların çözümü için en uygun yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

ABD'nin gerçekleştirdiği 11 Eylül sonrası Afganistan müdahalesi, uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. ABD, siyasi olarak çıkarlarında

uluslararası hukuku güce önelediği ancak bunu yapamaması durumunda güç kullanarak çıkarlarına ulaşmaya çalıştığı ortaya konulmuştur. Böylece, uluslararası hukukun İyileştirici Yaklaşım bağlamında yeniden inşa edilmesinin ve evrensel bir barışın kurulması için gerekli koşullar hukuki ve siyasi açıdan çalışmanın amacına uygun olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Normatif Teoriler, İyileştirici Yaklaşım, ABD, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Siyaset.

ABSTRACT

INTERNATIONAL LAW AND POLITICS RELATIONS: THE INTERVENTIONS OF USA IN THE CONTEXT OF THE PROGRESSIVE APPROACH

Mustafa MUTLU

PhD Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Mehmet DALAR

January 2019, 260 + xii Pages

The matter of how the relationship between law and politics should be has formed the topics of various philosophers' studies. Normative thoughts occupy an important position in this regard.

In this thesis, initially, normative theories have been described and the thoughts of the related philosophers about law and politics have been handled.

The opportunities for building a fair peace with international law have been handled within the context of various critical approaches such as Two Rhetorics, Third World Approaches to International Law (TWAIL) and Progressive Approach. Progressive Approach, especially, offers a rich content because it consists of various thoughts. Putting forward the principle of the rule of law and providing concrete solutions to concrete events, the Progressive Approach, today, has been considered as the most suitable approach to describe international law and politics relation and to solve the problems faced in international system.

The US intervention in the post-9/11 period was evaluated in the context of international law and politics. In the United States, it has been revealed that in the interests of politics, international law has prioritized power, but if it fails to do so, it tries to reach its interests by using force. Thus, the necessary conditions for the reconstruction of international law in the context of Progressive Approach and the establishment of a universal peace were evaluated legally and politically in accordance with the purpose of the study.

Keywords: Normative Theories, Progressive Approach, USA, International Law, International Politics.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. NORMATİF TEORİLER	7
1.1. Normatif Teoriler ve Uluslararası İlişkiler	8
1.2. Normatif Teori ve Pozitivizm	13
1.3. Uluslararası Hukuka Farklı Eleştirel Yaklaşımlar	18
1.3.1. Uluslararası Hukuka İki Retorik Yaklaşım.....	18
1.3.2. Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL)	20
1.3.3. Uluslararası Hukukta İyileştirici/İlerici Yaklaşım.....	30
1.4. Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Düşüncesi ve Uluslararası Hukuk.....	39
1.4.1. Habermas'ın Kant Eleştirisi.....	62
1.4.2. John Rawls: Halkların Yasası ve Adalet	66
1.5. Hugo Grotius: Doğal Hukuk ve Uluslararası Hukuk Anlayışı	73
1.5.1. Doğal Hukuk Anlayışı	74
1.5.2. Uluslararası Hukuk Anlayışı.....	77
1.6. Formalist Hukuk Anlayışında Normativist Pozitivizm: Hans Kelsen'in Norm, Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Anlayışı	81
1.6.1. Norm Anlayışı	82
1.6.2. Egemenlik Anlayışı	88

1.6.3. Ulusal ve Uluslararası Hukuk Anlayışı	91
1.6.4. Kelsen'in Uluslararası Hukuk Açısından Suç ve Yaptırım Olarak Misilleme ve Savaş Anlayışı.....	94
1.7. Carl Schmitt'in Norm, Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Anlayışı.....	99
1.7.1. Norm ve Karar Anlayışı.....	100
1.7.2. Egemenlik ve İstisna Hali	102
1.7.3. Dost-Düşman, Partizan ve Terörizm	106
1.7.4. Uluslararası Hukuk Anlayışı.....	116
1.7.5. Milletler Cemiyeti'ne Bakışı	122

II. BÖLÜM

2. ABD DIŞ POLİTİKASI ve MÜDAHALELERİ	124
2.1. ABD Başkanları Doktrinleri Çerçevesinde ABD Dış Politikası.....	124
2.1.1. Reagan Doktrini: Uluslararası Hukuk ve Siyaset	126
2.1.2. George H. W. Bush ve Yeni Dünya Düzeni	129
2.1.3. Bill Clinton: Tek Kutuplu Uluslararası Sistem.....	134
2.2. Hukuki ve Siyasi Bağlamda Soğuk Savaş Dönemi ABD Müdahaleleri.....	140
2.2.1. 1965 Dominik Cumhuriyeti Müdahalesi	142
2.2.1.1. Müdahale Öncesi Dominik Cumhuriyeti'nin Siyasi Yapısı ve Müdahale	142
2.2.1.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi	144
2.2.2. 1983 Grenada Müdahalesi	147
2.2.2.1. Müdahale Öncesi Grenada'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale	148
2.2.2.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi	149
2.2.3. 1986 Libya Müdahalesi	151
2.2.3.1. Müdahale Öncesi Libya'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale.....	152
2.2.3.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi	153
2.2.4. 1989 Panama Müdahalesi	156
2.2.4.1. Müdahale Öncesi Panama'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale	157
2.2.4.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi	158
2.3. ABD ve Uluslararası Hukuk	161
2.3.1. ABD ve Birleşmiş Milletler Sistemi.....	161

2.3.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM).....	165
2.3.3. ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne Karşı Tutumu	170
2.3.4. İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna	173

III. BÖLÜM

3. ABD'NİN 11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ.....180

3.1. 11 Eylül Terör Saldırıları ve ABD'nin Hegemonya Kurma Çabaları	182
3.2. Bush Doktrini ve Uluslararası Hukuk.....	184
3.3. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi	190
3.3.1. Birleşmiş Milletler ve Terörizm Tanımının Yokluğu.....	190
3.3.2. 11 Eylül Sonrası Terörizmle Mücadele	196
3.3.3. Önleyici Savaş ve Terörizmle Mücadele	202
3.3.4. Birleşmiş Milletler 1368 ve 1373 Sayılı Kararları Bağlamında Müdahale	212
3.3.4.1. 1368 Sayılı Karar	213
3.3.4.2. 1373 Sayılı Karar	216
3.3.5. NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi.....	219
3.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesinden Sonra 2003 Irak Müdahalesine Meşruiyet Arayışı	221

IV. BÖLÜM.....224

4. SONUÇ .....

KAYNAKLAR .....

230

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ASPA** : The American Servicemembers' Protection Act (Amerikan Personelini Koruma Yasası)
- AQAM** : Al Qaeda and Associated Movements (El-Kaide ve İlgili Hareketler)
- BM** : BM
- FKÖ** : Filistin Kurtuluş Örgütü
- GATT** : General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
- ICISS** : International Commission on Intervention and State Sovereignty (Müdahale ve Devletin Egemenliği Uluslararası Komisyonu)
- ISAF** : International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
- KLA** : Kosovo Liberation Army (Kosova Kurtuluş Ordusu)
- MC** : Milletler Cemiyeti
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NJM** : New Jewel Movement (Yeni Mücevher Hareketi)
- OAS** : Organization of American States (Amerikan Devletler Örgütü)
- OECS** : Organisation of Eastern Caribbean States (Doğu Karayip Devletleri Örgütü)
- R2P** : Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TWAIL** : Third World Approaches to International Law (Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları)
- UAD** : Uluslararası Adalet Divanı
- UAEA** : Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
- UCM** : Uluslararası Ceza Mahkemesi
- UÇK** : Ushtria Çlirimtare e Kosovës (Kosova Kurtuluş Ordusu)
- USA** : United States of America

GİRİŞ

Hukuk ve siyaset ilişkisi özellikle ulus devletlerin ortaya çıkmasından itibaren bireylerden başlayarak uluslararası sistemi etkilemiştir. Bazen hukuk; politikaya, bazen de politika; hukuka yön vermiştir. Özellikle hukuk ve siyaset arasındaki ilişki uluslararası düzeyde uluslararası sistemi oluşturan devletlerin davranışlarını belirlemektedir. Savaş ve barış üzerine kurgulandığı ve savaşın topyekün yok etme olarak algılandığı geçmiş dönemler dikkate alındığında uluslararası sistemin normatif temellerde kurulması ve hukukun bu kurulan temellerde bir güvence olarak tesis edilmesi gerekmektedir.

11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırılar ve sonrasında ABD'nin Afganistan ve Irak'a karşı giriştiği müdahaleler birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Çalışmada bunlar dikkate alınarak ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin hukuki ve siyasi yönden ne anlam ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Bu anlamda değerlendirildiğinde normatif teorinin ne anlam ifade ettiği ve 21. yy.'da yerinin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca normatif teorilerin pozitivizm ile ilişkisinin ortaya konularak hangi yönlerden uluslararası topluma katkı sağlayacağı üzerinde durulacaktır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 21. yy.'da uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisinin ABD müdahaleleri çerçevesinde konumunun ne olduğu ve normatif bir düzen arayışının farklı boyutlarının ele alınarak uluslararası hukukun normatif temellerde yeniden inşa edilmesinin gerekliliği/zorunluluğu evrensel bir barışın kurulması için gerekli şartların neler olduğunun belirlenmesidir. Süper güç konumundaki bir devletin siyasi olarak çıkarlarında uluslararası hukuku güce öncelediği ancak bunu yapamaması durumunda güç kullanarak çıkarlarına ulaşmaya çalıştığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte ABD'nin uluslararası sistemi dizayn etme girişimlerini ne ölçüde gerçekleştirdiği ve uluslararası hukuk ve siyaset kurumunun bu noktada

nerede bulunduğu belirlenerek bu hususlar normatif bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu belirleme sadece uluslararası hukukun yeniden dizayn edilmesi anlamında belirlenmemiş, aynı zamanda uluslararası hukuk ve siyasetin uluslararası sistemi nasıl ve hangi yönlerden etkilediği göz önünde bulundurulmuştur. Böylelikle, yeni sayılabilecek eleştirel yaklaşımlar bağlamında çözüm önerisi normatif bakış açısı ile uluslararası hukukun ve siyaset ilişkisinin uluslararası toplumun ihtiyaçları ve evrensel bir barışın kalıcı olması için hangi özellikleri taşıması gerektiğinin saptamasının yapılması amaçlanmaktadır.

İyileştirici Yaklaşım bağlamında ABD müdahaleleri ile uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisinin konumunun ne olduğu ve uluslararası hukukun normatif temellerde yeniden inşa edilmesinin ve evrensel bir barışın kurulması için gerekli koşulların araştırılması çerçevesinde tezimizin üç araştırma sorusu bulunmaktadır:

Birincisi; ABD gerektiğinde uluslararası hukuku kullanarak gerçekleştiremediği müdahalelerini gücünü kullanarak mı gerçekleştirmektedir?

İkincisi; uluslararası hukuka farklı eleştirel yaklaşımlar, uluslararası hukukun nasıl olması gerektiği yönünde ABD'nin tek taraflı ve güç kullanarak gerçekleştirdiği müdahalelerin önüne geçmek için ne gibi imkanlar sunmaktadır?

Üçüncüsü; ABD, İyileştirici Yaklaşım bağlamında uluslararası hukuka uygun davranmakta mıdır?

Tezimizin temel savları ise;

- 1- ABD, müdahalelerinde öncelikle uluslararası hukuku kullanarak gerçekleştirmeye çalışmakta, ancak uluslararası hukukun kendi önünde bir engel olarak görmesi ile güç kullanarak müdahalelerini gerçekleştirmektedir.
- 2- Hukukun üstünlüğüne yaptığı vurgu ile iyileştirici yaklaşım, uluslararası müdahaleler ve uluslararası ciddi sorunların çözümünde en makul çözümleri üretmektedir.
- 3- ABD, İyileştirici Yaklaşım bağlamında uluslararası hukuka aykırı davranmaktadır.

Uluslararası hukuk, farklı eleştirel hukuk çalışmalarının konusunu oluşturmuş ve oluşturmaya devam etmektedir. Uluslararası hukukun uluslararası toplum açısından evrensel olarak yapılması gerekenler birinci bölümde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda uluslararası hukuka yönelik farklı eleştirel yaklaşımlar incelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak, uluslararası hukuka *iki retorik* yaklaşım ele alınacaktır. Daha sonra uluslararası hukuka eleştirel çalışmalardan olan Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımı (TWAIL) ele alınarak, bu yaklaşımın kapsamı ve imkanlarının ne kadar gerçekleştirilebileceği incelenerek, uluslararası hukuku hangi yönde etkilediğine veya bu imkanlarının kısıtlı olup olmadığına yönelik düşüncelere yer verilecektir. Son olarak eleştirel hukuk çalışmalarından olan iyileştirici yaklaşım incelenerek uluslararası hukukun hangi temellerde yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunan düşünceye yer verilerek, bunun evrensel bir barış düşüncesine katkı sağlayıp sağlayamayacağı tartışılacaktır.

Ayrıca, uluslararası hukukun kurucusu olarak Hugo Grotius'tan itibaren devletlerin hukuka neden ihtiyacı olduğu ve siyasetin bu durumda nasıl konumlandığı özellikle 20. yy.'dan itibaren devletlerin hukuk ve siyaset ilişkisi daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlaması açısından değerlendirilecektir. Özellikle 20. yy.'da iki büyük dünya savaşının ortaya koyduğu yıkımlar uluslararası toplumun karşılaştığı sorunların çözümünde hukukun gerekliliği ve siyaset karşısında hukukun zayıf devlet veya toplumların koruyucusu olarak görev yapacağına olan inanç ve istek, sürekli üzerinde düşünülmesi gereken kavramlar seti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 20. yy.'da temelleri atılan saldırı savaşının yasaklanması çabalarının 21. yy. itibariyle konumunun değişip değişmediği incelenerek günümüzde devletlerin meşru müdafaa ve önleyici savaş kapsamında bir devlete müdahalesinin hukuki ve siyasi olarak değerlendirilmesi yapılacaktır.

Uluslararası sistemin normatif temellerde sağlıklı bir barışın kurulması için gerekli şartları sıralayan Kant'ın Ebedi Barış eseri önemli görünmektedir. Çalışmada Kant'ın Ebedi Barış eserinin ayrıntılı bir incelemesi ve günümüz koşullarında Ebedi Barış düşüncesinin hangi noktada olduğuna yer verilecektir. Ayrıca, Kant'ın Ebedi Barış eseri çerçevesinde ABD'nin uluslararası hukuk ve siyaset karşısındaki konumu

tartışılacaktır. Ayrıca Jurgen Habermas'ın Kant'ın Ebedi Barış eserinin ebedi bir barışı sağlayıp sağlayamayacağı üzerine eleştirel bakışına yer verilecektir.

Bu bölümde ayrıca Hans Kelsen'in hukuka bir bilimsel boyut kazandırarak hukukun bir bilim olabilmesi için gereklilikleri ile siyasetin hukukla ilişkisi ve hukuk ve siyasetin nasıl hareket etmesi gerektiği incelenecektir. Hukukun bir bilim olarak anlaşılması için onu sosyolojik ve ahlaki unsurlardan, diğer bir ifadeyle onun hukuk-dışı olarak adlandırdığı unsurlardan kendisini arındırmaya çalışması açıklanarak norma yaptığı vurgu egemenlik ve uluslararası hukuk bakımından incelenecektir. Diğer taraftan Hans Kelsen'in çağdaşı Carl Schmitt'in "Egemen" ve "Karar" kavramlarının ne ifade ettiği açıklanarak *istisna halinin* şartları ve hukukun siyaset karşısındaki durumu açıklanarak ulusal ve uluslararası hukuk kapsamında tezin amacına uygun olarak tartışılacaktır. Ayrıca Carl Schmitt'in "Partizan" kavramının günümüz terörist olarak adlandırılan gruplardan farkının neler olduğu ortaya konularak Partizan kavramının terörist kavramını hangi yönlerden karşılayıp karşılamadığı tartışılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda uluslararası hukukun, uluslararası siyaset ile ilişkisi düşünürler yardımı ile 21. yy.'da siyaset ve hukukun konumu saptanmaya çalışılacaktır. Bu sayede uluslararası hukukun normatif yapısının 21. yy.'da hangi yönleriyle eksikleri olduğu ve *ilkel bir hukuk ve Batıya ait* olmanın ötesine geçip geçemediği eleştirilerine cevap verilecektir.

ABD'nin uluslararası sistemi düzenleme girişimlerini öncelikle uluslararası hukuku kullanarak gerçekleştirmeye çalıştığı ancak bunun etkili olmadığı dönemlerde bu amacına güç kullanarak ulaştığı gösterilmeye çalışılarak, bu müdahalelerle ABD'nin istediği sonuca ulaşamadığı savunulmaktadır. Güç kullanmasının yolunu açan nedenlerin neler olduğu ve bölgesel, uluslararası örgütlere dayanarak aldığı kararların güç kullanımını meşrulaştırıcı etkenler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'na dayanarak müdahalelere hukukilik kazandırma girişimleri, güç kullanmanın iki istisnasının geniş yorumlanması ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin müdahalelerini, BM Antlaşması'nın kuvvet kullanılmasını düzenleyen "meşru müdafaa" kapsamının geniş yorumlanması sonucu gerçekleştirmesinin önüne geçmek için uluslararası hukukun normatif anlamda

ele alınarak, uluslararası toplumu kapsayacak şekilde gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde, öncelikle Soğuk Savaş döneminde görev alan ABD Başkanlarının uluslararası hukuk ve siyaset hususlarındaki görüşlerine yer verilecek, Soğuk Savaş dönemindeki müdahaleleri hukuki ve siyasi olarak değerlendirilecektir. Bu dönemde gerçekleştirilen müdahaleler ile ABD'nin uluslararası hukuk ile ilişkisi BM ve Uluslararası Ceza Mahkemesi açısından değerlendirilerek, uluslararası toplumun tarafsız bir mahkemeye olan ihtiyacının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Üçüncü bölümde ise; 11 Eylül saldırılarında iş başında olan Bush yönetiminin Bush Doktrini olarak bilinen 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ele alınacaktır. Bu açıdan Bush Doktrini'nin, Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistem ile Soğuk Savaş sonrası özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası *uzlaşmaz* tek taraflılığı mı yoksa uluslararası hukukun öngördüğü normatif anlamda mı ifade bulduğu üzerinde durulacaktır. ABD'nin dış politikasında uluslararası hukuk ve siyasetin hangi konumda bulunduğu çerçevesi çizilmeye çalışılacak ve uluslararası sisteme etkileri incelenecektir.

11 Eylül saldırılarının uluslararası hukuk ve siyaset açısından bir dönüm noktası olduğu değerlendirildiğinde, uluslararası sistemde süper güç konumundaki bir devletin, hukuk ve siyaset ilişkisinin ABD'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin uluslararası hukuk ve siyaset bağlamında ne gibi sonuçlara yol açtığı bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır. 11 Eylül saldırılarının bir devlet tarafından doğrudan yapılmamasına karşın, "teröre karşı savaş" bağlamında değerlendirilerek uluslararası hukukun terörizm konusundaki düzenlemelerine değinilecek ve üzerinde tam olarak uzlaşılan bir tanım yokluğunun ne gibi riskleri beraberinde getirdiği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda uluslararası hukuk ve siyaset düşünürlerinin uluslararası sistemin sorunlarına yaklaşımları ve üzerinde durdukları kavramlar, ABD'nin Afganistan müdahalesi bağlamında değerlendirilecektir. Afganistan müdahalesinin uluslararası hukuk ve siyaset açısından, terörizm ve terörizmle mücadele bağlamında BM'nin konumu saptanarak yeniden yapılandırılması ve uluslararası hukukun, uluslararası toplumu

kapsayıcı şekilde *iyileştirilmesi* gerektiği ortaya konularak kuramsal çerçeve ile bağlantılı değerlendirilecektir.

Sonuç bölümünde uluslararası hukuk ve siyasetin biri diğerine karşı değil birbirlerini tamamlayıcı olması, gelecek için bireyden uluslararası topluma kadar “barış” olgusuna katkı sağlayacağı ve bunun kuramsal olarak normatif anlamda mümkün olduğu tartışılacaktır. ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrası tek taraflı müdahalelerinin, gerçekleştirilmek istediği amacına hizmet etmediği ortaya konulacaktır. Ayrıca bu bağlamda ABD’nin rızadan zora dayalı bir sisteme doğru eğilim göstermesiyle hem ABD’nin hem diğer uluslararası toplumu oluşturan diğer devletlerin barışın sağlanmasından uzaklaştığını, bunun uluslararası hukukun iyileştirilmesi ile engellenebileceği ortaya konulacaktır.

I. BÖLÜM

1. NORMATİF TEORİLER

Uluslararası İlişkiler disiplini epistemolojik ve ontolojik olarak idealizm çerçevesinde ortaya çıkmasına rağmen, uzun yıllar pozitivistin etkisi altında kalmıştır. Temel sorunları, bilimsel ve tarihsel olarak bu çerçevede ele alınmıştır. Bu sorunların temelinde, iki savaş arası dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ile Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının devletlerin dış politikalarında normatif teorinin etkisini kısıtlamıştır. Uluslararası toplumun anarşik olması normatif teorilerin önemini uzun yıllar arka planda bırakmıştır. Dağı'nın da belirttiği gibi bunun en önemli nedenlerden biri, Uluslararası ilişkiler disiplininin diğer bilim alanlarına "kendini ispat etmeye çalışması" olarak görülebilir (Dağı 2003: 200). Günümüz uluslararası ilişkiler disiplini, kuruluş aşamasındaki yıllara oranla normatif anlamda gelişmesi için uygun imkanlar sunmaktadır. Köker'in ifade ettiği gibi, savaşın uluslararası ilişkilerde yerini uluslararası hukukun etik bir temelde yeniden inşa edilmesi gerekmektedir (Köker 2005: 60).

İki kutuplu uluslararası sistemin yerini tek kutuplu uluslararası sisteme bırakması, birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların çözümü normatif teorilerin önemini artırmıştır. Özellikle devletlerin tek kutuplu sistemde siyasi ve ekonomik sorunlarının çözümünde çeşitli normatif düşünceler ortaya konmuştur. Bu bağlamda uluslararası sistemin Realizm ile açıklanmaya çalışılan "anarşik" ve "çıkar" temelli düşüncesi ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Genel olarak normatif temelli düşünceler, uluslararası sistemin karşılaştığı sorunlara karşı uluslararası toplumun siyasi ve ekonomik açıdan nasıl olması gerektiğine yönelik düşüncelerin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde fikirler sunan yazarların ortak noktasını uluslararası hukuk ve siyasetin değer temelli geliştirilmesi bir gereklilikten ziyade bir zorunluluk olarak okunması gerekmektedir.

1.1. Normatif Teoriler ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkmasında önemli katkısı olan ahlak, etnik ve din temelli değerlerin önemi çok eski çağlara kadar dayanmaktadır. Bu nedenle normatif düşünce kadim bir geçmişe sahip olmakla insanoğlunun eylemlerinde veya karar süreçlerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda normatif teoriler uluslararası ilişkiler çerçevesinde de etkilerini göstermiştir. Hoffman'ın belirttiği gibi normatif teorilerin kökenlerini Plato ve Aristo'dan Aquinalı Thomas ve Augustine'e klasik siyaset felsefesinde bulmak mümkündür. Özellikle uluslararası hukuk ve siyaset bağlamında Grotius ve Kant'ın düşünceleri, günümüze etkileri bakımından öncüllerini oluşturmaktadır (Dağı 2003: 191-195; Hoffman 1985: 82). Normatif düşünce bağlamında bu düşünürler savaşların haklı olup olmadığından insan haklarının evrensel boyutuna kadar birçok eyleme karşı çözüm sunmaktadır. Özellikle hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin belirlenmesinde daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla normatif teoriler uluslararası ilişkilerin ahlaki boyutunu dikkate alan ve ürettiği anlam ve yoruma ilişkin daha geniş soruları dikkate alarak uluslararası ilişkilerde ne yapılması gerektiği yönünde en kritik soruların başlangıcını oluşturmaktadır (Brown 1992: 3; Frost 1986: 2).

Normatif teoriler “olan” veya “ne” sorusu yerine “olması gereken” veya “ne olması gerektiği” sorusuna cevap arayarak bu değerlendirmelerin gerek iç gerekse dış politikada moral (etik/ahlaki) yönünü ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde “yapılması gerekenin” ne olacağına karar verirken sık başvurulan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Frost 1986: 9). Normatif teoriler rasyonel davranışın dayatmacı özelliklerinden farklılaşarak insanın dış dünyayı belirleme özgürlüğünün, insan iradesiyle gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır. Pozitivizmin analiz yöntemleri dışına çıkarak olaylar karşısında “açıklayıcı” davranarak sonuçlar çıkarmaktadır (Arı 2013: 107). Frost'un belirttiği gibi uluslararası ilişkileri “açıklayıcı” bakış açısı “bilimsel” uluslararası ilişkiler olarak değerlendirilmiş ve uluslararası sistemde olması gerekenler konusunda teorileştirme çabalarından kaçınmışlardır (Frost 1986: 1).

Normatif teoriler dış politikaya yönelik fikirleri değer olarak sunmasından dolayı bu yönüyle insana ahlaki olarak yön göstermektedir. Dış politikada nasıl davranılması gerektiği konusunda normatif teoriler dış dünyayı yani olgular dünyasını tek başına bir veri olarak almazlar. Siyasi olarak yapılması gerekenlere bir yol göstererek “seçmeye” ve “eyleme” ilişkin bir özellik taşımaktadır (Dağı 2003: 187).

Uluslararası ilişkiler konusunda normatif teorinin önemli bir anlam yüklediği değer olgusunun gelişimi pozitivist paradigmalardan etkisi altında uzun zaman göz ardı edilmiştir (Bakan 2002: 428) Soğuk Savaş sonrası ulusal ve uluslararası düzeydeki sorunları açıklamakta yetersiz kalan pozitivist paradigmalardan, normatif teorinin Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik teoriler arasında önemi artırmıştır. Normatif teorilerin gelişimine önemli katkılar sağlamış olan konstrüktivizm, feminizm ve post-yapısalcı teoriler bu açığı kapatmaya çalışmış, ancak kendi içinde farklı alt gruplara ayrılmış ve bu gruplarda kendi içerisinde tartışmalar ve farklılıklar oluşturarak devam etmiştir. Normatif teorinin önde gelen savunucularından Frost’a göre normatif düşünürlerin temel sorunlara değer-merkezli çözüm arayışları; özgürlüğün ne olduğu, eşitliğin ve özgürlüğün uluslararası toplumda bir karışıklık oluşturup oluşturmadığı, siyasi otoritelerden hangisinin daha “iyi” olduğu ve bu bağlamda sistemde –ki varsa- bunlara bir minnet borcumuzun olup olmadığını sorgulamaktadır (Frost 1994: 110). Dolayısıyla Frost, normatif bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirilmesinde sade bir terminoloji ile öncelikle normatif teorinin görevinin devletin egemenliğe olan önceliği ile uluslararası sistemde egemenlik ve diğer devletlerin veya bireylerin haklarının uzlaştırılarak bir arka plan teorisi sunma görevi olduğunu ortaya koymaktadır (Brown 1992: 119). Ayrıca, egemenliğin bireysel hak ve özgürlüklere tercih edilip edilemeyeceği, uluslararası kaynakların dağıtımında adil olanın ne olduğu, hangi savaşların adil ya da haklı olduğu, bir devlete müdahale ne zaman ve ne şekilde haklı olacaktır ya da uluslararası terörizmle mücadele hangi ahlaki açıdan mücadele edilmesi gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır? Bu ve benzer sorular ve sorunlar normatif teorinin uluslararası ilişkilerde değer merkezli yanıtların kolay olmadığını göstermekle birlikte uluslararası sorunların çözümü için özellikle acil çözüm bekleyen sorunlar için yapılması gerekenler için ortak anlayışın başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Frost 1986: 1;83; Frost 1994: 110).

Fukuyama'nın belirttiği gibi 20.yy.'da uluslararası ilişkilerin devlet merkezli yapısı, askeri gücün öncelikli olarak artırılması şeklinde tezahür etmiştir (Fukuyama 2008: 206). Bu durum dönemin şartlarına uygun bir şekilde, devletlerin normatif konuların arka planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası artan insan haklarının önemi, ekolojik sorunlar, milliyetçilik (özellikle mikro-milliyetçilik), merkez-çevre, kuzey-güney tartışmaları, eşitsizliklerin kaynağı veya buna karşı etik çözüm önerileri normatif teoriyi yeniden uluslararası ilişkiler disiplini içinde ön plana çıkarmıştır (Cochran 2004: 4; Akyeşilmen 2014: 269).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle realizmin hegemonyasının yıkılmaya başladığı dönemde normatif teoriler yeniden canlanmaya ve hem niceliksel hem de niteliksel olarak artmaya başlamıştır. Thomson'un ifade ettiği gibi normatif bir uluslararası ilişkilerin kurulması gerekliliği, II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemden itibaren ilgi çekmeye¹ başlamış, BM gibi örgütlerin kuruluş felsefesinde yer alan normatif değerler yükseliş göstermiştir. Soğuk Savaş dönemindeki bu gelişmeler ile normatif teoriler daha önceki dönemde uluslararası barışın örgütsel olarak sağlanması üzerine kurulurken daha sonra "barış, örgütlenme ve çıkarların birleşimi" ile sağlanmasına yönelik gelişim göstermiştir (Thomson 1967: 285-286).

Falk, insan haklarına 20.yy.'ın ortalarından itibaren verilen önemle birlikte uluslararası sistemin insan hakları temelinde yeniden şekillenebileceğine inanan düşünürlerin başında gelmektedir. Falk'a göre küresel adaletin sağlanması ancak ve ancak insan haklarına saygının uluslararası sistemde yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktır. Falk, "insan haklarının etkili bir şekilde, asgari taahhüdünün ötesine geçerek, bireylerin çeşitli baskıcı hükümet biçimlerine karşı korunmasını sağlamak için genişletilmesi gerekeceğini" ifade etmektedir (Falk 2000: 2). Falk, 1990'lardan itibaren normatif gelişmelerin uluslararası ilişkilerde öneminin gün geçtikçe arttığına dikkat çekmektedir. Falk, ilk normatif devrimleri; Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinin bu yönde gelişmesi ile otoriter rejimlerden anayasal demokrasiye bir dizi barışçı geçiş aşamasında uluslararası insan haklarının önemli rol

¹ Erskine, özellikle bu dönemde normatif teorilerin ön plana çıkmasında Vietnam Savaşı ve bu savaş sırasında meydana gelen My Lai Katliamı, 1967 Arap-İsrail Altı Gün Savaşı ve Soğuk Savaş'ın nükleer caydırıcılık politikasının etkili olduğunu belirtmektedir (Erskine 2013: 39).

oynaması, ulusötesi toplumsal güçlerin ve aktivist ağlarının geniş bir dizi normatif (etik, hukuki, sosyal) karar arenasında etkisinin artması, kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasına dayanan sömürgecilik karşıtı hareket ve ortaya çıkardığı sonuçlar olarak sıralamaktadır (Falk 2005: 159-161).

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde uzun yıllar baskın olan realizmin değer ve gerçekler arasında yaptığı keskin ayırım, güç merkezli pozitivist anlayışına sahip realizmin karşısında, değer-merkezli normatif teorinin gelişmesini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Uluslararası ilişkiler alanında bazı sorunlara normatif cevap aranması özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde normatif teorilerin önem kazanmasına ve realizmin varsayımlarının sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda örneğin dekolonizasyon döneminde bağımsızlıklarını elde eden devletlerin sorunlarının çözümü için normatif teoriler bağlamında çözüm aranmıştır. Frost'a göre, uluslararası toplumun, eski Sovyetler Birliği üyesi devletlerden gelen özerklik veya bağımsızlık talepleri, Avrupa Birliği'ne ekonomik sebeplerden gelen mülteciler, Avrupa Birliği'nin görevlerinin neler olduğu sorunlar, normatif anlamda cevaplanması gereken problemleri oluşturmaktadır. Frost, Soğuk Savaş sonrası normatif teorilerin yeniden canlanması ile devletlerin neyin değerli olduğundan ziyade tehditlerin neler olduğuna önem verilmesine karşı çıkmaktadır². Çünkü gerçek ve değerler arasında keskin ayırımı savunmak, normatif teorinin gelişmesinin önündeki en büyük engeli kaldırmamaktadır (Frost 1994: 110).

Erskine'nin de belirttiği gibi tartışmaların gündeme geldiği kriz durumlarında bireyden uluslararası örgütlere kadar tüm devlet ve devlet dışı aktörlerin "ahlaki sorumluluğu" bulunmaktadır. Bu sorumluluk eylemlerinin kriz durumlarının ortaya çıkmaması için önlemler almaya ve mevcut sorunları iyileştiren eylemlerde bulunması gerekmektedir (Erskine 2013: 36). Yoksa, olması gerekenin sonuçlarından ziyade olanın açıklanmasını beraberinde getirerek sorunların çözümünü farklı boyutlarda ele alınması sorunların başka sorunlara yol açmasına neden olmuştur. Erskine'in belirttiği gibi uluslararası siyaset kaçınılmaz olarak etik boyuttan ayrı düşünülmemeyeceğine göre

---

² Frost bu konuda özellikle C. Wright Mills'in düşüncelerini göstermektedir.

(Erskine 2013: 36) uluslararası sistemde güçlünün haklılığı gibi durumların ortaya çıkması, uluslararası terörizm gibi sorunları karşımıza çıkarmaktadır.

İki kutuplu dünyada sorunların çözümü genellikle çözüm üretmekten ziyade sorunları dondurma veya görmezlikten gelme yönünde gelişmiştir. Bunun sonucu sorunların derinleşmesi içinden çıkılmaz gelişmeler göstermiştir. Sorunların çözümü için normatif yaklaşımlar bu noktada açıklayıcı ve ileriye dönük gelişmelerin yaşanmasının önünü açmıştır. Tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkması ile yeni sorunların ortaya çıkması “yeni” karşı gruplar meydana getirmiştir. Bazı devletlerin veya grupların marjinalleşmesine ve bunun sonucunda 21. yy.’da uluslararası siyasetin nasıl olması gerektiğini ve uluslararası hukukun rolünün sorunları çözme açısından önemi artmıştır. Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan olaylar ve sonuçları, normatif teorinin bu dönemde gelişmesini etkilemiştir. İki kutuplu bir dünyada, her kutup kendi çıkarını maksimize etmeye çalışmış ve normatif veya etik teorilerin ortaya çıkmasını engellemiştir (Frost 2001: 5). Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönem normatif teorinin önem kazanması için önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD, SSCB’nin yıkılmasının ardından uluslararası topluluğun merkezi konumuna yükselmiştir.

ABD özellikle 1991-1994 yılları arasında dünyayı yeni temeller üzerine kurmak için oldukça fazla çaba sarf etmiştir. Bu dönemde Irak’ın Kuveyt’i işgalinin ardından, Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesi için oluşturulan koalisyona önderlik etmiş, Sırbistan tarafından Yugoslavya’da bulunan etnik unsurlara karşı yürütülen soykırıma kadar varan iç savaşın bitirilmesi için önderlik etmesi ve nükleer silahların yaygınlaşmasını önlemek için baskın bir rol oynaması örnek olarak gösterilebilir. Coker’ın da belirttiği gibi, ABD’nin ilkleri ve kullandığı araçlar arasında kurulan bağlantı, “*yeni bir dünya kamu düzeni*” yerine, “*yeni bir dünya düzeni*” kurmak istediğini göstermiştir. Kullandığı araçlar ise Irak ve Somali’ye müdahalede bir araya getirdiği geçici koalisyonlardır (Coker 2004: 147). Ancak belirtmelidir ki, ABD’nin uluslararası hukukun öngördüğü adalet, eşitlik ve uluslararası barışın korunmasına yönelik gibi görünen eylemleri, uluslararası hukukun araçsallaştırılmasına ve bu sayede öneminin azalmasına neden olmaktadır. Uluslararası hukuku, müdahalelerin hukuki zemine oturtulması çabalarının bir aracı konumundan kurtararak sadece Batılı değil uluslararası

toplumun tümünü kapsayacak şekilde normatif temellerde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Afganistan'a teröre karşı savaş adı altında gerçekleştirilen müdahale normatif anlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle ABD'ye göre terörist neye, kime ve hangi kriterlere göre belirlenmektedir? Eğer gerçekleştirilen eylemlerin büyüklüğü ve bunun etkisi ise neden uluslararası toplumun tam desteğini elde edememektedir? Dünyanın diğer yerlerinde terörist olarak tanınan gruplara neden aynı hassasiyet gösterilememektedir? Diğer başka devletler de aynı saikle hareket etmesi durumunda ortaya çıkabilecek "kaos" durumu nasıl çözülecektir? veya müdahaleler sırasında ölen masum sivillerin sorumlusu olarak ABD halkı ya da müdahaleyi destekleyen diğer devletlerin vatandaşları sorumlu mudur? Bu ve benzeri sorunlar normatif anlamda 21. yy.'da cevaplandırılması gereken sorular ve sorunlar olarak beklenmektedir. Bu durumda uluslararası siyaset ve hukukun konumu olumsuz yönde ilerlemekte diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk uluslararası siyaset önünde -Kant'ın önerisinin tersi istikamette - diz çökmektedir. Bu durum normatif anlamda geliştirilen yeni düşüncelerin dikkate alınmasını ve uluslararası sistemin uluslararası hukuk vasıtasıyla ama araçsal değil normatif olarak geliştirilmesi ile mümkün görünmektedir.

1.2. Normatif Teori ve Pozitivizm

Uluslararası ilişkiler, tarih ve hukuk gibi disiplinlere göre çok yeni bir disiplindir. Uluslararası ilişkiler disiplininde yöntem konusunda tartışmalar sürekli devam etmiş ve normatif teori bu tartışmalarda ikinci planda kalmıştır. Yöntem arayışında normatif teorilerin ikinci planda kalmasının en temel nedenlerin başında pozitivist teorilerin baskın olması gelmektedir.

Milletler Cemiyeti (MC)'nin II. Dünya Savaşı'nı önlemedeki başarısızlığı, normatif teorinin varsayımlarının ütöpik bir düşünce olarak şiddetle eleştirilmesine neden olmuştur. Bu eleştiriler normatif teorinin pragmatik düşüncenin gerisinde kalması ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde (özellikle devletler arası

ilişkilerde) “olması gereken” yerine “olan”ın ön plana çıkması, diğer bir deyişle pratik sorunlara odaklanması normatif teorinin ikinci planda kalmasına ve ütopyik fikirler olarak değerlendirilerek realizmin varsayımlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Frost’un belirttiği üzere normatif teoriler karşısında iki karşıt grup bulunmaktadır. İlki pozitivist bakış açısındaki önyargılar, ikincisi şüpheciliğin ve realizmin varsayımlarıdır. Bu varsayımların gerekçeleri ne olursa olsun uluslararası ilişkileri açıklamakta yetersiz kalmasının başlıca nedeni olarak adil bir dünya düzeninin nasıl olması gerektiğine odaklanmamalarıdır (Frost 2001: 129). Viotti ve Kauppi’ye göre, pozitivistler değer olgusunu, hipotezleri test ederek saf dışı bırakmaya çalışmışlar ancak tam anlamıyla bunu gerçekleştirememişlerdir (Viotti ve Kauppi 2012: 392). Değer olgusuna dayalı teorilerin ihmal edilmesi beraberinde birçok sorunun görmezden gelinmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünyanın ortaya koyduğu gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu’dan Balkanlara kadar uzanan coğrafyada birçok sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar başta devletlerin ideolojik yapılanmaları, insan haklarının ihlal edilmesi, despotik yönetimler, iç savaşlar gibi nedenlerle pozitivist teorilerin çözüm üretmesini etkisiz kılmıştır. Normatif düşünceler özellikle iki savaş arası dönemde özellikle pozitivist düşünceler karşısında etkin olamamıştır. Uluslararası hukukun barış tesis etmesinde ve devletlerin anlaşmazlıkları savaş değil barış yoluyla çözüme ulaştırması amacının II. Dünya Savaşı’nı engelleyemediği yönündeki görüşler özellikle realist çevrelerden ağır eleştiriler almıştır. Ancak normatif teorilerin özellikle Soğuk Savaş sonrası öneminin artmasıyla ülkelerin dış politikalarında ahlaki kaygıları dikkate almasına neden olmuştur. Bu bağlamda özellikle 1990 sonrası yaşanan etnik, dinsel, vb. çatışmalar ve bunun neticesinde gündeme gelen insani müdahaleler ön plana çıkmıştır.

Normatif teorinin gelişiminin engellenemeyen bir doğrultuda ilerlediğini belirten Frost, bu alanda en önemli bölünmenin klasik (geleneksel) ve bilimsel yaklaşım olarak

görüldüğünü belirtmektedir³. Konuyla ilgili bu iki farklı yaklaşım arasında tartışılan sorun, öncelikle uluslararası ilişkilerin incelenmesi için uygun yöntem meselesidir. Klasik teorisyenler konuyu tarihle benzer bir yaklaşım olarak görürken, bilimsel yaklaşım, “bilimsel” kelimesinden anlaşılacağı üzere, uluslararası ilişkilerin incelenmesini daha titiz bir incelemeye tabi tutmak istemektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde bilimsel yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Klasik yaklaşım çoğu İngiliz akademisyenlerin izlediği yaklaşım olarak bilinmektedir.⁴ “Klasik” terimi eski dönemlere veya bir Yunan bağlantısı olduğu anlamında kullanılmıştır. Bilinen bazı isimler arasında E.H. Carr, Martin Wight, Hedley Bull, D. C. Watt ve John Vincent bulunmaktadır. Bilimsel yaklaşımın önde gelen önemli temsilcileri arasında ise Morton Kaplan, Richard Rosecrance, Klaus Knorr, Sydney Verba, Karl Deutsch, James Rosenau, J.W. Burton, Stanley Hoffman, Charles Kindleberger, Charles McClelland ve J.D. Singer’ı gösteren Frost, klasik ve bilimsel uluslararası ilişkiler kuramlarının etik temellere sahip olsalar bile bunun bilimsellik/pozitivist içinde gizlendiğini belirtmektedir (Frost 2001: 14-15):

“Diğer sosyal bilimlerde birçok teorisyen örneğini takiben, nihayetinde doğa bilimleri paradigmasını takip etmeyi amaçlamaktadır. Uygulamada, açıkça formüle edilmiş hipotezlerin kullanımını ve mümkün olduğunca niceliksel yöntemleri kullanarak gözlemlenebilir verilere karşı test etmelerini vurguluyorlar. Dolayısıyla toplumsal olguların incelenmesine yönelik klasik ve bilimsel yaklaşımlar arasındaki ayırım, uluslararası ilişkilerle sınırlı kalmamakla birlikte, örneğin tarih, siyasal araştırmalar, antropoloji, sosyoloji ve benzeri disiplinler dahil olmak üzere sosyal araştırmanın diğer alanlarında da gerçekleşmiştir”

Normatif teorilere karşı epistemolojik önyargılar bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde bilimsel yaklaşımda, açıklayıcı ve tanımlayıcı sonuçlara geniş bir bağlılık vardır. Ancak izlenecek yöntemin kesin doğası hakkında fikir birliği tam olarak sağlanamamaktadır. Neyin analiz edilmesi gerektiği ve analizlerde kullanılacak yöntemler konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır (Frost 2001:17).

³ Frost, uluslararası ilişkiler disipliniinde üçüncü bir tartışma olarak Marksist görüşün yer aldığını belirtmektedir.

⁴ “Uluslararası ilişkiler disiplini içindeki tartışmada “klasik” (ya da “geleneksel”), liberal tarihçi Oxford düşünürlerini uluslararası hukukçuların ve siyaset teorisyenlerinin yöntemlerini birleştiren ağırlıklı olarak İngilizlerden oluşan bir grup akademisyeni tanımlamak için kullanılır.” (Frost 2001: 14).

Liberal tarihsel yaklaşımı ve bilimsel yaklaşımların çoğunu birbirine bağlayan geniş bir ortak alan ölçüsü vardır. Hem klasik hem de bilimsel yaklaşımlar, sonuçlarını “gerçekler”e atıfta bulunarak doğrulamaya çalışmaktadır. Her iki yaklaşım da çalışmalarının sonuçlarının öznel veya görelî kararlardan kaynaklanmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşımları savunanlar, bu tür kararların öznel veya görelî değer yargılarından keskin bir şekilde ayrıldığını savunmaktadır. Kısacası, her iki yaklaşımın ortak noktası, uluslararası ilişkiler disiplininin talep etmesi gereken gerçekçi yargılara tanınan statü ile değer yargılarında edinilen statüler arasındaki radikal bir ayrımdır. Geleneksel ve bilimsel yaklaşımların altında yatan en önemli pozitivist varsayım gerçeklere epistemolojik öncelik vermeleridir. Dolayısıyla, Pozitivist varsayım gerçek ile değer ve her birine tanınan farklı bilişsel durum arasındaki ayrımda bulunur (Frost 2001:18).

Frost’a göre normatif teoriler, pozitivistler tarafından duygusalıcı, anlatımcı veya bazı normatif söylem teorisine bağlı olarak çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Örneğin bir pozitivist görüşe göre, duygusal bir değer yargısı ile olayları tanımlamak tamamen keyfi olarak yani bir kişinin tercih ettiği karar olarak görülebilir. Bu seçim ne doğrudur ne de yanlıştır, ancak kişinin seçtiği yöntem veya durum bu şekildedir. Sonuç olarak değer yargıları için olası bir doğrulama bulunmamaktadır. Geleneksel veya bilimsel yaklaşımın özellikle savunduğu bu pozitivist görüş değerlerin kaçınılmaz olarak bulgularını etkileyeceğini iddia etmektedir. Frost’un belirttiği üzere değerler seçimlerdir ve nihai kararlarımızın oluşmasında doğru veya yanlış olarak değerlendirilmeye tabi tutulamazlar (Frost 2001: 18). Cochran, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki bütün teorilerin normatif teori olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler disiplininde pozitivist yaklaşımlarda dahil olmak üzere ileri sürülen her türlü düşüncelerde normatif teorilerin etkisinin mutlaka yer alacağını öne sürmektedir (Cochran 2004: 1). Bunun bir istisnasını ise nihilist perspektifle ele alınan realizm oluşturmaktadır. Hoffman da, realizmin çıkar eksenli uluslararası ilişkiler yorumlamasında normatif yaklaşımın etkisinin görüldüğünü belirtmektedir (Bacık 2007: 374).

Bu nedenle herhangi bir devletin normatif bir güç olarak değerlendirilmesinden ziyade devletlerin aralarındaki normatiflik dereceleri önemli olmaktadır. Normları uygun davranış kalıpları olarak belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak her devlete ve hatta her kişiye göre değişen bazı davranışlar öznel kalmaktadır. Bu kalıpların belirlenmesinde bazı faktörler söz konusu olmaktadır. Normatif kalıplar kimine göre hak ve yükümlülük getirirken kimine göre belirli bir aktör(ler) tarafından belirlenmektedir. Bazı düşünürler normatif kalıpların dışında kalan faktörleri göz önünde bulundurarak normatif davranış kalıplarını tanımlamaktadır. Diğer bazı düşünürler ise bu davranışları içselleştirmenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin Womack'a göre bir devletin normatif davranış sergileyen devletin en önemli özelliği öncelikle o ulusun kendi normatif değerlerini içselleştirmiş olmasıdır (Womack 2008: 1). Bu nedenle ABD'nin normatif bir güç olup olmadığı konusundaki tartışmalar bu özelliklerin her biri değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bu konuda Hamilton, uluslararası bir aktörün normatif yollarla normatif hedefleri istediği koşullar ve şartlar altında belirlemek ve diğer türden amaçlar, araçlar ve sonuçlar yerine normatif sonuçlar elde etmenin zorluğunu dile getirmektedir (Hamilton 2008: 2). ABD, müdahalelerin zeminini genellikle uluslararası hukukun normatif yapısı ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Gerek BM kararları ile gerekse de BM dışındaki farklı kuruluşlardan olumlu sonuç almaya çalışmaktadır.

Günümüzde belirli bir devletin otoritesini diğer devletlere zor kullanarak dayatacağı bir yüzyıl olmaktan uzak görünmektedir. Uluslararası hukukun oluşumunda önemli rol oynayan devletlerin başında ABD gelmektedir. Ancak bu durum uluslararası hukuka tam riayeti beraberinde getirmemektedir. ABD, uluslararası hukukun oluşumuna katkı sağlamasına rağmen ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) oluşumunda en önemli rolü oynamasına rağmen UCM'ye üye olmamıştır. Bu ve benzeri durumlar uluslararası ilişkilerin normatif bir yapıda ilerlemesinin önünde en önemli engeller olarak değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla, normatif yaklaşımın değer merkezli yapısı etkisi dönemlere göre düşüş veya yükseliş gösterse de artık normatif bakış açısının her daim göz önünde bulundurulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde

normatif teorilerin çeşitli fraksiyonları 21. yy.'da farklı görüşlerden (Kant'tan Marksizm'e kadar) dikkate alınması uluslararası sistemin sorunlarının çözümünde başlıca kaynakları oluşturmaktadır. Bu noktada normatif teorilerin farklı görüşlerden çeşitli uluslararası hukuk çalışmalarında da dikkate alındığı ve uluslararası sistemin 21.yy'da sistemin getirdiği sorunların çözümünde önemli bir düşünce sistemi geliştireceğine yönelik düşüncelerin bir araya gelebilmesi bunun bir göstergesi olarak okunması gerekmektedir.

1.3. Uluslararası Hukuka Farklı Eleştirel Yaklaşımlar

Uluslararası hukukun, bir üst otorite eksikliğinde nasıl konumlanması gerektiği ve devletlerin ve bireylerin uluslararası hukuk karşısındaki konumları farklı eleştirel çalışmaların konusunu oluşturmaktadır. Bu başlık altında incelediğimiz Uluslararası Hukuka İki Retorik Yaklaşım, Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımı ve İyileştirici Yaklaşım ele alınarak, uluslararası hukukun konumunun saptanması ve uluslararası sorunlar karşısında çözüm önerilenin neler olduğu incelenecektir.

1.3.1. Uluslararası Hukuka İki Retorik Yaklaşım

Uluslararası hukukun eleştirel çalışmalarına farklı bir yaklaşım, David Kennedy'nin iki retorik olarak adlandırdığı düşüncesi oluşturmaktadır. Uluslararası hukuka eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde David Kennedy uluslararası hukukun bir dayatma hukuku olduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini ise iki retoriğe bağlamaktadır: Katı (*hard*) ve yumuşak (*soft*) retorik. Katı retorik, devlet merkezli anlayışı ön plana çıkararak devletin egemenlik ve iradesini öncelemektedir. Yumuşak retorik ise uluslararası sistemi bir bütün olarak ele almakta ve devletlerin üzerinde bir adalet, ahlak ve hakkaniyet değerlerini öncelemektedir. Dolayısıyla uluslararası sorunlar karşısında fikir ortaya koyarken bu iki yapıdan biri kullanılmaktadır (Kennedy 1987: 29).

Kennedy bu durumu Şu Şekilde açıklamaktadır: “...sert ve yumuşak kaynaklar, tüm olası kaynakları hesaba katan, birbirini dıŐlayan kategorilerdir (Kennedy 1987: 30). Dolayısıyla Kennedy, devlet egemenliği ile devletin uluslararası sistemdeki yükümlülüklerinin egemenliğine karşı bir saldırı olduğu düşüncesi iki retorik herhangi bir uluslararası uyuŐmazlık söz konusu olduğu durumda, uluslararası uyuŐmazlıĐın bu iki retorik arasında bir sarkaç gibi gidip geleceğini ne sürmektedir.

Kennedy'nin bu iki retorik ile asıl amacı, uluslararası ilişkilerin hukuki yönünü yeniden düzenlemekten ziyade uluslararası hukukun açıklamalarının ne anlam ifade ettiğini göstermektedir (Morgan 1988: 210). Örneğin self-determinasyon hakkı ile devletin ülkesinin bütünlüğü ilkesi arasındaki uluslararası hukukun kabul ettiği ancak çözüm açısından ilki yumuşak ikincisi katı retorik olarak bir çözüm ortaya koymaktadır. Bu durumda azınlık durumunda ve kendi kaderini tayin hakkı verilmiŐ azınlığın ülkesel bütünlük nedeniyle içinde bulunduğu devlete tabi olması durumu karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası hukukun güçsüz olanın aleyhine bir durum ortaya koymaktadır. Bu durumlara pek çok örnek olduğunu savunan eleştirel hukuk anlayışı düşünürleri, UAD kararlarında bu iki retorik görülebileceğini ortaya koymaktadırlar (Polat 1999: 87-88).

Kennedy'nin UAD'nin verdiği kararlarda iki retorik arasındaki gerilimin yok sayılması veya görmezden gelinmesi durumları söz konusu olmaktadır. Örneğin Kennedy'nin Federal Almanya, Hollanda ve Danimarka arasındaki Kuzey Denizi Kıta Sahaneliğinin (*North Sea Continental Shelf Cases*) sınırlandırılması konusundaki davada UAD'nin verdiği karar katı ve yumuşak retorik arasındaki gidip gelme durumuna örnek teşkil etmektedir. Çünkü UAD, zel bir geleneksel hukuk kuralının oluşturulması ve sınırlandırılması ile ilgili benzer argümanları geliştirmesine rağmen hiçbir zaman tam olarak çözüm sunamamaktadır (Kennedy 1987: 90-99). Bunun temel nedenlerinden biri ise uluslararası hukukun yorum özelliği bakımından değerlendirmesini yapan Polat'a göre uluslararası hukuk ve ulusal hukuk, hukukun bütünleyici bir unsuru olmasına rağmen uluslararası hukuk genel olarak yorumdan yoksun bulunmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında ulusal hukuktan farklı olarak uluslararası hukukun bir üst otoritenin bulunmadığı ve yasama yetkisinden yoksun olduğu en önemli sorunu oluşturmaktadır.

Her ne kadar uluslararası yargı bazı olaylarda yoruma başvurmuş olsa da bazı önemli sorunlar karşısında bu nitelikten özellikle kaçınmıştır. Ulusal hukuk içerisinde böyle bir durum söz konusu değil iken uluslararası hukukta bazı önemli (uluslararası toplumda infial oluşturacak derecede) sorunlar karşısında yorumları mahrum bırakarak mekanik bir şekilde çalışmayı tercih etmektedir (Polat 1999: 131-133). Uluslararası yargı konusunda uluslararası sistemin yorum dahil diğer ulusal mekanizmalarda kullanılan hukuki yöntemlere başvurması önemli bir eksiğin giderilmesi anlamını taşıyacağından uluslararası hukukun etkisinin 21. yy.'da daha etkin kullanılması ve uluslararası sistemin normatif temellerde sağlıklı işlemlerini etkileyecektir.

Polat'ın belirttiği gibi bu ikisinden herhangi biri diğerine karşı bir üstünlük sağlayamayacaktır. Diğer bir ifadeyle, iki retorik arasındaki karşılıklı savlar sorunlara nihai bir çözüm bulamayacaktır (Polat 1999: 88). Bu durumun ortadan kaldırılması ve Onuf'un belirttiği gibi kaynaklar konusunda sert retorik, yumuşak retorik savına doğru bir uzanım sağlarsa devletler bağlayıcı bir normatif düzende özerk konumlarını devam ettirebileceklerdir (Onuf 1989: 633). Uluslararası hukukun bu iki retoriği içerisinde barındırması çelişik görünmesine rağmen uluslararası hukukun "hukuk" olarak ele alınmasında katı retorikten yumuşak retorik yönünde eğilim temelinde bir uluslararası hukuk inşa edilmesi gerekmektedir. Bunun yapılmaması örneğin BM Antlaşması'nın silahlı saldırı konusunda iki istisnasının farklı yorumlanması sonucunu doğurarak müdahaleleri gerekirse yargı kararları ile meşrulaştırmanın önünü açmaya devam edecektir.

1.3.2. Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL)

Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (*Third World Approaches to International Law-TWAIL*), uluslararası hukukun Üçüncü Dünya lehine uluslararası hukukun küreselleşme döneminde eleştirisini keskin hatlarıyla ortaya koyması açısından önemli bir gelişmeyi simgelemektedir (Fidler 2003: 29-30). Bu yaklaşıma mensup olan düşünürler ekonomiden siyasete birçok toplumsal sorunları inceleyerek Batı dünyasına karşı bir meydan okumayı temsil etmektedir. TWAIL, Avrupa merkezli söylemlere karşı muhalif bir duruşu simgelemektedir. Bu haliyle TWAIL, Avrupa modernitesine

karşı düşünsel farklılıklar olabileceği gerçeği ile alternatif dünyalar için gerekçeler sunmaktadır (Gathii 2011: 26-38).

Uluslararası hukukun Batı merkezli ve Hristiyan dünyasına ait bir olgu olduğuna dair genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak bu düşüncenin gelişmemiş/az gelişmiş toplumlar dikkate alındığında nasıl güncellenmesi gerektiği yönündeki düşünceler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Sömürgecilik döneminde genel olarak Batı ve onun kurumsallaşmış literatürüne karşı bir duruş olmasına rağmen bu duruş, sömürge sonrası (dekolonizasyon sonrası sömürgeciliğin bitmediği sadece biçimsel olarak değiştiği yönündeki düşünceler de dahil olmak üzere) dönemde ekonomik ve siyasi olarak ele alınmıştır (Mutua ve Anghie 2000: 33). Dolayısıyla dekolonizasyon sonrası dönemde yeni devletlerin ortaya çıkması ile birlikte egemen eşitlik ilkesinin hangi tür eşitliği ve hangi tür egemenliği kapsadığı veya eşitlik ve egemenlik kavramlarının Batılı bakış açılarıyla yeniden dizayn edildiği yönündeki haklı eleştiriler de özellikle 1990 sonrası dönemde etkili olmaya başlamıştır.

Normatif anlamda uluslararası hukukun Üçüncü Dünya lehine geliştirilmesi bağlamında özellikle 1990 sonrası gelişim gösteren bir yaklaşım olarak TWAIL'in ne bir ekolü ne de bir teorik dayanağı yoktur. Temellerini Bağlantısızlık Hareketi'nden alan TWAIL, Mutua ve Anghie'ye göre, bir duruma karşılık verilen bir yanıtı tanımlamayı hem reaktif hem proaktif bir duruma karşılık gelmektedir (Mutua ve Anghie 2000: 31). Gathii de TWAIL'in özelliğinin "ortak taahhüt ve kaygılara sahip adem-i merkeziyetçi düşünce ağı" olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte TWAIL, "merkezi bir komuta altında sabit/değişmez ve önceden belirlenmiş taahhütleri olan bir ekol/doktrin topluluğu" olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gathii 2011: 47). TWAIL'in genel hatlarını bu şekilde belirlenebileceğini belirten Gathii'nin yanı sıra bu düşüncenin önemli temsilcilerinden Anghie ve Chimni'ye göre TWAIL, hukukun ne olduğunu tanımlama anlamında bir yöntem olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla TWAIL; feminizm, eleştirel hukuk çalışmaları ve uluslararası ilişkiler gibi bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Anghie ve Chimni 2003: 77). Anghie, TWAIL'in siyasi bir proje olarak düşünüldüğünü ve uluslararası hukukun Üçüncü Dünya toplumlarının çıkarlarını daha da ileriye taşımak için nasıl

kullanılacağını ve belirli bir kural veya hukuki rejimin Üçüncü Dünya toplumlarını nasıl güçlendireceği veya güçsüzleştireceği sorularına yanıt aradığını ifade etmektedir (Anghie 2008: 480). TWAIL hareketi, Üçüncü Dünya toplumları için hukukun ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda fikirler sunmaktadır. TWAIL ile birlikte uluslararası hukukun bir baskı dili olarak kullanılmasına engel olacak bir dil geliştirilmiştir. Bu sayede Üçüncü Dünya ülkelerinin mücadelelerini ve isteklerini somutlaştırılmış kurallar ve uygulamalar bütününe dönüştürmeye çalışmaktadır. Sonuç itibarıyla Üçüncü dünya toplumları, TWAIL hareketi ile gerçekten küresel adaleti sağlamak için ön ayak olmaktadır (Anghie ve Chimni 2003: 78-79).

Uluslararası hukukun dezavantajlı Üçüncü Dünya ülkelere göre yeniden düzenlenmesi için ortaya çıkan bu yaklaşım, savunucuları arasında da tam bir konsensüs sağlanmış bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir. Ancak Okafor'un belirttiği gibi içerisinde “sopranolar, baslar” gibi farklı sesleri barındıran bir “koro” olarak düşünülmesi daha doğru bir tanımlamayı ifade etmektedir (Özdemir, Uğurlu ve Aykut 2012: 23; Okafor 2005: 175). Bu yaklaşımın savunucuları uluslararası hukuk kurallarının oluşumunda ve uygulamasında az gelişmiş ülkelerin katılımcı bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmakta ve Üçüncü Dünya toplumları için daha adilane bir uluslararası hukukun oluşturulmasını amaç edinmektedir (Mutua ve Anghie 2000: 35; Özdemir 2011: 140). Mutua ve Anghie, TWAIL hareketini şu şekilde tanımlamaktadır: “TWAIL hareketi üç temel, birbiriyle bağlantılı ve anlamlı hedeflere yöneliktir. Birincisi, uluslararası hukukun kullanımını, Avrupalı olmayanları Avrupalılara tabi kılan uluslararası normlar ve kurumların ırkçılaştırılmış bir hiyerarşisinin yaratılması ve sürdürülmesi için bir araç olarak anlaşılması, çözülmesi ve ayrıntılarını incelemesidir. İkincisi, uluslararası yönetim için alternatif bir normatif hukuki yapı inşa etmeyi ve sunmayı amaçlamaktadır. Son olarak TWAIL, Üçüncü Dünyadaki az gelişmişlik koşullarını ortadan kaldırmak için bilimsel araştırma, prensip ve politikaları ortaya koymaya çalışmaktadır” (Mutua ve Anghie 2000: 31).

TWAIL, Üçüncü Dünya ülkelerinden çıkmış sosyal bilimci veya uluslararası hukuk uzmanları tarafından değil Batılı (ABD merkezli) uzmanlar tarafından ele alınmaktadır. Dolayısıyla TWAIL konusunda görüşlerini ortaya koyan uzmanlar, yeni

dünya düzeninde Üçüncü Dünya toplumlarının problemleri, riskleri ve bu toplumların imkan ve olanaklarının neler olduğunu ele almaktadır (Özdemir 2011: 138).

TWAIL hareketi, yeniden dirilişi simgelemesi bakımından dikkate değer bir hareket olarak iki amacı bulunmaktadır: Birincisi, Batı'nın uluslararası hukuku kullanarak hegemonyasını sürdürmesini engellemek, ikincisi ise hegemonya sonrası küresel düzen için gerekli temelleri inşa etmektir (Fidler 2003: 31). Dolayısıyla bu amaçlar bakımından yaklaşımın temelinde yer alan düşünce "uluslararası hukukun Üçüncü Dünya devletleri üzerindeki etkilerine yoğunlaşarak, eleştirel bir uluslararası hukuk yorumu sunmaktadır. Akıma dahil yazarların hukuk yorumlarında, sömürge sonrası dönemde de sürmekte olan küresel eşitsizliği Batı-Üçüncü Dünya ilişkileri ekseninde öne çıkarma eğilimi bulunmaktadır." (Özdemir, Uğurlu ve Aykut 2012: 22). Falk gibi bazı yazarlar, uluslararası hukukun Batı merkezli yapısını eleştirel bir dille ifade etmesine rağmen uluslararası toplumun uluslararası hukukun evrensel bir nitelik kazanması için gerekli olan siyasi ve ekonomik faktörlerin hesaba katılması gerektiğini belirtmektedir (Falk 2016: 1943). Dolayısıyla evrensel bir dilin kullanılması beraberinde TWAIL için görüşlerin çeşitliliğini artırarak uluslararası hukuk bağlamında farklı görüşlerde yerini bulmaktadır.

Sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan ve Marksist düşünürler tarafından ele alınan az gelişmiş toplumlarının sorunlarına çözüm arayışları literatürde oldukça zengin bir şekilde yerini almaktadır. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde az gelişmiş ülkeler veya Üçüncü Dünya ülkeleri Soğuk Savaş döneminden farklı ortam ve koşullarda sorunlarına çözüm arayışları beklemektedir (Özdemir 2011: 140).

Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında bölünen dünya Üçüncü Dünya'nın lehine sonuçlar doğurmasına rağmen, Soğuk Savaş sonrası dönem Üçüncü Dünya'nın sorunlarının başlangıcına, özellikle yapısal sorunlara çözüm bulunamamasına ve bunun etkisi ile bir belirsizliğe doğru sürüklenmesine neden olmuştur. Bu belirsizlik beraberinde yönetimlerden başlayarak devletlerin sorunları ve ihtiyaçlarına cevap veremeyen ve ne yapılacağı konusunda belirli bir fikir olmayan bir dünya olarak karşımıza çıkmıştır (Fidler 2003: 33). Bu dünyanın sorunları karşısında uluslararası

hukukun Üçüncü Dünya için nasıl değiştirilmesi/evrilmesi gerektiği yönünde düşünceler ile TWAIL hareketi önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. TWAIL hareketini çok farklı bakış açısı olan ve kendi içerisinde bir bütünlük arz etmeyen düşünceler ile uluslararası sistemin uluslararası hukuk bakımından Üçüncü Dünya lehine fikirleri dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Anghie ve Chimni, TWAIL hareketini farklı dönemlerde ele alarak TWAIL I ve TWAIL II hareketi olarak iki şekilde incelemektedir. Buna göre TWAIL I hareketinin neleri kapsadığını belirleyerek TWAIL II hareketinin büyük oranda TWAIL I hareketini kendine öncül olarak belirlediğini ifade etmişlerdir. Ancak TWAIL II'nin savunduğu birçok önemli düşünceyi eleştiren tutum içerisinde olmuştur. Anghie ve Chimni'nin bu iki TWAIL düşüncesini açıklaması TWAIL'in anlaşılması ve uluslararası hukukun Üçüncü Dünya için ne yapılması gerektiği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle TWAIL I hareketi, Üçüncü Dünya toplumlarının Batı'ya boyun eğilmesi ve ezilmesinde uluslararası hukuku suçlamaktadırlar. İkincisi, sömürgecilik öncesi Üçüncü Dünya'nın Batı'nın sömürge kültüründe yerini bulan medeni olmayan/hukuk dışı toplumlar tezine karşın aslında Üçüncü Dünya'nın uluslararası hukuk fikrine yabancı olmadığını vurgulamıştır. Farklı toplumlar arasında uluslararası toplumu da içerisine alacak şekilde zengin düşüncelere sahip olduğunu savunmuşlardır. Üçüncüsü, Anghie ve Chimni'ye göre TWAIL I hareketi, uluslararası hukuku reddeden bir tavır içerisinde olmamıştır. Çünkü mevcut uluslararası hukukun sömürgecilik sonrası uluslararası sistemdeki ihtiyaçlarına karşı dönüştürülebileceğini ve bunun da BM vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğini savunmuşlardır. Dördüncüsü, TWAIL, devletin iç işlerine müdahale etmeme ve egemen eşitliği ilkesini en önemli konular olarak görmüştür. Son olarak TWAIL I, bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistem içerisinde Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlığın tek başına yeterli olmadığını ve bunun ekonomik yapısal reformlar yoluyla sağlanması gerektiğini belirterek, yabancı yatırımcıların kontrol altında olduğu ve doğal kaynak üzerindeki kontrolü elinde tutmanın gerekliliğini vurgulamıştır (Anghie ve Chimni 2003: 79-82).

TWAIL I hareketi, devlet egemenliğine vurgu yapmasına rağmen TWAIL II düşünürleri ulus inşası sürecinde baskı ve şiddete karşı eleştiri getirmişlerdir. Ayrıca

TWAIL I'in ihmal ettiği kadınlara, işçilere, köylülere ve azınlıklar ayrı bir önem vermiştir. Bununla birlikte TWAIL II düşünürleri Üçüncü Dünya halklarının kalkınma ve ulus-inşasının uluslararası hukuk ve kurumlar tarafından desteklenmesi sonucu ortaya çıkan yapısal sonuçların bu devletler üzerinde olumsuz sonuçlarını ve uluslararası insan hakları normlarının Üçüncü Dünya ülkelerini uluslararası sistemde korumak için nelerin yapılabileceğini incelemektedirler. Dolayısıyla TWAIL II'nin uluslararası sistemde Üçüncü Dünya devletlerinin, uluslararası hukuk ve uluslararası kurumlar vasıtasıyla yapılmak istenen dönüşümler hem içeriden bir bakış açısı ile eleştirilmekte hem de dışarıdan bakış açısı ile olumsuz etkilerine karşı korunmaya çalışılmaktadır. Bu bakış açıları ile Üçüncü Dünya toplumlarının çıkarları doğrultusunda ilerletilebileceğini savunmaktadırlar.

TWAIL II düşünürleri, TWAIL I düşünürlerine göre teorik yapıya daha çok önem vermeye başlamışlardır. Özellikle bazı TWAIL II düşünürlerine göre sömürgecilik uluslararası hukukun oluşumun merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukun eleştirisi bu bakımdan TWAIL II düşünürleri için merkezi bir konuma sahip olmaktadır. Çünkü uluslararası hukuk ve sömürgecilik arasındaki ilişki tesadüfi değil bilinçli bir oluşumu simgelemektedir.

TWAIL düşünürlerinin savunduğu gibi medeni olmayan olarak tanımlanan Üçüncü Dünya'ya karşı sömürge hareketleri, Batılı devletler tarafından sürekli olarak meşru gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun uluslararası toplum tarafından kabul görmesi ise insan hakları, kendini savunma gibi insani değerler kullanılarak yapılmıştır. TWAIL düşünürlerinin belirttiği gibi uluslararası hukuk bunların ortaya çıkmasında meşrulaştırıcı bir araç görevi üstlenmektedir. Bu bakımdan uluslararası hukukun Üçüncü Dünya toplumları üzerindeki tahakküm kurucu etkisinin en aza indirilmesi için uluslararası hukukun Üçüncü Dünya toplumları menfaatine geliştirilmesi ve bunu yaparken Üçüncü Dünya toplumlarının kendi içerisinde devletin egemenliği ile bağlantılı bir şekilde korunması gerekmektedir (Anghie ve Chimni 2003: 82-86).

Uluslararası hukukun sömürgeci temellerin bir ürünü⁵ olduğunu ortaya koymaya çalışan Anghie, Avrupalı ve Avrupalı olmayan ayrımının Üçüncü Dünya toplumlarına karşı yapılmış bir haksızlık olduğu ve bu toplumlara oluşturan devletlerin egemen olarak uluslararası sistemdeki eşitsizlikleri de TWAIL'in konusu dahilinde bulunmaktadır. Bu konuda mevcut uluslararası hukukun medeni-medeni olmayan ayrımını derinleştirdiğini ve böyle bir ayrımın kabul edilemez olduğunu belirten Antony Anghie, Üçüncü Dünyanın karşılaştığı problemlere farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Anghie'nin *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* adlı eserinin giriş bölümünde bunu şu şekilde dile getirmektedir: “Yüzyıllar boyunca uluslararası hukukçular, medeni ve medeni olmayanlar arasındaki bu temel dikotomiye, bu terimlerin her biri hakkında anlayışlarını geliştirirken bile sürdürdüler. Ayrıca, bu dikotomiye kurdukça, hukukçular, medeni olmayan dünyayı uygarlaştırmaya yönelik hukuki doktrinler oluşturarak bunları aşmak için sürekli olarak teknikler geliştirdiler” (Anghie 2004: 4). Anghie'nin ortaya koymaya çalıştığı gibi Üçüncü Dünya ülkeleri başta olmak üzere medeni/medenileştirici ve medeni olmayan ayrımının özellikle “egemenlik doktrini” bağlamında uluslararası hukukta yer alan paradoksları ortaya çıkarması olduğu söylenebilir.

Chimni, TWAIL düşünürleri tarafından (neo-liberal) uluslararası hukuka karşı etkili bir eleştiri yapılamadığını ve bir alternatif sunamadığını itiraf etmektedir. Çünkü Üçüncü Dünya ülkelerinin hem yöneticileri hem de yönetilenlerin farklı yapısal sorunları karşısında neo-liberal uluslararası hukuka karşı etkili bir çözüm bulunması da zor görünmektedir. Devletin egemenliğinin yeni sömürgecilik çağında önemli değişim geçirdiğini ifade etmektedir. Uluslararası hukuk yeni otorite/hakimiyet kurma dili olarak kullanılmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yeni sömürgecilik anlayışı dünyayı özellikle üçüncü dünya ülkelerini çok zorlu koşullarda mücadele etmek durumunda bırakmaktadır. Yeni sömürgecilik uluslararası hukukun “Kuzey”e ait ülkelerin politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirildiğinde, Kuzey-Güney arasındaki fark daha da büyümektedir. Uluslararası hukukun bu eşit olmayan durumları ve yapıları meşrulaştırma ve bunu sürdürme anlamında bir görevi yerine getirdiğini ifade

⁵ Eslava ve Pahuja, uluslararası hukukun emperyalist fikirlerden oluşan bir yapıya sahip olduğunu savunan düşünürlerin, “emperyalizmin çocuğu” diğer bir ifadeyle onun Peter Fitzpatrick'in tanımlamasıyla “oedipal bir çocuk” olduğunu ileri sürmektedirler (Eslava ve Peguja 2012: 211).

etmektedir. Dolayısıyla Chimni'ye göre uluslararası hukukun neo-liberal amaçları doğrultusunda hareket eden uluslararası hukuk, Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını uluslararası kurumlar vasıtasıyla zayıflatmaktadır (Chimni 2006: 3-4).

Küreselleşme, hegemon devletlerin eylemleri ile devlet egemenliğinde meydana getirdiği değişime kolaylaştırıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Bu ise uygun hukuki rejimlerin benimsenmesi sonucunu doğurmaktadır ve bu durum bu süreç içerisinde kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Chimni'ye göre "Bu durumda Devlet, her ne zaman olursa olsun, kendisini önceden var olan politik yapıların etrafında şekillendirerek kendi aralarında yer almasını sağladı ve otoritesini, parasını, vergilendirmesini, adaletini ve buyruk dilini zorladı". Dolayısıyla Chimni'ye göre uygun uluslararası hukuk ve uluslararası kurumların birleştirilerek küresel ekonomik alan oluşturulmuştur. Böylece uluslararası hukuk, Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsız bir şekilde gelişme imkanlarını büyük ölçüde sınırlandırmaya girişmiştir. Ortaya çıkan bu tablo "...küresel politikaların ve yasaların şekillendirilmesinde eşî görülmemiş bir etkiye sahip olan bir uluslararası yönetici elitin çıkarlarına uygun olmayı amaçlamaktadır" (Chimni 2006: 7)

Chimni, egemen toplumsal güçler egemenliklerini ideolojilerinin doğal olarak kabul edilmesini sağlayarak sürdürdüklerini belirtmektedir. Zor kullanmak, sadece zorunlu olarak görüldüğünde uygulanmak için veya ideolojisine karşı bir meydan okumaya karşı girişimleri bastırmakla birlikte doğal olarak kabul edilen düzeni sorgulamaya başlayan sosyal güçleri demoralize etmek için kullanılmaktadır (Chimni 2006: 15). Chimni'nin bu tespitleri hukukun, gücü öncelediğini göstermektedir. Bununla birlikte, tamamen ortadan kalkmış bir zor kullanma durumu bulunmamaktadır. Gerçekte böyle bir durumun söz konusu olması TWAIL düşünürleri tarafından savunulmamaktadır. Ancak TWAIL düşünürleri, Avrupa merkezli uluslararası hukukun evrensel bir ideolojinin benimsemesi ile Üçüncü Dünya'nın sorunlarına çözüm bulunacağı yönünde fikirleri savunmaktadırlar. Zor kullanmanın Avrupa merkezli düşünce sistemi ile oluşturulmuş uluslararası hukukun içerisinde yine Avrupa merkezli müdahaleleri diğer bir deyişle Avrupa merkezli düşüncenin sahip olduğu değerlere göre

yargılama yapıldığı ve müdahalelerin bu fikirler üzerine oluşturulduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan karşı hegemonik bir düşüncenin gelişmesini sağlamak TWAIL için bir gerekliliği belirtmektedir.

Uluslararası kurumların işlevini uluslararası hukukun başka bir uygulama biçimi olarak belirten Chimni, bu kurumlara önemli bir rol atfetmektedir. Çünkü uluslararası kurumlar, Batı tarafından oluşturulmuş *dünya düzeni normlarını* ideolojik olarak meşrulaştırıcı bir rol oynamaktadırlar. Çünkü bu ülkeler iç savaşlar, yönetim problemleri vb. nedenlerle karşı karşıya kalınan sorunların çözümü için “insani/insancıl” adı altında müdahaleciliği meşrulaştırmaktadır. Bunun özellikle uluslararası hukukun başta olmak üzere uluslararası kurumlar vasıtasıyla Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımlılığını artırmak için uluslararası kurumların ekonomik ve siyasi olarak önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Çünkü “insani/insancıl” adı altında yapılan müdahaleler küreselleşme ile birlikte Batı’nın yani egemen devletlerin ideolojisi niteliği taşımaktadır. Chimni’nin belirttiği gibi, Batılı devletler, özellikle ABD, uluslararası sistemde askeri gücü ile değil benimsediği liberal değerler yoluyla üstünlük kurmaya çalışmaktadır. Askeri gücünü uluslararası sistemde benimsediği değerlere herhangi bir meydan okuma söz konusu olduğu durumlarda bu durumu ortadan kaldırmak için kullanmaktadır (Chimni 2006: 15-19).

Chimni’ye göre insancıl/insaniyetçilik (*humanitarianism*) düşüncesi insan hakları söylemi ile şekillenerek insan haklarının her soruna çare olarak sunulduğunu ifade etmektedir (Chimni 2006: 16). Benzer şekilde Fidler, liberal politikaların Üçüncü Dünya üzerinde her soruna çare olarak sunulmasının sorunun başlıca nedeni olarak görmektedir (Fidler 2003: 32). Dolayısıyla, uluslararası hukukun insan hakları boyutu Üçüncü Dünya ülkelerine müdahale etme hakkını, bir temel argüman olarak Batılı devletlere vermektedir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası hukukun liberal yapısı bu ülkelere müdahale aracı olarak kullanılması yönünden eleştirilmektedir. Bu durum yeni sömürü unsuru, “Truva Atı”nı temsil ettiği iddiasıyla eleştirilmektedir. Bu durum karşısında Üçüncü Dünya’nın insan hakları veya insaniyetçilik kapsamına giren hakları olduğu ancak bunun sadece Batılı devletler tarafından öngörüldüğü haliyle kabul edilmesi, Üçüncü Dünya devletlerin kendi içerisindeki sorunları çözememektedir.

Gathii'nin belirttiği gibi TWAIL ile birlikte, Batı merkezli uluslararası hukukun bir baskı kurma aracı olmaktan bir kurtuluş diline dönüşerek küresel adaleti sağlamak için oldukça geniş bir alana hitap etmektedir (Gathii 2011: 43).

TWAIL, uluslararası hukukun genel olarak siyasi bir yolun oluşmasında ve bunun kurumsallaşmasına ve pekiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Sömürgecilik sonrası söylemlerin ötesinde hukuki ve siyasi alanlardaki uluslararası hukuk üzerine en açık bir şekilde ifade şeklini yansıtmaktadır. Eslava ve Pahuja konuya farklı bir bakışı ifade ederek TWAIL hareketinin, Güney ve Kuzey'den gelen akademisyenlerin ve aktivistlerin hem uluslararası hukuka muhafazakar hem de reformist olarak çalışabilecekleri sanal bir yer olarak tanımlamaktadır. Bu iki kavramın tartışmalı da olsa TWAIL'in merkezinde olduğunu ve adaletli bir ortamın koşullarının hazırlanması veya değişiminin gerçekleşmesiyle bağlantılı olduğunu belirtmektedirler (Eslava ve Pahuja 2012: 199).

Uluslararası hukuka bakış açılarını muhafazakar, reformist ve devrimci olarak üç gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilk ikisi mevcut uluslararası hukukun gerekli şartlarını sağladığını düşünen teknokratlardan (Muhafazakar) ve adalet duygusu ile hukuk arasındaki boşlukların az olduğu ve gerektiğinde revize edilebileceğini düşünen (Reformist) gruplar olarak sıralanmaktadır. Bunlardan ayrı olarak uluslararası hukukun devrimci grubu adaletin mevcut uluslararası hukuk ile sağlanamayacağını ve mevcut düzenden başka bir şeye ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Bunlar ya çatışmacı bir hayalperest ya da kararlı bir idealist olabilirler. Eslava ve Pahuja bunları belirgin bir şekilde ayır etmenin zorluğunu ortaya koyarak fikir yürütmektedirler. Uluslararası hukuka bu bakış açısının vücut bulduğu haliyle Nelson Mandela ya da Mahatma Gandhi gibi olabileceği düşünülebilir. Siyasi direniş yoluyla veya teknik anlamda olsun hala uluslararası hukuka bağlılıkları devam etmektedir. Dolayısıyla yeni bir düzen kurulduğunda yine bu düzende kurulan uluslararası hukuka riayet edenler olarak kalmaya devam edecektir. Devrimci grubun farklı koşullarda zıt yönlerde olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin bir kapitalist merkezi ekonomi uygulayan bir ülkede devrimci ama kapitalist bir ülkede ise muhafazakar olabilmektedir. Bunlarla birlikte bir kişinin bu üç grubun içinde nerede konumlanırsa konumlansın birinden diğerine ve yine

diğerine geçişinin (bu geçişler isteksiz veya çelişkili olarak görünse de) olacağını belirterek bunun kişinin adalet duygusu ile hukuki boşlukların büyümesi veya azalması ile orantılı olduğu ifade edilmektedir (Eslava ve Pahuja 2012: 204-208).

TWAIL hareketinin eksik yönleri veya farklı düşüncelerden oluşan heterojen bir yapı arz etmesi ve kendini bir ekol veya doktrin olarak ortaya koymaması eleştirileri de beraberinde getirmesine rağmen, her geçen gün literatürünü genişletmektedir. TWAIL düşünürlerinin uluslararası hukukun Üçüncü Dünya'nın ihtiyaçlarına ve isteklerine göre yeniden şekillendirilmesi gerektiği yönündeki düşünceler, uluslararası hukukun gelecekte oynayacağı rolün ön plana çıkarak uluslararası toplumun tümünü kapsayacak şekilde genişletilmesi önemli bir gelişmeyi simgeleyecektir.

1.3.3. Uluslararası Hukukta İyileştirici/İlerici Yaklaşım

Uluslararası hukuk ve siyaset arasındaki ilişki özellikle 19. yy. ile temel parametreleri belirlenmiş ve I. Dünya Savaşı ile birlikte kodifikasyon çalışmalarının ilk dönemleri sayılabilecek antlaşmalar sayesinde önemli bir döneme girildiğini göstermektedir. Bu ilk dönemin ardından özellikle II. Dünya Savaşı sonrası tam anlamıyla uluslararası hukukun “hukuk” olarak ele alınması ve gerek antlaşmalar hukuku olsun gerekse de hukukun kurumsallaşması olarak görülebilecek BM olsun bu dönemden sonra Morgan'ın ifade ettiği gibi “...artık hukuk, uluslararası ilişkiler dünyasını yönetmek için çalışmaya başlamıştır” (Morgan 1988: 209). Dolayısıyla hukukun uluslararası ilişkiler bakımından yön verici etkisinin artması ile uluslararası hukukun nasıl olması gerektiği yönündeki tartışmalar da beraberinde gelmiştir.

Uluslararası hukuka normatif yaklaşımların gerekli olduğu konusunda yapılan değerlendirmeler zaman içerisinde farklı düşünce yapısında olan bazı düşünürler tarafından eleştirel yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur. Bu yaklaşımlar özellikle güce dayalı bir dış politika yapımından, normatif temellere dayalı ve savaş, barış, müdahale gibi kavramların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Koskenniemi de; hukuk, siyaset ve ahlak arasındaki ayrımın yeniden ele alınması gerektiğini ifade etmektedir (Koskenniemi 2005: 69). Malanczuk'un belirttiği gibi, modern uluslararası

hukuk; statik olmayan, dinamik yapıya sahip bir olgu olarak sürekli değişim sürecinde bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır (Malanczuk 1997: 30). İyileştirici yaklaşım da bu anlamda uluslararası sistemin sorunlarını yok saymak ya da uluslararası hukuk dışında yeni oluşumlarda aramak yerine, farklı düşünce yapılarına sahip düşünürlerin katkı sağladığı bir yaklaşım olarak uluslararası sistemin problemlerine karşı yine sistemin içerisinde çözüm arayışları bu yaklaşımın temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır (Özdemir 2011: 32-33).

İyileştirici/İlerletici Yaklaşım (*Progressive Approach*)⁶, uluslararası ilişkiler bağlamında uluslararası hukukun nasıl değerlendirilmesi gerektiğini belirten ve daha önemli olan uluslararası sistemin kronikleşen sorunlara çözüm önerilerinin neler olduğunu açıklamaya çalışarak işe başlamakta ve bu sorunların çözümünün uluslararası hukuk bakımından neler olduğunu araştırmaktadır. Bu yönüyle iyileştirici yaklaşım, “hukukun baskıcı işlevini geri plana alarak, hukukun iyileştirici ve ideolojik işlevini ön plana çıkarmaktadır” (Çelebi ve Özdemir 2010: 71; 86).

Uluslararası sistemin karşılaştığı sorunların çözüm arayışları uluslararası hukukun oluşumu veya uluslararası hukuku oluşturan normlar sadece teknik bir durum olarak işlev görmemektedirler. Uluslararası hukuk anlayışı da aynı şekilde uluslararası hukukun dışışleri bakanlıklarının bir aracı veya uluslararası toplumun örgütlenmesini sağlayan bir enstrüman olarak değerlendirilmemesi gerektiği yönündedir. Çünkü uluslararası hukuk, uluslararası sistemin devlet ve toplum arasındaki temel düşünce bağlamında bir parçasını oluşturmaktadır. Aksi takdirde uluslararası hukuk normatif bakış açısı dışında baskıcı ve bu baskıyı meşrulaştıran bir araç haline gelecektir (Chimni 1993: 11). Bu durum uluslararası hukukun, hukuk olarak sağladığı faydaların aksine hukuk dışı uygulamaların meşrulaştırılması ve sonucunda uluslararası barışı ve düzeni tehdit edecek nitelikte sorunlara neden olması muhtemel görünmektedir.

Realist paradigmanın en önemli temsilcilerinden olan Morgenthau'nun realist görüşleri ile normatif uluslararası hukukun farklı ancak ortak amaç doğrultusundaki iyileştirici veya üçüncü dünyacı yaklaşımların görüşlerinin haklılığını göstermektedir.

⁶ Çelebi ve Özdemir'in Türkçe çevirisi dikkate alınarak bundan sonra *İyileştirici Yaklaşım* olarak adlandırılacaktır.

Morgenthau, uluslararası hukuku uluslararası sistemin adem-i merkeziyetçi yapısı nedeniyle *ilkel hukuk* olarak tanımlamaktadır (Morgenthau 1997: 265). Bu görüşünü değiştirmeyen ancak II. Dünya Savaşı sonrası geçen otuz yıl sonrasında uluslararası sistemin normatif temellerde gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşleri ile uluslararası sistemin yeniden şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Polat 1999: 80-81). Çünkü Chimni'nin belirttiği gibi, hukuk ve ahlak arasındaki içsel ve dışsal etkiler, dikkate alınması gereken ve uluslararası sistemin uluslararası ahlak çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ihtiyacı küresel anlamda bir gerekliliğe işaret etmektedir. Her ne kadar realizmin uluslararası sistemde etkisinin zayıfladığı görülse de özellikle sistemin anarşik yapısına yaptığı vurgu nedeniyle ahlaki sonuçları değerlendirme dışı bırakmakta ısrar etmektedir. Ahlaki sonuçların kaçınılmaz olduğunun realist geleneğin önemli bir temsilcisi tarafından dile getirilmesi özellikle uluslararası hukuk ve siyaset açısından kayda değer gelişmeleri simgelemektedir (Chimni 1993: 12-15).

Özdemir'in ifadesiyle uluslararası hukuk, sistemin sorunlarının oluşmasında önemli etkileri olan tek taraflı kararların ve uygulamaların karşısına evrensel değer yargılarını ve hukukun üstünlüğünü koymaktadır (Özdemir 2011: 34). Örneğin kurulan bir uluslararası mahkemeye devletlerin yanı sıra toplumun önde gelenlerinin de başvurabileceği fikri Vietnam Savaşı sonrası 1960'lı yıllarda ABD siyasi ve askeri üst düzey yetkililerin yargılanması için bağımsız bir mahkemenin kurulması⁷ uluslararası hukukun "güçlü olanın amaçlarını gerçekleştirmek için meşruluk aracı" olmasının ötesine geçmek adına önemli gelişmeleri simgelemektedir (Chimni 1993: 17-30). Ayrıca Falk'ın belirttiği gibi, Nikaragua davasında⁸ Uluslararası Adalet Divanı'nın kararı⁹, uluslararası hukukun iyileştirici yönünün geliştiğine işaret ederek umut verici gelişmeler olarak nitelendirilmektedir (Falk 1987: 106). UAD'nin verdiği kararın uluslararası hukukun yapıcı özelliğini göstermesi açısından değerlendirilmektedir (Çelebi ve Özdemir 2010: 78). Bu ve benzeri gelişmeler günümüze kadar tartışmaların

⁷ Örneğin *The Permanent Peoples' Tribunal* için bkz. <http://permanentpeopletribunal.org/?lang=en>

⁸ Nikaragua'da Askeri ya da Yarı Askeri Faaliyetler Davası (*Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*). Literatürde kısaca Nikaragua Davası olarak anılmaktadır.

⁹ Uluslararası Adalet Divanı (UAD), ABD'nin Nikaragua'da muhalif gruplara destek vermesini uluslararası hukukun vazettiği iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama ilkelerinin ihlali olarak değerlendirmiş ancak bu desteğin "silahlı saldırı" kapsamında olmadığını belirtmiştir. UAD, uluslararası hukuku ihlal etmesi nedeniyle ABD'yi tazminata mahkum etmiştir (Gündüz 2014: 161; Kedikli 2005: 13; Yılmaz ve Irk 2015: 158-159).

odak noktasını oluşturarak gelecekte uluslararası sistemin ve sistem içerisindeki olumsuz sonuçların önüne geçmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Uluslararası hukuk sadece suçlulara müeyyide uygulamak için değil gelecekte oluşabilecek sorunlara karşı bir temel oluşturması adına iyileştirilmesinin evrensel değer yargıları ve hukukun üstünlüğünün yolunu açmaktadır. Dolayısıyla iyileştirici yaklaşımların dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması da dahil olmak üzere insan refahını artırmak için yapılan girişimleri oluşturmaktadır (Chimni 1993: 30).

Uluslararası sistemin normatif temellerde ilerlemesi için uluslararası hukuk, Morgenthau gibi düşünürlerin ifade ettiği gibi ilkel bir hukuk olarak görülmesine karşın Phillipe Sands gibi iyileştirici yaklaşım düşünürlerine göre sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır. Sands'a göre uluslararası hukuk, uluslararası eylemlerin meşruiyetini değerlendirmek/yargılamak için bağımsız ve ortak değerler üzerine devletlerin belirli bir noktaya kadar davranışlarına minimum düzeyde standart sağlamaktadır (Sands 2005: 239).

Sands, uluslararası hukukun bir hukuk olarak gelecekte de uluslararası sistemde düzeni sağlamak için önemini devam edeceğini ileri sürmektedir. Sands'a göre hegemon devletler zayıf oldukları dönemde uluslararası hukuka riayet etmektedir. Güçlü olduğu dönemde ise uluslararası hukukun ötesine geçmeye her zaman teşebbüs etme eğiliminde olmuşlardır. Bu şekilde davranmalarına neden olan ise askeri ve ekonomik gücün verdiği üstünlükten kaynaklanmaktadır. Sands, Robert Kagan'ın savunucusu olduğu bu düşüncenin özellikle günümüzde uluslararası sisteme uygulanmasının zorluğuna değinmektedir. ABD de diğer hegemon güçler gibi zayıf dönemlerinde uluslararası hukuk kurallarına bağlı kalmaya çalışmış ancak özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren uluslararası hukuku çıkarlarının önünde engel olarak görmesi ile bu durum değişmeye başlamıştır.

Sands'ın belirttiği gibi ABD askeri gücünü ekonomik çıkarları için bir araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca ABD, ekonomik çıkarları sadece askeri güç aracılığı ile değil, değişen ve küreselleşen dünyada uluslararası hukukun kendisine engel olmadığı sürece kullanımından yana tavır almaktadır. Bu nedenle ABD'nin uluslararası politika

yapımında ikircikli dış politikasını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. ABD'nin tek taraflı davranışının ABD açısından istenen bir durum olup olmadığı tartışma konusu olsa da uluslararası hukukun uygulanmasında ve anlaşmaların yerine getirilmesinde ABD belki diğer devletlerden daha çok ihtiyaç duymaktadır (Sands 2005: 237-238). ABD'nin uluslararası hukukun sadece gücünün hukuku olduğuna dair görüşlerle birlikte hareket ettiği yine de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. BM'de tek taraflı veto hakkının çıkarları doğrultusunda kullanılması ve uluslararası hukukun kozmopolit bir uluslararası sistemdeki yerini ihmal etmeye gayet müsait olduğu ve ayrıca ABD müdahaleleri Falk'ın belirttiği gibi adil bir dünya düzeni için engelleyici olmamalıdır (Falk 1991: 274).

Terörizmle mücadele bağlamında Afganistan müdahalesinde olduğu gibi ABD, uluslararası koalisyonlara veya müttefiklerine ihtiyaç duymaktadır. Müdahalelerin meşruiyeti konusunda uluslararası hukuk bakımından sorunlu yapısına rağmen ABD uluslararası hukuka ihtiyaç duymaktadır. Diğer ifade ile Afganistan müdahalesi ile sorunlu müdahale yine de müttefiklerin desteği için geçerli ve kabul edilebilir nedenlerin dünya kamuoyu ile paylaşılmasını gerektirmiştir (Sands 2005: 238). Bu durum göstermektedir ki, uluslararası hukuk her ne kadar sorunlu yapısı veya işleyişi olmasına rağmen yine de uluslararası hukukun etkin hale getirilmesi için gerekli değişikliklerin uluslararası toplumun ortak katılımı ile revize edilebileceği dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda farklı düşüncelere sahip uluslararası hukukçuların iyileştirici yaklaşım olarak ortaya çıkan görüşlerle birlikte değerlendirilmesi ve normalara içkin eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Sands'ın belirttiği gibi küreselleşen dünyada "doğa durumu" söz konusu değildir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası toplumu yok sayarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi veya uluslararası yükümlülüklerinden kendini muaf tutmaya çalışması kabul görmeyen ve karşılığında gerekli uluslararası hukuk kuralları işletilebilecek bir durum haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası hukuk devletlere uluslararası sistemde hareketlerine belirli bir standart getirmesi nedeniyle sistemde hareket etmek isteyen devletler belirlenmiş standartlara uymak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle uluslararası hukukun belirlediği standartlar ve belirli bir ölçüde

üzerinde uzlaşmaya varılmış değerleri yansıması açısından 21. yy.'da başta ABD olmak üzere diğer tüm devletlerin uyması gereken genel bir bütünü sunmaktadır (Sands 2005: 239).

Peter Fitzpatrick ise uluslararası hukukun tarafsız olup olmadığı tartışmalarının yerini bunun sürdürülüp sürdürülemeyeceği konusundaki tartışmalara bıraktığını ifade ederek hegemon devlet ile uluslararası hukuk arasında karşılıklı bir bağımlılık olduğunu öne sürmektedir. Çünkü hegemon devletin tek taraflılığı hem onun yükselişinde hem de düşüşünde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Fitzpatrick 2003: 429).

Dolayısıyla ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından tek taraflılığı doğrudan değil ama dolaylı olarak koalisyonlar yoluyla bunu gerçekleştirmektedir. Savunulduğu üzere bu düşünce ABD'nin uluslararası hukuk ile karşılıklı bağımlılığı ABD çıkarlarına hizmet ettiği sürece uluslararası hukuk bir hukuk olarak kalmaktadır. Bunu gerçekleştirememesi (çıkarlarını bu yolla elde edemediği) durumda gücünü kullanarak (tek taraflı veya koalisyonlar şeklinde) etkili olmaya çalışmaktadır. Fitzpatrick buna örnek olarak dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in "Miyon koalisyonu belirlemeli, koalisyon misyonu değil" sözünü hatırlatmaktadır (Fitzpatrick 2003: 430).

İyileştirici yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden olan Koskenniemi, uluslararası hukukun sosyal bir işlevi yerine getirdiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle hukukun amacının sosyal sorunların çözümü için gerekçe ortaya koyması ve kendi öznelliklerimizi kontrol altında tutmamızı sağlaması olarak tanımlamaktadır (Koskenniemi 2005: 24-25). Bu durumu uluslararası hukukun gelişim sürecinin *apoloji*¹⁰ ile *ütopya* arasında gerçekleşen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Koskenniemi, bu düşüncelerini geliştirmesinde Walter Ullmann'ı takip ederek uluslararası ilişkiler bağlamında düzen ve yükümlülükler konusunda iki yol izlemektedir: Birincisi devlet davranışlarına, irade ve çıkarına üstün olan adalete, ortak menfaatlere, ilerlemeye, uluslararası toplumun doğasına yapılan vurgu ile ön planda

¹⁰ Apoloji, kelime olarak "savunma" veya "savunma amacıyla yapılan konuşmayı" ifade etmek anlamında, somut durumların savunulmasını ifade etmektedir (Tarakçı 2005: 136). Hukuk, yükselen yaklaşımlarla somut nitelikler kazanmakta ve olayların savunulması anlamında apolojizme kaymaktadır. Alçalan yaklaşımda ise hukuk, normatif nitelik kazanarak onun ütopyacı bir özellik kazanmasına neden olmaktadır (Polat 1999: 93).

olmasıdır. İkincisi; devlet davranışları, irade ve çıkarına ilişkin düzen ve yükümlülüklerle dayanmaktadır. Her iki özellik birbirini kapsayıcı ama aynı zamanda dışlayıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Koskenniemi uluslararası hukukun bu ikilem üzerinden hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle Koskenniemi, *alçalan ve yükselen yaklaşımlar* çerçevesinde uluslararası hukuk veya uluslararası ilişkiler konusundaki belirsizliği ortaya koymaktadır. Koskenniemi, bu iki yaklaşımın bir orta yolunun bulunmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, normatif konular ya devlete üstün olmaktadır ya da devlet normatif konuların üstünde ve belirleyicisi konumundadır. Yükselen ve alçalan yaklaşımlar, uluslararası hukuki argümanların dinamiklerini oluşturmaktadır. Koskenniemi, uluslararası hukuki argümanların yapısını bu iki yaklaşımın karşılığında ifade edilen bir iç mantığa sahip olduğunu ileri sürmektedir (Çelebi ve Özdemir 2010: 75; Özdemir 2011: 68; Koskenniemi 2005: 59-65). Daha açık bir ifadeyle, bir yandan devlete üstün olmak anlamında normatif bir düzen için devletin irade, çıkar ve davranışlarını sınırlandırılmaya çalışılmakta, diğer yandan normatif bir düzen devletlerin irade, çıkar ve davranışları bağlamında şekillendirilmektedir (Arsava 2012: 357). Bu süreçte apoloji ve ütopya arasında örneğin egemenlik-uluslararası toplum, hukuk-yorum, irade-adalet, pozitivizm-doğal hukuk gibi ikilemler uluslararası hukukun çözümsüzlük hukuku olmasına yol açmaktadır (Polat 1999: 90-91).

Koskenniemi'ye göre norm ve ahlakın karşısında devlet egemenliği ve çıkarı durmaktadır. Bu sonuç uluslararası hukuk bakımından “belirlenimsizlik (*indeterminacy*)” durumunu göstermektedir. Buna göre belirlenimsizlik durumu “uluslararası hukukun, mevcut çatışmaların taraflarına, her durumda bir diğerine karşı kullanılacak yeterli hukuki argüman ve prensip sağlama kapasitesinin vurgulandığını” ifade etmektedir (Özdemir 2011: 67) Koskenniemi, uluslararası hukukun uluslararası davranışları meşrulaştırmak veya eleştirmek için bir araç olarak kullanılmasının yararsız bir çaba olduğunu ifade etmektedir (Koskenniemi 2005: 67).

Bu düşünce ile alçalan yaklaşımın normatif, yükselen yaklaşımın ise somutluk üzerinde anlam bulduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkan bu durum tutarsızlığın başlıca nedenini oluşturmaktadır. Çünkü Koskenniemi'ye göre alçalan ve yükselen yaklaşımlar

aynı anda tutarlı olamamaktadır. Böylelikle, alçalan yaklaşımda normatif düşünceler bulunan normlardan gelen bir meşruluk kazanmaktadır. Alçalan yaklaşım içerisinde hukuk, etkili bir kısıtlayıcı haline gelmektedir. Yükselen argüman içerisinde ise norm veya kuralların haklılığı devlet davranışları, iradeleri ve çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, normatif düzeni devletin davranışları üzerine kurmaktadır (Koskenniemi 2005: 60).

Koskenniemi, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde NATO'nun ve uluslararası hukukun bu konuda Yugoslavya'ya karşı alacağı tavrı tartışmaktadır. Buna göre BM Antlaşması'na dayanarak Yugoslavya'nın bombalanmasının uygun olmadığı açıkça ortada olmasına rağmen, NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması hem alçalan hem de yükselen yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmektedir. Buna göre Yugoslavya'nın bombalanması ile ortaya çıkan ikilem hukukilik ve meşruluk zemininde tartışmaya açık olmaktadır. Yugoslavya'nın bombalanması sonucu ölen siviller ile müdahale arasındaki ilişki uluslararası hukukçuların çıkmazları olarak ele alınmaktadır. Ancak insani felaketin boyutlarının artmaması için müdahalenin gerekliliği ahlaki olarak değerlendirilmiştir. Koskenniemi haklı olarak şu soruyu sormaktadır: "Ahlaki görev ile ölen siviller arasındaki hukukilik boyutu ne düzeyde bulunmaktadır?". Bu soruya verilen cevabın basit olduğunu dile getiren Koskenniemi, iki yaklaşım olabileceğini öne sürmektedir: Ya ahlaki görevi bir vicdan meselesi haline getirmek ya da Batının müdahalesinin artıları ya da eksileri hakkında dış politika tartışmasının bir parçası olarak tanımlamak olduğu şeklinde ifade etmektedir. Ancak Koskenniemi NATO'nun önünde iki seçenek olduğunu ifade ederek aslında kaçınılmaz olanın ortada bir üçüncü yolun bulunmadığı durumu ifade etmektedir: "NATO Sırbistan'ı ya bombalayacak ya da bombalamayacaktı". Dolayısıyla Koskenniemi, alçalan ve yükselen iki yaklaşımın bir arada olduğunu belirterek hukuki olarak yasadışı ancak meşru bir müdahaleyi ele alarak belirsiz bir tutum ortaya çıkmaktadır (Koskenniemi 2002: 159-162).

İyileştirici yaklaşım düşünürlerinin farklı uçlardan bir araya gelerek ortaya koymaya çalıştıkları düşünceleri, eksikliklerine rağmen, Ebedi Barış'ın gerçekleşmesinin önündeki uluslararası hukuk ve siyaset bakımından önemli bir düşüncüyü temsil ettiği söylenebilir. 11 Eylül sonrası uluslararası hukukun sorgulandığı

bir dönemde hegemon bir devletin sınırlarının hem hegemon devlet açısından hem de uluslararası hukuk karşısında zayıf olarak nitelendirebileceğimiz devlet veya toplumlar açısından en uygun düşünce olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Malanczuk, klasik ve modern uluslararası hukuk dönemleri karşılaştırıldığında, modern uluslararası hukukun, güç kullanımını diğer bir ifadeyle savaşı veya müdahaleleri sorunların çözümünde tek yol olarak ve tek karar verici olarak gören klasik uluslararası hukuktan farklı normatif bir çabanın ürünü olduğunu ifade etmektedir (Malanczuk 1997: 10). Bu anlayış bir kere kabul edildiğinde 21. yy. uluslararası hukukunun, hukukun bir özelliği olarak sürekli değişim içermesi ile yeniden ele alınması ve uluslararası müdahale veya savaş kavramlarının yeniden tanımlanması ihtiyacı hissedilmektedir.¹¹ 20. yy.'ın temellerinde yükselen modern uluslararası hukuk bu değişimi gerçekleştirmek için yeterli imkanları sunmuş durumdadır. Uluslararası barışa katkı sağlayarak devletlerin tek taraflı müdahalelerin günümüz uluslararası hukuk bakımından somut olarak ortaya konması gerekmektedir. Bunun için öncelikle *Terörizmle mücadele* adı altında gerçekleştirilen ve hegemon devletin tek taraflı güç kullanımını onaylayan bir düzenin yerine ortak çıkarların birleştiği ve inanç, dil, din, vb. sebeplerden müdahale etmeme ilkelerinin başta olmak üzere ortaya konulması zorunluluk arz etmektedir.

ABD'nin politikaları uluslararası sistemde değerlendirildiğinde, küresel bir barışın sağlanması için bu politikaları eleştirmek, iyileştirici yaklaşımın kapsamında bulunduğumuz anlamına gelmemektedir. Çünkü iyileştirici yaklaşım bunların ötesinde diğer bir ifadeyle ABD'nin müdahalelerinin gerekçelerini ve bu gerekçelere karşılık gelen somut politikalarını eleştirmek iyileştirici yaklaşımın kapsamında olduğunu göstermemektedir. İyileştirici yaklaşım bunun ötesinde uluslararası hukuka yöneltilen eleştirilerin temelini sorgulayarak evrensel değerler bağlamında bir tartışma alanı oluşturmaktadır (Özdemir 2011: 47-48). Aslında uluslararası hukukun girdiği krizi egemenliğin sorgulanmaya başlaması olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Soğuk Savaş sonrası süper güç olarak kalan ABD'nin yeni "düşman"ı belirleme çabaları egemenliğin ve aynı zamanda devletlerin yönetim sisteminin sorgulanmasını da

¹¹ Bu tanımlama, ilerde görüleceği üzere Reagan Doktrini'nin temellerini oluşturan neo-realist hukuk anlayışı çerçevesinde değil örneğin uluslararası müdahalelerde sadece "bir silahlı saldırı veya vatandaşlarını korumak için meşru müdafaa durumunda" kuvvet kullanılmasını kabul eden klasik okul çerçevesinde ele alınması gerekmektedir (Başeren 2003:11-15).

beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında devletlerin liberal temellerde kurulmuş olmasının hem güvenlik hem de daha önce değinilen yüce değerler olmasının bu sorgulamada yeri önemli gözükmektedir. Birçok sebeple birlikte gelinen noktada bu sorgulamaların uluslararası hukukun gelişiminde yaşanan “ayak uyduramama” olarak belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü Soğuk Savaş sonrası yeni bir düşman tanımı gerekmiştir. Bu düşman liberal olmayan sistemler ile birlikte özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin sebep olduğu öne sürülen uluslararası sistemde oluşturdukları iddia edilen terörizm, nükleer silah kapasitesi vb. sebepler olarak görülmüştür. Bu durumda devletlerin egemenliği üzerine kurulan bir uluslararası hukuk sistemi Soğuk Savaş sonrası bu sorunları tikel devletlerin kendi çaresini bulmak olarak değerlendirilmektedir. Bu sayede ABD ve diğer Batılı ülkeler uluslararası sistemi tam anlamıyla dizayn etme çabalarının önündeki liberal değerlerden olmayan devletleri dönüştürmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar uluslararası hukukun sağladığı imkanlar kullanılarak yapılmaya müsait görünmüş ancak uluslararası hukukun krize girmesine neden olmuştur. Bu krizi aşmanın belirtildiği gibi iyileştirici yaklaşımın öne sürdüğü çerçevede yeniden “ayak uydurması” için yapılandırılması ve sorun görülen alanların devletlerin tek başına üstesinden gelebileceği bir durum olarak değil uluslararası toplumun “evrensel değerler” temelli normatif unsurları bağlamında çözüm üretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İyileştirici yaklaşım bu çözümün sağlanmasında önemli bir “tutum” olarak görülmesi gerekmektedir.

1.4. Immanuel Kant’ın Ebedi Barış Düşüncesi ve Uluslararası Hukuk

Uluslararası modern hukuk sisteminin veya uluslararası hukukun temelleri ve teorik çerçevenin büyük kısmı Avrupa’da 16. ve 17. yy.’da atılmıştır. Bu dönem uluslararası hukukun bağımsız devletler ve politik toplulukların arasındaki dış ilişkileri yöneten bir olgu olarak açıklanmaya başladığı bir dönemdir.

Modern bir uluslararası hukukun sağlam temellerle Avrupa’da kurulması bu sebeple Rönesans ve Reform dönemlerini takiben Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia Antlaşması (1648) sonrası modern devletlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

Daha sonra Avrupa sınırlarının dışına uzanan ülkeler ve halklarla doğrudan ilgili bir uygulama olarak uluslararası hukuk, 16. ve 17. yy.'da bir kanunlar bütünü olarak oluşmaya başlamıştır (Covell 1998: 71). Bu düşüncelerin gelişimine hiç kuşkusuz Kant'ın katkısı tartışılmaz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Sandel'in ifade ettiği gibi Kant, 18. yy.'da *İnsan Hakları* düşüncesinin, 21. yy.'da ise *Evrensel İnsan Haklarının* (*Evrensel Ahlak İlkeleri*) temellerini atan ve bu nedenle günümüz toplumsal yaşamına ışık tutan bir felsefi düşüncenin öncüsü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Sandel 2018: 147-148) Devletlerin uluslararası ilişkiler ortamında istikrarlı bir duruma gelmesini sağlamayı amaçlayan Kant, Völker Gerhardt'in belirttiği gibi Ebedi Barış eserinin politik bir amaç taşıdığını ve bu nedenle geçmişten gelen barış problemine diğer bir ifadeyle barışı sağlamak ve bunu sürdürmek için şimdiye kadar fark edilmeyen bir politika teorisi geliştirdiğini belirtmektedir (Gerhardt 2010: 206). Bununla birlikte Kant'ın amacı "Ebedi Barış" isimli eseri ile uluslararası hukukun gelişimine büyük katkı sağlayarak uluslararası düzenin ilerlemesinde ilk adımı oluşturmaktadır (Gallie 2015: 276). Hukukun kural değil, ortak değerlerin başarılmasını sağlayan normatif bir sistem olduğunu belirten Spain, uluslararası hukukun birincil amacının barışı tesis etmek olduğunu ifade etmektedir (Spain 2014: 886). Bu bağlamda barış düşüncesinin en büyük düşünürlerinden olan Kant, uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı katkılar bağlamında uluslararası hukuk, düzen ve dünya barışı gibi konularda günümüze kadar birçok felsefeci ve düşünürü etkilemiştir (Ağcan 2012: 1). Kant'ın uluslararası ilişkiler alanında en büyük katkısı onun normatif özelliklere verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Kant, metafiziği bir kenarda bırakarak, geliştirmiş olduğu metodu da normatif bir yaklaşım benimsemiş, diğer disiplinlerin kavramlarını dışlamış ve disiplinde tek üretim kaynağı olarak aklı göstermiştir (Dağdelen 2004: 12).

Kant, insanın doğa durumunu terk ederek bir toplumda yaşama eğilimine paralel olarak savaşların son bulması ve Ebedi Barış'ın tesis edilmesi için hem siyasal hem de hukuki araçların inşa edilerek ulaşılabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle hem bireye hem devlete haklarını teslim etmiş ancak bazı kriterler ortaya koymuştur. Kant, gerek bireyler gerekse halklar ve uluslar açısından birlikte barış içerisinde yaşamının yol göstericisi olarak aklı göstermektedir. Kant'a göre insan, akıllı bir varlık olarak içgüdüsel hareket etmemelidir. Bu nedenle insan belirli bir gayret, deneme ve öğrenim

sonucunda ilerleyebilmektedir. İnsanın akıl ile kazandığı bu özelliği daha sonraki kuşaklara aktararak belirlediği amaca yönelik bir hedefi olması gerektiğini belirtmektedir. İnsanın bu özelliği onun kendi geleceğini şekillendirmesinde en önemli kılavuz niteliği taşımaktadır (Deveci 2004: 21; Kant 1991: 3).

Ebedi Barış eseri çoğu siyaset düşünürü ve uluslararası hukuk uzmanları tarafından eleştirilere açık olmasına rağmen günümüzde canlılığını hala koruyan felsefi bir yapıt olarak değerlendirilmektedir. Evrensel normlara dayanan bir federasyon içerisinde devletler topluluğu olarak değerlendirilebilecek eserin günümüz dünyasında Kant'ın öne sürdüğü ebedi barışın doğru bir şekilde anlaşılması, normatif teorilerin de doğru anlaşılması açısından önemini vurgulamaktadır.

Kant, küresel olarak barışın tesisi için devletleri bir örgüt etrafında birleştirmektedir. Ayrıca savaşları önleyerek kalıcı bir barışın tesisini kurmanın tek yolu olarak Ebedi Barış'ın maddelerini öngörmektedir. Kant'ın Ebedi Barış eserinin günümüzde hala canlılığını koruduğunu söylenebilir. Savaşların doğal bir olgu olarak algılandığı ve uluslararası barışın sağlanmasının imkansız görünmesi Kant'ın döneminin karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Böyle bir dönemde Kant, uluslararası barışı sağlamak için gerekli şartların ve alt yapının temellerini "Ebedi Barış" isimli eseriyle ortaya koymaya çalışmıştır.

Tarih boyunca devletlerin içeride veya dışarıda yürüttüğü savaşların sınırlandırılması veya sonlandırılması için Kant'tan önceki bazı düşünürler, örneğin Pierre Dubois, Bohemya Kralı Podebrad ve Abbe de St. Pierre ebedi barışın nasıl sağlanması gerektiği üzerine çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları "tek hükümdarın egemenliği altında bulunan bir dünya imparatorluğu"nda çözüm ararken diğerleri "Türkler yani Müslümanlara karşı bir milletler ittifakı" şeklinde birleşmeyi çözüm olarak görmüşlerdir (Hirş 1946: 21).

Kant'ın Ebedi Barış¹² eserinin temelleri 1713 Utrecht Barış'ının ardından Abbe de Saint-Pierre'nin Avrupa'da bir barışın sağlanması ve korunması için getirdiği devletler birliği tasarısı olan "Plan for Perpetual Peace" (*Avrupa'da Ebedi Barışın Sağlanması için Proje*) eserine dayandırılmaktadır (Wood 2009: 221). Ayrıca, Kant'ın 1795 Basel Antlaşması sonrası kaleme aldığı Ebedi Barış eseri ile dünya üzerinde Ebedi Barış'ın sağlanması için zorlukların olduğunu ancak imkansız olmadığını göstermesi bunu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte normatif temeller üzerinde ortaya çıkan 1776 tarihli Amerika Bağımsızlık Bildirisi (Haklar Yasası) ve 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Kant'ın düşüncelerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu bildirimler Kant'ın felsefi düşüncesinde Ebedi Barış'ın dünya üzerinde yerleşmesi fikri için önemli etkilere sahip olmuştur.

Kant'ın düşüncelerinde normatif değerler önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Kant, hukuk ile ilgili düşüncelerinde hukuki ve ahlaki olarak geçerli olan kuralları ayrı ayrı değerlendirmiştir. Kant'a göre uyulması gereken kurallar her ikisi için de farklılık göstermektedir. Ahlakın nihai amacı bireysel olarak "iyi"ye ulaşmaktır. "İyi"nin kaynağı içeriden dışa yansiyarak bunun vicdani bir yönü bulunmaktadır (Öktem ve Türkbaş 2014: 187). Kant'a göre insan "öyle hareket etmelidir ki, bu hareketlerimizde bize yol gösteren ilke, genel bir kural niteliği kazanmalıdır" (Kant 2009: 35).

Doğu'nun itaat kültürünün Batılı sömürgeciliği kolaylaştırdığını belirten Şen, Doğu'nun dinsel temellere dayalı din anlayışları ile Batı'nın haz duygusu elde etmek için giriştiği eylemler çatışmalara dönüşmektedir. Bunun ortadan kaldırılması ve Ebedi Barış'ın sağlanması için Kant'ın yol gösterici olduğunu ifade etmektedir. Buna göre duygular ile hareket edilmesinin gerek Batılı toplumlar gerekse Doğu toplumları için Ebedi Barış'ına katkı sağlayamayacak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Ebedi Barış'a katkı sağlayacak değer ve normların ne olduğu sorusuna cevap olarak Kant'ın Barış'ın kurulmasının yolunun insan aklının yetisi olduğu belirlenmektedir (Şen 2010: 159). Bu nedenle ahlaki buyruklar bireyin aklına yönelerek özgür olmasını gerektirmektedir. Bunun sonucunda akıl davranışlarımızı

¹² Ebedi Barış eserinin İngilizce versiyonunda "Kant: Political Writings" Ed. Hans Siegbert Reiss eseri dikkate alınmıştır. Ebedi Barış'ın Türkçe versiyonunda Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Nejat Bozkurt ve Ernest Hırş'in eserlerinden yararlanılmıştır.

belirlemektedir. Kant'a göre akıl sahibi olan insan geleceği şekillendirebilmektedir (Deveci 2004: 21).

Ebedi Barış'ın temelini Kant'ın devletler arasında uygulanacak bir antlaşma oluşturmaktadır. Böylelikle Kant, "Ebedi Barış" fikrinin en temel özelliği olan devletler arasında gerçekleştirilecek olan bir antlaşmanın gerekli şartlarının ne olduğunu belirtmektedir. Bu antlaşma hayali olarak tasarlanmış ve uluslararası barışın kurulması için önemli maddeleri ortaya koymaktadır. Kant'ın yaşadığı dönemde henüz Fransız İhtilali'nin etkisi devam etmektedir. ABD'nin kuruluşu yeni gerçekleşmiş ve İngiltere'nin yavaş yavaş demokratik bir monarşiye doğru gittiği ve henüz İtalyan ve Alman Birliği'nin gerçekleşmediği bir dönem olması (Kant 1960: 3) Kant'ın bu eserini ortaya koyarken döneminin düşünce yapısından ziyade ileriye dönük fikirlerini yansıtmaktadır.

Kant, barışı sadece devletlerle insanlar arasındaki ilişkinin doğal şartları olarak ele almamıştır. Aksine, insanlarla devletler arasındaki doğal şartları savaş durumu olarak ele almıştır. Bu sebeple barış devletin resmen kurulması gerektiğine inanmıştır (Covell 1998: 68). Dolayısıyla bütün savaşları yasadışı olarak değerlendirmektedir. Hiçbir savaş haklı sebepler gösterilerek meşru gösterilmeye çalışılmaması gerekmektedir. Kant, Ebedi Barış'ı gerçekleştirmenin yolunun öncelikle birkaç devletin buna rıza göstermesi gerektiğini ve daha sonra diğer devletlerinde (ki bu uzun bir zaman gerektirmekle birlikte) ebedi barışa yöneleceğini belirtmektedir (Mertens 2002: 61-62; Gallie 1978: 27; Gallie 2015: 277).

Kant'ın, Ebedi Barış eseri açıkça uluslararası güvensizlik ortamını ortadan kaldırarak, ebedi barış için ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla Kant'ın dünya cumhuriyeti fikri şiddet ve ahlaki olmayan yollarla gerçekleştirilen ani bir devrim değil reformlar yoluyla kurulabilecek ahlaki bir yol izlenmesi gerekmektedir. Höffe'ün ortaya koyduğu gibi Kant'ın dünya cumhuriyeti tek bir hukuksal eylemle gerçekleştirilememektedir. Çünkü dünya cumhuriyeti düşüncesinde ahlaki bir buyruk olmanın yanı sıra "basiret kuralları"nın gerekli olduğu bir düzeni temsil etmesinden dolayı devletlerin başka devletler tarafından ortadan kaldırılmasının önünü

kapatmaktadır. Anlaşmazlıkların her biri için ayrı ayrı müdahale gücü olan hukuki oluşumların meydana getirilmesi gerektiği ve bu sayede dünya cumhuriyetinin yavaş ama sağlam adımlardan oluşan bir hukuki oluşumun ürünü olabileceği ifade edilmektedir (Höffe 2010: 241). Dolayısıyla, Kant'ın, Ebedi Barış için önerdiği maddeler gerekli siyasi ve hukuki reformlar yoluyla ulaşılmaya olanak sağlayacak bir rehber niteliği taşımaktadır.

Kant'ın dünya barışı için ortaya koyduğu fikirler Ebedi Barış eserinde altı ön madde üç esas madde, iki ek madde ve bir tamamlayıcı ek maddeden oluşmaktadır. Ebedi Barış'ın maddeleri, Ebedi Barış'ın gerçekleşmesini sağlayan bir düzenin oluşması hukuka dayalı bir düzenin oluşmasıyla oluşacağını göstermektedir. Bu nedenle Ebedi Barış fikrinin merkezinde hukuk/uluslararası hukuk yer almaktadır. Kant, dünya barışını sağlamak için bireylerden devlete yani özelden genele bir yol izlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Kant'a göre hukuk, bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemesi nedeniyle bunun devletler arasındaki ilişkiye de uygulanabileceğini düşünmektedir (Tatlı 2012: 3).

Kant'ın belirttiği ön maddeler yasaklama niteliği taşımaktadır. Bu maddeler "Ebedi Barış"ın sağlanmasının ön koşullarını sıralayarak başlangıç planını oluşturmaktadır (Bernstein 2009: 6). Üç esas madde ise gereklilik olarak bir sonuca varış noktasını içeren maddeler niteliği taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle uluslararası sistemde Ebedi Barış'ın kurulmasının temelini oluşturmaktadır (Teson 1998: 24). Bu maddelerin gerçekleştirilmesi durumunda bütün devletler cumhuriyetçi sivil anayasalara sahip olacak ve bütün devletler güvenli bir şekilde barış ortamını sağlayabilecektir. Buna göre Kant'ın Ebedi Barış düşüncesi hukuki olarak ilerlemenin bir parçası olmasının yanı sıra ahlaki olarak insanoğlunun bir yükümlülüğünü ifade etmesinin yanında bir "ödev" olarak ele alınması gerekmektedir. Hukuk ve siyasetin özellikle uluslararası düzeyde Kant'ın ahlakilik boyutu dikkate alındığında temelde çatışmaması gerektiğini göstermesi açısından normatif temellerde uluslararası barışın önemli bir dayanağını oluşturmaktadır (Tepe 2013: 64).

Ebedi Barış'ın hem siyasi hem de hukuki özellikle uluslararası hukuk bakımından sonuçlar doğurması, Ebedi Barış eserinin maddelerinin açıklanarak

günümüz açısından ne ifade ettiği bu bakımdan anlam kazanmaktadır. Kant, Ebedi Barış'ın altı ön maddeden sonra üç kesin madde sıralamaktadır. Bu maddeler tezin amacına uygun olarak açıklanmaya çalışılacak ve aslında hukuk ve siyasetin normatif temellerde ya da Kant'ın pratik akıl ve ahlaki olarak eylemenin uluslararası sistemin herkesin çıkarına olduğu sonuçlar doğurmasının kaçınılmaz olduğu gösterilmektedir. Bunun aksine olan gelişmeler daha açık bir ifadeyle uluslararası sistemde devletlerin özellikle süper güç konumundaki devletlerin güç ve hukuk arasında kurduğu ilişkinin uluslararası topluma katkı sağlamayacağı görülmektedir.

Kant, ön maddeler ile ulaşılan güven ortamında devletlerin barış için çalışacağını düşünmektedir. Kant'a göre ön maddelere ulaşılmadan ebedi barışa ulaşılamayacaktır (Richards 1999: 1). Ebedi Barışa ulaşmanın altı ön maddesinin gerçekleştirilmesi ve devletlerin egemenliğinin garanti altına alınması ile nihai maddelerin uygulanmasına geçilerek "Ebedi Barış"ın kurulması için gerekli ortam hazırlanmış olmaktadır.

Kant, birinci ön madde ile "barış"ın sağlanmasını daha sonra ortaya çıkabilecek yeni bir savaşa meydan vermeyecek şekilde "barış" antlaşmasının hangi şartları sağlaması gerektiğini belirtmiştir: "*İçinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir andlaşma bir barış andlaşması sayılamaz*" (Kant 1960: 9).

Kant, geçmişte yapılan geçici barış anlaşmaları ve gizli planların sürekli savaflara yol açtığını, uluslararası barışın devamını sağlamak için öncelikle devletlerin ve insanların buna inanmaları ve bu bağlamda kararlı olmaları gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Kant, barışın "Ebedi" olabilmesi için devletlerin ve insanların açık davranışlar içinde olması ve gizli davranışlardan kaçınmaları gerektiğini belirtmektedir (Covell 1998: 68).

Kant eserinin başında belirttiği üzere Ebedi Barış'ın birinci maddesinde "Gelecekte yeniden bir savaş ihtimaline karşı gizli bir niyeti de içinde barındıran barış antlaşması, antlaşma olarak kabul edilemez" ifadesiyle uluslararası hukukta bir antlaşmanın öncelikle gerçek bir barış antlaşması olması gerektiğini, bunun sağlanamaması durumunda bu tür barış anlaşmalarının ateşkesten öteye geçemeyeceğini

belirtmektedir. Çünkü Kant için barış, düşmanlığın tam anlamıyla bitirildiği bir barış durumunu ifade etmektedir. Kant, “düşmanlıkların sona erdirilmesi” olarak anlaşılan bir barış olması için bunu gerçekten istemek, dilemek ve gerçek bir barış antlaşmasının ruhuna aykırı davranmama niyeti ile yapılmasını ön koşul olarak sıralamıştır. Kant’a göre bir barış antlaşmasının yapılması, içerisinde daha sonra savaşa sebep olabilecek bir içeriği barındırması durumunda bu barış antlaşması “bir ateşkes veya silah bırakımı” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi durumda ebedi barışı sağlayacak bir antlaşmanın “ebedi” sıfatını hak etmesinden öteye sadece “bir tekerleme” olarak değerlendirilebilir (Kant 1960: 9).

Kant, birinci ön maddede belirttiği üzere tüm düşmanlıkların sonlandırılması için yapılan barış antlaşmasının ileride doğabilecek tüm savaş sebeplerini de ortadan kaldıracak şekilde yapılması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Kant’a göre devletler çok basit nedenlerden dolayı savaşa girişebilmektedir. Burada Kant, barış sırasında düşünülmesi bile, tarafların geçmiş düşmanlıklarını yeniden ortaya çıkarabilecek örneğin; “arşivlerin tozlu belgelerinden...” yararlanılarak savaşa sebep olabilecek her türlü iddianın önünün kapatılması gerektiğini özellikle belirtmiştir. Bu noktada özellikle belirtilmesi gereken, Kant’ın yöneticilere yaklaşımıdır. Kant’a göre yöneticilerin onuru ve itibarı önemlidir. Böyle durumlara başvurmak onları savaşın galibiyetinin getirdiği mağrurluktan çok diğer devlet ve halkların gözünde alçak bir eylem olarak görünmektedir. Bu sonuç ise ileride gerçekleşme ihtimali olan Ebedi Barış’ın zarar görmesine neden olmaktadır.

Kant, bir devletin egemenliğine büyük önem atfederek ikinci ön maddesini sunmaktadır: “*İster küçük ister büyük olsun, hiçbir bağımsız devlet, diğer herhangi bir devletin hakimiyeti altına tevâriis, mübadele, alım-satım veya hibe yollarıyla asla geçmemelidir.*” Kant, büyük veya küçük hiçbir bağımsız devletin bir eşya olarak değerlendirilemeyeceğini belirterek devletin egemenlik ilkesine vurgu yapmaktadır. Devleti “kendi hakkında ancak kendisinin karar verebildiği, kimsenin emrine ve arzusuna bağlı olmayan bir insan topluluğu olarak” tanımlamaktadır. Bu özelliği ile devlet, bir eşya ya da bir toprak parçası olarak değerlendirilemez (Kant 1960: 9). Kant’ın ifadesiyle devleti “bir ağacın kökü” olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Dolayısıyla “...onu bir ağaca aşı yaparmışçasına bir devlete katmak, onu manevi kişiliğinden yoksun bırakmak...” anlamına gelmektedir. Bu yönüyle devletlerin “gen”i ile oynamanın çok büyük sakıncaları olduğunu görmek mümkündür. Bu özelliğinin başka bir devlet ya da devletler tarafından “...miras, değişim, satın alma ya da hediye” (Kant 1960: 9) gibi yollarla köklerinden gelen varoluş kaynaklarında değişim yapmamak gerekmektedir. Çünkü bir devlet, geçmişten gelen tarihsel kökleri ve onu ortaya çıkararak ya da var olmasını sağlayan normatif özelliklere sahip bulunmaktadır.

Kant’a göre devlet, egemenlik ile doğrudan ilişkilidir. Kant’a göre devlet, kendi kendine karar verebilen ve herhangi bir dış erkten bağımsız davranabilen bir yapıya sahiptir. Kant’ın düşünceleri devletin egemen bir güç olduğu ve kendisinden başka hiçbir gücün etkisi altında olmadığı anlamına gelmektedir. Kant’ın bu düşünceleri günümüz egemenlik anlayışıyla da benzerlik göstermektedir. Devletlerin egemenliklerine yaptığı vurgunun günümüzde uluslararası hukuk ve siyasetin ana belirleyicisi olduğu düşünüldüğünde ABD’nin müdahalelerinin Kant’ın düşüncesindeki yeri daha net görülmektedir. Afganistan’a müdahalenin devletin egemenlik ilkesinin bir ihlali olduğu ve ABD’nin müdahalesinin uluslararası barışa katkı sağlamaktan uzak olduğu görülmektedir.

Devletler tarihsel köklerine zarar gelmemesi için savaşa başvurabilecektir. Bu nedenle öncelikle her an çıkabilecek bir savaşa giden nedenleri ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bunun için Kant’a göre savaşa hazır daimi orduların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kant, daimi orduların sürekli savaşa hazır olmaları nedeniyle üçüncü madde de barışı sürekli tehdit ettiğini dile getirmektedir: “*Daimi ordular (miles perpetuus) zamanla ortadan tamamıyla kaldırılmalıdır.*” Daimi ordular sürekli savaş tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Devletler daimi ordularının sayısını ve kapasitesini diğer devletlere karşı güçlendirmekte ve sayılarını artırmaktadır. Bunun doğrudan bir diğer etkisi Kant’a göre ordu kapasitesinin artırılmasının, savaşın maliyetinden daha fazla bir maliyetle sonuçlanmasına yol açmaktadır. Maliyetin artması devletleri bunu karşılamak için kolay bir şekilde savaşa yönlendirmektedir. Artan maliyeti karşılamak için savaşın kesinlikle kazanılması gerektiği düşüncesiyle devletler para karşılığı savaşacak askerlerin bulunmasına neden olacaktır. Dolayısıyla bu şekilde

hareket etmek hem savaşın yıkıcılığını artıracak hem de insana “eşya” muamelesi yapmak anlamına geleceği için “insanın kişiliğinde bulunan insan hakkı ile bağdaşmayan” bir durum ortaya çıkaracaktır (Kant 1960: 10).

Devletlerin daimi orduları kaldırması sonucu herhangi bir saldırı gerçekleşmesi durumunda vatandaş kendini ve devletini nasıl koruyacaktır? Kant bu soruya savunma amaçlı olarak kişilerin “özgür iradesi ile silahlı eğitim yapması”nın daimi ordu ile aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü halkın kendi özgür iradesi sonucu sadece savunma amaçlı silahlı eğitim yapması ile daimi orduyu birbirinden ayırmak gerekmektedir (Kant 1960: 11). Halkın kendini bir düşmana karşı koruması varlığı ile ilgili bir sorun söz konusu olmaktadır. Varlığının ortadan kalkması söz konusu ise bu durum daimi orduyla değil halkın kendini savunmasıyla gerçekleşebilecektir. Çünkü daimi ordular sürekli bir tehdit nedeni oluşturmakta ve savaşa hazır halde beklemektedir. Tüm devletlerin bu şekilde hazır ordulara sahip olması kendine yöneltilmiş her tehdite karşı savaşçı olmayı gerektirmektedir.

Kant, “zamanla daimi orduların kaldırılması” gerektiği yönündeki görüşü zaman kavramını yaklaşık 200 yıl sonrası için değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bunlar siyasilerin davranışlarının zamanla değişerek bu maddelerin uygulamaya geçirilmesini sağlayacaktır. Burada siyasiler tek sorumlu değildirler. Buna kanaat gösterilmesi için çeşitli çevrelerin de inanmaları gerekmektedir. Ancak burada “zaman” kavramı belirsiz bir durumu ifade etmektedir. Kant, yukarıda da belirtildiği üzere bu madde ile daimi orduların kaldırılmasının kolay olmadığını düşünerek derhal uygulanması gereken bir madde olmadığı için belirsiz bir zamana işaret etmektedir. Zamanın kısalığı veya uzunluğu siyaseten olduğu kadar bunu idrak edip uygulama zamanı ve alanı bulunmasında her türlü etken söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle uluslararası sistemdeki aktörler (devletler, kişiler ya da NGO’lar, vb.) bu maddelerin uygulanma zamanının gelmediğini düşünerek zamanı uzatabilir veya zamanın geldiğini düşünerek kısaltabilirler. Her ne kadar örneğin Avrupa Birliği başta olmak üzere birçok ülkede asker sayısının azaltılması için çabalar söz konusu olmasına rağmen tamamen kaldırılamamıştır. Diğer bir nokta, günümüzde silah teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak daimi ordular kaldırılmasa bile sayısının azaltılması ile silah

teknolojindeki gelişmeler ters orantılı olarak Kant'ın düşüncesinin aksine geliştiği söylenebilir. Çünkü silah teknolojisindeki gelişmeler Kant'ın hayal edemeyeceği şekilde insanlığı yok edecek seviyeye ulaşmış ve Ebedi Barış'ın Kant'ın istenen istikametine doğru değil ancak Hollandalı Hancının kapısında yazan Ebedi Barış'a doğru ilerlemektedir. Kant'ın daimi orduların kaldırılması gerektiği yönündeki düşüncesini 21. yy. itibariyle nükleer, kimyasal veya genel olarak kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması anlamı taşımaktadır. Diğer bir deyişle Kant'ın üzerinde durduğu 3. madde günümüzde daimi ordularla birlikte kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması şeklinde okunması gerekmektedir.

Ebedi Barış'ın dördüncü maddesi “*Devlet, dış menfaatlerini desteklemek için borçlanmalara girişmemelidir.*” (Kant 1960: 11). Kant, devletin borçlanmaya gitmemesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. Borçlanmanın getireceği külfetin Ebedi Barış'ın önündeki en büyük engellerden birisi olduğunu ve bunun bir ön madde olarak Ebedi Barış'ın önündeki en önemli engellerden biri olarak görmektedir. Bununla birlikte Kant, yolların düzenlenmesi, yeni yerleşim yerlerinin kurulması, yetersiz olduğu durumlarda silolar/ambarlar açılması gibi durumlarda borçlanmanın sakıncalı olmayacağını dile getirmektedir (Kant 2015: 328). Kant, “dış menfaatleri desteklemek” için yapılan borçlanmanın katlanarak artacağını ve eninde sonunda “milli iflas”ın söz konusu olacağını belirtmektedir. Böyle bir durumda borç verenin, gücü eline geçirdiği zaman insanın yapısında mevcut bulunan, “ellerine güç geçtiği zaman hemen savaşa girişme eğilimi” gücün savaş ile bağlantısını göstermektedir. Ön koşullardan biri olan bu maddenin içerdiği hususa engel olunmadığı sürece Ebedi Barış'ın önündeki en büyük engellerden biri olmaktadır. Kant, borçlanmanın getireceği borç veren devletin eline geçirdiği güç ile savaşa başvurması durumunda, borç alan devletlerin borç veren ülkeye karşı ittifaklar yapmasını uygun görmektedir. Devletlerin bu şekilde bir ittifak oluşturmaları durumunda savaşa engel olabileceklerini ifade etmektedir (Kant 1960: 12). Kant'ın devletlerin borçlanma yoluna gitmemesi gerektiği yönünde açıkladığı dördüncü ön madde konusunda Soğuk Savaş dönemin kuruluşlarından olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar borçlanma konusunda önemli birer örnek oluşturmaktadır. Devletler bu kuruluşlara başvurmak kaydıyla borç alabilmekte ve gerekli koşulları sağlayamamaları durumunda “borçların artarak” devam ettiği

görülmektedir. Bu durum Kant'ın söz ettiği şekilde bir savaşa sebep olmasa da günümüzde devletlerin aşırı borç içine girmesine ve uzun zaman bu külfetten kurtulamamasına sebep olmaktadır. IMF ve Dünya Bankası'nın hegemon gücün etkisi altında olduğu düşünülürse Ebedi Barış'ın sağlanması yolunda devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığına önemli birer tehdit olarak görülmektedir. Bu nedenle günümüzde ABD, borçlu ülkeler üzerinde belirli bir yaptırıma sahip olmaktadır. Bu durum Kant'ın uluslararası hukukun içinde kalarak bir federasyona doğru gidilmesini engellemektedir.

“Hiçbir Devlet, Diğer Bir Devletin Esas Teşkilatına veya Hükümetine Zor Kullanarak Karışmamalıdır.” (Kant 1960: 12). Kant, beşinci madde ile herhangi bir “devletin esas teşkilatı” yani anayasal/hukuki düzeni içerisinde meydana gelen iç karışıklık veya kargaşa durumunu bir müdahale için bahane olarak gösterilemeyeceğini, hiçbir devletin diğer devlet veya devletlerin yönetimine karışamayacağını ifade etmektedir. Kant, devletin egemenlik hakkına bu sebeplerden dokunulamayacağını savunmaktadır. Bununla birlikte Kant, bir devlete müdahalenin bazı durumlarda gerçekleşmesinin istisnasını da dile getirmiştir: *“..Fakat bir devlet, bir iç anlaşmazlık yüzünden ikiye ayrılmışsa ve bunlardan herbiri devletin bütün üzerinde hak iddia ediyorsa, durum farklıdır. Taraflardan birine diğer taraf aleyhine yardımda bulunmak, artık bir devletin esas teşkilâtına karışma anlamına gelmez; çünkü ortada bir anarşi vardır. Fakat iç anlaşmazlık bu dereceye gelmemişse, yabancı devletler, kendi iç dertleriyle boğuşan bir milletin işlerine karışmamalıdır; aksi halde hem o bağımsız milletin haklarını ihlal etmiş, hem bu yüzden kendileri kötü örnek olmuş, hem de bütün diğer devletlerin bağımsızlığını tehlikeye düşürmüş olurlar”* (Kant 1960: 12).

ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki müdahalelerin gerekçelerinin bir kısmını Kant'ın beşinci maddenin istisnasına değil bizzat kendisine aykırı olduğu görülecektir. Bu noktada Benhabib, sivil savaş ve mevcut otoritenin dağılması dışında günümüz insani müdahalelerinde Kant anlamında kabul edilemez olduğunu ifade etmektedir (Benhabib 2006: 51). Dolayısıyla ABD'nin müdahalelerinin gerekçeleri uluslararası toplumun meşru görmesi sonucu gerçekleşmesi Ebedi Barış'a hizmet edecek aksi durumda Hollandalı Hancının kapısındaki yazıyı her daim hatırlamak durumunda kalınabilecektir.

Kant, Ebedi Barış'ın altıncı maddesinde, savaş sırasında başvurulabilecek bazı yolların kesinlikle kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir. *“Hiçbir devlet, harpte, ileride barış akdedileceği zaman, devletlerin birbirilerine karşılıklı güven duymalarını imkansız kılacak yollara başvurmamalıdır; bu yollardan örnekler şunlardır: düşman ülkesinde katiller (percussores), zehirleyiciler (venefici) kullanmak, kapitülasyonlara aykırı hareket etmek, düşman tebaasını kendi devletine karşı ihanete (perduellio) kışkırtmak, v.s...”* (Kant 1960: 13).

Kant, bu noktada devletleri yargılayacak bir yargı mercinin olmadığını belirterek, savaşın “hüzün verici...” bir hak arayışı olduğunu ifade ederek her iki tarafın da haksız olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak savaşın sonucunun “kimin haklı kimin haksız olduğunu tayin...” eden bir “Tanrı hükmü” olacağını ifade etmektedir (Kant 1960: 13). Arendt'in de belirttiği gibi *“Savaşın hala bizimle olmasının başlıca nedeni, ne insan türünün gizli ölüm istenci, ne bastırmaya gelmeyen bir saldırganlık dürtüsü, ne de daha inandırıcı olsa da silahsızlanmanın içerdiği ciddi toplumsal ve iktisadi tehlikelerdir. Savaşların hala varolmasının nedenini, uluslararası ilişkilerde savaşın yerine siyasal sahnede başka bir nihai hakemin ortaya çıkmaması olmasında aramak gerekir”* (Arendt 1997: 11). Günümüzde “Tanrı hükmü”nün yerini uluslararası mahkemeler vasıtasıyla kurmak için gereken irade gösterilmesi gerekmektedir. Devletlerin savaşın ya da müdahalenin haklılığını savunarak haklılığını ortaya koymaya çalışması bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. 21. yy.'da devletlerin haklılığı apaçık bir şekilde görülen hegemon gücün kapasitesi karşısında her devletin “Tanrı hükmü” gereği haksız duruma düşeceği aşikardır. Bunun ortadan kaldırılması için Uluslararası Adalet Divanı veya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumların evrensel barış ortamını sağlayabilmeleri için yeniden ama tarafsız olarak tasarlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. ABD'nin bu kurumlara karşı tavrının bilinmesi nedeniyle uluslararası bir mahkemenin kurulması tüm devletlerin iradesi ve ortak menfaatler bağlamında kurulması gerekliliği elzem görünmektedir. Silah kapasitelerinin ulaştığı nokta dikkate alındığında bu daha net anlaşılmaktadır.

Kant, Ebedi Barış eserinin altı maddeden oluşan ön maddelerin yanında üç nihai maddeye yer vermiştir. Bu maddeler Ebedi Barış'ın sağlanması için “zorunlu” maddeler

niteliği taşımaktadır. Bu maddelerin bir barışın evrensel olarak sağlanması için diğer bir ifadeyle uluslararası sistemin Barış içinde kurulması ve sürdürülmesi için gerekli maddeleri oluşturmaktadır. Bu maddeler ile ulaşılmak istenen aslında Kant'ın ahlak anlayışının bir tezahürü olarak görülebilir. Kant'ın bir eylemin başkalarını araçsallaştırdığı bir durumun ortaya çıkmaması gerektiği yönündeki ahlakilik anlayışı aynı şekilde uluslararası ilişkiler bağlamında da devletler için geçerli olmak durumundadır. Devletlerin birbirleri ile ilişkilerinde de aynı saik ile hareket edilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle ulusal çıkar yerine evrensel çıkarlarla hareket edilmesi gerekir ki Ebedi Barış'ın kurulması ancak bu şekilde mümkün görünmektedir (Dağı 2003: 194).

Kant, ilk nihai madde de devletlerin anayasasının cumhuriyetçi olması gerektiğini savunmaktadır: “*Her devletin esas teşkilatı cumhuriyetçi olmalıdır*” (Kant 1960: 18). Kant'ın felsefi düşüncesinde ahlak ve hukuk birlikte düşünüldüğünde normatif temellerde bir cumhuriyet anlayışı görülmektedir. Kant, ilk nihai madde ile cumhuriyetçi anayasasının nasıl olması gerektiği açıklayarak başlamaktadır. Buna göre bir cumhuriyetçi anayasa özgürlük, eşitlik ve tek ve ortak bir yasal mevzuata bağlılık olarak sıralamaktadır (Benhabib 2006: 51; Kant 1960: 18). Burada Kant'ın “*cumhuriyetçi*” yönetim biçimini, ahlaki özerklik, bireycilik ve toplumsal düzenin bir araya getirilmesi sorununu çözen bir siyasi topluluk anlamında “yetkilerin ayrılmasıyla temsilci bir hükümet temelinde hukuki özgürlüğü koruyan bir cumhuriyet” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Kant'ın cumhuriyetçi devletinde bireylerin hukuki özgürlüğü korunmaktadır. Çünkü ahlaki olarak özerk olan birey, temsil dahil olmak üzere, kendisini de kapsayan tüm vatandaşlara eşit kanunlar uygulayan kendi kendine kanun koyucu durumunda bulunmaktadır. Birey kendisinin icra etmediği yasalara tabi olarak zorba bir yönetim altında yaşamaktan kaçınmaktadır (Doyle 1983: 225).

Kant'a göre cumhuriyetçilik, “hükümetin yürütme gücünün yasama gücünden ayrı olmasını kabul eden devlet ilkesi” olarak görmektedir (Kant 1960: 20). Doyle'nin belirttiği üzere Kant'a göre cumhuriyet, yetkilerin ayrılmasıyla temsili bir hükümet temelinde hukuki özgürlüğü koruyan bir özelliğe sahiptir. Kant'ın cumhuriyet yönetimi anlayışında hukuki özgürlükler korunmaktadır. Çünkü “ahlaki olarak özerk olan birey,

temsilci vasıtasıyla, tüm vatandaşlara kendisi de dahil olmak üzere eşit şekilde uygulayan bir kanun koyucu” özelliği taşımaktadır (Doyle 1983: 226). Habermas da Kant’ın “sivil anayasa”nın oluşturularak “yasalara uygun ilişkiler” kurulabileceğini düşünmektedir. Bu düşüncesini Amerika ve Fransa’da meydana gelen devrimler sonucu kurulan cumhuriyetlerin “sivil anayasa”sının meşruiyeti garantileyen yasalarında bulan Kant, sivil anayasanın kozmopolitan hukuka geçişin anahtar karşılığı olarak değerlendirilmektedir (Habermas 2007: 115-116). Dolayısıyla Kant, cumhuriyetçi anayasa içerisinde bireylere tanınan bu temsil hakkının barışçı yönünü ifade etmektedir. Bireylerin yönetimde irade sahibi olarak katılmaları cumhuriyetçi anayasada yönetime katılarak kanun koyucunun yetkisini buradan alması ile barış ortamının sağlanacağını ifade etmektedir.

Kant, cumhuriyetçi bir anayasanın *özgürlük, eşitlik ve bağlılık* prensiplerine dayanan tek yönetim biçimi olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetçi anayasa diğer anayasalara bir temel oluşturacaktır. Daha sonra bu anayasanın tek yol olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorunu kalmaktadır. Kant birinci nihai madde de cumhuriyetçi bir anayasaya sahip olmanın bazı özelliklerini belirtmektedir. Özellikle cumhuriyetçi anayasaya sahip bir yönetim ile buna sahip olmayan bir yönetimin farklarına değinmektedir. Özellikle “barış” üzerine fikirler üreten bir düşünür olarak cumhuriyetçi anayasaya sahip bir yönetimde “savaş” kararının alınmasının kolay olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Kant’a göre cumhuriyetçi anayasaya sahip toplumlarda savaşa girip girmeme konusunda toplum üyelerinin bu yöndeki iradeleri etkili olacaktır. Çünkü savaşın sıkıntıları, yıkıcılığı veya başka diğer zorluklarına ve hatta yok olmaya kadar gidebilecek sonuçlarını düşünerek karar vereceklerini dile getirmektedir. Cumhuriyetçi olmayan bir yönetimde yönetimin savaşa “keyfilik” katabileceği dikkate alındığında Kant için cumhuriyetçi bir anayasal devlette karar aşamasında ikilemde kalınması doğal bir durumu oluşturmaktadır. Çünkü savaşın bu olumsuz sonuçlarına katlanacak olan yine halk, keyfilikten uzak rasyonel bir karar verebilecektir. Bu nedenle cumhuriyetçi yönetimlerde savaş kolay başvuru bir yöntem olarak kullanılmamaktadır. (Doyle 1983: 229; Kant 1960: 18-19).

Cumhuriyetçi yönetimlerin barışa daha yatkın olduğu yönündeki bu düşünceler Kant'ın dönemi için daha tutarlı görünmektedir. Cumhuriyetçi yönetimlerin barışçıl doğasına yapılan vurgunun günümüz uluslararası sisteminde anlaşılmaz bazı noktaların olduğu görülmektedir. Uluslararası sistemde cumhuriyetçi ya da günümüzdeki adıyla demokratik yönetim sistemine sahip devletlerin birbiri ile savaştığı görülmesi bile demokratik devletlerin demokratik olmayan devletlere karşı bir yönetimi değiştirme ve "demokrasi getirme" adı altında zorlama ile getirileceği vaadedilmektedir (Yeşilçayır 2016: 82). Kant'ın daha önce bahsettiğimiz maddeleri de dikkate alındığında cumhuriyetçi yapının zorla tesis edilmesi gibi bir görev cumhuriyetçi yönetimlere verilmemiştir.

Kant'ın bu noktada diğer önemli olan bir başka hususuna değinmek yerinde olacaktır. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere devletlerin yönetimlerine bir bahane ile (terörizmle mücadele adı altında) yapılan müdahalelerde uygun bulunmamaktadır. Kant'ın dönemi için terörizm gibi bir olgudan söz edilemese de günümüzde terörle mücadele kapsamında bir devletin diğer bir devlete müdahalesi uygun olmayacağı aşikar görünmekle birlikte bu müdahale sonucu müdahale edilen ülkenin vatandaşları ne bir savaşa karar vermiş ne de vermemiştir. Ancak müdahale sonucu ülkenin halkının eziyet, sıkıntı ve acı çekmesine neden olduğu yönünden de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Kant'ın cumhuriyetçi yönetimlerin savaşçı olmadığına yönelik düşüncelerini iyi anlamak ve uluslararası sistemde bu ve benzeri acıların yaşanmaması için uluslararası toplumun Kant'ın barış ile ayrılmaz bir parçası olan hukuk ile birlikte hareket etmesi elzem görünmektedir. Bunun sağlanması için Kant'ın ikinci nihai maddenin hukuki olarak tam uyum sağlanması ve özellikle sürdürülmesi önemli görünmektedir. Hegemon bir devletin kendi çıkarlarını kendi yöntemleri ile aramasının Ebedi Barış'ın nihai maddelerine aykırı olduğu bu nedenle hukukun izin vermediği durumda gücünü kullanması geleceğin şimdiden barış temellerine zarar vermekle kalmayıp Kant'ın reddettiği savaş hukukunda barış temellerinde barışın hukuku olarak düzenlenmesi uluslararası toplum için bir zorunluluk olarak bilinmesi gerekmektedir.

Kant, ikinci nihai madde ile bir devletler federasyonu önermektedir: “*Devletler hukuku özgür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır*” (Kant 1960: 22). Kant, bu maddede öncelikle federasyon fikrinin neden hukuk temelli kurulmasını açıklayarak düşüncesinin temellerini ortaya koymaktadır. Kant’ın uluslararası sistemin anarşik yapısına yaptığı vurguya aşırı eleştirisi kabul edilemez bir durumu ortaya koyarak insanın içindeki var olan ahlakın ortaya çıkarılması ve “kötülüğe” karşı en azından devletlerin sözlü olarak hukuka bağlanması barışın savaşa karşı galibiyeti ile sonuçlanabilecektir. Zaten Kant da bu düşüncesini dayandırdığı bir temel olarak ya devletlerin hukuku hiç dillendirmeyeceğini ya da alay konusu olan bir terim olarak kullanılacağını ifade etmektedir (Kant 1960: 24).

Kant, anlaşmazlıklara çözüm aramak ve barışı tesis etmek için savaşı ortadan kaldırmanın yolunun bir federasyon içinde bir araya gelmesi ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Kant, devletlerin mutlak egemenliğini bir üst otoriteye devretmesinin hiçbir devlet tarafından kabul edilemez olduğu bilinciyle federasyon fikrini temellendirmesinin gerekçesi olarak böyle bir yapının devletlerin mutlak egemenliğine zarar vereceğini ve Ebedi Barış’ın sağlanmasının önündeki en büyük engellerden biri olacağını belirtmektedir (Kant 1991: 156). Kant, bu açıdan cumhuriyetçi yönetim tarzının bireylere verdiği özelliği devletler içinde kullanmaktadır. Diğer bir ifadeyle Kant, cumhuriyetçi yönetim tarzını benimsemiş devletlerdeki bireyleri uluslararası sisteme aynen uyarlayarak cumhuriyetçi devlet içerisindeki birey ile uluslararası sistemde bir federasyon etrafında bir araya gelen devletlere yüklediği anlam aynı özellikleri taşımaktadır (Kant 1960: 25).

Kant, bu şekilde bir araya gelerek bazı konulara çözüm arayan devletlerin bunu dünya üzerinde her devletin temsil edildiği bir federasyona dönüştürmenin imkanını göstermiştir. Uluslararası hukuk temelinde kurulmuş ve devletlerin sorumluluğunda olan ahlaki olarak gerçekleştirilmesi gereken barışın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Kant için uluslararası hukukun temelinde oluşan böyle bir federasyon fikri politikanın ahlakla bağdaşmasının bir sonucu olarak görülmelidir (Kant 2015: 369).

Teson, uluslararası sistemin odaklandığı devlet merkezli politikaların uluslararası hukukun normatif bir çerçeve sunmadığını belirtmektedir. Geleneksel uluslararası hukuk teorisi, uluslararası sistemde devletlerin hakları ve yükümlülükleri üzerine bir düşünceye sahip bulunmaktadır. (Teson 1992: 53-54). Dolayısıyla Kant'ın bireyden başlayarak uluslararası sistemde cumhuriyetçi devletlerin bireylerden gelen meşruiyetine karşı devletlerin ister halkın desteğiyle gelsin isterse de otoriter devlet biçimleri olsun devletlerin haklarının ve yükümlülüklerinin devlet katında temsil edildiğini varsaymaktadır. Geleneksel uluslararası hukuk, devletleri merkeze alarak yönetimin Kant anlamında meşru olup olmadığı değil devletin halkını siyasi olarak yönetip yönetemediğine odaklanması bakımından uluslararası sistemin mevcut yapısının birey merkezli dikkate alınması gerekmektedir. Teson'un da belirttiği gibi, bunun ortaya çıkarılabilmesi ve sürdürülmesi için uluslararası hukuku ve kurumlarını yeniden inşa etmek gerekmektedir (Teson 1992: 101).

Bağce; Hobbes ve Kant'ın doğa durumu kavramına bakışı üzerinden yola çıkarak Hobbes'un insanları bir sözleşme ile devlete ulaştırırken devletleri uluslararası sistemde doğa durumunda bıraktığı tesbitini yapmaktadır. Bu durumda Kant, "Hobbes'un yarım kalan işini tamamlama yolunda" ve bunun yanında ancak anarşik duruma son verme düşüncesi yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hobbes'un sözleşmesini uluslararası sistemde devletlere uygulayarak anarşik duruma son vermektedir (Bağce 2003: 109).

Kant'ın Ebedi Barış için önerdiği bu federasyon fikrine ulaşmak için önerdiği yapıya gelince, bu fikir bireyin iradesinden çıkan hukukun temel alındığı bir yapı olarak güç dengesi sisteminin her an savaşa hazır durumundan kurtularak hukuksal alanların oluşturulması ile gerçekleştirilebilir. Kant'ın belirttiği gibi "Avrupa'nın güç dengesi üzerine kurulmuş bir düzeninden bir Ebedi Barış beklemek hayaldir" (Habermas 2013: 72). Hem Avrupa güç dengesinin Ebedi Barış'ı sağlayacak umutları taşıması hem de (ilerde değinileceği üzere) Habermas'ın belirttiği gibi uluslararası hukuk öznesinin bireyler olarak tasarlanması, Kant'ı bir birlik etrafında devletlerin egemenliklerini kutsal olarak görmeleri nedeniyle Milletler Cemiyeti fikrini alternatif bir özellik olarak karşımıza çıkarmaktadır (Habermas 2007: 117-118).

Dolayısıyla ilk somut örnek olarak uluslararası hukuka dayalı bir federasyonun kurulması fikri MC'nin kurulmasına öncülük etmiştir. MC'nin uluslararası barışın sağlanmasında önemli katkı sağlayan bir örgüt olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi Malanczuk'un ifade ettiği gibi Savaşı önlemekte yeterli olmasa da MC üyesi devletlerin hakem ve tahkim konusundaki kararlarına uyacağını bildiren devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda savaşı bir problem çözme aracı olarak kullanmayacaklarını göstermektedir. Malanczuk'un yerinde tespiti ile bu düşünce I. Dünya Savaşı'ndan önce hakim konumda bulunması durumunda belki de tahkim veya hakeme giderek ortaya çıkan rapor veya kararlar sonucunda ve aradan geçen zaman içinde savaş yanlılarının savaşmayacağı yönünde bir irade ortaya çıkabilirdi. Diğer bir deyişle MC, I. Dünya Savaş'ından önce kurulmuş bir Örgüt olarak uluslararası sahnede yerini almış olsaydı, I. Dünya Savaşı'na giden sürece engel olunarak savaşa başvurmaya gerek duyulmayacağı açıkça görülebilecektir (Malanczuk 1997: 308). Bu farklı bakış açısından değerlendirildiğinde, Kant'ın Dünya Federasyonu fikri veya devletlerin oluşturduğu özerk bir birlik uluslararası barışa en büyük katkıyı sağlama iradesi gösterdiği belirtilmelidir. MC'nin II. Dünya Savaş'ına engel olma konusundaki başarısızlığına rağmen savaşın bir problem çözme aracı olarak artık kullanılmayacağı hukuki ve bağlayıcı olması nedeniyle Briand-Kellog Paktı¹³ ile mümkün olmuştur. Pakt'ın II. Dünya Savaş'ına engel olmasındaki başarısızlığı devletlerin siyasi iradelerini barışçıl yollarda aramamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Habermas, MC'nin uluslararası sorunların çözümünü de hukukun üstünlüğü prensibinden hareketle barışçıl yollarla çözmek için kolektif bir güvenlik sağladığını belirtmektedir. Ancak bu düşüncenin başarısız olmasının nedenlerini saldırı savaşı'nın metinde yer almadığı, uluslararası bir mahkemenin yokluğu (Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması bu boşluğu doldurması ve uluslararası sistemde sorunların çözümü için gerekliliğine ilerleyen bölümlerde değinilecektir) ve barışçıl olmayan devletlere yaptırım uygulama eksiliği olarak sıralamaktadır (Habermas 2007: 147-148).

Kant'ın Ebedi Barış eserinin etkisi, MC'den alınan dersler ve topyekün bir savaşın ve özellikle faşist bir saldırının meydana getirdiği insanoğlunun benliklerinde ölümden başka geleceğe dönük travmalar oluşturması ile kurulan ve Avrupa'nın

¹³ Savaşın Reddedilmesine Dair Genel Antlaşma (*General Treaty for the Renunciation of War*) veya Paris Paktı (*the Pact of Paris*).

tarihten gelen uygarlık bilincine önemli bir darbe vurması BM'nin kurulmasını insanoğlunun karşısına gereklilikten ziyade bir zorunluluk olarak çıkarmıştır. Diğer bir ifadeyle Wilson ile başlayan “uluslararası sistemin barışçıl olması gerekliliği” fikri sağlam temellerde yeniden ama ayakları yere basan bir şekilde kurulmaya çalışılmıştır.

BM, Kant'ın federasyon etrafında bir araya gelmesi için en uygun yapıyı oluşturmaktadır. Kurulduğundan bu yana üye sayısı artmış ve günümüzde neredeyse tüm dünya devletleri üye olarak kabul edilmiştir. BM, Kant'ın düşüncesini kısmi olarak yerine getirmesine rağmen bazı eksikliklerin bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Kant'ın ifade ettiği gibi BM'nin eksikleri nedeniyle bu bir ittifaktan öteye geçemediği için “.. her daim bu ittifakın bozulması kabusu içinde yaşanacaktır” (Kant 1960: 26). Örneğin BM Antlaşması ile Güvenlik Konseyi kurumu Ebedi Barış'ın önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Çünkü devletlerin bağımsızlığı ve eşitliği ilkesi tarihsel olarak sık sık ihlal edilmiştir. Bunun en iyi örneğini ise ABD'nin Irak ve Afganistan'a karşı müdahalesinde uluslararası hukuk ve devlet egemenliğini ihlal konusunda aldığı tavırda görmek mümkündür. Dolayısıyla Kant'ın Ebedi Barış için öne sürdüğü ikinci nihai maddenin gerçekleşmesinin diğer maddeler ile birlikte ele alındığında BM Güvenlik Konseyi kurumunun daimi üyelik statüsü başta olmak üzere daha adilane bir çözüme kavuşturulması uluslararası toplumun geleceğinin düzenlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Ebedi Barış eserinin üçüncü nihai madde olarak “*Dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel bir misafirlik şartları ile sınırlandırılmalıdır*” (Kant 1960: 26). Kant, üçüncü nihai madde ile misafirperverlik ilkeleri gereği bulunanlara düşmanca davranılmaması gerektiğini belirtmektedir. Cavallar'ın da belirttiği gibi, misafirperverlik konusundaki düşüncelerini sık sık değiştiren Kant, uluslararası hukuk bakımından misafirperverlik konusundaki düşüncelerini sağlam temellerde oluşturmaya çalışmıştır (Cavallar 2012: 98).

Kant'a göre misafirperverlik şartları insanseverlik anlamında değil hukuki anlamda kullanılmaktadır (Kant 1960: 26) Diğer bir deyişle, misafirperverlik şartları misafirperverlik hakkı anlamına gelmektedir. Misafirperverlik hakkı, bütün insanlara

tanınan ziyaret etme hakkını ifade etmektedir. Dolayısıyla Kant'ın ifade ettiği misafirperverlik hakkı bir yabancıнын kabul edilerek sürekli ikametinin sağlanması anlamlarını taşımamaktadır (Benhabib 2006: 37; Hirş 1946: 11).

Bu bakımdan bir topluma kabul edilme hakkının hukuki olarak düzenlenmesi ve bunun ülkeye girip çıkma hakkı bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Benhabib, misafirperverlik hakkının “koşullu/eksik bir ahlaki ödev” olduğunu ifade etmektedir. Kant'ın bir hak olarak ortaya koyduğu kozmopolitan hak/hukuk, her durumda kabul etmemiz gereken bir duruma işaret etmemektedir. Hayati tehlike altında olan “ötekiler”i kabul etmenin kabul edenlerin (hayatı söz konusu olması dışında) refah düzeyini ne ölçüde etkileyip etkilemediği konusunun bu koşullu veya eksik bir ahlaki ödevin konusunu oluşturduğunu belirterek muğlaklığa işaret etmektedir. Günümüzde de mülteci ve sığınma hakları konusunda ileri sürülen argümanların temel dayanağını bu konu oluşturmaktadır. Kant'ın zor durumdaki ötekinin koşulsuz kabulü, kabul edenlerin refah seviyesi ile bağlantılı değil sömürgecilik faaliyetinden ileri gelmektedir (Benhabib 2006: 46-47). Bir sömürge oluşturmak için ticareti de bahane olarak öne sürmek Kant için ahlak yönünden yargılamada en aşağı nitelikte olan durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla hareket eden devletlerin (Avrupalılar) savaşları kışkırtarak her yere insanoğlunun başına gelebilecek her türlü kötülüğü yaşattığını ifade etmektedir. Ayrıca bunların ne ticaretten ne de kölelerinden beklenen faydayı sağlayamadığını da belirtmektedir (Afganistan ve Irak müdahaleleri bu konuda en iyi örnekleri oluşturmaktadır) (Kant 2015: 343).

Kant, dünya vatandaşlığı ilkesini hem *Ebedi Barış* hem de *Metaphysics of Morals* eserinde ele almıştır. Kant, dünya vatandaşlığı düşüncesini daha açık bir şekilde açıklama gereği duymuştur. Çünkü bu hak evrensel bir barış ortamının sağlanmasında bireylere yüklenecek anlamın ne olduğunu açıklaması açısından önemli görülmektedir. Kant, Ebedi Barış eserinin üçüncü nihai maddesinde belirttiği hususlarla birlikte dünya vatandaşlığını özel bir bölümde incelediği eseri *Metaphysics of Morals* eserinde de dünya vatandaşlığını hukuki olarak evrensel bir hak çerçevesinde ele almaktadır (Kant 1991: 158). Kant'ın Ebedi Barış eserinde söz ettiği “kozmpolitan hukuk/hak” uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun günümüz tartışmalarına da ışık

tutmaktadır. Dünya vatandaşlığı ya da Kozmopolitan hukuk/hak, günümüzde taşıdığı anlam bakımından üzerinde durulması gereken bir kavramı ifade etmektedir. Habermas, Kant'ın Ebedi Barış için bütün ulusların barış içerisindeki birlikteliğini sadece “ahlaki bir buyruk” olarak değerlendirilmesiyle bunun bir hukuk ilkesi olduğu yönündeki düşüncelerini aktararak dünya vatandaşlığının gerçekleştiği bir ortamı, Ebedi Barış'ın gerçekleştiği bir durum olarak resmetmektedir (Habermas 2007: 114). Benhabib de Ebedi Barış'a ulaşmak için uluslararası yasal sınırların kabul edilmesinin gerekliliğini belirtmektedir (Benhabib 2006: 44).

Kozmopolitan görüşe kendi içinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Bu farklılıklar ulusal ya da etnik ayırım olmaksızın dünyadaki her bireye ait olan görevler ile ilgilidir. Diğer bir grup için kozmopolitan görüş, kültürün akıcılığını ve yok olmasını ve kültürel olarak birbirine karışmış bir dünyayı öngörmektedir (Waldron 2006: 83). Kleingeld, Kant'ın söz konusu Kozmopolit hukukunu, devletlerin sınırlarını aşan bir hukuk olarak iletişim, ticaret ve fikir alışverişini de kapsayan her türlü etkileşim olarak değerlendirmektedir (Kleingeld 1998: 75). Bu bağlamda kozmopolitanlar, adaletin görevinin küresel kapsama girdiğini ve milliyet veya vatandaşlığa bakılmaksızın tüm bireylere eşit bir şekilde uygulandığını öne sürmektedir. Bazı kozmopolit liberaller bireysel özerkliğin birincil önemde olduğunu ve gerektiğinde müdahaleci anlamda küresel temele göre korunması gerektiğini savunmaktadır. Genel olarak kozmopolitanlar eşitlikçi dağıtım ilkelerinin küresel olarak genişletilmesi gerektiğini belirterek, günümüz uluslararası hukukun bireye değil devletlere vurgu yaptığı ve devletlerin menfaatlerinin bireylerin menfaati olduğu yönündeki görüşlerle uluslararası hukukun normatif çerçevede hizmet etmesinin zorluğunu ifade etmektedir (Hurrel ve Macdonald 2013: 62; Teson 1992: 53).

Bu açıklamalarla birlikte, Kant anlamında cumhuriyetçi olan bir devlet başka bir devlete terörizmle mücadele adı altında veya insani müdahale adı altında müdahale gerçekleştirebilir mi? Kant, bu soruya olumsuz cevap verdiği açıktır. Bununla birlikte devletlerin yönetim biçimi bakımından barışçıl olacakları iddiasının sorgulanmasına yol açmaktadır. Kant, devletlere müdahale konusunda katı bir tavır içerisinde (Beşinci maddenin istisnası hariç) kesinlikle karşı çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin müdahalenin

bir gerekçesi olarak terörizme destek verdiği iddiaları ile Afganistan'a müdahale kararının alınması, Kantçı düşünce açısından kabul edilemez bir durumu oluşturmaktadır. Çünkü ABD'nin müdahalesinin gerekçelerinin istisna duruma karşılık gelen bir tarafının olmadığı açık bir şekilde görünmektedir. Ayrıca belirtilmelidir ki uluslararası toplumun destek vermeye zorlanması da Kant anlamında ne hukuki ne de ahlaki olarak savunulabilecektir.¹⁴

Kant'ın kozmopolitan bir hak olarak devletlerin uluslararası bir federasyon etrafında bir araya gelmelerinin hukukun temel alınarak barışçıl yollarla sorunların çözümünün belki de 11 Eylül saldırılarından daha önce fark edilen ve BM'de alınan bazı Kararlarda bu tehlikenin farkına varılmasına rağmen somut bir sonuca götürecek girişimlerin eksik kalması ABD'nin saldırılara karşı gerekli girişimleri yönünden de değerlendirilmesi gerekmektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere müdahalenin hem BM'nin ilgili meşru müdafaa kapsamındaki maddeleri hem de önleyici meşru müdafaanın daha sonraki müdahalelerde (veya işgallerde) meşruluğunun sorgulanması ile değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.

Kant'ın kozmopolitan hak/hukuk bağlamında ABD müdahaleleri meşru görülmeyle aynı zamanda uluslararası hukuk bağlamında Ebedi Barış'a deyim yerindeyse bir hançer saplamak olarak dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü Afganistan müdahalesi "devletlere müdahale etmeme" ve eşitlik ilkesinin bir ihlalini oluşturduğu söylenebilir. Özpek'in de belirttiği gibi devletlerin uluslararası hukuk sistemine boyun eğmeleri bir devletin diğer bir devlete karşı güvenlik ve refahı sağlamanın da garantisi olacağından müdahale ile varılmayan sonuçlara uluslararası

¹⁴ Yugoslavya'nın dağılması konusunda bazı görüşler özellikle Kozmopolitan görüşler, müdahalenin haklılığına atıfta bulunmaktadırlar. Ancak, ABD'nin müdahalesinin BM tarafından değil NATO aracılığı ile yapılması sorunun bir yönünü oluştururken diğer bir sorun ise uluslararası hukuk ve BM bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: BM neden müdahale kararının çıkmasında etkisiz olmuştur? Bu sorunun yanıtı elbette tek bir yanıt içermemekle birlikte Kant'ın dünya federasyonunun ne ifade ettiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu soruya verilecek en makul cevap BM ve uluslararası hukukun iyileştirilmesi ve dünyanın diğer yerlerindeki insani müdahale gerektiren yerlere (ama sadece insani müdahale kapsamında) BM'nin desteğinin rıza ile yüksek oranda dahil olması ile mümkün görünmektedir. Bunun gerçekleşmemesi durumunda devletlerin insani müdahale kapsamında ya da terörizmle mücadele adı altında haksız eylemlere girişmeleri insani müdahalenin insani olmayan sonuçlar ortaya çıkarması ve bunun da kurulmak istenen uluslararası barışa zarar vereceği açıktır.

hukuk ile varılabilecektir (Kant 2016: 39-40). Dolayısıyla “siyasetin ahlak önünde dize gelmediği” bir dünyanın uluslararası barışa katkı sağlaması beklenmemelidir.

Bu noktada daha genel anlamda uluslararası toplumun uluslararası hukuka dayalı normatif değerlerde yükselen bir sistemin 21. yy.’da uluslararası hukukun “zayıf” olanlara karşı bir koruyucu, “güçlü” olanın ise haklarını garanti altına alan bir iyileştirmeye gidilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

1.4.1. Habermas’ın Kant Eleştirisi

Normatif temeller üzerine kurulmuş bir barışın sağlanması yönünde tarih boyunca düşünürler tarafından çeşitli öneriler ortaya atılmıştır. Bu eserlerin Kant üzerinde önemli etkisi olduğu bilinmektedir.

Kant’ın Ebedi Barış eseri, yazıldığı dönemden itibaren birçok düşünür tarafından “Ebedi Barış”ın başyapıtı olarak görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere Kant’ın Ebedi Barış eserinin ortaya çıkmasında Abbe St. Pierre’nin “Plan for Perpetual Peace” adlı eserinin etkisi görülmektedir. Habermas’ın belirttiği üzere, Kant, Ebedi Barış eserinde temel aldığı dünya vatandaşlığı fikrini somut hale getirmesinde Abbe St. Pierre’nin “Barış” üzerine düşünceleri ile 1784 yılında yazdığı Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi adlı eserinin yedinci önermesinde bunu şu şekilde ifade etmektedir (Kant 2014: 182): “...aklın gösterdiği yön, yasadışı vahşilik durumundan çıkmak ve bir halklar federasyonuna girmektir. Bu federasyonda her devlet, en küçüğü bile, güvenliğini ve haklarının verilmesini kendi gücünden yahut kendi hukuki yargısından değil, yalnızca bu büyük federasyondan (*foedus amphictyonum*), birleşmiş bir güçten, birleşmiş bir iradenin yasal dayanaklı, ilkeli kararlarından bekleyebilir. Bu düşünce ne kadar fantezi olarak görünse de Abbe St. Pierre ve Rousseau bunu ileri sürdüklerinde (belki de gerçekleşmesinin pek yakın olduğunu düşündüklerinden) alaya alınmışlardı, yine de insanların birbirine verdiği sıkıntıların kaçınılmaz sonucudur. Çünkü bu sıkıntı, devletleri (onlar için ne kadar zor olsa da) insanın vahşi durumunda aynı isteksizlikle almak zorunda kaldığı kararın, yani hayvansal özgürlüğünü reddetmek ve ilkeli bir anayasa ile huzur ve güvenlik arama

kararının aynısını almaya zorlar. Buna göre bütün savaşlar (insanların niyetiyle değil, doğanın niyetiyle), devletler arasında yeni ilişkiler kurmak ve eski yapıları yıkarak, en azından dağıtarak yenilerini kurmak için girişimlerdir. Fakat bu yeni yapılar da, gerek kendi başlarına gerek birbiri yanı sıra hayatlarını sürdüremeyeceklerdir ve buna benzer türde devrimlerden zorunlulukla geçeceklerdir. Sonunda, kısmen içte yurttaşlar anayasasının en iyi şekilde düzenlenmesiyle, kısmen de ortak dış anlaşmalar ve hukuk düzeniyle, bir uluslar topluluğunu andıran, otomat gibi işleyebilen bir toplum yaratılacaktır”.

Kant, Pierre’in iki nitelikte ele aldığı (devlet ve devletler arası) hukuk kuramına üçüncü bir nitelik olarak dünya vatandaşlığı hukukunu eklemiştir (Kant 1960: 17-18; Habermas 2013: 69; Wood 2009: 222). Kant’ın Dünya Vatandaşlığı’nın gerçekleşmesi ve cumhuriyet yönetimi altındaki toplumların hukuki olarak güvence altına alınması ile ortaya çıkacak olan “Barış” durumu “Ebedi” özelliğini alacaktır (Habermas 2013: 71). Habermas’ın ifade ettiği gibi dünya vatandaşlığı fikri, vatandaşlık ve insan hakları gibi unsurların ulusal olarak düzenlenmesi durumunu uluslararası ortama aktarmaktadır. Ancak Habermas, Kant’ın bazı noktalarda eksik olduğunu belirtmiştir. Çünkü kurulacak olan bir dünya cumhuriyetinde savaş olarak yüzyıllardır süregelen anlayış böyle bir ortamda söz konusu olmamaktadır. Bu noktada Habermas, öznesini devletlerin oluşturduğu uluslararası hukukun, öznesini bireylerin oluşturduğu bir dünya vatandaşlığı hukukuna dönüşmesinin sonuçlarından birinin hukukun siyaseti incelemesi durumunu ortaya çıkararak devletlerin egemenliğinin bir parçası olan dış siyasetine de etki edeceğini ve hukukun öncelenmesinin bir gereği olarak siyasi gücünü dönüştürerek ulusal ve uluslararası egemenlik arasındaki farkın anlamsızlaşacağını ifade etmektedir (Habermas 2007: 116-117). Bu düşüncelerle birlikte Kant’ın 19. ve 20. yy.’da ortaya çıkan savaşları öngöremediğini ifade etmektedir. Kant’ın Ebedi Barış eserinin yukarıda da değinildiği üzere dünya savaşlarında öngöremediği bazı durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durumların başında Kant ve daha önceki barış üzerine tanınan düşünürlerin I. ve II. Dünya Savaşları gibi küresel düzeyde etkisinin ve yıkıcılığını öngörememeleridir (Habermas 2013: 71). Diğer bir ifadeyle, Habermas’a göre “Kant’ın sınırları çizilmiş savaş düşüncesi, savaşı ve barışı düzenleme konusunda devletler arası hukukun normlaştırılmasına dayanmaktadır”. Habermas, Kant’ın dünya vatandaşlığı (*ius*

cosmopolitanum) ile uluslararası hukuk arasındaki farkı net olarak ortaya koyamadığını belirtmektedir. Onun savaş ve barışı hukuki olarak düzenlemesi, insan doğasının barışçıl olması durumunun bazı yönlerden kusurlu olduğu noktasında eleştirilmektedir. Bu yönüyle Habermas, Kant'ın önerdiği barış düşüncesinin I. ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımı engelleyemediğini ifade etmektedir (Habermas 2013: 71-72).

Habermas, Kant'ın akla dayanarak insan doğasına uygun gelecek üç özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki “cumhuriyetlerin barışçıl doğası”dır. Kant'ın cumhuriyet yönetimi altındaki devletlerin barışçıl bir doğaya ve savaşa karşı diğer yönetimlere göre çok daha dikkatli bir yapıya sahip oldukları yönündeki düşüncesine karşı çıkan Habermas, cumhuriyet yönetimi altındaki devletlerin vatandaşlık bağını milliyetçilik ile güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Habermas 2013: 76-77). Bu noktada Habermas, Kant'ın düşüncesinin “soyut bir aydınlanma ruhu”na çok yakın bir konumda olması nedeniyle milliyetçiliğin ortaya çıkardığı savaş ve “uluslararası sistemde köklü değişikliklere” yol açacağını göremediğini ve bunun Kant'ın döneminde belirtileri görülen “etnik aidiyet” gibi oluşumlara rağmen ortaya koyamadığını belirtmektedir (Habermas 2007: 136). Dolayısıyla cumhuriyet yönetimleri altındaki vatandaşlar, milliyetçilik duygularının harekete geçirilmek suretiyle diğer yönetimlerle arasındaki barışçıl olma özelliğini kaybedecektir. Diğer bir ifadeyle, cumhuriyetçi yönetimler diğer otoriter yönetimlere göre daha az savaş karşıtı olarak değerlendirilemezler. Habermas bu eleştirisine rağmen kısmen de olsa Kant'a hakkını teslim ederek cumhuriyetçi yönetimlerin otoriter yönetimlere karşı daha az savaşçı olmadıklarını ancak cumhuriyetçi yönetimlerin birbirlerine karşı savaşa girişmelerinin daha zor olacağını dile getirmektedir (Habermas 2013: 76-77).

Kant'ın vurguladığı ikinci özellik “dünya ticaretinin toplumsallaştırma gücü”nü oluşturmaktadır. Kant'ın artan ticaret ile toplumları (siyasi liberal toplumları) daha barışçıl bir dünya düzenini kurmaya teşvik edeceğini belirtmesi Habermas için Kant'ın karşılıklı bağımlılığı hem bir yanlılığı hem de bir haklılığı içermektedir. Habermas, ticaret ile gelişen uluslararası ortamın barışçıl olmamasını yani Kant'ın yanıldığı noktayı, 20. yy.'da yaşanan kapitalist ekonomilerin toplumları savaşa hazırlaması olarak savunmaktadır. Çünkü gelişen kapitalist ekonomilerin sosyal sınıflar arasında bir ayrım

yapacağını Kant'ın öngöremediğini ifade etmektedir. Habermas, küresel ölçekte faaliyet gösteren devlet dışı şirketlerin gelirlerin çok yüksek rakamlara ulaşan cirolarının çoğu devletin milli gelirinin toplamından fazla olmasının ulus devlet yapılarının sahip olduğu egemenliği zayıflattığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Habermas'ın Kant'ı haklı bulduğu nokta, gelişen kapitalist ekonomilerin küreselleşmesi ile birlikte devletlerin iç ve dış politikalarının şeffaflaşması olarak görmektedir. Bunun sonucunda devletler egemenliklerinin zayıfladığı noktada daha az savaş yanlısı olmakta birlikte sert gücün (*hard power*) yerini yumuşak güç (*soft power*) almıştır. Habermas, üçüncü özellik olarak "siyasi kamuoyunun işlevi" konusunda Kant'a karşı söylediklerini yinelemektedir. Habermas için belirtilmesi gerekir ki Kant'ın öngöremediği durumlardan dolayı eleştirmesine karşın çözüm önerisi olarak dünya vatandaşlığı kavramının günümüz dünyası için yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Habermas 2013: 77-79).

Habermas'ın üzerinde durduğu diğer bir husus ise BM'nin uluslararası sorunlara yaklaşımının -ki burada Vietnam ve Körfez Savaşı'nın uluslararası kamuoyundaki yankılarının etkisi olduğunu belirten Habermas, Briand-Kellog Paktı ile başlayan ve kabul edilen ilkelerin Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nin benimsediği ilkeler ışığında savaşı bir suç olarak değerlendirilerek önemli bir gelişme olduğunu belirtmektedir. Buna göre savaş artık devletlerin doğal duruma dayanarak başvurdukları "doğal" bir yöntem olmaktan çıkmaktadır. Habermas, gerek BM'nin gerekse konuların güncellik özelliğini kaybederek çözüm bulmanın zorlaştığını ifade etmektedir (Habermas 2013: 81).

Habermas'ı yukarıda belirttiği üzere BM ve diğer uluslararası örgütlerinin normatif güncelliği gerekmektedir. Özellikle 21. yy.'da yaşanan gelişmeler ve ABD'nin BM'ye karşı tavrı bunun haklı sebeplerine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle Kant'ın öne sürdüğü ilkelerden "devletlerin bir federasyon etrafında birleşmeleri"ni sağlayan BM'nin dünya barışının sağlanmasında önemli rolü olması nedeniyle hem yapısal hem de normatif içerik olarak yeniden düzenlenmesi ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Kant'ın Ebedi Barış'ına ulaşmak için günümüz liberal değerleri olan demokrasi, insan hakları, insani müdahale, barış vb. konular yeniden ele alınarak Ebedi Barış'a ulaşmak için yeniden tanımlanması gerekmektedir. Çünkü Kant'ın evrensel barışın sağlanması

için verdiği maddeler hukuk çerçevesinde az gelişmiş devletler bağlamında pozitif ayrımcılığı gerekli kılmaktadır. Bunun yapılmaması gelişmiş ve az gelişmiş devletler arasındaki her türlü değerleri yıpratarak devletler arasındaki gerek ekonomik gerekse siyasi farklılıkları daha da artmasına neden olmakta ve Ebedi Barış'ın gelecek nesillere katkı sağlamasından uzaklaşmaktadır.

1.4.2. John Rawls: Halkların Yasası ve Adalet

Normatif bir kavram olarak adalet, tarih boyunca çeşitli düşünürler tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Adalet kavramını bazı düşünürler hukukun sağlam bir şekilde tesis edilmesi ile sağlanabileceğini savunurken diğer bazı düşünürler adalet kavramını ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ile oluşturulabileceğini savunmuşlar ve çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir.

John Rawls, adaletli bir toplumun nasıl olması gerektiği yönündeki düşünceleri ve adaletin uluslararası ilişkiler bağlamında ne ifade ettiği ve uluslararası hukuk yönündeki düşünceleri ile önemli düşünürler arasında yer almaktadır. Rawls, siyasal liberalizmin bir savunucusu olarak, liberalizmin bireysel özgürlüğe verdiği önemi dikkate alarak sosyalizmin toplumsal eşitlik ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmaya çalışmaktadır (Özbank 2009: 3). Rawls, toplum içerisinde yaşayan insanların birbirlerine karşı özgürlüğü, eşitliği ve saygıyı teminat altına almanın nasıl mümkün olacağı ve toplum içinde yaşanan eşitsizliklerinden dolayı dezavantajlı bireyleri başarıya götürecek eşit şartların neler olması gerektiği yönündeki sorulara cevap aramaktadır (Arnhart 2013: 308).

Rawls, “*Bir Adalet Teorisi*” eserinde bu sorulara cevap verirken ona göre teorisinin amacı “...tarafsız yargı adaleti kavramımıza en çok yaklaşan yapısal özellikleri ortaya çıkararak demokratik bir toplum için en uygun ahlaki temeli” oluşturmaktır. Rawls'ın *hakkaniyet olarak adalet* kavramı ile iyi düzenlenmiş bir toplumunun bütün üyelerinin aynı kavramın içeriğini kabul ettiği kapsamlı bir düşünce öne sürdüğünü iddia etmektedir (Rawls 2006: 193).

“Bir Adalet Teorisi” eserinde ele aldığı *hakkaniyet olarak adalet* düşüncesinin haklı savaşın amaç ve sınırları konusunda yargıya varmak için uluslararası hukuku kapsayacak şekilde nasıl genişletileceğini” belirtmektedir. Uluslararası adalet ilkelerini belirtirken bir adalet teorisi eserinde yer verdiği hakkaniyet olarak adalet ilkesinden yararlanmış ancak bundan daha genel liberal adalet düşüncesinden yola çıkarak *Halkların Yasasının* içeriğini geliştirmiştir (Rawls 2006: 2).

Rawls, adaletli bir toplumun oluşması için gerekli şartları belirlediği “Bir Adalet Teorisi” ve “Siyasal Liberalizm” eserleriyle ortaya koymuştur. Bu iki eser, adaletli bir toplumun oluşturulması ile ilgili liberal fikirleri içermektedir. Rawls’ın, bu eserlerinde öne sürdüğü fikirlerini uluslararası sisteme uyarlanması ise Halkların Yasası ile gerçekleştirilmiştir. Rawls, adaleti uluslararası boyutta ele aldığı eseri “Halkların Yasası” ile uluslararası bir toplumda adaletli bir sistemin hangi koşulları sağlaması ve bunun için nelerin yapılması gerektiği yönündeki düşüncelerini kapsamaktadır (Kuper 2000: 641). Rawls, Halkların Yasası ile uluslararası adaletin sağlanmasının koşullarını belirtirken uluslararası sistemde devletlerin adil bir ilişki içerisinde olmasının nasıl gerçekleşeceğine yer vermektedir.

Halkların Yasası, Kantçı adil bir dünyada barış içinde yaşamının tasarısını oluşturması açısından önemlidir. Halkların Yasasının uluslararası adaletin sağlanması için belirlediği ilkelerin Kant’ın Ebedi Barış eseri ve Barış İttifakı (*foedus pacificum*)¹⁵ düşüncesinin temel ilkelerinden yararlanmıştır. Bu nedenle Rawls, Kantçı adil bir düzenin ancak siyasi akıl yürütme ve anlayış için bir temel oluşturulduğunda geçerli olacağını belirtmektedir (Rawls 1980: 517; Rawls 2006: 9).

Rawls, Halkların Yasası eserinde analiz birimi olarak bireyi değil “halkları” ele almaktadır. Devletler ile halklar arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koymuştur. Halklar Topluluğu’nun üyesi olan liberal demokratik halkların özelliklerini “adil

---

¹⁵ Kant, Barış antlaşmalarının (*Pactum pacis*) geçici ve her an savaşı tekrar gündeme getirebilecek sadece bir savaşı sona erdiren antlaşmalar olarak görmektedir. Bunun için Kant uluslararası bir barış antlaşmasının önemine dikkat çekerek Barış ittifakının(*foedus pacificum*) bütün savaşları sona erdirecek yapısı ile uluslararası bir birliğin evrensel barışı getireceğine olan inancı ortaya çıkmaktadır (Kant 1960: 24).

demokratik bir hükümet¹⁶”, “ortak duygular etrafında bir araya gelmiş vatandaşlar” ve “ahlaki doğa” olarak sıralamaktadır. Rawls, liberal halkların özelliklerinden birincisi olan adil demokratik bir hükümetin “kurumsal” olduğunu belirtmektedir. İkinci özelliğin “kültürel” ve üçüncü özelliğin ise “siyasal (ahlaki) açıdan doğruluk ve hak kavramlarına sıkı sıkıya bağlılık” gerektirdiğini ifade etmektedir (Rawls 2006: 24).

Liberal halkaların ortak duygular etrafında aynı dili, tarihi ve siyasal kültürü paylaşan halklar olduğunun anlaşılması gerektiğini belirten Rawls, tarihsel olarak göçler ve savaşlar nedeniyle böyle toplumların çok az olduğunu dile getirmektedir. Çünkü Halkların Yasasının kaynağı “ortak duygular”la bir araya gelen vatandaşlardan oluşmaktadır. Bu nedenle Rawls, farklı dil ve kültürden insanların liberal bir toplumda yaşamalarının mümkün olduğunu ve “makul kültürel çıkar ve ihtiyaçların karşılanmasının” mümkün olduğunu belirtmektedir. Çünkü Rawls’a göre liberal halklar barış içinde adaleti koruyarak diğer benzer (düzgün halklar) halklarla birlikte yaşayabilmektedir (Rawls 2006: 25; 31). Bu noktada belirtmelidir ki Rawls, halklar ve devletler arasında kesin bir ayırım yapmaması nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca Rawls’ın halklar ve toplumlar kavramlarının açıklanması gerektiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Bu bağlamda Buchanan’ın belirttiği gibi, Rawls, toplumlar ve halklar kavramını birbirlerinin yerine kullanmıştır. Rawls, toplum kavramını halkların örgütlü grupları oluşturduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Rawls’da halklar, kendi devletleri olan gruplardan oluşmaktadır (Buchanan 2000: 698).

Rawls, bir toplumda kurumsal düzen için reform ve tasarımı nasıl olması gerektiği yönünde ahlaki yol göstermeyi amaçlayarak, toplum içindeki adaletin nasıl sağlanacağını amaçlamaktadır. Rawls’ın “Bir Adalet Teorisi” ve “Siyasal Liberalizm” eserlerinde öne sürdüğü yerel düzeyde toplum içerisinde yaşayan vatandaşlar gibi hem makul hem akılcı olmaları gösterilmektedir. Rawls’a göre “yerel toplumun makul vatandaşları nasıl öteki vatandaşlarla hakkaniyet koşulları altında işbirliğine açık iseler, (makul) liberal (ya da düzgün) halklar da öteki halklarla hakkaniyet koşullarında

¹⁶ Rawls, Halkların Yasası eserinde adil demokratik bir hükümetin “yeterince adil” olması gerektiğini vurgulamıştır. Rawls, yeterince adil bir demokratik hükümetin “...halkın etkin siyasal ve seçime dayalı kontrol mekanizmasına tabi olduğunu ve bu hükümetin onların anayasada ya da onun yorumunda yazılı ya da yazılı olmadan belirtilen temel çıkarlarını sağladığını ve koruduğunu” ifade etmektedir (Rawls 2006: 24).

işbirliğine açıktır. Bir halk öteki halkların da aynı şeyi yapacağına emin olduğunda kendisi de bu koşullara saygı gösterecektir. Bu da bizi birinci örnekte siyasi adalet ilkelerine, diğer örnekte ise Halkların Yasası'na götürmektedir (Rawls 2006: 26; Pogge 2004: 1739).

Halkların Yasası, Rawls'ın "Halklar Topluluğu"nu düzenleyen ilkeleri benimsemiş toplumların yasaları olarak nitelendirilmektedir. Bu yasalar her toplumda geçerli ilkeler özelliği taşımamaktadır. Rawls, Halkların Yasası ile ideal halkın, iyi düzenlenmiş halklar olduğunu belirtmektedir. Buna göre Rawls halkları, "liberal halklar", "düzgün halklar" ve "iyi düzenlenmemiş halklar" olarak sıralamakta ve iyi düzenlenmemiş halkları ise yasatanımsız devletler (*outlaw states*), zorluk içindeki toplumlar (*societies burdened by unfavorable condition*) ve iyiliksever mutlakiyetçiler (*benevolent absolutists*) olarak sınıflandırmaktadır. Rawls, liberal halklar ile düzgün halkları Jean Bodin'in "iyi düzenlenmiş cumhuriyet (*republique bien ordonnee*)" terimine atıfla "iyi düzenlenmiş halklar" olarak ele almaktadır. Uluslararası ilişkileri düzenleyecek olan bu ilkeleri benimsemiş iyi düzenlenmiş halklar, uluslararası sistemde Halklar Topluluğu'nu oluşturmaktadır. Rawls'a göre liberal ve düzgün halklar, Halklar Topluluğunun üyesi iken iyi düzenlenmemiş halklar buna dahil edilmemektedir (Rawls 2006: 2-3).

Rawls'ın, halkları analiz birimi olarak ele alması "Bir Adalet Teorisi"nde savunduğu liberal fikirlerin Halkların Yasası ile çeliştiği yönünde eleştirilmesine yol açmıştır. Çünkü Rawls'a göre Halklar Topluluğu'nun üyeleri bireylerden değil halklardan oluşmaktadır (Buchanan 2000: 697). Rawls'ın analiz birimi olarak halkları ele almasının temel nedeni, uluslararası hukukun ve uluslararası kurumların bireyleri değil devletleri muhatap almasından kaynaklanmaktadır (Kim 2014: 2).

Rawls Halkların Yasası'nda, Kant'ın cumhuriyet yönetimi altında vatandaşların bir savaş durumundaki alacakları pozisyon ile benzer bir şekilde devletlerin çıkar için hareket ettiğini belirtirken halkların liberal değerlere göre hareket ettiğini savunmaktadır (liberal ve düzgün halklar için). Ancak Rawls, çıkar konusunda devletler ve halkların çıkarını ayrı ayrı değerlendirmektedir. Halkların belli bir amaç için çıkarı

olması gerektiğini belirten Rawls, halkların çıkarını “halkları harekete geçiren (ve onları devletlerden ayıran) çıkarlar bütün halklara karşı gösterilen adil bir eşitlik ve saygı duygusunun yönlendirdiği makul çıkarlar” olarak tanımlamaktadır (Rawls 2006: 47). Halkların amacı Rawls’ın belirttiği ilke ve idealleri sürdürmektir. Halkların Yasası liberal halklar için dış politika ilke ve ideallerini oluşturması nedeniyle halklar akılcı veya devlet çıkarları adına hareket edemezler (Rawls 2006: 9-28). Dolayısıyla halklar kendi varlıklarını veya temel haklarını ve özgürlüklerini tehlikeye atacak davranışlardan kaçınmaktadırlar.

Rawls, “Bir Adalet Teorisi”nde geliştirdiği ilkelere paralel olarak “*özgür ve demokratik toplumların bilinen ve geleneksel ilkeleri*”ni şu şekilde sıralamaktadır (Rawls 2006: 38):

1. Halklar özgür ve bağımsızdır, öteki toplumlar bu özgürlük ve bağımsızlığa saygı göstermelidir.
2. Halklar antlaşmalara ve taahhütlere uymalıdır.
3. Halklar eşittir ve onları bağlayan anlaşmalarda taraftır.
4. Halklar içişlerine müdahale etmeme sorumluluğunu gözetmelidir.
5. Halklar kendini savunma (nefsi müdafaa) hakkına sahiptir, fakat kendilerini savunma amacı dışında savaş çıkarma hakları yoktur.
6. Halklar insan haklarına uymalıdır.
7. Halklar savaşırken bazı belirli sınırlamalara uymak zorundadır.
8. Halkların, adil ya da düzgün siyasal ve toplumsal rejime sahip olmalarını engelleyen olumsuz koşullar altında yaşayan diğer halklara yardım etme yükümlülüğü vardır.

Rawls’a göre bu maddelere ek olarak başka maddeler eklemek mümkün olmakla birlikte bu maddeleri geliştirmek de mümkün görünmektedir. Rawls, sıraladığı bu ilkelerin tümünün “iyi düzenlenmiş halklar”ın özellikleri olduğunu ancak “iyi düzenlenmiş halklar” için yapılması gerekenler olmadığını belirtmektedir. Çünkü bazı maddeler (Rawls’a göre altıncı ve yedinci) iyi düzenlenmiş halklarda mevcut bulunmaktadır. Dolayısıyla sıralanan bu ilkeler genel olarak Halkların Yasası’nın temel şartlarını oluşturmaktadır (Rawls 2006: 38).

Halkların Yasasının ilkeleri ilerde halklar arasında bir birlik veya federasyona imkan verecek nitelik taşımaktadır. Rawls, Halkların Yasasındaki ilkelerin Kant'ın federasyon altında bir araya gelen devletlerin bir dünya devleti altında olmaması gerektiği yönündeki düşüncelerini takip ederek, bir dünya devletine doğru yönelim olmayacağını belirtmektedir. Çünkü Kant'ın dünya federasyonu fikrinin despotizme yol açacağını savunmaktadır (Mertens 2002: 62).

Rawls, ilerde bir birlik veya federasyona katılacak iyi düzenlenmiş halkların bir dünya devletini kabul etmeyen halklar olarak, anlaşmazlıkları veya "ilkelerin" ihlali durumunda başka devletlerdeki adaletsiz durumlara karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda uluslararası belirli örgütlerin kurulmasını gerektireceğini ifade etmektedir. Buna göre kurulacak bir örgüt halklar topluluğunun bir temsili olarak ve tüm halkaları kapsamayı açısından gerektiğinde askeri müdahalelerde bulunabilecek veya ekonomik tedbirler alabilecektir. Dolayısıyla bu örgüt veya örgütlerin yetki alanı müdahale edilen (askeri veya ekonomik vb.) devletin işlerine müdahaleye kadar dayanmaktadır (Rawls 2006: 37).

Rawls, adaletli bir dünya toplumunun imkanlarını sıralarken öncelikle iyi düzenlenmiş adil siyasal ve toplumsal kurumların içinde yer almanın doğru olduğu inancı ile zamanla kalıcı hale geleceğini ifade etmektedir. Rawls'a göre bu kurumlar bir kere oluşturulduğunda ve halklar tarafından "iyi" düzenlendiğine inanılması durumunda bu kurumları sürdürmek için halkların bu doğrultuda çalışacaklarına inanmaktadır (Rawls 2006: 6). Dolayısıyla Kant'ın *Ebedi Barış* fikrinin normatif değerler üzerine kurulmaya çalışılan bir dünya düzeninin barış toplumuna ulaşmakta yavaş yavaş ancak temelleri sağlam bir yönde gittiğini göstermesi açısından önemli görünmektedir.

Rawls'ın savaş konusundaki görüşleri ile Kant'ın ebedi barış için sunduğu üç nihai maddeden biri olan "devletlerin anayasal sisteminin cumhuriyet yönetimi altında olması" ilkesi benzerlik göstermektedir. Rawls, Kant'ın düşüncelerine paralel olarak *Ebedi Barış*'ın sağlanmasının imkansız duruma gelmemesi ve *Ebedi Barış*'ın kurulmasının şartlarını düşman halkına "açık ve aleni" olarak göstermek gerekmektedir.

Bunun amacı düşman halkına nasıl bir muamele yapılacağına gösterilmesi ve ileride kurulacak bir barış ortamında düşmanlıkların sürdürülmemesi ve kurulan adil bir barış ortamında dost olarak görebilmektir (Rawls 2006: 110).

Rawls'a göre anayasal demokrasi ile yönetilen toplumlar birbirleri ile savaş yapma konusunda isteksiz davranmaktadırlar¹⁷. Rawls'a göre bu durum böyle toplumların adil ve iyi olmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmamaktadır. Bunun nedeni anayasal demokrasiye sahip olan toplumların savaş için bir nedeninin olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü anayasal demokratik toplumlardan önce savaşlar şan-şöhret kazanmak, dini nitelikte, vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu savaşlar sadece devleti yönetenlerin savaşları özelliği taşımıştır. Anayasal demokratik toplumlar egemenliklerini muhafaza etmek, güven içinde yaşamak, özgür kültürel, sivil ve siyasal kurumlarını korumak istemektedir. Ciddi insan hakları ihlalleri veya devleti savunmak amacıyla savaşa girmeye eğilimli olabilmektedirler. Bunun dışında kalan konularda bu toplumlarda birbirlerine karşı duyulan güven nedeniyle savaşa girme eğilimi görülmemektedir (Rawls 2006: 6; 30).

Rawls'ın "Bir Adalet Teorisi" ve "Siyasal Liberalizm" eserinde yerel düzeyde sağladığı adaletin, uluslararası sisteme uyarlanması olarak görülen Halkların Yasası günümüzde normatif teorilerin önemini vurgulamaktadır. ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyası bunun sağlanmasının bazı noktalardan eksik olduğunu göstermektedir. Rawls'ın belirttiği üzere devletlerin şan-şöhret kazanmak, din adına yapılan veya terörizm adı altında gerçekleşen yayılcı politikanın eninde sonunda ABD'nin diğer "halklar ve devletler"le karşı karşıya gelmesine neden olacaktır (Rawls 2006: 29-30). İdealizm-realizm çerçevesinde şekillenen ABD'nin dış politikası Rawls'ın belirttiği Halklar Topluluğu'nun oluşmasını engellemektedir. ABD'nin kendi dünya görüşünü başka devlet veya halklara empoze etmeye çalışması, ABD'nin uluslararası hukuka riayet etmesinin ABD'nin çıkarına olduğu durumlara karşılık gelmesi, bunu sağlayamaması durumunda hegemonik gücünü kullanması bir kez daha uluslararası hukuk güvencesinin gerekliliğini göstermektedir.

¹⁷ Nye, gelişmiş demokrasilerde savaşın mümkün olduğunu ancak bunun 20. yy.'daki kadar kabul edilebilir bir düzeyde olmadığını belirtmektedir (Nye 2005: 27).

Rawls'ın *outlaw states* olarak adlandırdığı devletlere karşılık geldiği düşünülen Afganistan ve Irak'a yönelik müdahalelerin Halklar Topluluğu adına yapılması ve içişlerine kadar bu sayede müdahale edilmesi gerekmektedir. ABD tek taraflılık politikası gereği uygulamaya koyduğu “teröre karşı savaş”ı uluslararası hukuka riayet etmesinin kendi çıkarına olmadığı yönündeki düşüncesiyle müdahaleleri gerçekleştirmiştir. Normatif kaygılarla hareket edilmemesi nedeniyle ABD'nin müdahaleleri insan haklarının geliştirilmesinden çok insan hakları ihlalleri ile sonuçlanmıştır. Ayrıca devletlerin egemenliklerinin sorgulanmasına yol açmıştır. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere ABD'nin Afganistan müdahalesinin gerekçesi olarak “bir devletin saldırısı sonucu kendini savunma hakkı”nı öne sürmesi bir devletin saldırısı olarak değerlendirilemeyecektir. Kant ve Rawls'da görülen barış içinde bir arada yaşamanın ve ilerde “dostane” ilişkilerin kurulabilmesi yolundaki en büyük engelin uluslararası hukukun açıkça izin vermediği bir durumda müdahalenin gerçekleşmesi oluşturmakta ve bu nedenle dünya barışını tehdit etmektedir.

1.5. Hugo Grotius: Doğal Hukuk ve Uluslararası Hukuk Anlayışı

Doğal hukuk kavramı bir dizi gerçekleri tanımlamak için bazen açıklayıcı olarak bazen de belirli davranış formlarına göre kuralcı bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Bu nedenle doğal hukuk teorileri siyasi oluşumlar veya ahlaki değerlerle ilgili olabilmektedir. “Doğal” kavramı, insan doğasına veya evrenin genel doğasına ya da her ikisine de atıfta bulunmaktadır. Bir kişinin doğal hukuk teorisinin geçerliliği ile ilgili düşüncesi, kullandığı anlama bağlı olarak önemli oranda değişiklik göstermektedir.

“Hukuk” da benzer şekilde tartışmaya açık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, tam anlamıyla yorumlanan doğal hukuk, bazı cezalar ile itaat etmeye zorlayan ve bazı etkenler (genellikle Tanrı) tarafından uygulanan bir kural olarak görülmektedir. Diğer yandan “hukuk” tamamen kişisel olmayan yollarla davranışı yöneten doğa olaylarından algılanan bazı standart veya normların seçilip ortaya çıkartılmasıdır.

Bu kadar eski bir geleneğe sahip olan doğal hukuk kavramı geçen zaman içinde çok çeşitli anlamlar yüklenmesine neden olmuştur. Doğal hukuka yüklenen ve bu paradigmanın açıklanabilirliği konusundaki farklı görüşler veya teoriler tezin amacını oldukça aşmaktadır. Bu nedenle Savaş ve Barış hakkındaki görüşleri ile normatif özellikleri barındırması açısından Hugo Grotius'un doğal hukuk ve uluslararası hukuk hakkındaki düşünceleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.5.1. Doğal Hukuk Anlayışı

Doğal hukuk modern siyaset kuramının ve uluslararası hukukun gelişmesinde ve üzerine geliştirilen kuramlar açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır. Doğal hukuku antik çağa kadar götürmek mümkündür. Doğal hukukun ilk izlerini Aristo, Plato ve Cicero'da görmek mümkündür. Bununla birlikte doğal hukuk kavramı Thomas Aquinas'ın sistematik bir şekilde ortaya koyduğu düşüncesinden bu yana özellikle modern çağa kadar egemen bir teori olarak süregelmiştir (Bix 2004: 291-292).

Grotius'a göre insan doğası, kendini koruma ve toplum içinde yaşama isteği olmak üzere iki temel özellik üzerine kurulmuştur. Grotius'un düşüncesinde insanın en önemli özelliklerinden birini toplum içinde yaşama arzusu oluşturmaktadır. İnsanoğlunun toplumsallaşmaya olan doğal eğilimi, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir.

İnsanın amacının her ne pahasına olursa olsun yaşamak olmadığını, aklını kullandığı kadarıyla düzenli bir şekilde barış içinde yaşama isteğinin olduğunu, her insanın tek başına güçsüz bir varlık olması ve çoğu şeyin yokluğunu çektiği için insanoğlunun aklına uygun yaşama isteği ve belirtilen toplum içinde yaşama özelliği Grotius'a göre hukukun da kaynağını oluşturmaktadır. Grotius, hukukun bu kaynaklarını "Başkasının malına el uzatmaktan çekinmek; başkasının malını ve bundan edinilmiş kazançları varsa, bunları geri vermek; sözünü tutmak; kusuruyla yaratılmış zararı gidermek ve insanlara hak ettikleri cezaların uygulanması" olarak tanımlamaktadır. Grotius, doğanın yasasını insanın ayrılmaz bir şartına bağlı olarak ele almıştır. İnsan doğasının bu önemli şartı insanların belli karakter özelliklerinde de

bulunmaktadır. Doğa yasasını bu şekilde açıklayarak Grotius tanrının varlığıyla ilgili doğanın önceki varsayımlarından hiç birine dayanmayan bir geçerliliğe sahip olduğunu iddia etmiştir (Covell 1998: 73). İnsanın sadece toplum içinde yaşama isteği olmadığını bunun da ötesinde insanın elde edeceğini seçme özgürlüğü, bunların seçiminde hangi yolların kullanılacağını belirlemesi insanın aklını kullanarak doğru bir sonuca ulaşabileceğini belirtmektedir. Bu sayede insanın gelebilecek bir zarara karşı bir korkuya kapılıp endişeye düşmemesini, geleceğe dönük birtakım tedbirleri almasını sağlamaktadır. Grotius bu durumun insan doğasına uygun olduğunu, bunun aksi bir davranışın veya düşüncenin doğal hukuka dolayısıyla insan doğasına aykırı düşeceğini açıklamaktadır (Grotius 2011: 19). Hukukun insanların ortaya koyduğu hali ile tükenmeyeceğini belirterek, kaynağının sadece ilahi kanunlarda da olmadığını dile getirmektedir. Grotius'a göre hukukun en önemli özelliği onun insan doğası ile birlikte var olduğunu ve bunun da ebedi ve değişmez bir şekilde var olmaya devam edeceği yönündeki düşünceleridir (Abadan 1939: 15).

Grotius'a göre bir eylemin insan doğasının rasyonel ve sosyal tarafı ile uyum içerisinde olması durumunda kabul edilebileceğini eğer böyle bir durum söz konusu olmaması durumunda kabul edilemez olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü doğa üzerine yapılacak olan bir çalışmanın bize ahlakı, siyaseti ve hukuku öğreteceğini savunmaktadır. İnsan akılla hareket ederek yaşamını yönlendirme duygusuyla donatıldığı için hukukun kaynağı insana verilen bu duyguyla başlamaktadır. İnsan, akılla iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini, adaletli olan ile adaletli olmayanı ayırt etme yetisi ile donatıldığı için hukuk da bu şekilde insan aklının bir emri niteliği taşımaktadır (Gözler 2008: 82).

Grotius, tanrının bile doğal hukukun ilkelerine müdahale edemeyeceğini, değişmeyen/değiştirilemeyen bir doğal hukuk olduğunu belirtmektedir: “Doğal hukuk değişmezdir; öyle ki, tanrı bile onda herhangi bir değişiklik yapamaz. Gerçekle ilişkisi olmasa da şöyle denilebilir: Tanrının gücü ölçüye ne kadar sığmaz olursa olsun, bu gücün bile erişemeyeceği bir takım şeyler vardır. Nasıl, iki çarpı ikinin dört etmemesini sağlamak tanrının bile elinde değilse, özü kötü olan bir şeyin iyi olmasını sağlamak da onun elinde değildir” (Grotius 2011: 33).

Doğal hukuk ile ilahi hukuku birbirinden ayıran Grotius, doğal hukukun, ilahi hukuktan bağımsız olduğunu dile getirmektedir. “Grotius’a göre doğal hukuk, bir eylemin, akıllı ve toplumsal doğaya uygunluğu ya da aykırılığı bakımından, moral yönden gerekli olup olmadığını gösteren doğru aklın (*recta ratio*) bir takım ilkeleridir. Doğanın yaratıcısı olan tanrı da, böyle bir eylemi ya buyurur ya da yasaklar” (Ağaoğulları ve Köker 2009: 93). Ancak Grotius, doğal hukuku ile ilahi hukuku birbirinden ayırmasına rağmen insan doğasına doğal hukuk kurallarını verenin yine tanrı olduğunu belirtmektedir (Grotius 2011: 20). Grotius açık bir şekilde tanrının doğayı yaratarak artık dolaylı bir ilişki içinde bulunduğunu, çünkü doğayı yaratan tanrı, insanın doğal hukuk kurallarının neler olduğunu keşfetmek zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla Grotius, tanrı iradesinin doğal hukuk kurallarının sonucu ortaya çıkan sonuçlara aykırı olamayacağını bu nedenle de tanrının bir çelişki durumuna düşmediğini belirtmektedir (Erkiner 2012: 127).

Grotius’a göre doğal hukuk *a priori* bir özellik göstermektedir. Bu nedenle insan, doğası gereği rasyonel bir varlık olarak yaptığı hareketleri veya davranışların doğal hukuka bağlı olması gerektiğini belirtmektedir. Rasyonel bir varlık olan insan, doğal hukuku bilmesi nedeniyle bu yasalara uymak zorunda bırakılmıştır. Ancak doğal hukuku uygulayacak ya da bir güç vasıtasıyla buna uymaya zorlayacak bir yaptırım olmadığı zaman doğal hukukun ihlal edilmesi söz konusu olmaktadır: “Bu yüzden doğa durumu aslında bir savaş durumu olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte aynı insan, doğasını meydana getiren rasyonalite uyarınca uyum ve barış içinde yaşamak isteyen bir varlık olduğundan barışı sağlayacak bir otorite tesis etmek amacıyla bir birleşme ile toplumu meydana getirir ve bir politik sözleşme ile toplumun yönetim biçimini ve yöneticilerini belirler” (Cevizci 2014: 433).

Grotius, doğal hukuk düşüncelerini açıklarken en önemli ilkenin herkesin sözünde durması olarak açıklamaktadır. Bu ilke doğal hukukun en önemli kurallarından birini oluşturmaktadır. Grotius’a göre bazı ulusal hukuklar bu ilkeden ortaya çıkmıştır (Grotius 2011: 20). “Grotius, tarihsel bir gerçeklik olarak sunduğu çifte sözleşme anlayışının (toplumu oluşturan sözleşme ve bunun sonucunda belirlenen yönetim ve yöneticiler) sonucunda, politik toplum ve onun egemen gücünün doğal hukukun

sınırlamaları ile uluslararası hukukun getirdiği sınırlamalara tabi olduğunu söyler. Bu da onda egemenin yasa koyma davranışında keyfi iradeye dayanmaması anlamına gelir. Egemen, insanların üzerinde anlaştıkları ilkelerden dolayı varlık kazanmıştır; bundan dolayı, onun bu ilkeleri gerçekleştirme ödevi vardır. Bu ödevi gösteren şey ise doğal hukuktur. Başka bir deyişle, Grotius'ta yükümlülük rızadan çıkmakla birlikte, insanların bu sözleşmeye uymaları gerektiği hususu doğa yasasından gelir. Buna göre, doğa yasasının temel kuralının “sözüne uyma” olduğu söylenebilir. Rızadan doğan yükümlülük gücünü doğa yasasından alır çünkü söze uymayı buyuran doğa yasası aynı zamanda bütün insanların barış içinde yaşamalarını emreder” (Cevizci 2014: 433-434).

1.5.2. Uluslararası Hukuk Anlayışı

14. ve 15. yy.'da özellikle skolastik düşünce çerçevesinde din eksenli değerlendirilen uluslararası hukuk, 17. yy.'dan itibaren rasyonel ve seküler bir anlayışla değerlendirilerek modern uluslararası hukuk açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde özellikle Grotius tarafından bir sisteme oturtulmuş olan uluslararası hukuk, günümüz uluslararası hukuk anlayışında temellerini oluşturmuştur. Grotius'tan önce özellikle skolastik düşüncenin etkisinde uluslararası hukuk dini ve felsefi bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde uluslararası hukuk alanındaki önemli düşünürlerin (özellikle Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Gentilis gibi) uluslararası hukuk alanında daha seküler görüşler mevcut ise de Grotius uluslararası hukuku rasyonalist bir doğal hukuk anlayışı temelinde kurmuştur (Erkiner 2012: 122). Grotius'un çalışmalarında uzman olarak bilinen J. Basdevant, Grotius üzerine yazdığı “*Hugo Grotius, in Les Fondateurs du Droit International*” adlı önemli eserinde Grotius'un uluslararası hukukun kurucusu olma niteliğini Atalay'ın aktardığı üzere şu şekilde ifade etmektedir (Atalay 1997: 65): “Uluslararası hukukun tarihinde Grotius ilk planda yer alır: O disiplinin kurucularının kuşkusuz en büyüğüdür ve çoğu kimse aşırıya varan bir basitleştirme sonucu disiplinin oluşmasını tümüyle ona malederlerler. Yalnızca Savaş ve Barış (De Jure Belli ac Pacis) bile onun bu sığata layık görülmesini ve Bacon ve Descartes'ı tanımış olan bir çağın önde gelen simaları arasında anılmasını haklı göstermeye yeter. Savaş ve Barış eseri, kendisini yalnızca uluslararası hukukla sınırlamaksızın, iç kamu hukukuna, özel hukuka ve ceza hukukuna değindiği

gibi, belirli bir hukuk felsefesi sistemini de içermektedir”. Bu bakımdan Basdevant’ın ifadeleri, Grotius’un Savaş ve Barış eseri günümüze kadar etkisinin devam ettiği işlevselliği açısından değerlendirildiğinde, uluslararası hukukun kurucusu olarak atfedilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Uluslararası hukukun en önemli ismi olarak ve bu konuda yazdığı en önemli eseri uluslararası hukuka büyük katkılar yapmış olan Savaş ve Barış Hukuku (*De Jure Belli ac Pacis*) ile devletler arasındaki ilişkileri incelemesinin yanı sıra bireylerin doğal hak ve yükümlülüklerini tanımlamayı, devletin köken ve oluşum sebepleriyle birlikte ne gibi hakkı ve gücü olduğunu açıklamaya yönelik bir kanunlar dizisi oluşturmuştur (Covell 1998: 72). Grotius, eserinin önsözünde amacının sistemli, düzenli ve anlaşılır bir yapıt ortaya koymaya çalıştığını ifade etmiştir. Savaş ve Barış Hukuku eserinde Grotius iki önemli kavramın uluslararası hukukta etkili olduğunu söylemektedir. Bunlar doğal hukuk (*ius naturale*) ve uluslararası hukuk (*ius gentium*) olarak belirtilmektedir (Grotius 2011: 27; Torun 2005: 72).

Hugo Grotius’un uluslararası hukukun temellerini yansıtan *De Jure Belli ac Pacis* adlı eseri ile her devletin kendi çıkarına olan ulusal hukuklarının diğer devletlerce de ortak noktada buluşarak bir takım hukuk kuralları üzerinde anlaştığını belirtmektedir. Grotius bu düşüncesini temellendirirken her devletin kendi yasalarının o devletin kendi çıkarına uygun olduğu için böyle bir durumun sağlanacağını belirtmektedir. Üzerinde anlaşılan bu hukuk kuralları devletlerin “evrensel birliğini”nin çıkarlarına uygun düşmektedir. Bunun sonucunda Grotius, bu hukuk kurallarını doğal hukuktan ayrı düşünerek “uluslararası hukuk (*jus gentium*)” olarak adlandırmaktadır (Grotius 2011: 21).

Hugo Grotius, uluslararası ilişkilerin temelde anarşik yapıda olduğunu ancak bu ilişkilerin barışçıl yollarla sürdürülmesi durumunda uluslararası hukuk kurallarına göre düzenlenebileceğini göstermesi açısından ayrı bir önem atfedilmektedir. Grotius’un “Savaş ve Barış Hukuku” eseri, savaşta ne yapılması gerektiği ve barışın tesis edilmesinin gerekleri üzerine normatif düşünceler içermektedir (Hoffman 1985: 27-28). Grotius, bütün devletler için ideal bir hukuk sistemi önermekle birlikte, devletlerin

birbiriyle olan ilişkilerinde normatif değerlerine önemine vurgu yapmıştır (Başer 2014: 44). Bunun için Grotius'a göre hukuk, insanlararası ilişkileri düzenleyen davranış kurallarını ifade etmektedir. Bu nedenle bir hukuk kuralının doğal olarak nitelendirilebilmesi için onun insan doğasına uygun olması gerekmektedir (Ağaoğulları ve Köker 2009: 95). Çünkü doğal hukuk yukarıda da belirtildiği gibi ebedi ve değişmez evrensel hukuk kuralları içermektedir.

Grotius, bugünkü çıkarı için ulusal hukukunu çiğneyen bir bireyin gelecekte aynı toplumda devamlı bir şekilde yaşama arzusu içinde olacak olan nesillerinin bu çıkarını zedeleyeceğini belirterek, doğal hukuk ve uluslararası hukuku bugünkü çıkarı için çiğneyen bir devletin de gelecekte kendi ulusu veya devletinin “savunma duvarlarını”nın yıkılmasının söz konusu olacağını, bunun aksi davranışların akıllıca olacağını dile getirmektedir. Bununla birlikte Grotius, insanların tamamen kendi çıkarı peşinde koşan bir varlık oluşuna karşı çıkmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olduğu, barışçıl doğası ve aklına uygun bir yaşamı tecih ettiğinin üzerinde durmaktadır. Bu nedenle insanın bu amacını gerçekleştirmek için genel kurallara riayet ettiğini belirtmektedir (Grotius 2011: 18-22).

Modern ve doğal hukuk geleneğinin kavramsal yapılanmasında Grotius, Hobbes gibi önemli bir rol oynamış ve Hobbes'un öncüsü sayılmıştır. Hobbes'un öncüsü olarak değerlendirilmesinin nedeni doğa yasasının temelinde var olduğunu gördüğü sağlam prensipleri ileri sürmesidir. Grotius'a göre doğa yasasında açıklanmış olan normatif prensipler adalet ve ahlak olguları olarak anlaşılmıştır. Kendi açıklamalarına göre bu adalet ve ahlak prensipleri şahısların kendileri ve mülkleriyle ilgili haklar ve yükümlülüklerdir; aynı zamanda politik toplumda bireylerin güvenliği ve haklarının korunması için gereken asgari şartları ifade eden önemli öğelerdir. *De Jure Belli ac Pacis* adlı eserinde Grotius bireyin kendini koruması için yapmasına izin verilen iki temel doğa yasasından bahsetmektedir: Kişinin kendi hayatını savunması ile tehditlerden uzak kalmasına izin verilmesi ve kişinin hayat için gerekli olan şeyleri almasına ve elinde tutmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu iki ilke Grotius'un siyasal ilişkilerle ilgili ileri sürdüğü en önemli prensipleri oluşturmaktadır (Covell 1998, 74).

Grotius, uluslararası hukukun içerisinde yer alan yasal düzenlemeler bağlamında Hobbes'tan farklı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Hobbes'tan farklı olarak Grotius, sadece devletlerin tebası olan bireylerin değil aynı zamanda ulusların ve devletlerin de normatif temelleri fikir ve iradi uyum bazında açıklanması gereken bu kanunlara uymaları için kendilerini zorlamaları gerektiğini düşünmektedir. Devletler arasındaki ilişkileri yöneten hukukun çoğunlukla pozitivist veya iradi bir hukuk olduğunu ve uluslararası politika alanındaki kanunlarla ilgili görüşleri bağlamında Hobbes'tan ayrılmaktadır. Ayrıca yine Hobbes'un bahsettiği politik toplumun ortaya çıkmasında bu toplumun mensuplarının gönüllü olarak kanunlara uyması şeklindeki önerisini de dikkate almıştır. Bu şekilde Grotius sivil toplumda sürdürülen yasal düzenin normatif temellerini açıklamıştır (Covell 1998: 76-77).

Grotius, adalet ve ahlak kavramlarının ilk sıradaki prensiplerini tanımlarken insanlara düşen görevlerle ilgili doğal hukuk prensipleri bir bireyin kişisel haklarını, mülkiyet haklarını ve sözleşmelerden doğan haklarını ve bunlarla ilgili yükümlülükleri ilgilendirmektedir. Hukukun öğelerini, insanların sosyal düzeni sürdürmek için bunu doğal arzularına ve eğilimine bağlamıştır. Başkalarına ait olan bir hakkı ihlal etmekten kaçınmamız ve kendi haklarımızın oluşturduğu çerçevede kalmamız, bizim hatamızdan dolayı oluşan bir hatayı düzeltmemiz sonucu elimize geçen kazanç ve kanunlara uymak için verilen vaatlerin yaptırımını gibi öğelerin hepsi bu bağlamda değerlendirilmesi gereken konuları oluşturmaktadır (Covell 1998: 74).

Grotius'a göre doğal hukuk sadece birincil prensipleri ve politik toplumdaki ilişkilerle ilgili kuralları bildiren bir kanunlar dizisi değildir. Doğal hukuk aynı zamanda devletlerin dış ilişkilerinde doğrudan uygulama alanı olan bir kanunlar dizisidir. Fakat Grotius doğal hukuk ile pozitivist veya iradi hukuk arasında kesin bir çizgi çekmektedir. Grotius'un çeşitli kanun sınıflandırmasına göre doğal hukuk, iradi hukuk (*ius voluntarium*) olarak adlandırdığı hukuktan ayrılmaktadır. Doğal hukuk, doğal sebeplere dayanmaktayken; iradesel hukuk, kaynağını sebeplerden değil iradeden almaktadır. Grotius'a göre iradi hukukun insani şeklini oluşturmak amacıyla uluslararası hukuk ve devletin iç hukuku birlikte ele alınmalıdır. İç hukuk devletteki sivil güç tarafından oluşturulmuştur. Bu durumun aksine uluslararası hukuk ise ulusların iradesinden

kaynaklanmakta ve bağlayıcı normatif gücünü buradan almaktadır (Covell 1998: 74-75).

Grotius için doğal hukuk ve uluslararası hukuk birbiriyle yakından ilişkiliyken; kendisi doğal hukukun, uluslararası hukukun varsayılan temel prensiplerini de kapsadığını gördüğü için uluslararası hukukun doğada verildiği gibi normatif prensipler şeklinde doğrudan değil ancak ulus ve devletlerin rızası ve onayı ile yürütülebileceğini savunmaktadır (Covell 1998: 75).

1.6. Formalist Hukuk Anlayışında Normativist Pozitivizm: Hans Kelsen'in Norm, Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Anlayışı

Bu bölümde tezin amacına uygun olarak hukuk bilimi açısından öne çıkan Hans Kelsen'in norm, egemenlik ve uluslararası hukuk görüşlerine değinilecektir. Bu görüş tezin tamamlayıcı unsurları olarak ele alınacaktır.

Uluslararası hukuk açısından özellikle normatif-pozitivist olarak nitelenebilecek olan ve bu akımın en önemli temsilcilerinden olan Hans Kelsen önemli bir yere sahiptir. Kelsen'in hukuk ve devlet teorisi 19. yy. Alman pozitivizm akımından etkilenmiştir. C. F. Von Gerber tarafından kurulan pozitivist okul, Laband ve Jellinek tarafından geliştirilmiş ve hukuk teorisinden tarihi, siyasi, sosyal ve ahlaki unsurları çıkarmayı amaçlamıştır. Bu okulun düşünceleri, Kelsen'in "Saf Hukuk Teorisi"nin temelini oluşturmaktadır. Ancak Kelsen bazı fikirleri ile bu okulun düşüncelerinden ayrılmakta ve birçok bakımdan özgünlüğü ile ön plana çıkmaktadır. Kelsen'in hukuk teorisi, özellikle Almanya başta olmak üzere Avrupa (özellikle merkezi Avrupa) ve İtalya'da önemli etkiler meydana getirmiştir. Kelsen'in hukuk teorisinin gelişiminde etkili olan felsefik temel, Kant ve onu takip edenlerden özellikle Rudolph Stammler'in ve Marburg Okulu olarak bilinen Yeni-Kantçılık'a dayanmaktadır (Akbaş 1947: 29).

Yeni-Kantçı düşüncenin dayandığı felsefik temel Kant'ın ahlak ve hukuk felsefesi alanındaki düşünceleri yerine onun bilgi teorisini esas almaktadır. Yeni-Kantçı

düşünürler, Kant'ın Pratik Aklın eleştirisindeki ahlak felsefesine değil, Saf Aklın Eleştirisi'ndeki formalist bilgi teorisi düşüncelerine dayanmaktadır. Kelsen'in ortaya koyduğu hukuk teorisinin saf metodolojik bir araştırma olması nedeniyle bilgi teorisi ile ilgisinin anlaşılması ve kavranması gerekmektedir (Aral 1969: 515; Aktaş 2000: 264).

Katı formalist¹⁸ yapısı nedeniyle normatif pozitivizm eleştirilerin odağında yer almaktadır. Kelsen'in ulusal ve uluslararası hukuk bağlamında norma yaptığı aşırı vurgunun kendi içinde bir sarmal oluşturarak hukukun hukuk-dışı unsurlardan arındırılmasıyla gelişiminin engelleneceği düşünülmektedir.

Kelsen, yaptığı çalışmalar bağlamında Monist (Tekçi) görüş olarak adlandırılan yaklaşımın savunucuları arasında yer almaktadır. Kelsen bu bağlamda hukuk ile devleti birlikte tek bir unsur olarak ele almaktadır. Kelsen'e göre devlet (siyasi bir düzenleme olarak), görece merkezileşmiş hukuki bir düzeni temsil etmektedir. Bununla birlikte Kelsen, her hukuki düzenin bir devlet olmadığını ifade etmektedir (Kelsen 2013: 425-426). Ayrıca Kelsen, iç hukuk-uluslararası hukuk ayırımına karşı çıkararak uluslararası hukukun iç hukukta olduğu gibi işlemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle Kelsen'in felsefi düşüncesinde kişiler, devletler ve uluslararası örgütlerle birlikte uluslararası hukukun konusunu oluşturmaktadır. Hukukun tek öznesi olarak kişileri gören Kelsen, devlet ve uluslararası örgütleri bir varsayım olarak değerlendirmektedir. Kelsen, devletler ile kişiler arasındaki temel farkın, kişilerin yapılageliş kuralları oluşturamadığını ve uluslararası antlaşmalar yapamaması olduğunu belirtmektedir (Özkan 2014a: 146).

1.6.1. Norm Anlayışı

Normativist Pozitivizm olarak adlandırılan hukuk teorisi, Hans Kelsen tarafından hukukun pozitivist bilim olması gerektiği yönündeki düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Kelsen, hukuk teorisinin asıl amacının hukuk için *gerekli ve sürekli* unsurları bir araya getirerek hukukta objektif ve kesinliğe ulaşmak istemiştir. Kelsen hukuk kuramının fizik ve kimya gibi pozitivist bilimlerden farklı bir objektif bilim olmadığını,

¹⁸ Kelsen'in formalist olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda ayrıntılı bir tartışma için Bkz. (Bezemek 2016).

değişen ve geçici unsurlar olarak gördüğü yani hukuk dışı olarak kabul ettiği sosyoloji, politika ve ahlakın hukuk teorisinden çıkarılarak Saf Hukuk Teorisi'ni oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Kelsen, normatif pozitivist olarak, toplum içinde düzeni sağlayan “olan” hukuk kurallarını, “olması gereken” saf hukuk kurallarından ayırmaya çalışmaktadır¹⁹. Diğer bir ifadeyle, Kelsen,, normatif hukuk bilimi ile hukuk dışı kurallardan ve bu kuralların içeriklerinden arındırılmış “saf” hukuk bilimini oluşturmaya çalışmaktadır (Wacks 2014: 32; Güriz 2014: 309; Hirş 2001: 30). Green'in ifadesiyle “...saf bir hukuk teorisi, hukukun ahlak ve toplumsal gerçeklerden bağımsız olduğu bir teori sunmaktadır”²⁰ (Green 2016: 31).

Kelsen, hukuku anlamanın, hukuku normlar sistemi olarak kabul etmekten geçtiğini belirtmektedir. Bu nedenle Kelsen'in ortaya koyduğu ve Saf Hukuk Teorisi olarak bilinen Normatif Pozitivizmin en önemli konusunu “norm” oluşturmaktadır. Hukukun pozitivist bir bilim olabilmesi için Kant'ın teorik ve pratik akıl, “olan” ve “olması gereken” ayrımından hareket eden Kelsen, hukuku “olması gereken” bir bilim olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle içerisinde nedensellik bulunmaması gerekmektedir (Kelsen 2005: 1).

Kelsen'e göre hukuk, kendine özgü bir bilim olarak ele alınmalı ve kendine özgü bir yöntemi olması gerekmektedir. Kelsen'in metodolojisinde bağımsız bir hukuk bilimi geliştirilmesi için yabancı unsurlardan (sosyolojik ve ahlaki) arındırılması gerekmektedir. Bunun içinde Kelsen'in düşüncesine uygun olarak sosyolojik ve ahlaki unsurlardan arındırılmış bir hukuk bilimi yöntemi gerçek bir hukuk biliminin ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Zheng 2015: 34). Kelsen için normların etkinliği ve yürürlüğü ile ilgilenilmemesi gerektiği yönündeki düşünceleri ile birlikte normların birbiriyle ilişkisi ve formları ile ilgilenilmesi gerektiğini savunmaktadır (Işıқтаç 2010: 469). Diğer bir ifadeyle Kelsen, hukuk normlarının oluşum aşamalarında sosyolojik ve ahlaki olarak normların belirlendiğini inkar etmemektedir. Ancak Kelsen bu normların uygulanmasında ve yorumlanmasında sosyolojik ve ahlaki unsurların değerlendirme dışı kalması gerektiğini ifade etmektedir. Kelsen'in hukuki normlara katı bağı, normların uygulanmasında ve yorumlanmasında siyasetin bu alana girmemesi için

¹⁹ Hirş'in belirttiği gibi, Kelsen temel olarak Kant'ın “olan ile olması gereken” arasındaki pratik akıl ile saf akıl arasındaki ilişki ile bağlantı kurmuştur (Hirş 2001: 30).

²⁰ Kelsen'in sosyolojik bir yaklaşıma doğru kaydığı konusundaki bir tartışma için Bkz. (Green 2016).

gerekli olduğunu ifade etmektedir (Öktem 1999-2000: 688). Dolayısıyla Kelsen'e göre bağımsız bir hukuk biliminin ortaya çıkabilmesi için ahlaki ve siyasi fikirlere yapılan herhangi bir göndermeden uzak kalınması gerekmektedir (Kalyvas 2008: 102). Flex'in ifade ettiği gibi *“normatif bilim objektif bir değer bilimi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda iki tür değer yargısının olduğunu ifade etmektedir: Olgusal/gerçekçi değer ve normatif değer. Olgusal/gerçekçi değer yargılarını gerçekler hakkındaki önermeler, normatif değer yargılarını normlarla ilgili önermeler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sadece normlar objektif değerlerin temeli olmaktadır. Gerçek değer yargıları öznel değerlerle, normatif değer yargıları nesnel değerlerle ilgisi bulunmaktadır. Her bir değer yargısı için doğrulama metodu esas olarak farklıdır. Gerçek değer yargıları ona karşılık gelen olgu söz konusu olduğu zaman doğrulanmaktadır. Normatif değer yargıları ise ilgili norm geçerli olduğu zaman doğrulanmaktadır. Pozitiflik, bir normun geçerliliği (varlığı) için gerekli bir koşuldur. Bütün geçerli normların olumlu norm olduğunu ve normatif bilimin pozitif bir sosyal bilim olduğunu sonucunu”* ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Kelsen, bütün geçerli normların pozitivist hukuk normu olduğunu ve normatif bilimin pozitivist bir sosyal bilim olduğunu ifade etmektedir (Felix 2016: 320).

Hukuku bir bilim olarak inceleyen Kelsen, hukuku determinist bir bakış ile değil, olması gereken ile ilgilendiği için pozitivist bir bilim olarak değerlendirmemektedir. Kelsen bu anlamda hukukun, normatif bir bilim olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hukuku normlar sisteminden oluşan bir bilim olarak olması gerekene işaret eden Kelsen, sosyolojik veya ahlaki unsurlardan arındırılmış olarak oluşan hukuk bilimi, hukukun veya devletin belirlediği (Kelsen'e göre devlet=hukuk olarak) ve bu kuralların ihlal edilmesinin karşılığı olarak yaptırıma bağladığı *“iradi kurallar”* olarak değerlendirilmektedir (Karahanoğulları 2003: 224). Kelsen'e göre norm, uygulama alanı bulduğu her yerde yetkililer tarafından nasıl davranılması gerektiği ve sonuçlarının neler olduğunun bilindiği bir özellik taşımaktadır. Hukuk düzeninde davranışlarımızın hukuki olup olmadığı veya normlara uygun olup olmadığı kanun koyucu tarafından konulmaktadır. Normların vazettiği şekilde davranmamanın bir sonucu olarak yaptırım söz konusu olmaktadır. Bu noktada Kelsen'in teorisi yaptırım temeline dayanmaktadır. Devletin bir güç kullanması söz

konusudur ve normlara uymamak Kelsen için karşılığı yaptırım olan bir durumla karşılaşılması anlamına gelmektedir (Bonnard 1936: 57).

Hans Kelsen, “Saf Hukuk Teorisi” eserinin “Hukuk ve Doğa” bölümünün giriş cümlesinde hukukun saf teorisinin “pozitif hukukun bir teorisi” olduğunu belirterek kuramın dayandığı bilimselliği açıklamaktadır (Kelsen 2005: 1). Bu nedenle Kelsen’in normatif olarak adalete bakışı negatif bir anlam taşımaktadır. Hukukun saf bir bilim olarak kurgulanması için onun bazı özelliklerden arındırılması gerektiğini belirtmesinin yanında kesin bir şekilde adalet teorisinden de ayrılması gerektiğini savunmaktadır (Vinx 2012: 53). Kelsen’in bakış açısından mevcut hukukun adaleti sağlayıp sağlamadığına veya uygulanıp uygulanmadığı değil, normun mevcut olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bu nedenle Kelsen açısından kesin bilinen değerler bulunmamaktadır. Ahlaki değerler kesinlik ifade etmediği ve kişiden kişiye, toplumdan topluma birçok değişiklikler göstermesi açısından göreceli olguları oluşturmaktadır. Ahlaki değerler üzerinde ortak unsur bulunmamaktadır. Kelsen’in bu düşüncesi ile genel olarak hukuk ile ahlaki ayırmak gerekmektedir (Gözler 2008: 85-86). Bu bakış açısı, Kelsen’in çağdaşları tarafından eleştirilmesinin de önünü açmıştır. Kelsen’e göre hukukun bilinebilmesi için kurallar düzeninin bilgisi olarak algılamamız gerekmektedir (Atalay 2010: 104).

Toplum içerisinde davranışlarını belirleyen belirli ahlaki kurallar vardır ancak hukuk anlayışında bu kurallar ahlaktaki “olması gereken” ile farklılık göstermektedir. Her ikisinde “olması gereken” çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Kelsen pozitivist olarak değil normativist olarak değerlendirilmektedir. Ahlaki kurallar ya da örf ve adetler olması gerekene işaret etmesine rağmen daha önceden bir norm ile kanun koyucu tarafından belirlenmediği için hukuk bilimindeki “olması gereken”den farklıdır (Güriz 2014: 309; Aral 1969: 518). Kelsen, örf ve adetler hukukunun ahlaki ve yasal normlar oluşturduğunu dile getirmiştir. Ancak bunların yasa koyucu tarafından tanınması gerekmektedir (Kelsen 2005: 9). Buna göre bir hukuk düzeninde norm var ise bu norm geçerlidir ve bağlayıcı özellik taşımaktadır. Kelsen’e göre bir hukuk sisteminde normun var olması bir şeyin yapılmasına veya bir şeyin olmasını

gerektirmektedir. Fakat bu durumda normun geçerli olması için başka bir norm tarafından yetkilendirilmesi (normlar hiyerarşisi) gerekmektedir (Wacks 2014: 32).

Kelsen, Saf Hukuk Teorsini oluştururken yukarıda bahsedilen hukuk dışı kurallardan ayırdığı hukuk bilimi, devletin hukuk sistemi içinde normlar hiyerarşisine dayanmaktadır (Kelsen 2005: 65; Gözler 1999: 161). Buna göre normlar arasındaki hiyerarşiden anlamamız gereken bir alt normun geçerliliğini bir üst normdan alması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu noktada bir normun uygulanamaması veya etkisiz olması tüm sistemi etkilememektedir. Kelsen'e göre hukuk kendi kendini üretmektedir. Bu nedenle alt normlardan başlayarak her norm geçerliliğini bir üst normdan almaktadır. Bu normların en üst normu ise temel norm (*Grundnorm*) olarak adlandırılmaktadır. Kelsen'e göre en üst norm anayasa olarak değerlendirilmektedir. Anayasa da geçerliliğini temel normdan almaktadır. Burada önemli olan tartışma temel normun dayandığı normun ne olduğudur? Temel normların var olduğunu ileri sürmesi, bunların hukuk sistemlerinin birliğini açıklarken gerekli görmesinden ileri gelmektedir. Ona göre hukuk sistemi, rastgele bir normlar dizisi olarak değerlendirilmemektedir. Onu sistem haline getiren, normlarının bir bütün olduğu ve özel bir şekilde birbirleriyle ilgili olmalarından kaynaklanmaktadır. Kelsen her normu bir üst norma dayandırarak pozitivist anlamda makul karşılanmaktadır. Ancak temel norm Kelsen'in pozitivist kimliği konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmalarda daha somut olarak ifade edilen, temel normun önceki anayasalara buradan da ilk anayasaya dayandığını belirtmektedir. İlk anayasanın temel normunu ise Kelsen, hipotetik olarak var olan bir durumun söz konusu olması nedeniyle teorik olarak oluşturulmuş bir norm olduğunu ifade ederek bunun hukuki olarak bir otorite tarafından oluşturulmadığını özellikle belirtmektedir (Kelsen 1971: 262; Raz 2013: 1170). Kelsen, öne sürdüğü temel normun yokluğunda hukuk biliminin sonsuza kadar bir geriye gidiş (*regressus ad infinitum*) olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Kalyvas'ın ifade ettiği gibi temel norm bütün normların dayanağı olarak Aristoteles'in "Hareket Etmeyen Hareket Ettirici" (*unmoved mover*) olarak bir *causa sui* olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada bilimsellik ile ortaya konan ancak bilimsellikten uzak olan bir temel normun kullanılması Kelsen'e yönelik eleştirilerin başında gelmektedir. Çünkü Kelsen, normlar hiyerarşisini oluşturan ve en alttaki normun meşruluğunu ya da geçerliliğini bir üst normdan alırken en tepede

normun kaynağının bilimsellikten uzak olması Kalyvas'ın ifadesiyle “meşruluk ilkesini görmezden” gelmiştir (Kelsen 1949: 111; Kalyvas 2008: 103-105).

Kelsen'in temel norm konusundaki görüşleri normatif içeriğe sahip bulunmaktadır. Öktem'e göre Kelsen'in temel norm anlayışı sosyolojik ve felsefik temelli değer yargılarını içermektedir. Diğer bir deyişle normlar hiyerarşisini oluşturan tüm normlar devletin kuruluş felsefesinden ilham almaktadır. Buna göre bir devletin barış veya savaş temelli oluşumu devletin normlarının belirlenmesinde en önemli özelliğini ve temel normunun bu yönde oluşup oluşmadığını belirlememizi sağlamaktadır. Bu şekilde dizayn edilen devletler, eğer barışsever bir temel norma sahip ise normlarını Grotiyan adalet anlayışının özünü oluşturan “pacta sunt servanda” çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla Kelsen değerlerden tamamen soyutlanmış bir görüş ortaya koymamaktadır. Bu bakımdan Kelsen'e göre uluslararası barışın sağlanması “pacta sunt servanda” ilkesi üzerine inşa edilmektedir (Öktem 1991: 269-270).

Kelsen'in temel norm ve norm kavramının incelemesinde değinilmesi gereken diğer bir nokta ise buyruk ile norm arasındaki ilişkinin nasıl olduğudur. Kelsen normun tam olarak ne ifade ettiğini açıklamaya çalışırken Austin'in “her norm bir buyruktur” ifadesinin hukuki olarak genellenemeyeceğini belirtmektedir. Buna göre Kelsen, buyruk ile norm arasında farklılık olduğunu belirtmektedir. Buyruğun kimin tarafından kime yöneltildiği bu noktada önemli olmaktadır. Eğer bir buyruk yetkili bir organ tarafından bireye yöneltilmişse norm olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Burada yetkili organ olarak kimlerin değerlendirilebileceği veya kimlerin bu yetkiye sahip olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle Kelsen, bir buyruğun başka bir bireyin isteği veya dileği sonucu başka bir bireye yönlendirilmişse bunun norm olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Kelsen bunu şu örnekle açıklamaktadır: Bir çocuğa bir isteğin kimin tarafından verildiği onun norm olarak kabul edilip edilmeyeceğini açıklamaktadır. Eğer bir çocuğa bir kişi istekte veya dilekte bulunursa bunun buyruk olarak norm halini alabilmesinin ancak babası veya öğretmeni gibi “yetkili” biri tarafından verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bunun dışında kalan “yetkisiz” kişilerin dilek veya istekleri bağlayıcı değildir, çünkü sonucunda bir yaptırım söz

konusu olması gerektiği veya bunu yapmaya zorunlu olması gerekir. Kelsen daha açık bir şekilde buyruğun iki şekilde ortaya çıkacağını söylemektedir: Birincisi bir irade eylem, ikincisi söz, hareketler veya diğer belirtiler vasıtasıyla ortaya koyulan açıklamalardır. Kısaca Kelsen, buyruk ile norm arasındaki farkı kişisel olmayanın yani anonim olanın norm olduğunu ifade etmektedir. (Kelsen 1949: 31-36).

1.6.2. Egemenlik Anlayışı

Egemenlik kavramı her dönem veya çağda tartışılabilmiş bir kavram olarak hem hukuki hem de siyasi olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Kral devletten ulusların şekillenmesine kadar en üstün güç olarak tanımlanmıştır. Klasik anlamda bir devletin sınırları üzerinde başka bir gücün etkili olamaması anlamında kullanılmıştır. Ancak bu klasik egemenlik anlayışının ötesinde ulusal veya uluslararası sistemde egemenin kim olduğu ve gücünün sınırlarının, bunun kaynağının neler olduğu tartışmaların odak noktasına oluşturmaktadır. Özellikle siyaset bilimi açısından en önemli kavram olarak günümüze kadar gelmiştir. Egemenlik kavramı her dönem tartışılırken bunun hukuki veya siyasi olarak nasıl tanımlandığı bu noktada önemli olmaktadır.

Kelsen, egemenlik kavramının ne ifade ettiği konusunda diğer egemenlik kuramları üzerine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Kelsen'in egemenlik kavramının doğal bir sonucu olarak monizm ile bağlantılı bir şekilde düşünmek gerekmektedir. Kelsen, egemenlik kavramının hem geleneksel devlet hukuku hem de uluslararası hukuk teorisinin en önemli temel kavramlarından biri olmasına rağmen bu kavram üzerinde büyük bir sonuç belirsizliği olduğunu ifade etmektedir (Kelsen 1998: 526).

Kelsen, egemenlik kavramının Latince "*Superanus*" kelimesinden türemiş olan "egemenlik" kelimesinin ilk anlamında kullanılması ile anlamlı olabileceğini dile getirmektedir. Bu bağlamda *Superanus* kelimesi ile devletin en üstün güç olduğu veya insan davranışlarını etkileyebilen en üst sistem olarak ele alındığı zaman bir anlam ifade etmektedir (Kelsen 1998: 525). Buna göre egemenlik ulusal hukukta veya uluslararası hukukta reddedilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelsen için uluslararası hukuk devletlerin egemenliğini sınırlayan bir hukuki özellik taşımaktadır.

Kelsen bu ifadesinde açıkça bir devletin egemenliğinin diğer hiçbir devletin egemenliği ile bağdaşmayacağını ileri sürmektedir (Schmitt 2014: 28, Rigaux 2007: 380). Bu nedenle Kelsen, devletin “egemen” olduğu yönündeki görüşleri, devletin genel ahlak kuralları veya dinin (Hristiyanlık) ahlaki değerleri ile tanımlayarak devleti sardığını belirtmektedir (Kelsen 1998: 525).

Kelsen’e göre egemenlik, devletin sahip olduğu bir özellik olarak, ulusal hukuk düzeninin üzerinde hiçbir otoritenin olmaması gerekmektedir. Uluslararası hukuk, ulusal hukukun üzerinde olduğu yönündeki düşüncesi bu iki hukuk düzeninin arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu ile ilgili bir durumu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kelsen’in devlet egemenliği anlayışında uluslararası hukuk, ulusal hukuka meşruluk kazandırması nedeniyle mutlak bir devlet egemenliğinden söz edilmemektedir (Korkut 2008: 22).

Kelsen’in monist bakış açısı devlet ile hukuku özdeşleştirmektedir. Kelsen’in görüşüne göre ulusal ve uluslararası hukuk monist bir yapıda yer almaktadır. Bununla birlikte Kelsen, çıkış noktasını geçerliliğe sahip yükümlülükler bağlamında normatif hukuk sistemi olarak ele alınması sonucunda uluslararası hukukun geçerliliğini ortaya koymaktadır. Kelsen’in egemenlik kavramı üzerine düşünceleri değerlendirilirken öncelikle bu kavramı hem ulusal hem de uluslararası hukukta reddettiği belirtilmelidir (Rigaux 2007: 380). Kelsen devletin yada hukukun bir özelliği olarak egemenliği normatif bir kavram olarak ele almaktadır. Dolayısıyla Kelsen açısından egemenlik, saf hukuki metodla anlaşılabilir. Kelsen’e göre devletin gücü zora dayanan veya psikolojik doğal bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Egemenlik devletin üzerinde herhangi bir başka gücün olmadığını gösteren bir kavram olarak hukuk düzeninin normatif bir düzen olması gerekmektedir. Bu nedenle hukuk düzeninin normatif yapısının, kendi düzenini ortaya koyan daha yüksek bir norma dayanmadığı için kendi düzeninden daha üstün bir düzen bulunmamaktadır (Aral 1978: 67).

Aral’a göre Kelsen için egemenlik kavramı değişik anlamlara gelmektedir:

- a) *“Bir anlamda, egemenlik hukuk normları sisteminin dış bağımsızlığını deyimler. Bir devletin egemen olduğu, bu sistemin dışında duran bir yürürlük nedeni probleminin konulamayacağını gösterir. Diğer taraftan,*

olumsuz anlamda hukukun pozitivitesi prensibi, hukuk düzenini adil olarak, yani akılca, doğada, Tanrıda mevcut olmak üzere pozitif hukukun dışında herhangi bir norma uygun olarak göstermeye yönelik doğal hukuk prensibinin karşısında yer aldığına göre, hukukun pozitivitesi ile devletin egemenliği aynı bir anlama sahiptir.

b) Diğer bir anlamda egemenlik, hukuk normları sisteminin iç birliğinin sembolü olur. Devlet ve hukuka ilişkin bir bilim varsa, devlet yada hukuk dediğimiz normlar sisteminin birliği bu bilim için sarsılmaz bir prensip olmak gerekir. Bu birliğin deyimi, devletin egemenliğidir.

c) Egemenliğin üçüncü bir anlamı ise, tek bir hukuk düzeninin mevcut olabileceğini, hukuk teorisinin tek bir konusu olabileceğini deyimler” (Aral 1978: 68).

Kelsen’in egemenlik anlayışının temelini “tanıma” yani ulusal hukuk sistemleri tarafından tanınması oluşturmaktadır. Kelsen, uluslararası hukukun devletler tarafından tanınması sonucu egemenlik ile doğrudan bağlantı kurmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Kelsen’in uluslararası hukuku “tanıma” olarak adlandırdığı düşünce, bunu tanıyan devletler tarafından geçerli olabilmektedir (Kelsen 1992: 115). Bu durumda tanıyan devlet buna pratikte uyarak bunun gereklerini yerine getirmektedir. Bu modern anayasalarda görülen uluslararası hukukun uygulanma formunu göstermektedir. Bu nedenle uluslararası hukuk harici bir devlet hukuku olarak ulusal hukuk sisteminin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde tanınan uluslararası hukukun geçerliliğinin temeli bu iki sistem arasındaki ilişkiyi inşa etmek için bir hareket noktası olarak belirlenen ulusal hukuk sistemine doğru değişmektedir. Kelsen’e göre bu değişim ulusal hukukun uluslararası hukuka bu şekilde bir üstünlüğüne işaret etmektedir (Kelsen 1998: 527-528).

Kelsen’e göre egemenlik geçerliliği açısından daha üst bir sistemden türetilmeyen ve en üst sistem anlamında normatif bir sistemin varsayımı olarak değerlendirilmektedir. Kelsen, devletin egemen olup olmadığı sorusuna (normatif-pozitivist açıdan) ise bunun doğal veya sosyal gerçeklerin sorgulanarak cevaplanamayacağını dile getirmektedir. Kelsen’e göre egemenlik hukuki olarak

saptanabilecek bir kavramı ifade etmektedir. Aksi halde devlet egemenliği bir devletin gerçek gücünün belirli bir miktarına tekabül eden bir büyüklüğü ifade etmemektedir. Dolayısıyla devletlerin belirli bir güce göre egemen olup olmadıklarına karar vermek yanıltıcı olmaktadır (Kelsen 1998: 527). Günümüzde örneğin bir devletin egemenliği ABD'nin gücüne bakılarak kıyaslanması hukuk teorisi açısından uygun görülmemektedir. Afganistan veya Irak, ABD'den daha az egemen olarak değerlendirilmemektedirler. BM'de temsil edilen devletler Kelsen'in egemenlik anlayışı çerçevesinde bunu kabul etmiş olmalarına rağmen pratikte bunun geçerliliği tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Kelsen bir devletin egemen olup olmadığı konusunda, o devletin hukuk sistemine bakılarak bir değerlendirmenin yapılabileceğinin altını çizmektedir. Buna göre bir devletin egemen olup olmadığı sorusu, ulusal hukuk sisteminin en yüksek hukuk sistemi olarak öngörülüp öngörülmediği çerçevesinde değerlendirilmelidir (Kelsen 1998: 528).

1.6.3. Ulusal ve Uluslararası Hukuk Anlayışı

Kelsen'e göre uluslararası hukuk henüz ilkel bir dönemde bulunmaktadır. Uluslararası hukuk adem-i merkeziyetçi yapısı nedeniyle ilkel bir hukuk anlayışıyla aynı özellikleri göstermektedir. Uluslararası hukuk zorlayıcı bir düzen olarak ulusal hukukun aynı karakterini göstermektedir (Uzun 2014: 63). Kelsen, uluslararası hukukun bu karakterinde uluslararası hukuku şu şekilde tanımlamaktadır: "Geleneksel olarak uluslararası hukuk olarak adlandırılan normatif düzen, geçerlilik alanlarını sınırlayan normları içermez; ve bu normatif düzen, başka bir hukuki düzende olmayan yüce bir hukuki düzen (*supreme legal order*) olarak kabul edildiği sürece, uluslararası hukuk düzeninin geçerliliği herhangi bir yönde sınırlandırılmaz" (Kelsen 1952: 94). Kelsen'e göre ulusal ve uluslararası hukuk birbirinden ayrı olarak düşünülemeyeceği için birleşik bir yapı arz etmektedir (Kelsen 1992: 111). Ancak uluslararası hukuk devletlerin hukuk sistemi ile aynı yapıya sahip olmadığı için bazı yönlerden eksiklikleri bulunmaktadır. İlkel hukukta normların oluşturulması ve uygulanması için özel organlar bulunmamaktadır. Örneğin Kelsen, bir devletin diğer bir devlete karşı haklarını ihlal

ettiği yönünde suçlaması ve diğer devletin bu suçu kabul etmemesi sonucu hakkının ihlal edildiğini düşünen devlete karşı misilleme veya savaş yoluyla tepki gösterme hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum ilkel hukukun karakteri olan kendi kendine yetme durumuyla açıklanmaktadır (Kelsen 2005: 323; Bobbio 2013: 467). Her ne kadar ilkel hukuk anlayışı ve adem-i merkezîyetçi yapısı olsa da bu durum uluslararası hukukun hukuk olmadığı anlamına gelmemektedir (Gözler 1999: 194-195). Kelsen'in ifadesiyle "Uluslararası hukuk normatif bir düzendir ve normatif bir düzen, geçerli normlar sistemidir. Hukuki normlar insan davranışlarını düzenler ve insan davranışları zaman ve mekanda gerçekleşir. Sonuç olarak, hukuki normlar zaman ve mekânla ilişki içerisindedir. Belirli bir süre ve belirli bir alan (bölge) için geçerlidirler. Bu nedenle, hukuki normların geçerliliği veya hukuki bir düzende geçici ve bölgesel bir alandan söz ediyoruz. İnsanların nasıl davranması gerektiğini belirlemek için, yasa, belirlenen şekilde ne zaman ve nerede davranmaları gerektiğini belirlemelidir" (Kelsen 1952: 93). Bu durum, nihayetinde uluslararası hukukun, kalıcı olarak bir dış hukuk düzeni olarak konumlandırılmasını sağlamaktadır (Kelsen 1992: 115; Eslava ve Pahuja 2012: 216).

Kelsen'in düşünce sisteminde ulusal hukuk ile uluslararası hukuku birbirinden ayırmak mantık olarak tutarsız bir duruma yol açmaktadır. Her iki hukuk sistemini ayrı düşünmek Kelsen açısından çözülmesi imkansız çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Güriz 2014: 323). Kelsen, uluslararası hukukun temel işlevini (uluslararası hukukun tek başına gerçekleştirebileceği bir işlev olarak) bir ulusal hukuk düzenlerinin geçerliliğinin bölgesel, kişisel, zamansal ve maddi alanlarını belirlemek ve bu belirtilen alanları koordine etmek olduğunu belirtmektedir (Kelsen 1952: 202). Dolayısıyla Kelsen, düalist görüşün ulusal hukuk-uluslararası hukuk ayırımına karşı çıkmaktadır. Ona göre iki hukuku birbirinden ayıran görüşler sömürgeci ve ideolojik yaklaşımları oluşturmaktadır. Kelsen bu yönüyle uluslararası hukukun siyasal davranışların aracı olacağını iddia etmektedir (Uzun 2014: 63). Bernstorff'un ifade ettiği gibi Kelsen, uluslararası hukuk düşüncesinde ahlaki ve realist görüşü biçimsel olarak yan yana oturtmaktadır. Burada Kelsen'in hukuk prensipleri, adalet ve güç ilkelerinin yerini almaktadır. Bu hukuki prensibin özünü devletlerin biçimsel eşitlik olarak eşit hak ve görevlere sahip olması oluşturmaktadır. Bu eşitlik, tarafsız bir biçim olarak küresel

çıkarların tarafsızlaştırılmış bir biçimi ile uluslararası sistemi düzenleyen bir araç olarak görülmektedir (Bernstorff 2010: 258).

Ulusal ve uluslararası hukuk birlikte değerlendirdiğinde, uluslararası hukuk düzeni ve çeşitli ulusal hukuk düzenleri tek bir yasal düzenin parçası olduğunu açıklamak için uluslararası hukuk normlarının ulusal hukukta düzenlenmesi ile açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, bilimsel olarak uluslararası hukuk kurallarının ulusal hukuk kuralları bağlamında tanımlanıp tanımlanmadığı ilişkilendirilmelidir (Kelsen 1949: 330).

Hukuk sisteminin gerekli gördüğü tüm temel özellikler uluslararası hukuk için de geçerli ve mevcut olarak bulunmaktadır. Kelsen bunu şu şekilde ifade etmektedir: “...burada kabul edilen şekliyle hukuk diğer bir deyişle uluslararası hukuk bir hukuk olarak değerlendirilmelidir” (Kelsen 2005: 321). Çünkü Kelsen’e göre uluslararası hukuk uluslararası ilişkiler bağlamında “çatışma-çözme” fonksiyonuna sahip bir hukuk düzenini ifade etmektedir (Bernstorff 2010: 257). Uluslararası hukuku, devletlerin karşılıklı davranışlarını düzenleyen karmaşık normlar olarak tanımlayan Kelsen, uluslararası hukukun bu karmaşık yapısı nedeniyle uluslararası hukukun öznesinin devletler olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Bununla birlikte, ulusal hukukla uluslararası hukukun aynı anlamda bir hukuk olup olmadığı ve bu anlamda hukuk biliminin olası bir nesnesini oluşturup oluşturmadığını tartışmaktadır (Kelsen 2005: 321).

Kelsen ilk yazılarında, uluslararası hukukun “temel normu” olarak *pacta sunt servanda* ilkesini benimsemiştir. Uluslararası hukukta antlaşmaların gerçekleştirilmesinde bu norm temel dayanak noktasını oluşturmasına rağmen daha sonraki yazılarında bunu reddederek devletlerin örf ve adet kurallarına göre davrandıkları gibi davranmak durumunda olduklarını dile getirmektedir. (Kelsen 2005: 322; Özkan 2014a: 10; Rigaux 2007: 382).

Kelsen’e göre uluslararası hukuk orijinalinde geleneklerden meydana gelmiş normlardan oluşmaktadır. Kelsen, uluslararası hukuk bakımından en üst sırada örf ve

adet hukukunu görmektedir. Uluslararası hukukta devletlerin eylemlerini veya örf ve adet kurallarının geçerliliğini, devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek için ulusal hukuk düzenlemeleri tarafından yetkilendirilmiş devlet organları tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, örf ve adet kuralları, uluslararası hukukun genel normlarını oluşturmaktadır. Çünkü içerisinde bir zorunluluk bulundurmakta ve bütün devletler için haklar meydana getirmektedir (Kelsen 2005: 65). Bu norm uluslararası teamül hukukunun en önemli normunu oluşturmaktadır. Antlaşmaların bağlayıcılığı bu norma bağlıdır ve bu norm uluslararası teamül hukukunun bir parçası niteliği taşımaktadır. Diğer yandan Kelsen'in yukarıda değinilen egemenlik anlayışında belirtildiği üzere uluslararası hukuk, ulusal hukukun bunu tanıması ile oluşmaktadır (Özkan 2014b: 2133-2134; Zolo 1998: 309).

Kodifiye edilmiş örf ve adet hukukunun en önemli normlar olduğunu belirtmektedir. Kelsen'e göre bunlar zamanla oluşmuş normları oluşturarak, diğer normlara geçerlilik kazandırmaktadır (Kelsen 2005: 323-324).

1.6.4. Kelsen'in Uluslararası Hukuk Açısından Suç ve Yaptırım Olarak Misilleme ve Savaş Anlayışı

Kelsen'in uluslararası hukuk bağlamında suç ve yaptırım konularındaki düşünceleri Kelsen'in uluslararası hukukta suçun ne olduğu ve yaptırımın ne olması gerektiği üzerine düşüncelerine açıklık getirmektedir. Değerlerden arındırılmış bir hukuk teorisi olarak diğer bir deyişle sosyolojik ve ahlaki olarak kabul edilen hukuk-dışı unsurların yer almadığı bir hukuk bilimi olarak Kelsen'in hukuk anlayışında uluslararası hukuk, hukuki düzenin bir parçası olarak uluslararası hukukun uygulanmasında "zorlayıcı karakteri" meşru bir hukuk kavramı çerçevesinde haklılığı ortaya konabilmektedir (Nickel 2007: 151). Kelsen'e göre uluslararası hukukta bir davranışın suç sayılabilmesi için bir devletin uluslararası hukuk kurallarının ihlal etmesi veya uluslararası hukuk kurallarının dışında (yasadışı) bir eylemi gerçekleştirmesi (uluslararası hukukun normlar sistemi olarak kabul edilmesinden kaynaklı olarak) uluslararası hukuk bakımından suç teşkil etmektedir (Kelsen 1952: 19-20). Dolayısıyla uluslararası hukukun ihlali veya yasadışı davranışların bir yaptırımla karşılaşması söz

konusu olmaktadır. Kelsen'e göre suçun ulusal hukuk gibi uluslararası hukukta da bir yaptırımla karşılaşması doğal bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Kelsen, uluslararası yaptırım konusunda iki farklı uygulamanın mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu uygulamaların misilleme ve savaş olduğunu belirtmektedir. Kelsen, misillemeyi "normalde yasadışı olmasına rağmen, bir devletin başka bir devlet tarafından haklarının ihlaline karşı tepkisi olarak istisnai izin verilen eylemleri" olarak tanımlamaktadır. Misilleme bir devletin kendisine başka bir devlet tarafından müdahale edilmesi sonrası gelişen karşılık anlamına gelmektedir (Kelsen 1949: 330; Kelsen 1952: 23; Leben, 1998: 289). Diğer bir ifadeyle Kelsen, uluslararası yaptırımın bir uygulaması olarak misillemenin gerçekleşmesi için bir devletin çıkarımın başka bir devlet tarafından ihlal edilmesi durumunda gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Savaş ise uluslararası hukuk açısından bir hukuk kuralının ihlali ya da hukuk kuralının ihlali sonucu kural ihlaline karşı bir tepki anlamı taşımaktadır (Kelsen 2005: 322).

Kelsen'in norm anlayışında da görüldüğü üzere hukuk normlarının bir eylemi belirleyip belirlemediğine yani hukuk normunun varlığının olup olmadığına yönelik düşünceleri uluslararası hukuk yaptırımlar konusunda da kendini göstermektedir. Kelsen'e göre uluslararası yaptırımın hukuki bir uygulaması olarak misilleme verilen karşılığın hukuk içerisinde aranmasını gerektirmektedir. Buna göre Kelsen'in misilleme konusunda belirttiği gibi misillemenin güç kullanma veya kullanmama bakımından ayrımı ve güç kullanma gerekli ise bunun uluslararası hukuk içerisinde uygulayacak olan devlete bir hak olarak yani yetkilendirip yetkilendirilmediğine bakmaktadır. Burada Kelsen misillemenin aynen karşılık (*retorsion*) olarak verilmesi durumunda yaptırım olarak nitelendirilemeyeceğidir. Çünkü bu eylem yani aynen karşılık verme durumu bir yaptırım eylemi olarak değerlendirilemeyeceğinden dolayı misillemeden ayrılmaktadır. Kuralları ihlal eden devlet zor kullanma eylemlerinde bulunursa ki misilleme bir zorlama eylemi olarak düşünüldüğünde, bu durumda fiziki olarak güç kullanılmasına izin verilmektedir. Kelsen, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Uluslararası hukuk tarafından yetkilendirilen, yani uluslararası hukukun belirlediği koşullar altında misilleme yapan devlet, uluslararası hukukun oluşturduğu uluslararası toplumun bir organı olarak hareket edebilir. Yürütme eylemi, bu topluluğun bir eylemi

olarak bunun uluslararası hukukun ihlaline karşı tepki olarak yorumlanabilir. Ancak, uluslararası hukukun belirlediği koşullar dışındaki koşullar altında bir devlet, aynı yaptırım eylemini uygularsa, uluslararası bir suç işler, çünkü bu tür bir eylemde bulunma hukuk tarafından yetkilendirilmemiştir” (Kelsen 1952: 24-25).

Kelsen’e göre savaş, bir devletin diğer devlete karşı giriştiği bir mücadeleyi ifade eden ve prensip olarak, bir devletin diğerine karşı gerçekleştirdiği silahlı kuvvetin kullanımını içeren, diğer devletin menfaatleri alanında sınırsız bir müdahale teşkil eden bir eylem olarak değerlendirilmektedir (Kelsen 1952: 32). Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası Kelsen anlamında savaş kavramının değiştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Kelsen, devletlerin başka bir devlete savaş ilan etmesinin günümüzde kolay olmadığını belirtirken savaş ve misillemenin uluslararası hukukun iyi temellendirilmiş bir yaptırımı olduğunu dile getirmektedir. Bu yaptırımlar ulusal hukukun yaptırımları gibi hayati kısıtlamalar özgürlük ve diğer ihtiyaçlar özellikle de ekonomik değerlerin kısıtlanmasını oluşturmaktadır.

Kelsen bunu şöyle ifade etmektedir (Kelsen 2005: 322): “*Bir savaşta insanoğlu ölüyor sakatlanır, satılır, ulusal veya özel mülkiyeti ortadan kalkar. Misilleme ve savaş yoluyla ulusal veya özel mülkiyeti el değiştirir ve yasal hakları ihlal edilir. Uluslararası hukukun bu yaptırımları ulusal hukukun içeriğinden farklı değildir*”.

Misilleme ve savaş devletlere yönelik olmasına karşın yaptırımların sonucu doğrudan insanoğluna yönelik olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devlete yönelik yaptırımların muhatabı uluslararası hukukun öznesi olan kişilere yönelmektedir. Kelsen’e göre bir yaptırım, kolektif sorumluluğu kişiselleştirmek adına gerçek sorumlu kişiye değil devletin hukuk sistemine tabi bütün kişilerine yöneltilerek uygulanması gerekmektedir (Kelsen 2005: 322).

Kelsen’e göre “suç istenmeyen bir davranıştır, bu nedenle yaptırım zorlayıcı bir müdahaledir”. Suça karşı toplumun bir tepkisi olarak ifade edilmektedir. Uluslararası hukuk devletin zorlayıcı gücü bağlamında hukuk olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir devletin diğer devletin yetki alanına girebilmesi ancak suça tepki

olarak gösterilebilir. Uluslararası hukuk bağlamında bir devletin diğer devlete müdahalesi ancak suç veya yaptırımla mümkün olmaktadır. Bu nedenle uluslararası hukuk, ulusal hukuk mantığı ile işletilmesi gerekmektedir (Kelsen 1949: 329).

Savaş kavramı uluslararası hukuk açısından Grotius'tan bu yana uluslararası hukukun düzenleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda savaş kavramının günümüze kadar gelen süreçte uluslararası sistemin değişen çatışma veya mücadele yöntemleri açısından farklı tanımlamalar karşılaşılmaktadır. Kelsen de savaş konusunda uluslararası hukuk düşünürlerinin üzerinde uzlaşıya varılan bir tanımlamanın olmadığını belirtmektedir (Kelsen 1952: 26). Bununla birlikte Savaş'ı tanımlama çabaları farklı düşünürler tarafından savaşın hukuki boyutu ile savaşın eylem boyutunda ayrımını ele alan Kelsen, savaşın ne olduğu konusundaki görüşleri ile savaş konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu görüşlerini savaşın bir "durum" mu yoksa bir "eylem" mi olduğu konusunda açıklamaktadır. Kelsen, Grotiusyen anlamda savaş kavramını benimseyenlerin savaşı hukuki bir durum olarak ele aldığını ve bunun "savaş durumu" olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Diğer bazı düşünürlere göre ise savaşın bir eylem olarak tanımlandığını açıklamaktadır. Grotiusyen anlamda hukuki savaş durumu Kelsen'in ifadesiyle "Bir devletin bir başka devletle bağlantılı olarak "savaş hali" içinde olması, savaşla ilgili uluslararası hukuk kurallarının, yani savaşanların ve tarafsızların yükümlülüklerini ve haklarını şart koşan kuralların uygulanabilir olduğu anlamına" gelmektedir. Savaşı bir eylem olarak tanımlayan diğer bazı düşünürlere göre ise "...savaş durumunun bir zorlayıcı eylemin resmi olarak açıklanması ve silahlı kuvvetleri kullanma niyetinin açıkça belirtilmesi (doğrudan silahlı bir eyleme girişilme de) ile mümkün" olacağını ifade etmektedirler (Kelsen 1952: 26). Kelsen, I. Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika ülkelerinin Almanya'ya karşı savaş ilan etmesinin buna bir örnek olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin II. Dünya Savaşında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi ancak silahlı bir çatışmanın yaşanmaması da aynı sonucun ortaya çıkmasını sağlayan örnekleri oluşturmaktadır.

Kelsen, eylem durumunda bulunmanın fiili olarak silahlı kuvvetlerin kullanılmadığına dikkat ederek savaş kavramını açıklamaya çalışmaktadır. Kelsen bir eylemin karşılığı olarak silahlı kuvvetlerin kullanılmadığı çatışmasızlık olarak

değerlendirilebilecek durumda savaş kurallarının uygulanamayacağını düşünmektedir. Savaşın bazı yönlerden savaş kavramlarıyla ifade edilen yönlerinin ortaya çıkması (Savaş ilanına rağmen silahlı kuvvetlerin kullanılmaması durumunda çatışmasızlık ortamının söz konusu olduğu durumlarda) uluslararası hukuk bakımından değerlendirildiğinde tam anlamıyla bir savaş olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Kelsen, çatışmazlık ortamını savaş durumunu andıran veya savaş durumuna benzer bir şey olarak açıklamaktadır (Kelsen 1952: 26-27).

Kelsen, barış anlaşmalarını da bu bağlamda değerlendirmektedir. Kelsen'e göre savaşın fiili olarak karşılıklı silahlı kuvvetlerin kullanılmaması durumunda savaş sonrası imzalanan antlaşmaların gerçek anlamda bir barış antlaşması özelliği taşımayacağını ifade etmektedir. Kelsen, barış antlaşmasını tam bir barış antlaşması (Kelsen savaş sonrası bunun zorunlu olmadığını belirterek) olarak adlandırmak için savaşın tam bir savaş olması gerekmektedir: "Uluslararası hukuk açısından bakıldığında, en önemli gerçek, savaşa başvurulmasıdır ve bu, bir eyleme başvurma eylemidir, bir duruma başvurma anlamında değildir" (Kelsen 1952: 26-27). Dolayısıyla Kelsen, hangi anlamda veya ne tür bir savaş tanımlaması olursa olsun Savaş'ın silahlı kuvvetler kullanılarak gerçekleştirilmesi yani bir eylemin var olması ile tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Savaş'ın bir eylem içermemesine rağmen yine de savaş ilanından sonra mücadele etme niyeti/bir devletin diğerine karşı silahlı eylemde bulunma niyeti (*animus belligerendi*) olması durumunda bile savaşın eylemlilik yönü aranmaktadır.

Bu durumda karşımıza başka özel ancak önemli bir sorun çıkmaktadır. Tek taraflı olarak bir devletin diğer bir devlete savaş ilan etmesinin hukuki olarak savaş eylemi olarak kabul edilip edilmeyeceği sorundur. Kelsen bu durumda tek taraflı veya çok taraflı olarak bir devlete silahlı kuvvetler ile saldırılması sonucunda karşı tarafın savaş durumunda olduğunu beyan etmesi de savaşın varlığını karşı tarafında silahlı kuvvetlerle cevap vermemesi durumunda da geçerli olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla sadece bir tarafın silahlı kuvvetleri kullanarak fiili olarak saldırması yeterli görünmektedir. Kelsen bu durumun istisnası olarak sayılabilecek durumu BM Antlaşması 2 (4) kuvvet kullanma yasağı kuralında yer aldığı şekliyle kabul etmektedir. Kelsen, BM Antlaşması'nın madde 2 (4) gereği savaş kavramını kullanmadığına

özellikle dikkat çekmektedir. Çünkü bu maddede belirtilen “kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi” kolektif olarak BM Antlaşması’na dayanarak BM Güvenlik Konseyi tarafından bir devlete yöneltildiği takdirde tam bir savaş olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda daha önce bahsedilen saldırıya uğrayan devletin silahlı kuvvetleri tarafından karşılık verip vermediğine bakılmaksızın savaş olarak tanımlanabilmektedir (Kelsen 1952: 27-29).

Sonuç olarak, ABD’nin uluslararası terörizmle mücadele adı ile yapılan müdahalelerin Kelsen açısından hukuki bir yönü bulunmamaktadır. Çünkü gerek BM gerekse de diğer anlaşmalar kapsamında bir devletin diğer bir devlete karşı insani müdahale veya terörizm destekçiliği bağlamında müdahale hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ABD, Afganistan’a müdahale konusunda öne sürdüğü gerekçeleri uluslararası hukuk bağlamında belirli bir meşru zemine oturtmaya çalışsa da Kelsen bakımından normun yokluğu hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Günümüzde bir devletin diğer bir devlete karşı haklarının ihlal edildiği yönünde suçlamalarla savaşa girişildiği görülmemektedir. Artık devletler kendi çıkarını veya hegemonyasını devam ettirmek için özellikle ABD gibi, askeri anlamda bir savaşa girmenin sonuçlarını kestirebilmekte ve bu nedenle zor kullanarak çıkarlarını korumayı, uluslararası hukukun vazettiği kurallar bağlamında gerçekleştiremediği durumlarda müdahale olarak gerçekleştirmektedir.

1.7. Carl Schmitt’in Norm, Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Anlayışı

Schmitt’in devlete ayrı bir önem atfetmesi, devletin kriz durumlarında ya da *istisna halinin* ortaya çıkması durumunda devletin bu kriz durumunda nasıl başa çıkacağına formülünü bulmaktır. Schmitt için “siyasal olan devlete ait olandır”. Diğer taraftan Schmitt, siyasal olanı devletten daha temel bir olgu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Schmitt’in devlet düşüncesi, Normatif-pozitivist olan Georg Jellinek’in somut yurttaş anlayışının üzerinde, devlete en önemli rolü veren ve devleti daha üst bir yere taşıyan “devlet etrafında bütünleşmiş bir ulus” meydana getirmektedir. Schmitt, Normatif-pozitivistlere karşı kararcılığı savunduğu yönündeki görüşlerinde

Jellinek ve Kelsen'e karşı bir görüş içinde olmuştur (Schmitt 2017: 22; Schmitt 2012: 12-13).

Schmitt'in düşünceleri özellikle 11 Eylül sonrası önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle düşüncelerinin gerçekte örtüştüğü şeklinde birçok yorum yapılmıştır. Schmitt, ABD veya başka diğer hegemon devletin boyunduruğunda depolize olmuş devletlere karşı çıkmaktadır. Bu nedenle Schmitt'in düşüncesinde yer alan temel kavramların iyi anlaşılması gerekmektedir.

1.7.1. Norm ve Karar Anlayışı

Carl Schmitt'in düşüncesinde norm ve karar kavramları onun diğer kavramlarının anlaşılabilirliği açısından önemli bir yer tutmaktadır. Oğuz'un belirttiği gibi Schmitt'in norm ve karar kavramını oluşturan düşünce yapısının temellerinde Katoliklik- Protestanlık tartışması yatmaktadır. Bu yönüyle Schmitt, Protestanlık'ın Tanrı'yı yeryüzünde dünyevi işlerden uzaklaştırmasını siyasi liberalizm vasıtasıyla mekanik bir dünya oluşumuna neden olması yönünden eleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle Schmitt, Protestanlık'ın bir ürünü olan siyasi liberalizme devlet ve siyasetin konumunun değişmesine neden olarak onu özerk bir alana taşımasının bu kurumları zayıflattığını belirtmektedir (Oğuz 2010: 75-76).

Karar kavramında Schmitt, normun olağan durumda hukuki olarak geçerliliğinden söz ederken, olağanüstü durumlarda yetersiz kalacağını ve kaosa neden olacağını belirtmektedir. Schmitt, norm kavramını Kelsen'in norma bağlılığı yönünden eleştirmektedir. Çünkü Schmitt için genel normlar her zaman hayat şartlarının ve normatif düzenlemeye ait olacağı şartların geliştirilmesi için homojen bir ortama ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Schmitt'e göre norm, düzen yerine geçerek "bir hukuki sorun" olarak dile getirilmektedir. Schmitt'e göre "Bu olağan durum, yalnızca hukukçunun göz ardı edebileceği 'yüzeysel bir varsayım' değildir, daha çok kendi için geçerliliği ile ilgilidir" (Schmitt 2014: 20; Kardeş 2015: 216).

Schmitt'in norm üzerine düşüncesinin belki en önemli mihenk noktası onun olağanüstü durumlarda normların uygulanamaz olduğunu ortaya koymasıyla istisna durumunda siyasi kararların öneminde ısrar etmektedir (Kennedy 2004: 77). Bu nedenle Schmitt'te *karar* kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Hukuki pozitivizmi bu yönüyle eleştiren Schmitt, çağdaşı Kelsen ve diğer pozitivistlerin düşüncelerinin hareket noktasının yanlışlığını belirtmektedir. Kelsen'in anlayışında hukuk normdan doğmaktadır. Schmitt ise hukukun normdan doğamayacağını belirterek kararın normun oluşmasındaki en temel olgu olduğunu savunmaktadır. Çünkü ona göre normlar olağanüstü durumlara cevap verememektedir. Schmitt'e göre karar, içinde istisnayı bulundurması nedeniyle "tam bir karardır". Schmitt, özellikle normların yorumu ile geçerliliği konusundaki karar sürecini birlikte değerlendirmektedir. Normların geçerliliğinin karara bağlı olduğunu buna karşın verilen kararların normlar ile değerlendirmeye tabi tutulamayacağını ve normların "formel ve genel" olmasına rağmen kararın "insani bir eylem" olduğunu belirtmektedir (Oğuz 2010: 77; Deveci 2002: 53-55). Schmitt, kararın hukuktan önce geldiğini ve aynı zamanda hukuktan bağımsız olduğunu dile getirmektedir. Burada Schmitt'in norm ve kararın birleştirilmesine yönelik düşüncesi, hukuksuzluk olarak anlaşılmaması gerekmektedir. Çünkü *istisna hali* bir hukuki boşluk sonucu ortaya çıksa dahi, egemen tamamen hukuk sisteminin dışına çıkamamaktadır (Kaya 2010: 131). Schmitt'e göre karar kendini sadece normatif bağımlılıktan kurtararak mutlak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla karar, norm gibi hukuk çerçevesinde kalmaktadır. Olağanüstü hal sınıflandırılmadığı ve genel hukuk kurallarından uzak durduğu için kararın ortaya çıkması gayet doğal bir durumu oluşturmaktadır (Schmitt 2014: 19).

Schmitt, normal kamu düzeninin ne zaman bozulduğu veya genel olarak kamu düzeninin ne olduğu, güvenlik gereksinimlerinin neler olduğuna dair kararın bazen radikal bir partinin, askeri bürokrasinin vb. karar verme yetisi olduğu durumlara göre değişiklik gösterebileceğini dile getirmektedir. Schmitt için her düzen bir karara bağlıdır ve bu karar hukuki düzen içinde aynen geçerlidir (Schmitt 2014: 17).

1.7.2. Egemenlik ve İstisna Hali

Carl Schmitt'in daha önce 1919 yılında yayınlanan "Siyasal Romantizm" ve 1921 yılında yayınlanan "Diktatörlük" kitaplarında ele aldığı konular *Siyasi İlahiyat* kitabında yeniden ele alınmıştır (Çelebi 2001: 115-116). Schmitt, 1922'de kaleme aldığı *Siyasi İlahiyat (Political Theology)* kitabında ele aldığı egemenlik hakkındaki görüşlerini, "Egemen olağanüstü hale karar verendir" ifadesi ile tartışmaların odak noktasına oturmuştur (Schmitt, 2014: 13). Egemene verdiği bu önem ile Schmitt, "egemeni normal durumların, günlük kurumsal işleyişin, hukuk düzeninin ve olağan toplumsal yaşamın hem dışına hem de üzerine yerleştirmektedir" (Deveci 2002: 67).

Schmitt, "egemen" in ne veya kim olduğu yönündeki egemenlik düşüncelerini Hobbes'un "*Autoritas, non veritas facit legem* (yasayı yapan otoritedir, hakikat değil)" sözü üzerine kurmuştur. Böylece Schmitt kriz zamanlarında kararın kim tarafından verileceğine yönelik bu sözü ile Hobbes'un sürekli doğruyu söylediğini savunmaktadır (Maus 1997: 130). Bu bakımdan Hobbes'u dezisyonizm'in klasik temsilcisi olarak takdim etmektedir. Kaya'nın belirttiği gibi, Schmitt'in ortaya koyduğu düşünce, "Hobbesçu mutlakiyetçi egemenlik kavramıyla Sieyes'nin kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)'ının bir kombinasyonu"nu oluşturmaktadır (Kalyvas 2008: 88-89; Kaya 2010: 403). Ayrıca Schmitt böyle bir kombinasyon ile 19. yy. ile birlikte "yönetilen ve yöneten" arasındaki yakınlaşma egemenin bedeninden alınan Tanrı'yı tekrar geri verme düşüncesindedir (Oğuz 2010: 78-79).

Schmitt güçlü bir devlet kurarken kaos ve istikrarsızlık karşısında nasıl başa çıkılacağına yollarını araştırmıştır. Schmitt'in temel sorunu bu noktada önem kazanmaktadır. Schmitt modernliği eleştirmek yerine ona kendi içinde yeni bir form yani egemenlik kazandırmaya çalışmıştır (Çelebi 2001: 139). Bu yeni egemenlik formunu oluştururken özellikle egemenin "karar verme" özelliğini kişisel özelliğinden daha çok öne çıkarmaya çalışmıştır. Schmitt için egemenin kral veya parti lideri olmasının çok fazla önemi bulunmamaktadır. Schmitt bunu dile getirirken halk egemenliğine dayalı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Carl Schmitt'in ortaya koyduğu görüşlerin anlaşılması için yaşadığı dönem ve Weimar dönemine bakmak gerekmektedir. Weimar Cumhuriyeti'nde parlamentonun krizleri önleyememesi nedeniyle Schmitt "*istisna hali*" ile krizlerde karar durumunu belirtmek için kullanmıştır. Diğer bir deyişle Schmitt, istisna halinde hukuk normları çerçevesinde karar alınamayacağını Weimar Cumhuriyeti örneğinden hareketle görmüş ve parlamenter sistemlerin veya hukukun emrettiği şekilde çalışan sistemin *istisna halinin* ortaya çıkması durumunda krize girdiğini ve bunun da devleti veya toplumu kaosa sürüklediğini göstermeye çalışmıştır. Weimar Cumhuriyeti'nin kurulması ile kaos ortamının sona ermediğini aksine krizlerin, ayaklanmaların ve kötü gidişin artarak devam ettiğini savunmuştur. Schmitt, Weimar örneğinden hareketle belirtmektedir (Schmitt 2014: 22):

“Özellikle somut yaşamın felsefesi, istisnadan ve ekstrem durumdan elini eteğini çekmemeli, aksine, bunlarla en üst düzeyde ilgilenmelidir. Bu felsefeye göre, istisna, kuraldan önemli olabilir; paradoksal olana yaklaşımının romantik bir ironiden esinlenmiş olmasından dolayı değil, aksine, kendini vasati bir şekilde “tekrar edenin” apaçık genellemelerinden daha derine inen anlayışın olanca ciddiyeti ile. . . İstisna, normal durumdan daha ilginçtir. Normal olan, hiçbir şeyi kanıtlamaz, istisna her şeyi kanıtlar: Yalnızca kuralı kanıtlamakla kalmaz, kural, yalnızca istisna sayesinde yaşar. İstisna hali gerçek hayatın gücü, tekrarlanmaktan katılmış mekanizmanın kabuğunu kırar”.

Schmitt'in istisna hali ile karar kavramları arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Schmitt, istisna halinin olağanüstü durumun ortaya çıkması sonucunda hukuk normlarının askıya alınarak anlaşılabilirliğini dile getirmektedir. Schmitt'in düşüncesinde olağanüstü halin söz konusu olabilmesi için sınırsız bir yetkinin egemende bulunması ve gerektiğinde düzeni askıya alabilmesi gerekmektedir (Schmitt 2014: 19). Bu durumda karşımıza iki husus çıkmaktadır: birincisi, istisnaya kimin karar vereceği ve dolayısıyla egemenin kim olduğunun saptanması oluşturmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere olağanüstü hale kararı kimin verdiği egemene işaret etmektedir. İkincisini ise egemenin istisna durumunda uygulamaya koyduğu kuralların geçerli olduğu konusu oluşturmaktadır (Benoist 2007: 86). Yani egemen olağanüstü hale karar verirken hukuku tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Olağanüstü hal bir hukuk düzeni

olmasa da anarşi veya kaos durumundan farklı bir şey olup bir düzen hala varlığını korumaktadır. Fitzpatrick ve Joyce'nin ifade ettiği gibi hukuk istisnanın kararlaştırılabileceği şartları oluşturarak kendini askıya almaktadır. Bu noktada egemen geçerli hukuk sisteminin dışında gibi görünse de yine hukuk içeresindedir. Hukuki bir kavram olarak egemenlik hukuki çerçeve içinde kalmaktadır. Dolayısıyla egemen, istisnaya karar verirken aynı zamanda normal bir hukuk düzeninin ne olduğuna karar veren konumunda bulunmaktadır (Kalyvas 2008: 89; Fitzpatrick ve Joyce: 2007: 2).

Bu nedenle Schmitt, istisna durumunda verilen kararın tam bir karar olduğunu dile getirerek, Kelsen gibi hukukçuların norm kavramına yaptığı atflar Schmitt için normativist hukuk anlayışının yanlış yönünü göstermektedir. Schmitt önceden varolan normların istisnai durumda alınacak kararlara temel oluşturamayacağını savunmaktadır (Schmitt 2014: 14) ve aynı zamanda istisna durumunun ampirik olarak öngörülemeyeceğini ve kodifiye edilemeyeceğini belirtmektedir (Vergin 2012: 107). Schmitt'in belirttiği üzere Kant için olağanüstü hukuk bir hukuk olarak değerlendirilemez. Bu noktada Schmitt, Kelsen gibi Yeni-Kantçıların olağanüstü hal durumunda nasıl davranacağını veya ne yapılacağını bilememelerinin doğal bir durum olduğunu dile getirmiştir (Schmitt 2014: 20).

Schmitt'in istisna hali 21. yy.'da, normatif pozitivizmi eleştirdiği noktada önemi artmaktadır. Çünkü istisna hali yukarıda da belirtildiği üzere tehdit edici özelliği ve olağanüstü durumlarda ortaya çıkması nedeniyle normlar tarafından daha önceden tanımlanmaları söz konusu olmamaktadır.

Schmitt, istisnanın hiçbir zaman daimi bir duruma dönüştürülemeyeceğini belirtmektedir. Benoist'in de belirttiği üzere istisna savaşın barışa tercih edildiği kurallar veya normlar olarak tanımlanmaktadır. İstisnanın daimi olması istisnanın tanımsal olarak, anlamına karşı bir durumu oluşturduğu için kendi ile çelişkiye düşmesi söz konusu olmaktadır. İstisna hali, mevcut normların askıya alınması veya kaldırılması anlamına gelmemektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkması Schmitt'in düşüncesinde normların ve mevcut düzenin korunmasından kaynaklanmaktadır (Benoist 2007: 85-96). Gottfried'a göre Schmitt'in düşünce dünyası döngüsel bir biçimde çalışmaktadır.

Belirli bir kriz (Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında şiddetli sonuçları gibi), savaş ve barış arasındaki biçimsel ilişkilerin tarihsel bir soyağacını ve mantığını yeniden kazanmaya doğru ilerlemektedir. Schmitt, yaşadığı dönemin Hobbes'u olarak ün kazanmasında onun bir iktidarın güç kullanma yetkisine ve iç barışın sağlanması için ayaklanmaları bastırma adına bunun iktidara bağlı olduğuna inanmasından ileri gelmektedir (Gottfried 1990: 6).

Schmitt'in *istisna hali* düşüncelerinin somut yönünü ortaya koymaktadır. Schmitt'in bu düşüncelerinin somutlaşmasında o dönemde Almanya'nın içinde bulunduğu durumunun etkisi bulunmaktadır. Schmitt'e göre 1917 ve 1919 arası dönemde zorlu koşullarla mücadele eden Almanya İstisna halinin önemini açıklamaktadır.²¹ Schmitt'in görüşleri doğrultusunda kararın normların egemen olduğu bir sistemde verilmesi oldukça zor görünmektedir. Schmitt'e göre Anayasa, kararın istisnayı düzenleyemediği için yetkiyi kimin kullanacağını belirtmektedir (Benoist 2007: 85-96).

Schmitt'in düşüncelerinin somut halini ABD politikaları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. ABD gerekli gördüğü durumlarda yani kamu güvenliği için tedbirler alması söz konusu olduğu dönemde *habeas corpusu* askıya alabilmektedir. Bu uygulama Amerikan iç savaşından bu yana A. Lincoln'un uygulamalarında görülmüştür. F. D. Roosevelt'in ise Pearl Harbor baskını sonrası Japon asıllı ABD vatandaşlarına ülkeden çıkış yasağı koyabilmiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB ile mücadelesi sırasında ABD'de bulunan komünizmin sempatan vatandaşlarına karşı uygulanan politikaları örnek olarak gösterilebilir. ABD Kongresi olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere yaklaşık 500'e yakın yasa çıkarmıştır ve bunların hiçbiri SSCB'nin dağılmasından bu yana kaldırılmamıştır. 11 Eylül sonrası Amerikan Kongresi ABD'ye yapılacak olan uluslararası terör faaliyetlerinin engellenmesine yönelik terörizmin engellenmesi için olağanüstü hal ilan eden George W. Bush'a ABD Yurtseverlik Yasası (*Patriot Act*) ile bu faaliyeti planlayanlara, yardım eden uluslara veya organizasyonlara karşı her türlü tedbirin alınması için yetki vermiştir. Bu yetki özgürlüklerin kısıtlanmasına kadar gitmiş ve özel yaşam dahil

²¹ Bu nedenle Schmitt, ünlü eseri *Parlamentar Demokrasinin Krizi* eserini kaleme almıştır.

şüpheliler hakkında araştırma yapılması ve süresiz gözaltı ve soruşturma yetkisi ile donatılmıştır (Benoist 2007: 85-96).

Diken ve Laustsen'in de belirttiği gibi 11 Eylül saldırıları ile ortaya çıkan yeni terör kavramı ile klasik terör anlayışı arasında ayırım yapılmaktadır. Klasik terör anlayışı siyasi olarak düşmanlarını hedef olarak görmektedir. Ayrıca politik hedeflerini gerçekleştirmek için bunu yapmaktadırlar. Buna karşın yeni terör anlayışı gizli bir şekilde ve dağınık bir durumda bulunmaktadır. Ayrıca yeni terör anlayışı, klasik terör anlayışından farklı olarak hedef kitlesi önceden belirlenmiş ve bunun üzerine hareket etmektedir. Yeni terör anlayışı bunu değiştirerek hedefi belirsiz ama korku ve yıkımı maksimum seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır (Diken ve Laustsen 2004: 90). Dolayısıyla, 11 Eylül sonrası verilen bu yetki ile sosyal veya uluslararası yaşamın tüm alanlarında güvenlik algıları değişmiştir. ABD, güvenliği ön plana alarak özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler alması giderek olağan bir durum haline gelmiştir. Yani *istisna hali* kalıcı bir hale dönüşmüştür. Schmitt'in istisna halinin kalıcı olmaması gerektiği yönündeki düşüncelerine tezat bir durum oluşturmuş ve olağanüstü hal artık olağan bir hale dönüşmeye başlamıştır. Bu nedenle Schmitt'in tanımladığı olağanüstü hal kısa süreli olup zaman içerisinde normale dönülmesi gerekmektedir. Bu durumun 11 Eylül üzerinden uzaklaştıkça daha fazla istisnayı içerdiği ve olağanüstü önlemlerin daha da artırıldığı söylenebilir. Benoist'e göre İstisna halinin sürekli olması liberal devlet yapılarının buna çok uygun olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, liberal devlet istisna durumunu daimi bir norma dönüştürmekte en uygun rejimleri oluşturmaktadır (Benoist 2007: 85-96).

1.7.3. Dost-Düşman, Partizan ve Terörizm

Schmitt'in düşüncesinde önemli bir yer tutan dost-düşman ve Partizan kavramları onun farklı boyutlarda ele alınmasını gerektirmekle birlikte çalışmanın sınırlılığı bakımından Schmitt'in bu kavramları tezin amacına uygun olarak değerlendirilecektir. Schmitt'in fikirleri arasında dost-düşman ve bununla ilişkili olarak Partizan kavramı Hooker'ın belirttiği gibi *Ex Captivitate Salus*'da yeryüzünde meydana gelmiş ve gelecek olan politik gerilimi diğer bir ifadeyle dost-düşman arasındaki

diyalektik bağlantıyı Habil ile Kabil'e kadar götürerek bunun dünya tarihini harekete geçiren ve hiç bitmeyecek bir gerilim olduğunu ifade etmektedir. Partizan kavramı ise tarihsel olarak bu duruma nasıl gelindiğini gösteren ve Schmitt'in düşüncelerinin yeniden harmanlamasının kavramsal bir aracını oluşturmaktadır (Hooker 2009: 158-160).

Carl Schmitt, dost-düşman ayrımını sadece kavramsal bir ölçüt olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte içeriğe ilişkin bir şey açıklamamaktadır. Dost-düşman tanımını açıklarken siyasal düşmanın “yabancı/öteki” olduğunu dile getiren Schmitt, yabancı olarak nitelediği dış düşmanın savaşmak zorunda olduğumuz düşman olduğunu ve bu tip düşmanın daha önceden kim veya ne olduğunu bilemeyeceğimizi ve aynı zamanda çirkin veya kötü olarak niteleyemeyeceğimizi belirterek düşmanı önceden varsaymaktadır. Schmitt'e göre düşman kişisel faktörlerden nefret ettiğimiz bir düşman değil kamusal bir düşman olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Düşman kamusal nitelik taşıması nedeniyle sadece kamusal bir düşman olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla siyasal düşman var olduğu sürece varlığını sürdürebilir (Meier 2011: 26; Schmitt 2012: 57-59)²². Kennedy'nin ifade ettiği gibi dost-düşman ayrımı birleşme ya da ayrışmanın yoğunluğunu ölçen nesnel bir ölçüt olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Schmitt'e göre dost-düşman ayrımı siyasetin tanımını veya içeriğini veren bir ölçüt olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Dost-düşman ayrımı içerikten yoksun olarak bir çatışma alanının ve potansiyel çatışma sınırlarını belirlemektedir (Kennedy 1998: 100).

²² Schmitt, Siyasal Kavramı eserinde Almanca'nın kişisel ve kamusal düşman arasında ayrım yapmadığını belirterek düşmanın Yunanca ve Latince olarak tanımlama ihtiyacı hissetmiştir. Buna göre Schmitt Latince olarak şu açıklamayı getirmektedir: *Hostis is est cum quo publice bellum habemus..in quo ab inimico differt, qui est is, quocum habemus privata odia. Distingui etiam sic possunt, ut inimicus sit qui nos odit; hostis qui oppugnat* (Resmen savaştığımız kişi düşmandır (hostis), ... (düşman) inimicus'tan şu bakımdan farklıdır: “inimicus” kişisel olarak nefret ettiğimiz kişidir. İkisi şu biçimde ayırt edilebilir “inimicus” bizden nefret eden kişidir, “hostis” ise bize saldıran kişi) Bkz. Schmitt 2012: 59. Konunun ayrıntılı bir çalışması için Bkz. Ellen Kennedy (1998). *Hostis Not Inimicus: Toward a Theory of the Public in the Works of Carl Schmitt, Law as Politics: Carl Schmitt's Critique of Liberalism*, Ed. David Dyzenhaus. Ayrıca Schmitt'in Düşman tanımı Yunanca olarak *Polemioç* kelimesi ile karşılanmaktadır. Εχθρός anlamında bir düşman hostis olarak kişisel ve kamusal ayrımı yapmamaktadır. Bkz. Kardeş 2015: 46-47. Ayrıca Bkz. Heinrich Meier (2011). *The Lesson of Carl Schmitt: Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Schmitt'in düşüncesinde düşman yok edilmesi gereken bir karşı taraf olarak değerlendirilmemektedir. 11 Eylül sonrası dünyayı ABD'nin uluslararası hukuku kullanarak ya da hukuk ABD politikalarına yön veremediği yerde müdahale girişimlerinin (uluslararası hukuk normlarını bir kenara bırakarak) temelini Carl Schmitt'in düşünce yapısına atfedile gelmiştir. Ancak Schmitt'in düşüncesinde düşman, yok edilmesi gereken, insanlığın düşmanı olarak değil *hostis* anlamında düşman olarak tanımlanmaktadır (Kardeş 2015: 314). Benoist'in üzerinde durduğu gibi, 11 Eylül saldırıları ile bazı dost-düşman tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Benoist, bunun *Maniheizm* (Manicilik ya da Mani Dini)'deki ayrımla aynı olduğunu belirtmektedir. Bush tarafından dile getirilen “ya bizimlesiniz ya değilsiniz” sloganı dünyayı iki kutuplu olarak belirlerken, Usame bin Ladin tarafından “ya Allah yolunda cihattasınız ya da değilsiniz” şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle *iyi ve kötü* dışında nötr bir taraf bulunmamaktadır. Bush'a göre devletler ya ABD'nin yanında yer alarak “iyi”yi, ya da karşısında yer alarak “kötü”yü temsil etmeye zorlanmaktadır. Benoist'in ifadesiyle “bir tarafta İslami köktencilik diğer tarafta neo-muhafazakar köktencilik” yer almaktadır. Dost-düşman kavramı Schmitt anlamında kullanılmamaktadır. Çünkü George W. Bush ve Usame bin Ladin'in belirledikleri anlamında sadece iki tarafın var olması tarafsız olanları dışlayarak iki taraftan birini seçmeye zorlamaktadır (Benoist 2013: 41-42).

Günümüz dünyasını anlamak için Schmitt'in “savaş” anlayışı geçerli değildir. Schmittyen anlamda düşman suçlu olmadığı için ABD'nin 21. yy.'da ortaya koyduğu düşman tanımının Schmittyen anlamdaki düşman tanımıyla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Schmitt, “insanlık, insani veya insancıl” olarak her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın düşmanın “insanlık dışı” ilan edildiğini ve bunun bir yok etme saikiyle yapıldığını ifade etmektedir. Bu nedenle ahlak adına yapılan savaş pek çok insanlık dışı savaşın örneğini oluşturmaktadır. Schmitt'in ifadesiyle, “‘İnsanlık’ kavramı, emperyal genişleme faaliyetlerine ve ahlaki-insancıl karakteriyle de ekonomik emperyalizmin kullanımına çok elverişli, ideolojik bir aygıt” olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla hukukun işleyişi içerisinde gizlilik barındıran geçerliliği kavramsal olarak tamamen hukuki olmayan faktörlere bağlı olmaktadır (Bernstorff 2010: 256; Schmitt 2012: 85). Schmitt'i takip ederek Benoist, bunun Fransız Devrimi'nin mirası soyut

evrenselciliğin düşmanı mutlak düşman yaptığını ve “insani savaş” adı altında yapılan savaşların veya müdahalelerin düşmanı yok etme savaşları üzerine dönüştürüldüğünü dile getirmektedir (Benoist 2013: 29). Bu anlamda ABD, düşmanı “haydut” olarak tanımlayarak, müdahalelerini meşrulaştırmaktan başka bir anlam taşımamaktadır. Çünkü Schmitt’in Düşman’ı ile ABD’nin düşmanı tamamen farklı ve birbirlerine zıt konumda bulunmaktadır (Kardeş 2015: 315).

ABD’nin müdahalelerine Schmityen açıdan dost-düşman ayrımı çerçevesinde Partizan kavramı bu noktada önemli bir yere sahip olmaktadır. Partizan kavramını derinlemesine inceleyen Carl Schmitt ve partizan’ı hukuk felsefesi yönünden uluslararası hukuk ve siyasetin savaş veya şiddetin kavramsallaştırılmasında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkarmaktadır. Schmitt’in II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’nın düştüğü durum karşısında “tarihsel anlamda hayal kırıklığına uğramış bir adam” olarak düşüncelerini yeniden gözden geçirme durumunda kalmıştır. Bu durumun sonuçlarını tekrar değerlendiren Schmitt için partizan kavramı düşüncelerinin belki de en önemli siyasi kavramları arasında yer almaktadır (Hooker 2009: 158). Bu sayede uluslararası sistemin dost-düşman tanımlamaları yönünden partizan kavramı 21. yy.’ın değiş(mey)en yönlerini anlamamız noktasında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında Schmitt’in Partizan kavramını derinlemesine incelemiş olmasının altında yatan temel düşünce onun “post-devlet siyaseti” ile ilgili olarak derin düşüncülerinin bir tezahürü niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır (Schmitt 2017: 22). Partizan kavramı hukuki ve siyasi olarak devlet dışı şiddet çeşitlerinin tanımlanmasında önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Kochi’nin ifade ettiği gibi Schmitt, klasik düzenli Avrupa devletleri arasındaki savaşın aksine Partizan savaşını giderek artan bir savaş biçimi olarak görmüştür. Dolayısıyla Schmitt için Partizan, belirli bir politik kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Kochi 2006: 268-278). Devletin ortadan kalktığı anda siyasal bir figür olarak değerlendirilen Partizan kavramı “post-devlet dönemi”nin savaş ve siyaset formlarını ele almaktadır (Schmitt 2017: 22-23). Dolayısıyla Schmitt, değişen devlet biçiminde devletin ortadan kalkmadığını ancak devletin farklı biçimlerde devam eden formlarına dikkati çekerek şu açıklamayı yapmaktadır: *“İnsanlığın Avrupa’da yaşayan kısmı daha kısa bir süre öncesine kadar hukuksal kavramları tamamıyla devlet tarafından belirlenen, siyasal birlik modeli*

devlet ön kabulüne dayanan bir dönemde yaşıyordu. Devlet çağı artık sona eriyor. Bu konuda artık başka bir şey söylemeye gerek yok. Söz konusu çağla birlikte, Avrupa merkezli kamu ve devletler hukuku öğretisinin dört yüz yıllık bir fikir uğraşısıyla yarattığı, devlete dayanan tüm üst yapısal kavramlar da sona eriyor. Siyasal birliğin modeli, en hayret verici tekelin, yani karar verme tekelinin sahibi devlet, Avrupa tarzının ve Batı rasyonalizminin bu ihtişamlı örneği artık tahtından indiriliyor” (Schmitt 2012: 40).

Schmitt’in ifade ettiği gibi Partizan kavramı “*Partei* (Parti)” kelimesinden türeyerek, bir tür savaşımayı, muhalefetliği ve siyasi anlamda aktif olarak parti ya da grupla ilişkisini tanımlamaktadır (Schmitt 2017: 46). Schmitt, bu düşünceleri hareket noktası olarak Partizan’ın bazı özelliklerini ve ortaya çıkış nedenlerini sıralamaktadır. Öncelikle Partizanın temel dört özelliği olduğunu belirtmektedir. Partizan’ın ilk özelliği onun düzensiz bir yapıya sahip olmasını gerektirmektedir (Partizan düzenli ordu, polis veya üniformalı değildir. Bulunduğu mevcut yapıda düzenin dışında yani yasa-dışı olarak addedilmektedir), Partizanın ikinci özelliği hareketli olmasıdır. Yani Partizan hareket eden bir yapı içerisinde bulunarak savunmacı bir nitelik göstermektedir. Zaten Schmitt’in Partizan’ı devlet yapısını veya yönetim sistemini değiştirmeyi düşünen ve Partizan’ın iki türünden birini oluşturan devrimci savaşımdan bu yönüyle ayrılarak bulunduğu toprağı korumak/savunmak amacı taşımaktadır. Üçüncü özellik, yoğun siyasi angajman içerisinde bulunarak onu bir adi suçludan ayırarak politik varlığına gönderme yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle “siyasi angajman” onun yağmacı, çapulcu, korsan gibi adi suçluların karakteristik özelliğinin dışında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Schmitt’in üzerinde en çok önem verdiği son özelliği ise *Tellurique* oluşu yani toprağı bağlılık (bu nedenledir ki *nomos*’dan dolayı meşru ancak yasal anlamda illegal olarak değerlendirilir) olarak karşımıza çıkmaktadır. Partizan bu özelliği ile kırsala ait olan ve toprağın son nöbetçisi olarak *autochthonous* bir varlığı temsil etmektedir (Scheurman 2006: 110; Schmitt 2017: 24-25; 52-53).

Schmitt, Partizan için iki farklı savaş olduğunu belirtmektedir. Bu savaşlar Partizan’ın var olduğunu gösteren iç savaş ve sömürge savaşı olarak ifade edilmektedir (Schmitt 2017: 42). Bu nedenle iç savaş sırasında ve sömürge savaşı için verdiği çabalar

partizanın *nomos*'u için mücadele ettiğinin göstergelerini oluşturmaktadır. Schmitt'in Partizan kavramının başlangıç noktası olarak ele aldığı tarih 1808 yılında Napolyon'un düzenli ordusuna karşı İspanyol Partizanlarının savunması oluşturmaktadır. Schmitt'in başlangıç olarak 1808 tarihini dikkate almasının nedeni saldırılar karşısında Partizan figürünün henüz kral tarafından belirlenmeyen düşmanın Partizan tarafından belirlenerek savaş durumuna geçmesidir (Hooker 2009: 161-162).

Partizan kavramının Schmitt için sömürgeciliğe karşı mücadele de yasal dayanak olarak Prusya Kraliyet Fermanı (1813) temel belgeyi oluşturmaktadır. Bu belge bir *Landsturm*²³ olarak bilinen genel seferberlik ilanı Napolyon'a karşı verilen mücadelede, Schmitt'in ifadesiyle, "*Partizan'ın Magna Cartası*" niteliği taşımaktadır. Bu belgenin en önemli özelliği daha öncekilerden (kral tarafından imzalanmayan 1808 Reglamente de Partidas y Cuadrillas ve 1809 Corso Terrestre) farklı olarak kral tarafından imzalanmıştır. Yasal olarak en yetkili belge olması ile Partizan, Schmitt'in ifadesiyle "felsefi olarak kabul" edilme ve değerli olma imkanına kavuşmuştur. Bu Ferman ile düşmana karşı her türlü aracın kullanılması kendini savunmanın meşrulaştırıcı yönüne işaret etmektedir. Daha sonra Ferman'dan Partizan olarak nitelendirilen özellikler çıkarılsa da 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne²⁴ konu olması nedeniyle Partizan'ın durumu savaşçı olarak nitelendirmelerin çeşitliliği bakımından düzenli birliklerle eşit muamele görmesi açısından önemli bir gelişmeyi simgelemektedir (Schmitt 2017: 54-86).

Schmitt'in diğer sömürgeciliğe karşı mücadelenin *toprağa bağlılık* esasının en güzel Partizan örneğini Mao Zedong'un verdiği mücadele olduğunu açıklamaktadır. Çünkü Schmitt'e göre Partizan'ın düşman olarak "mutlak düşman-gerçek düşman" tanımlamaları Partizan'ın savunmasının hangi hususlara dikkat etmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Mutlak düşman topyekün yok edilmesi gereken bir düşman olarak tanımlanmaktadır. Partizan savaşçıya göre düşman, mutlak değil gerçek düşman olması gerekmektedir ki verilen mücadelenin meşruluğuna dayanan toprak ve hayat tarzının korunması/savunması için verilen bir mücadeleyi simgelemektedir. Lenin ve Mao Zedong arasındaki düşmana bakış açıları Partizan'ın düşman tanımlaması bu

²³ Ayrıca bkz. Thomas Hippler (2008) *Citizens, Soliders and National Armies: Military Service in France and Germany 1789–1830.*, L. C. Green (2000). *The Contemporary Law of Armed Conflict.*

²⁴ Bu tartışma ile ilgili Bkz. Scheuerman (2006). *Carl Schmitt and the Road to Abu Ghraib.*

noktada önem kazanmaktadır. Devrimci savaşçı ile Partizan savaşçı arasındaki en önemli nokta düşman kavramına ve ulusal–uluslararası savaşa bakış açılarında bulunmaktadır. Devrimci savaş, savaşı ve dolayısıyla düşmanı uluslararası olarak tanımlamaktadır. Devrimci savaşçı ve partizan arasındaki düşmanı tanımlama farklılığı temelde mutlak düşman-gerçek düşman ayrımında yatmaktadır. Dolayısıyla Partizan ulusal/yerel, Devrimci savaşçı ise evrensel değerler adına savaşan figürleri temsil etmektedir. Bu noktada Etil'in belirttiği gibi, Devrimci savaşçı ile günümüzün hegemon gücü (ABD) arasındaki benzerlik bu noktada önem kazanmaktadır. ABD, Devrimci savaşçının karakteristik özelliği olan devlet sisteminin veya yönetim biçiminin değiştirilmesi yönünde hareketleri ile ABD'nin “operasyon”lar adı altında diğer devletlerde kendi siyasi ve ekonomik rejim değişikliklerini empoze etmeye çalışması ile açıklamaktadır. Örneğin Afganistan ve Irak'a müdahalelerinde amaç Afganistan'da El-Kaide ve Taliban rejimine son vermek olarak karşımıza çıkarken Irak savaşında hedeflenen Saddam Hüseyin'in yönetiminin ve Irak rejiminin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla Schmitt'in düşüncelerinin önemi Yeni Dünya Düzeni'nin getireceği sonuçları erken bir zamanda görmesinde yatmaktadır (Schmitt 2017: 26-27; 90).

Hooker'ın belirttiği gibi ayrılıkçı veya direnişçi hareketler arasındaki ayrımın meşru-gayrimeşru olup olmadığının uluslararası hukukun özünde bulunabilecek kurallar ile bulunabilmektedir. Schmitt'in yapmaya çalıştığı bu ayrımın hukukilik ve meşruiyet dışında politik alana yerleştirmeye çalışmaktadır (Hooker 2009: 181). Dolayısıyla Schmitt'in Partizan'ın siyasal olana ait olması onun diğer terörist veya diğer gruplardan ayrılmasının temel noktasını oluşturmaktadır. Schmitt'in düşman tanımlamasında mevcut yasal düzen içerisinde Partizan'ın eylemlerini değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Çünkü Schmitt'e göre Partizan mevcut yasal düzenin dışında ancak siyasal olarak değerlendirilebilecek bir figürü temsil etmektedir. Buna göre Partizan'ın eylemlerinde yasaya uygunluk aramak veya yasal olup olmadığı durumları araştırmak gerekmemektedir. Onun siyasal alana ait olan ve düşmanı nasıl tanımladığı ve belirlediği kriterlere uygunluk açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Düzenli bir ordunun yasal olarak eylemlerine bakılabilir ancak Partizan için oluşan ortam ve düşman tanımlaması (burada düşmanı mutlak değil gerçek düşman olarak tanımladığı

varsayılmaktadır) onun terörist ile arasındaki farkı ortaya koymaktadır. El-Kaide'nin Partizan bir grup olarak değerlendirilmesi Schmitt açısından sakıncalı görünmektedir. Böyle bir değerlendirme ayrıca Partizan kavramının El-Kaide ile karşılaştırılmasında Hooker'ın belirttiği gibi sorunlu Partizan olarak da değerlendirmek Schmitt'in literatüründe yer almamaktadır (Hooker 2009: 188). Dolayısıyla El-Kaide'nin eylemlerini ve yapısını değerlendirirken Schmitt'in Partizan kriterleri Partizan kavramının günümüz açısından bakıldığında terörist ile farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir.

Partizan ve terörist eş anlamlı kabul edilmemektedir. Her ikisi de politik bir kavram olarak amaçları doğrultusunda şiddet veya şiddet tehdidi içermesine rağmen teröristin genel amaçlarına bakıldığında siyasi amaçları planlı, sistematik ve hesaplanabilir bir nitelik taşımaktadır. Partizan mücadele ve terörizm faaliyetleri her ikisi de düzensiz bir yapıya sahip olmasına rağmen terörizm faaliyetleri, partizandan farklı olarak herhangi bir otorite içinde var olmaya dayanmamaktadır. Ayrıca terörist, partizanın savunmacı yapısının aksine saldırgan bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte, terörist grupların eylemleri partizandan farklı olarak mekansal bir sınırlaması bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle teröristin düşmanlığının mekansal bir sınırlaması bulunmamaktadır (Ulmen 2007: 101). Benoist'e göre partizan ile terörist arasındaki en ayırt edici özellik, teröristin insanlığın düşmanı olmasından ileri gelmektedir. Ancak partizan mutlak suçlu veya ortadan kaldırılarak yok edilmesi gereken bir düşman olarak tanımlanmamaktadır. Bu bakımdan Benoist, terörist ile partizan arasındaki farkın mekansal sınırlama olmaması nedeniyle arasındaki farkın birinci özelliği olarak görmektedir. Benoist'e göre ikinci özellik ise küresel terörizmin topraksız olması niteliğini oluşturmaktadır. Küresel terörizmin üçüncü özelliği ise barış zamanında savaşı tanımlamaktadır (Kardeş 2015: 315). Bu nedenle, ABD'ye göre terörist grupların eylemlerinin başarılı olmasının nedeni küresel düzeyde çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum terörist grupların mekandan bağımsız gizlenmelerini ve eylemlerinin planlamasını kolaylaştırıcı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta küresel düzeyde hareket eden terörist gruplar savaşı küresel boyuta taşımaktadır (Paker 2012: 109). Bu bağlamda Schmitt'in Partizan kavramının ABD'nin "terörist" olarak tanımladığı gruplarla ilgisinin bulunmadığı belirtilmelidir.

Çünkü Schmitt'in Partizan kavramı kesin suçlu olarak değerlendirilmemektedir. ABD'ye göre "terörist" kesin suçlu ve insanlığın düşmanı olarak yok edilmesi gereken bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Kardeş 2015: 314).

Scheuerman, Schmitt'in Partizan ve terörist ayrımının muğlak olduğu ve ikisinin belirli bir noktadan sonra karıştırılabileceği yönünde eleştirilere açıklık getirmekle birlikte Partizan ve terörist ayrımının siyasi ve hukuki olarak bir değerlendirmesini sunmaktadır. Öncelikle Partizan ve terörist arasındaki en önemli farkın örgütsel olarak farklı olduğunu belirtmektedir. Çünkü Schmitt'in Partizan'ı belirli kriterlere sahip bulunmaktadır. Bu noktada Partizan'ın sivil-asker ayrımı yapması onun terörist ile arasındaki en temel farkı ortaya koymaktadır. Terörist saldırılarda masum sivil-asker ayrımına dikkat edilememekte ve bu ayrım gözetmeme durumu eylemlerinin şekillendirilmesi açısından bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla teröristin saldırılarında aşırılıklar görülerek bunu yeniden üretmektedir. Scheuerman'ın değindiği gibi, Castro döneminde Küba'nın savaşçıları düşmanın silah deposunu imha ettiklerinde bunu "savunma (Schmittyen Partizan)" özelliğiyle açıklamaktadır. Teröristler örneğin bir uçak kaçırma eyleminde siyasi düşüncelerini ileriye taşımak için bunu korku vererek yapmaktadırlar. Ancak Partizan doğrudan düşmanın askeri kapasitesini hedef almaktadır. Bu konuda diğer önemli bir nokta Partizan ile terörist arasında isteklerinin destek bulması yönünde gelişmektedir. Partizan kolay olmayan halk desteğini almaya çalışmasına rağmen terörist kendi siyasi düşüncesindeki belirli bir hedef için savaşmayı kabullendirmek istemektedir. Ancak Scheuerman'ın da belirttiği gibi Salan ve Cezayir örneklerinde olduğu gibi terörizm olarak başlayan bir mücadele sonrasında Partizan bir mücadeleye dönüşebilmektedir (Scheuerman 2006: 112-113).

Scheuerman'ın belirttiği gibi saldırıların terörizmin apaçık bir örneği olduğu durumlarda eylemlerin terörist eylem olarak tanımının yapılmasına rağmen bu saldırıların örneğin Irak'ın işgali için bir bahane üretmesi Irak'ta ABD'ye karşı Savaşan grupların Partizan olarak çıkmasına neden olarak ABD'nin hukuki ve siyasi olarak haklılığının "toprağını savunan" bir Partizan karşısında ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Dahası Partizan olarak ortaya çıkan bu gruplar halk desteğini rahatlıkla alabilme potansiyeline sahip olabilmektedir. ABD, Afganistan'a müdahalesinde ne

Taliban savaşçıları ne de terörist olarak suçlanan kişilerin düzenli savaşçılar olarak tanımlanamayacağını derhal belirleyerek “teröre karşı savaş”a karşı hukuki gerekçelerin zeminini oluşturmuştur (Scheuerman 2006: 113). Çünkü ABD’nin Guatemala’ya tutuklanarak giden ve sorguları yapılmak istenen kişilerin uluslararası hukuktan kaynaklı hakları gündeme gelebilecek ve bu durum ABD’nin müdahalesinin hukuki olarak sorgulanmasına (özellikle 1949 Cenevre Sözleşmeleri Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Bölüm, 3. madde ve 1977 Cenevre Sözleşmeleri I. protokol, 1. madde) yol açacaktır.

Bu noktada sorgulamalar sonucu, ABD’nin somut kanıtlar elde edemediği görülmektedir. Bu durum tutukluların bir Partizan mı yoksa bir terörist mi olduğu yönündeki belirsizlik, hukuki olarak Cenevre Sözleşmelerinde tanımlanan düzensiz savaşçı tanımlamalarına girme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Schmitt, düzenli savaşçıların geniş haklarından yoksun olmalarına rağmen Partizan’ın geçmişe göre daha büyük yasal koruma altında olduğunu belirtmektedir. Bu durumun teröristlere bazı ayrıcalıklar tanıdığı yönündeki eleştirilere birçok uluslararası hukukçu (Partizan ve terörist arasındaki ayrımın tam olarak yapıldığı düşünüldüğünde) katılmamaktadır. Aslında burada Schmittyen anlamda bir ikilem karşımıza çıkmaktadır. Cenevre Sözleşmelerinin Partizan’ın bazı haklarını teslim ettiği genel kabul görmüş olsa da aslında ikilem bu noktada başlamaktadır. Scheuerman bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Düzensiz savaşçının tutarlı bir yasal düzenlemesi yok gibi görünüyor. Uluslararası hukuk, bu acımasız gerçeği belirsiz bir dil ve açık uçlu hukuki maddelerle örtbas etmekle birlikte, “düzenli hukuk (*regular law*)”, “düzensiz savaşçı (*irregular fighter*)” olgusunu asla başarılı bir şekilde içeremez veya düzenleyemez. Düzenli yasalar ve düzensiz savaşçılar yağ ve su gibidir: tamamen karışmazlar. Gerekçe olarak, düzensiz savaşçı yasal bir kara delik olarak kalacaktır - ya da Schmitt’in ima ettiği yerlerde hiçbir yasal norm gerçekçi bir öngörülebilirlik modu sağlayamaz” (Scheuerman 2006:116). Schmitt’in karar kavramında da ifade edildiği gibi eğer bir istisna hali varsa ve buna karar verilmişse zaten bu öncesinde hukuki olarak düzenlenemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum olsa olsa hukuki olarak karşılaşılabilecek sorunların çözümünde birer savunma unsurları olarak ele alınabilmesi

açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla Schmitt'in bu iki olgunun bir arada olamayacağına dair görüşleri yani hukuki olarak düzenlenmiş hukuk dışı bir kavram olarak Partizan'ın hukuki temellere yerleştirilmesinin Vestfalyan sistemin temel özelliklerinin korunamayacağından ileri gelmektedir (Scheuerman 2006:117).

Başkan Bush, 11 Eylül olaylarını iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş ile kıyaslayarak hem müdahalelerin haklı sebeplerini ortaya çıkarmış hem de önleyici savaş doktrininin önünü açmıştır. Bu durum, ABD'nin Afganistan müdahalesinde aşırı güç kullanılmasına neden olmuş ve Habermas'ın belirttiği gibi "arkaik vahşiliğe" karşı ahlaki açıdan kabul edilemez durumları ortaya çıkarmıştır (Fukuyama 2008: 208; Habermas 2007: 12).

Bush yönetimine getirilen eleştirilen başında teröre karşı savaş adı altında yeni bir savaş türünü temsil ettiğini ifa etmek gerekmektedir. Bu savaş, gerek tutuklanan örgüt üyeleri olsun gerekse de Partizan anlamında savunma amaçlı savaşçılar olsun Cenevre Sözleşmelerinden bu yana hukuki olarak düzenlenmemiş ve düzenlenmesi için herhangi bir çabanın özellikle ABD tarafından görülmediği yeni bir olguyu temsil etmektedir (Scheuerman 2006: 119). Dolayısıyla uluslararası sistemin normatif olarak uluslararası hukukun bu anlamda günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi elzem görünmektedir.

1.7.4. Uluslararası Hukuk Anlayışı

Schmitt, bir realist olarak değerlendirildiğinde, onun düşüncelerinin uluslararası hukuk anlayışına da yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Liberalizmin eleştirisinde ve uluslararası hukukun bu bağlamda egemen olan güçler tarafından yönlendirildiği veya uluslararası hukuk kurallarına uymamaya yönelik davranışlar sergilemenin Schmitt tarafından evrenselcilik eleştirisinin payının büyük olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Carl Schmitt için hukukun özünü siyasal olan oluşturmaktadır (Dalar 2014: 7). Dolayısıyla Schmitt'in hukuk ve düzen anlayışının kavranması açısından *nomos*'un

anlamının ne olduğunu belirlenmesi gerekmektedir. *Nomos*'un tanımının açıklaması ise net bir şekilde belirli olmamasına rağmen Schmitt'in açıklamaları ile kavram açıklanmaya çalışılmaktadır.

Schmitt'e göre *nomos* kelimesi kural, yasa, düzen kelimesinden daha derin anlamlara sahip bulunmaktadır. Schmitt'in ifadesiyle *nomos* ilk anlam olarak "...bir halkın siyasi ve toplumsal düzeninin mekansal olarak görünür hale geldiği, örneğin mera arazisinin ilk ölçüsü ve bölüşümü, yani toprak mülkiyeti ve içinde yer alan somut düzenin yanı sıra onun peşinden götürüldüğü biçimini" oluşturmaktadır. Bu anlamda Schmitt *nomos*'u toprağın mülk olarak sahiplenilmesi anlamında kullanmaktadır. İkinci anlamda ise toprağın paylaşılması ve üçüncü olarak toprağın işlenmesi anlamında kullanmaktadır (Schmitt 2006: 326).

Schmitt, *The Nomos of the Earth* eserinde rasyonel ve hukuki uluslararası bir düzenin yapısına yönelik düşüncelerini ifade etmektedir. Avrupa'nın böyle bir düzenin rasyonel kaynağı olacağına inanmaktadır (Dean 2006: 3; McCormick 2003: 134).

Schmitt, politik yaşam biçimi olarak Avrupa egemen devlet yapısına istikrarlı en iyi yapı olarak görmesine rağmen Avrupa egemen devleti, liberal çoğulculuğun giderek artan bir şekilde kabul edilmesi ve çok sayıda özel çıkarlar tarafından siyasi iktidar mücadelesi tarafından zayıflamıştır (Gottfried 1990: 6). Bu anlayış, Schmitt'in uluslararası hukuk anlayışında 16. ve 19. yy. arası geçen üç yüz yıllık *Jus Publicum Europeaum* önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Öncesinde Ortaçağ'ın *Respublica Christiana* (*Christendom*) tam bir Avrupalı düzeni ifade etmesine rağmen küresel olarak nitelendirilememektedir. Schmitt, *Jus Publicum Europeaum*'u, "devletler arası ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk anlamına gelen uluslararası hukuk tarihinin sayısız olanaklarından sadece birisi" olarak tanımlamaktadır (Schmitt 2012: 144). *Jus Publicum Europeaum*, Schmitt'in uluslararası hukuka Avrupalı bakışını yansıtmaktadır. Çünkü Avrupa egemen devletlerine dayanmış olsa da ilk küresel düzeni ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle uluslararası hukukun uygulanmaya başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir (Dalar 2014: 17; Schmitt 2006: 25). Coğrafi keşiflerin etkisi ile 16. yy.'dan itibaren devletlerin yeni alanlar diğer bir ifadeyle deniz ve karadan

oluşan yeni *nomos* ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte yeni yerlerin Avrupalılar tarafından keşfi (istilası/fethi) beraberinde yeni bir düzenin habercisi niteliği taşımaktadır. Schmitt, bu geniş alanların/boşlukların ortaya çıkması ile birlikte devletler arasında yeni yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu form katı egemenlik ile açıklanabilecek bir yapı olan devlet olarak karşımıza çıkan ve uluslararası hukuk vasıtasıyla ilişkilerin düzenleneceği yeni bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni yapıyla birlikte devletin hem içinde hem de dışında teolojik düzenin yıkıldığı bir alan ortaya çıkmış ve “yeni bir Avrupa uluslararası hukuku” oluşmasını sağlamıştır (Schmitt 2006: 140).

Schmitt’in ifade ettiği gibi Roma Hukukunun bir mirası ve yüzyıllar boyunca oluşmuş örf adet hukuku olan *Jus Publicum Europeaum*, savaşları veya kaos ortamının oluşmasını engelleyen bir *Katechon* olarak değerlendirilmektedir (Schmitt 2006: 25). Bu nedenle *Jus Publicum Europeaum*’un Avrupa’ya ait bir devletler arası hukuk olarak kalması gerekmektedir. Bunun küresel bir uluslararası hukuka dönüşmesi Schmitt açısından sakıncalı ve imkansız olarak addedilmektedir. Bu dönüşümün başlangıcını ise 1885 yılında gerçekleştirilen Kongo Konferansı oluşturmaktadır. Bu Konferans’ta ABD, Kongo Bayrağı’nı tanımış ve Japonya gibi bir Asya devletini Dünya Posta Teşkilatı’nın bir üyesi olarak kabul etmiştir. Bu noktada Schmitt, *Jus Publicum Europeaum*’un küresel bir uluslararası hukuka dönüştüğünü ve bunun yüzyıllar boyunca oluşmuş bir hukukun Avrupa dışındaki devletleri de içine alacak şekilde oluşmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. Özellikle 19.yy. ile birlikte başlayan bu uluslararası hukukun yeni sakıncalı formu diğer bir deyişle *Jus Publicum Europeaum*’un küresel bir uluslararası hukuka dönüşmesi sadece normlar bağlamında dönüşmesi sorunların da başlangıcını oluşturmuştur. Dolayısıyla Schmitt normatif kurallar bağlamında uluslararası hukuku kabul etmemektedir (Schmitt 2006: 214–227).

Benoist’in ifade ettiği gibi Schmitt, Adil Savaş kavramının I. Dünya Savaş’ı ile yeni bir forma büründüğünü ve bu Savaş’ın düşmanı suçlu olarak nitelendirerek, düşmanın yok edilemeyecek kadar büyük olduğu fikri ile beraber aynı zamanda topyekün yok etme düşüncesiyle hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu düşüncenin gelişmesinde savaşılan tarafa diğer bir deyişle “şeytanlaştırılmış” düşmanı ahlaki bir değerlendirme sonucunda yok edilmesi gereken ve bu sayede savaşın meşru zeminini

oluşturan bir yapıya doğru ilerletilmesi yatmaktadır. Schmitt, 20.yy.’ın başları ile II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru olan süreçte eski uluslar hukukunun çöküşünün başlangıç ve bitişi olarak ele almaktadır. Almanya’nın imzaladığı Versay Antlaşması’nın bu sürecin tamamlandığı ve kendi fikirleri açısından oldukça önem verdiği *Jus Publicum Europaeum*’un kurucu ilkelerinden olan egemen-eşitliği prensibinin yok edilmesini simgelemektedir. Çünkü *Jus Publicum Europaeum*’a göre devletleri yargılamak için herhangi bir gücün varlığından söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Schmitt için bundan sonra bir polisin bir suçluyu yakalayarak sanık sandalyesine oturtması gibi bir devlet de cezalandırılması ve adaletin sağlanması için sanık konumuna getirilmekteydi. Schmitt, “insanlık kavramı”nın emperyalist genişlemeler için kullanışlı ideolojik bir araç sunduğunu belirtirken, 1928 Briand-Kellog Paktı ile savaşın yasaklanması ki burada Schmitt Pakt’ın sadece savaş devletlerin yasal haklarının elinden alınması olarak anlaşmazlıkların çözümü için barışçıl yolların kullanılması yükümlülüğünü getirmesine rağmen “hukuki/kanuni” yönünün olmadığını ifade etmektedir (Schmitt 2011: 156). Gerçekte insanlık adına yapılan uluslararası savaş meşru/adil ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda yapılan savaşları gayrimeşru/adaletsiz olarak nitelendirilerek “yeni adil savaş”ın ne olduğunu ortaya koymaktadır. Savaşın ortaya çıkmasını engelleyen bir *Katechthon* olan *Jus Publicum Europeum*’un uluslararası hukuk olarak evrilmesi savaşların uluslararası olarak nitelendirilmesi ile birlikte sonsuz bir savaşa dönüşmüştür. Schmitt için savaşların ortadan kalkmasını düşünmek veya her devletin düşmanı olmayan ve dost birer unsur olarak sistemde var olacağını düşünmek büyük bir hata olarak görülmektedir. Burada Kant’ın Ebedi Barış için sunduğu devletler federasyonu şeklindeki önerinin tam karşısında yer aldığı belirtilmelidir (Karaböcek 2012: 223). Bu ise Kant’ın Ebedi Barış’a yönelik düşüncelerini “Ebedi Barış için ebedi savaş’a dönüştürerek gerçek anlamda barışı tesis etmekten söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır (Benoist 2013: 25-29). Dolayısıyla Schmitt’in uluslararası bir birliğe karşı bakışı olumsuzdur. Hooker’ın ifade ettiği gibi, dünyanın ahlaki ve siyasi olarak bir birlikteliği için onu bir ütöpik cennet ve insanlığın başarısının doruk noktası olarak lanse edenlerin kendi özel siyasi çıkarlarını gizlemek için bir pelerin gibi kullandığını belirtmektedir (Hooker 2009: 203-204).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde ABD'nin uluslararası sistemde nasıl bir siyaset izlediği Schmitt tarafından ortaya konmaktadır. Schmitt'e göre ABD, bir emperyalist devlet olarak değerlendirmesine rağmen daha önceki emperyalist devletlerden farklı olduğunu ve bunun için ABD'nin istekli olmadığını ancak onun dışından oyunun kurallarının değişmeyeceğini özellikle ekonomi başta olmak üzere askeri olarak da farkına varılması gerektiğini belirtmektedir: “*Açıkça, ABD oyunun kurallarını değiştirmişti, ancak bu, Jus Publicum Europaeum'un düşüşünü ve yeni ekonomik, politik ve teknolojik güçlerin yükselişini izleyen siyasi hayatın değişen doğasının göstergesiydi*”. Schmitt, ABD'nin siyasi ve ekonomik olarak oyunun kurallarının belirleyicisi olduğunu ifade ederek bunun en iyi örneğini MC ve Briand-Kellog Paktı teşkil etmektedir. MC'nin kurulmasının ve Briand-Kellog Paktı'nın önemli bir gelişme olmasına rağmen ABD'nin hem Cemiyet'e katılmaması hem de uluslararası barış ve savaşın ne olduğunu veya diğer bir ifade ile ne olması gerektiğine karar veren konumu nedeniyle diğer emperyal devletlerden ayrılmaktadır. Aslında burada Schmitt'in vurguladığı ve 1765 yılında George Washington'un Veda Konuşması'nda²⁵ belirttiği “diğer uluslar ile daha çok ticaret daha az siyaset” düşüncesi ABD'nin bu emperyalist özelliğini diğerlerinden ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Schmitt, Washington'un bu düşüncesinin ekonomik emperyalizm olarak düşünülmediğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda MC'nin kurucu felsefesinden olan Wilson İlkeleri'ne rağmen Cemiyet'e katılmama yönünde irade gösteren ABD'nin uluslararası sistemdeki etkinliğini sorgulamak bu noktada zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası silahsızlanma konusunda ABD'nin diğer Avrupa meseleleri konusunda olduğunun tam tersine bizzat yer almaması kabul edilmez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası silahsızlanma anlaşması olan 1921 Antlaşması Avrupalı devletlerin katılımına rağmen Cenevre yerine Washington'da imzalanmıştır. Diğer bir örnek ise Briand-Kellog Paktı'nın Fransa'da imzalanmasına rağmen Fransa Dışişleri Bakanı ve ABD Dış İlişkiler Bakanı'nın adını taşıması açıklayıcı olmaktadır (Schmitt 2006: 17-19).

Benoist'in belirttiği gibi savaş ve barış arasındaki keskin ayırım 20.yy.'dan itibaren bulanıklaşmıştır. Savaşlar artık silahların sustuğu anda kaybeden tarafın

²⁵ George Washington'un Veda Konuşması'nın tam metni için Bkz. (http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp, 11.02.2018'de erişildi.).

cezalandırılmasına ve halkın yeniden eğitilmesine kadar giden süreçler yaşanmasıyla birlikte Schmitt'in düşüncesinde önemli bir yere sahip olan istisna ve norm arasındaki ayrım da gittikçe yok edilmektedir (Benoist 2013: 35). Bu ise Schmitt'in uluslararası hukukun Avrupa dışına çıkararak uluslararasılaşmasının sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü Jus Publicum Europeaum'un somut düzenle ortaya çıkan sürecinin diğer devletleri kapsayacak şekilde genişletilmesi kimin savaş ve barış kavramlarına ne anlam yüklediği ile ilgili olmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin ve Avrupa'nın Afganistan'a müdahalesi (diğer müdahaleler de buna örnek olarak gösterilebilir) bitmeyen bir savaşa girildiğini ve barışın ne olduğunun ancak ve ancak ABD tarafından ortaya konulacağı şekliyle bir barış olarak tanınacağı görülmektedir. Böyle bir barışın ne zaman olacağını ve uluslararası hukukun Schmitt düşüncesinde ne zaman bir Jus Publicum Europeaum'un kazandığı gerçek anlamıyla uygulanacağı belirsizliğini korumaktadır.

ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan'a müdahalesi, kendisinden farklı olanı ortadan kaldırmak amacının somut göstergesini oluşturmaktadır. ABD, kendi değerlerinin dışında farklı olan tüm değerleri, kültürleri, etnik yapıları dışladığını göstermektedir (Benoist 2013: 39). 11 Eylül saldırıları sonucu binlerce insanın hayatını kaybetmesine rağmen karşısındaki düşmanı tanımlama gayretinden yoksun olan "Batı", yeni düşman arayışında "İslami" sıfatını "terörizm" in tanımlanmasında uygun bulmuş ve oluşturduğu düşmana karşı mücadele başlatmıştır.²⁶

ABD, 11 Eylül saldırıları sonucunda düşmanı cezalandırmak için özellikle uluslararası hukukun cevaz vermediği yerde güç kullanarak 11 Eylül saldırılarından daha büyük travmalar yaşanmasına neden olmuştur. Yapılan müdahalelerin başarılı olmaması bir kenara, uluslararası sistemde güvenlik politikalarının hızlanmasına ve ABD'nin saldırgan tutumuna karşı gerekli tedbirlerin alınması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla uluslararası sistemde güvensizlik ortamı beraberinde barışın sürekli olması durumunu ortadan kaldırmaktadır. Realist paradigmanın uluslararası sistemin anarşik yapısına yaptığı vurgunun ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Ancak, Haç ile Hilal'in çatışmasından öteye ABD ve diğerleri arasındaki çatışmaya dönüşmektedir.

²⁶ Ahmed bunun bir nedeninin, yıllardır Batılı toplumlara çeşitli yollardan aktarıldığını ve düşmanın zaten önceden belirlendiğini ifade etmektedir (Ahmed 2001: 166).

Kısa vadede ABD'nin gücüne karşı koyacak bir güç bulunmamasına rağmen uluslararası sistemin uzun vadede uluslararası hukuk temelinde (ceza hukukun bir eki olarak değil) yeniden inşa edilmesinin (kökten değişiklikler olmasa da mevcut durumun iyileştirilmesi adına) gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1.7.5. Milletler Cemiyeti'ne Bakışı

Schmitt, uluslararası hukuk ve MC'nin ilişkisini inceleyerek uluslararası hukukun 20.yy.'da nasıl bir form aldığını ve savaş ve barış üzerine kazanç ve kayıplarının neler olabileceğini değerlendirmiştir.

İnsanlığın siyasal bir kavram olmadığını ve bu kavrama karşılık gelen bir siyasal birlik veya statünün bulunmadığını dile getiren Schmitt, insanlık adına yürütülen savaflara veya müdahalelere de itirazı bulunmaktadır. Schmitt, insanlık adına yapılan savafların kendi içerisinde çelişkili bir duruma işaret ettiğini ifade etmektedir. Çünkü insanlık adına yürütülen savaş düşman kavramını dışlamakta ve en azından dünya üzerinde böyle bir düşman bulunmamaktadır. Dolayısıyla Schmitt, insanlık adı altında gerçekleştirilen savafların siyasi bir anlam taşıdığını belirtmektedir (Schmitt 2012: 84-85). ABD'nin insanlık adına yaptığı savaş veya müdahaleler bu anlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü ABD, insanlık adına hareket ettiğini tek taraflı ilan etmekte ve bu nedenle insanlık, insancıl veya ahlaki kavramlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Schmitt, MC ile ilgili düşüncelerini iki önemli düşünür olan Georges Scelle ve Hersch Lauterpacht'ın fikirlerinden yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu düşünürlerin uluslararası hukuka bakışları Cemiyet'in uluslararası hukuk ve siyaset bağlamında uluslararası sisteme etkileri ve bağlantısını belirlemesi açısından değerlendirilmiştir. Scelle'nin uluslararası hukukun yeni bir formunu inşa etme düşüncesine karşın Lauterpacht uluslararası hukukun mevcut halinin Cemiyet'in Antlaşmasını devlet-üstü bir norma oturtarak yeniden revize edilebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Schmitt'in asıl amacı uluslararası hukuk ve yeni bir dünya düzeninin şekillenmesi gerektiği yönünde gelişmiştir. Schmitt, uluslararası hukukun

evrenselciliğinin önündeki engelleri sıralarken MC'nin ne evrensel ne de ekonomik bir yapı olduğunu öne sürmektedir. Schmitt, bu iki yapının Cemiyet'in bünyesinde barındırılması gerektiğini vurgulamaktadır. (Schmitt 2006: 21-25).

Schmitt, siyasal bir birliğin doğası itibariyle insanlığın tümünü kapsayan bir dünya devletinin asla var olamayacağını ifade etmektedir. Schmitt'e göre dünya devleti bütün insanlığı içerisine alacak şekilde kullanılırsa bu siyasal bir birliği ifade etmemektedir; sadece alışkanlıklarımızdan dolayı devlet olarak ifade edileceğini belirtmektedir (Schmitt 2012: 84-88). Bu nedenle devlet olgusunun ve buna bağlı olarak devletlerin var olmaya devam edeceğini dile getirmektedir. Schmitt için dost-düşman ayrımının ortadan kalması siyaset ve devletin ortadan kalması anlamına gelmektedir. Ancak bu durum sonsuz bir barış ortamı kazandıracaktır. Bunun görünürde veya ne zaman olacağı konusunda herhangi bir fikri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Schmitt'e göre dünya savaşının ardından dünya barışının geleceği ve depolizasyon sürecinin başlayacağını söylemekte sorunlu görünmektedir (Schmitt 2012: 84).

Schmitt, insanlık kavramı için bahsedilen hususların Halklar Birliği içinde geçerli olduğunu belirterek bu birliğe dünyadaki bütün devletlerin katılımı ile evrensel nitelik kazanmasının istendiği ancak evrenselcilik fikrinin devletsizlik durumunda geçerli olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Schmitt, bu gerekçelerle MC'nin yapısındaki çelişkili duruma işaret ederek ne evrensel ne de devletler arası anlamında uluslararası olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmektedir. Bu anlamda MC'nin devletlerden oluşması nedeniyle "yeni savaş olasılıklarını olanaklı hale getirerek savaşı meşrulaştırmaktadır". Bu nedenle Schmitt, MC'ye bir ittifak veya koalisyon etrafında bir araya gelmiş devletler gözüyle bakarak Schmitt'in uluslararası bir birliğe karşı bakışı olumsuz bir şekilde ve uluslararası hukukta meşruluk sorunu Cemiyet'in en temel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hooker'ın ifade ettiği gibi, dünyanın ahlaki ve siyasi olarak bir birlikteliği için onu bir ütopyik cennet ve insanoğlunun başarısının doruk noktası olarak lanse edenlerin kendi özel siyasi çıkarlarını gizlemek için bir pelerin gibi kullandığını belirtmektedir (Schmitt 2012: 86; Kennedy 2004: 118; Hooker 2009: 203-204).

II. BÖLÜM

2. ABD DIŞ POLİTİKASI ve MÜDAHALELERİ

2.1. ABD Başkanları Doktrinleri Çerçevesinde ABD Dış Politikası

ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde, liberal değerlerin küresel olarak yayılması için çaba sarfetmiştir. Özellikle bu dönemde tüm çabalarını bu üst yapı üzerinden devam ettirmiştir. ABD, dış politikasında başkanların dış politikalarına yönelik doktrinler bu üst yapı esasına dayanarak şekillenmiştir.

Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin hegemon olarak karşısındaki en büyük güç olan SSCB'nin ise komünizmin yayılması için çaba sarf etmesi ABD başkanlarının en önemli dış politikasını oluşturmuştur. Her iki bloğun kendine yakın rejimleri desteklemesi rekabetin ve karşılıklı restleşmelerin nükleer bir savaşa dönüşme tehlikesini beraberinde getirmiştir. Rekabet özellikle Küba Füzelere kriziyle doruk noktasına ulaşmıştır. ABD ve SSCB gelinen noktanın farkına varmaları ile *Detant* dönemi bu tehlikeyi azaltmış ancak tamamen ortadan kaldırmamıştır. Dolayısıyla, ABD ve SSCB arasındaki mücadelenin hukuki açıdan ele alınması uluslararası sistemin oluşumunun temellerini tekrar hatırlatmıştır.

20. yy. siyasi anlamda en önemli yüzyıllardan birini oluşturmaktadır. Bu dönemde iki dünya savaşı yaşanmış ve uluslararası toplum sahip olunan silahlar ile gelinebilecek son noktanın insanlığın yok olmasına kadar gidebileceğini görmüştür. Bu nedenle, hem ulusal hem de uluslararası hukuk ön plana çıkarak devletlerin anlaşmazlıklarını savaş yoluyla değil hukuki olarak çözmesi gerektiği yönünde gelişmeler göstermiştir. Dolayısıyla, 20. yy.'ın başat gücü olan ABD, hukukun ve

siyasetin birlikte ele alınması ve olabildiğince savaşlardan kaçınılması gerektiğinin farkına varmıştır.

Benoist, Woodrow Wilson'ın "Amerikan bayrağı sadece Amerika'nın değil tüm insanlığın bayrağı" olduğu yönündeki ifadesinin hegemon bir devlet olarak (diğer emperyalist devletlerden farklı olarak) ABD'nin çıkarlarının insanlığın çıkarı olduğu iddiasını hiçbir zaman bırakmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda ABD, özellikle 20.yy.'ın ikinci yarısından itibaren hegemonyasını uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sürdürmeye çalışmıştır. Bu konuda özellikle ABD'nin uluslararası hukukun vazettiği kuralları kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını söylenebilir. Bu konuda dönemin hukukçuları ABD'nin eylemlerinin uluslararası hukuka uygunluğu konusunda fikirler geliştirmişlerdir. Örneğın Elihu Root ve William Howard Taf gibi hukukçular, Filipinler ve Porto Riko'nun Amerikan kolonizasyonunu yönetmek ve meşru kılmak için çeşitli hukuki öneriler sunmuştur. Ayrıca, John Bassett Moore ve James Brown Scott gibi hukukçular, Panama'yı işgal edebilmek ve I. Dünya Savaşı'na girmek için yasal gerekçeler önermişlerdir (Coates 2016: 2).

20.yy.'dan itibaren başlayan bu süreç bazı ABD başkanları tarafından dönemin koşullarına göre bazen ikinci planda bırakılmış bazen en önemli dış politika aracı olarak kullanılmıştır. ABD, uluslararası hukukun ilkelerine uyum sağlama yönünde iradesini göstermesine rağmen bunu yapamadığı durumlarda gücünü kullanarak uluslararası sistemde çıkarlarını sağlamaya çalışmıştır.

ABD'nin hegemon olarak gücünün zirvede olduğu 1960 ve 1970'li yıllarda *Detant* döneminin yaşanması uluslararası sistemin uluslararası hukuk temelinde barışçıl hareket edilmesinin temellerini atmıştır. Uluslararası hukuk, insan hakları gibi konuların uluslararası sistemin vazgeçilmez yapıtaşları olduğu vurgulanmıştır. Bu örnekler, Hugo Grotius ile temelleri atılan ve Kant ile ileri bir noktaya taşınan uluslararası hukukun geldiği noktayı göstermesi açısından somut örnekleri oluşturmaktadır.

Devletlerin bu dönemde doğrudan savaşa girmemesi ve dünyanın iki büyük savaştan aldığı tecrübe ile barışın önemi kavranmış ve uluslararası hukukun vazettiği

temel değerleri somut olarak gerekleŒmiŒtir. Çizilen bu iyimser yaklaŒım her iki bloğun kendine yakın rejimleri destekleme çabaları nedeniyle SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiŒtir. Soğuk SavaŒ sona ererken, ABD baŒkanlarının doktrinleri ile ABD dıŒ politikası ŒekillenmiŒtir.

2.1.1. Reagan Doktrini: Uluslararası Hukuk ve Siyaset

1981 yılında baŒkan olarak göreve gelen Ronald Reagan, ABD'nin dıŒ politikasında önemli deęiŒiklikleri simgelemektedir.

Reagan döneminde SSCB'ye karŒı izlenecek olan ABD dıŒ politikasının temelini, doğrudan veya dolaylı olarak Sovyet rejimine karŒı mücadele eden grupları desteklenmesi ve SSCB yanlısı iktidarların bu ülkelerde iŒbaŒına gelmesini engellemesi oluŒurmaktadır. Diğer bir deyiŒle Reagan Doktrini ABD'nin, SSCB'ye karŒı mücadele eden gruplara, doğrudan veya dolaylı destekleme politikası üzerine kurulmuŒtur. Bunun örneklerini özellikle Afganistan, Nikaragua, Angola ve Kamboçya'da görmek mümkün olmuŒtur (Scott 1996: 14; Lagon 1992: 39-42).

Scott'un belirttiği gibi Reagan Doktrini, temel dŒncesini James Burnham'ın müdahale edilen bölgelerde SSCB'ye karŒı kazanılan zaferlerden daha çok SSCB'ye karŒı olan grupların desteklenmesini ifade etmektedir. Eisenhower döneminde dile getirilen ancak uygulanmasının doğru olmayacağı dŒncesi ile Burnham'ın argümanları, geliŒen olaylar sonucunda Reagan döneminde hayata geçirilme fırsatı bulmuŒtur. GeliŒen olayların bir sonucu olarak Reagan Doktrini, SSCB'nin özellikle Doğu Avrupa'da ve nc Dünya lkelerinde ilerlemesine bir meydan okumayı, Brejnev Doktrini'ni rtmek ve Vietnam SavaŒı sonrasında oluŒan psikolojinin düzeltilmesi için ABD'nin hegemonyasının yeniden bu bölgelerde tesis edilmesini temsil etmektedir (Scott 1996: 14-15).

Reagan yönetimi, enerjisinin büyük bir bölümünü Sovyet nüfuzunu azaltmak veya ortadan kaldırmak için SSCB karŒıtı grupları desteklemeye ve bu grupları safına çekmeye alıŒmıŒtır (Westad 2005: 331). Reagan'ın, 1983 yılında yaptığı bir

konusmasında SSCB'yi Şer İmparatorluğu (*Evil Empire*) olarak tanımlaması, SSCB'nin kötülüğü ya da normatif olmayanın temsili olduğunu belirtmek için kullanmıştır. SSCB'nin otoriter ve baskıcı yönünü ortaya koyarak ABD'nin savunduğu değerlerin iyiliği ya da normatif olanı temsil ettiği bir görüşü ifade etmektedir. 1983 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Belgesi ile ABD'nin öncelikleri belirlenmiştir. "ABD, Sovyetlerin ABD çıkarları ve müttefikleriyle dostlarının rejimlerinin ihlallerine karşı koyma taahhüdünün güvenilirliğini yeniden tesis etmeli ve Sovyet baskılarına direnmeye istekli olan Üçüncü Dünya devletlerini etkin bir şekilde desteklemeli veya ABD'ye düşman Sovyet girişimlerine veya Sovyet politikasının özel hedeflerine karşı çıkmalıdır". Bu nedenle Reagan Yönetimi'nin amacı, Sovyet tehdidine karşı artan endişelerin etkisiyle, ABD'nin gücünü bir kez daha güçlendirip tekrar teyit etme görevini üstlenmiştir (Osgood 1981: 465). Dolayısıyla ABD, Sovyet etkisi altındaki her bölgeye doğrudan müdahalenin zorluğu nedeniyle karşı gruplara doğrudan veya dolaylı destek vererek müdahalelerde bulunmayı tercih etmiştir. Bunun temel nedeni, SSCB'nin Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfuz alanlarını zorla genişlettiği ve bu nedenle ABD'nin SSCB'nin genişlemesine daha fazla izin vermeyeceğinin anlaşılmasıdır.

Jimmy Carter döneminde SSCB'ye karşı politikalarda taviz verildiği yönünde eleştirilerde bulunan grupların başında Yeni Muhafazakarlar gelmekteydi. *Detant* döneminin yaşanması Yeni Muhafazakarların düşüncelerinin ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle Reagan Doktrini'ni şiddetle savunan Yeni Muhafazakarlar, *Detant* döneminde SSCB'nin ABD tarafından cezalandırılma korkusu olmadan nüfuzunu genişlettiğini öne sürerek Doktrin'in gerekliliğini ve SSCB'nin nüfuz alanlarına müdahale edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca ABD'nin bu grupları desteklemesindeki diğer nedenler ise ABD ve SSCB'nin bu alanlarda karşı karşıya gelme riskinin az olması ve SSCB'nin genişlemesi ile savunmasızlığını artmış ve bu durum ABD yanlısı grupların savunmasızlıktan yararlanarak ABD'nin amacına uygun bir ortam meydana getirmiştir. Bu nedenlerle hareket eden ABD'nin SSCB karşıtı grupları desteklemesinin altında yatan nedenlerin başında geçmiş yıllarda edindiği tecrübe yatmaktadır. ABD'nin doğrudan müdahalelerinin Vietnam savaşı ile tecrübe ettiği olumsuz sonuçlarının ortaya çıkmaması Reagan Doktrini ile sağlanmaya çalışılmıştır. Reagan döneminde dış politikayla ilgili en önemli isimlerden olan Jeane J.

Kirkpatrick yeni durumu şu sözlerle dile getirmiştir: “Geçmişte kendi bağımsızlığı için savaşıyan halka veya gruplara, bunu sizin için yapacağız diyorduk ama artık ‘size yardımcı olacağız’ diyoruz” (Scott 1996: 15-16). Ayrıca Kirkpatrick’in 1984 yılında yaptığı bir konuşmasında Reagan Doktrini’nin temel prensiplerinin neler olduğunu görmek mümkün görünmektedir: “*Zamanımızda, Orta Amerika, Orta Doğu, Asya ve Afrika’da ulusal kurtuluş mücadelesine girenler için, ABD’nin BM Andlaşması’nın müdahale etmeme ve kuvvet kullanmamayı öngören kurallarına tek taraflı olarak uymasının bir önemi yoktur. BM Andlaşması’nın bizden istediği bu değildir. Eğer hukuk hakimiyeti varsa – biz, bugün tüm tarihimiz boyunca olduğu gibi Dünyadaki herhangi bir millet kadar buna inanıyoruz- bu hukuk hakimiyeti evrensel olarak kabul edilmelidir.*

Biz sadece ülkemizi değil, demokratik devletlerin dayanmak zorunda olduğu hukuk hakimiyetini savunurken, BM Andlaşması’nda mevcut olan fakat diğerleri tarafından tanınmayan yükümlülüklerle bağlı olmaya tahammül edemeyiz. Bu hukuk hakimiyeti değildir. Çağdaş Dünya’nın mevcut açık tehlikeleri karşısında, BM Andlaşması’nın bireysel ve kolektif meşru müdafaa ilkelerinin karşılıklılık ilkesine izin verdiğini kabul etmek gerekir.” (Başeren 2003: 2).

Bu açıklamalar, ABD’nin uluslararası hukuka hem siyasi hem de hukuki bakışını yansıtmaktadır. Reagan Doktrini, uluslararası hukuk kurallarının kuvvet kullanma ile ilgili tartışmalarında başlangıcını oluşturmaktadır. Başeren’in belirttiği gibi Reagan Doktrini’nin uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde, kuvvet kullanma yasağına ilişkin kurallara aykırı bir durumu teşkil ettiğini savunanlar (*Klasik Okul*) ile “gerçeklerin” ve mevcut uluslararası hukukun temel ilkelerinin yeniden ele alınmasının gerekli olduğu yönündeki düşünceler (*Neo-realist Okul*) etrafında bir tartışmanın da başladığını belirtmektedir. Bu noktada önemli olan bir diğer husus Reagan Doktrini ile ortaya çıkan bu tartışmalarda *Klasik Okul*’ın bütün devletleri uluslararası hukukun oluşumunda eşit olarak görmesi gelmektedir. *Neo-realist Okul* ise uluslararası hukukun oluşumunda ve hukukun içeriğinin belirlenmesinde, siyasi olarak güçlü olan devlet veya devletlerin görüşlerinin öncelikli olması gerektiğini öne sürmektedir (Başeren 2003: 3-10).

Böylelikle ABD, Reagan ile başlayan yeni bir döneme girmiştir. Doğrudan silahlı müdahale yerine dolaylı olarak desteklediği gruplarla müdahaleler gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla müdahalelerin hukuki ve siyasi olarak temellendirilmesi bu dönemden itibaren ABD dış politikasında en etkili yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır.

2.1.2. George H. W. Bush ve Yeni Dünya Düzeni

ABD'nin dış politik sorunlara yaklaşımı ve kazanılan başarılar Amerikan halkı tarafından başkanları ile özdeşleştirmekte ve dış politik sorunlarda onlara güvenmektedir (Sümer 2008: 133). Soğuk Savaş'ın sonuna doğru iş başına gelen George H. W. Bush yönetimi de halkın güveni ile Soğuk Savaş sonrası yeni dönemin belirsizlikleri de beraberinde getirmesi ile önemli bir döneme işaret etmektedir. Bu yeni dönemde Bush yönetiminin neoliberalist politikalar ve ABD hegemonyası açısından karmaşık bir dönem olduğu birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir (Kurtbağ 2010: 166).

Küreselleşmenin etkisi altındaki bu yeni dönemde dünya *küresel bir köy* olarak nitelendirilmektedir. Ancak Nye'ye göre *küresel köy* ifadesi yanıltıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Nye'ye göre bu yeni dönemde dünya siyaseti ulusötesi milliyetçiliklerin artışına tanıklık edecektir. Yeni *küresel köy* olarak adlandırılan dünya, küresel olarak siyasi ve ekonomik olarak farklı siyasi yapılardan oluşan bir *küresel köy* olarak ifade edilmesi gerekmektedir. İşte bu durum dünyanın farklı coğrafyalarında farklı siyasi nedenlerle çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Çünkü Carty'nin işaret ettiği gibi yeni küresel düzen Wilson ve Roosevelt yönetimleri altında şekillenmeye başlamıştır (Carty 2008: 188). Bu nedenle Nye, ABD'nin uluslararası sorunlara kayıtsız kalamayacağını ve ulusal ve uluslararası sorunlarda işbirliğine yatkın olabileceğini belirtmektedir (Nye 1992: 85).

Bush yönetimi, ABD dış politikasında temkinli davranarak yeni politikalara ve yeni eylemlere girişme konusunda aceleci davranmamıştır. Dış politikada daha pragmatik davranma yönünde politikalar sürdürmüştür. Bunun bir örneğini, Çin'de

yaşanan demokrasi yanlısı gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılması sonucu Çin ile ilişkilerini bozmak istememesi sonucu ilişkileri kötüleştirmek istememiştir (Knott 2017).

Acharya'nın ifade ettiği gibi, Irak Savaşı ile birlikte Bush, Yeni Dünya Düzeni'ni "Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney'in dünyalarının uyum içinde yaşayabileceği ve refaha ereceği bir dünya" olarak tanımlamıştır (Acharya 2014: 12). Tek süper güç olarak kalan ABD bu politikası ile yeni dönemde daha ihtiyatlı olması sonraki politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası küresel sorunlar ve Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ilişkilerinin süper güç konumundaki bir devlet için kayıtsız kalınmayacağını göstermiştir. Dolayısıyla bu bağlamda ABD'nin yeni politikalar geliştirmesini zorunlu kılmıştır.

Uluslararası sistemin barış içerisinde bir düzen kurulması gerektiği yönündeki düşünceler ile çok taraflı politikaları gündeme gelmiştir. Bu dönemde yapılan müdahaleler ve hegemon olarak yapması gerekenler belirlenmiştir. Bu politikalar Bush'un 1990 yılında yaptığı konuşmasında "Yeni Dünya Düzeni (*New World Order*)" olarak açıklanmıştır. Yeni Dünya Düzeni, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin hangi yöne gideceğini tanımlamak için ABD'nin Körfez Savaşı sırasında açıklanmıştır. Buna göre Soğuk Savaş sonrası ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi temel kaygıları ve çıkarları bazı düşünürler tarafından dile getirilmiştir. ABD askeri açıdan nükleer silahların gelişmesi ile egemenliğini ve toprak bütünlüğünün korunması için gerekli adımların atılması gerektiğine inanmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası döneminde ABD'nin göreceli olarak SSCB'ye uzak konumu ve Avrupa'nın bir tampon görevi görmesi bu endişeleri azaltıyordu (Goldberg 1991: 52). Ancak ABD gelişen silahlarla birlikte ve tek süper güç olarak kalmasının verdiği güce çok fazla güvenemiyordu. Bu nedenle ABD ve müttefik ülkelerin herhangi bir silahlı saldırıya karşı korunması sağlanarak nükleer silahlar başta olmak üzere konvansiyonel silahların da kısıtlanması için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, bölgesel çatışmaların müttefik ülkelerin çıkarlarına zarar vermemesi için önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu noktada nükleer silahlara sahip olma durumunu uluslararası hukuk açısından eleştirel bir bakış açısı olarak değerlendirildiğinde, Kennedy'nin belirttiği gibi nükleer silahların kullanımının ve

yasaklanmasının kendi içinde iki çelişkiyi barındırmaktadır. Bir tarafta kendini savunmak için nükleer silahı elinde bulunmasının meşru olduğunu savunan başarısız ya da haydut devlet, ikincisi ise elinde nükleer silah bulunduran devletlerin bu silahların edinilmesini yasaklamaya çalışması. Kennedy'e göre her iki durum haklılığını savunacak argümanlar bulabilmektedir (Kennedy 2006: 142).

Bunların yanı sıra, kolektif güvenlik anlayışıyla BM dahil edilerek güç kullanımını insani ve ekonomik zararların çok taraflı olarak çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Ekonomik ve siyasi olarak öncelikle neo-liberal politikaların uluslararası sistemde yaygınlaşması, enerji ve doğal kaynaklara erişimin sağlanması, insan hakları ve demokratik kurumların teşvik edilmesi ile birlikte Kuzey-Güney ve Doğu-Batı arasındaki ekonomik ve siyasi farkların en aza indirilmesi olarak belirtilmektedir.²⁷ Bush, ilk dönemlerini temkinli bir politika sürdürürken yalnızcılık ve tek taraflı bir politika geliştirme çabası içerisinde olmamıştır. Başkan Bush, temkinli politikalar sürdürerek ABD'nin çıkarlarına karşı olası tehlikeleri bertaraf etmek için uygun bir davranış içerisinde olmuştur. Ancak, uluslararası sistemde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin başında eski Sovyet yanlısı ülkelerin veya bölgelerin durumu ve ABD'nin uluslararası sistemde oynayacağı yeni rolün ne olduğu en önemli dış politika gündemini oluşturmaktadır. Bu dönemde ABD, SSCB'nin kendi iç sorunları nedeniyle yaptığı açıklamalarda ve iletmiş olduğu mesajlarda tehditkar veya provokatif bir söylem içerisinde bulunmamaya çalışmıştır (Mandelbaum 1991: 5-6).

Yeni Dünya Düzeni ile birlikte güç kullanımını siyasi bir karar olarak ABD dış politikasına yön vermesi açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Visser'in belirttiği gibi, Yeni Dünya Düzeni, Soğuk Savaş sonrası politikalara karşı şiddetin kullanılmasını haklı çıkaracak siyasi karar verme sürecini ifade etmektedir (Visser 2015: 238). Nye gibi düşünürlerin belirttiği gibi, ABD bu dönemde sadece askeri gücünü kullanarak uluslararası sorunların çözümünde başarılı olma ihtimali bulunmamaktadır (Nye 1992: 88).

---

²⁷ "Rethinking America's Security" The Seventy-Ninth American Assembly. 1991. s. 8-10.

Bu yeni düzende liberal ekonominin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının yanı sıra insan hakları, demokrasi, uluslararası işbirliği ve uluslararası sorumluluk gibi normatif kavramlar, Yeni Dünya Düzeni'nin en önemli özelliklerini oluşturmaktadır. Normatif bir düzen anlayışı çerçevesinde, uluslararası hukuk, uluslararası adalet, demokratik yönetimlerin iş başına geçmesi gibi temellerde açıklanmıştır. Bu bakımdan Bush yaptığı konuşmasında gerek uluslararası ekonomik sistem gerekse de uluslararası kurumların önemli görevler üstleneceğini belirterek, terör tehdidinden uzak, adalet ve barış için mücadele edilen daha güvenli bir dönem olarak tanımlamıştır. Bu dönemin ulusların bir düzen ve uyum içinde geleceğe yönelik barış ve güvenlik beklentilerinin karşılanacağı bir çağ olarak nitelendirilmiştir (Miller 1992: 3).

Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalan ABD, bu dönemde güvenliğini sağlamış olmasına rağmen Irak gibi bölgesel yönetimlerin ABD'ye meydan okumasının zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Başkan Bush "Soğuk Savaş'ın belirsizliklerinden kurtulan BM kurucu üyelerinin tarihi bir vizyonu yerine getirmek için hazırlandığı bir dünyada, Körfez Savaş'ı bu yeni dünyanın ilk testini ortaya koymuştur. Amerikalılar bu testi geçmiştir" ifadesi ile dile getirmiştir. Bu nedenle ABD, Yeni Dünya Düzeni ile normatif temellerde bir uluslararası sistem kurma çabalarının artırılması amacıyla ortak hareket edilmesi yönünde tavır sergilemiştir (Miller ve Yetiv 2001: 62).

BM, bunun için en iyi araç olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin nasıl şekilleneceği ve tek süper güç olarak kalan ABD'nin bu yeni dönemde nasıl hareket edeceği bazı olaylarla daha somut ve kısa vadede atılması gereken adımların aciliyetini göstermiştir. Örneğin SSCB'den sonra Doğu Avrupa'da ortaya çıkan komünizm sonrası milliyetçilik hareketleri, Çin'de yapılan demokrasi gösterilerinin şiddetli bir şekilde bastırılması ve Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi siyasi ve ekonomik anlamda yeni görüşleri de beraberinde getirmiştir. Böyle bir ortamda ABD'nin dış politikası Bush'un ilk yıllarında temkinli davranma halini bir kenara bırakarak gelişen olayların etkisi ile yeni dönemde uluslararası sistemin ABD çıkarları doğrultusunda yeniden ele alınmasını gerektirmiştir (Visser 2015: 240). Bu yeni dönemde ABD, uluslararası sistemdeki ezici askeri üstünlüğünü kullanarak uluslararası sistemde çıkarlarını koruması mümkün gözükmemektedir. Bunun için

ABD'nin meşruluk için çalışmalar gerçekleştirmesi gerekmiştir. ABD'nin özellikle askeri gücünü kullanarak hareket etmesinin hem ABD çıkarlarına hem de uluslararası sisteme verebileceği zararlar hesaplanarak yumuşak gücün kullanılması da arka planda hesaplamalara dahil edilmiştir. Bu bağlamda ABD'nin haydut veya başarısız devletlere karşı müdahaleye girişmesi sadece askeri gücü ile ABD'nin çıkarlarına hizmet etmekten ziyade karşı görüşlerin çıkması muhtemel görünmekteydi. Bu durumun ortaya çıkmaması için ABD'nin BM nezdinde Rusya'yı da dahil ederek BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararlar ile müdahalelere ve dolayısıyla Amerikan çıkarlarına meşruluk kazanması için önemli bir araç olarak görülmüştür. ABD'nin Irak ve Panama'ya müdahaleleri bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır.

17 Eylül 1990'da Time Dergisi, Bush yönetiminin, BM'yi Yeni Dünya Düzeni'ni inşa etme planlarının köşe taşlarından biri haline getireceğini yazmıştır (Gurudas 1996: 29). Bu görüşü bazı noktalardan eleştirenler, Miller ve Yetiv'in gibi, Bush'un Yeni Dünya Düzeni'nin Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasının sınırlandırılmasına ve idealist olmaktan uzaklaşmasına neden olduğunu ifade etmektedirler (Miller ve Yetiv 2001: 62).

ABD dış politikası farklı görüşlerle tek taraflılık ve çok taraflılık bağlamında tartışmalar devam ederken Nye'nin belirttiği gibi, uluslararası hukuk gelişmeye devam etmektedir (Nye 1992: 91). Özellikle Soğuk Savaş döneminde BM'nin iki kutup arasındaki rekabet nedeniyle pasif düzeyde kalmasına rağmen Soğuk Savaş sonrası uluslararası veya bölgesel sorunların çözümü için aktif olacağını göstermiştir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası askeri gücünü kullanması BM nezdinde meşruluk kazandırma girişimleri gücün meşrulaştırılması olarak algılanmıştır (Visser 2015: 254). Belirtmelidir ki, ABD'nin BM nezdinde askeri gücünü kullanmak için yaptığı girişimleri sonucu alınan kararlar meşruluk için zemin hazırlamasına rağmen ABD'nin askeri gücünü kullanmak için veto ile karşılaşması durumunda yine de müdahalelerini gerçekleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ABD hukuki olarak uluslararası veya bölgesel kurumlar aracılığı ile müdahalelerine meşruluk kazandırma çabası ile hareket etmektedir. Amacına ulaşamadığı durumlarda ise gücünü kullanarak müdahalelerini gerçekleştirmektedir.

2.1.3. Bill Clinton: Tek Kutuplu Uluslararası Sistem

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni ile birlikte, uluslararası sistemi şekillendirme çabalarının bir devamı olarak iş başına gelen Clinton yönetimi, Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni belirsizlikleri ile uluslararası sistemde ABD'nin rolünün ne olacağı konusunda yeni bir dönemi simgelemektedir.

ABD'nin rakipsiz kalkmasıyla, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasının bir boşluğa düştüğü ve Soğuk Savaş sonrası nasıl bir dış politika izlenmesi gerektiği yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar iki ekseninde meydana gelmiştir: Bunlardan birincisi ABD'nin geçmişte birkaç kez uygulamaya koyduğu *yalnızcılık politikası* ve diğeri ise bunun tam tersi aktif bir dış politika izleyerek enternasyonalizm taraftarı bir tutum takınacağı şeklinde gelişmiştir (Hook ve Spanier 2014: 186). Özellikle yalnızcılık politikası ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ABD'nin tek süper güç olarak kalması ve gücüne karşı koyabilecek bir hegemonun yokluğunda ABD'nin başta güvenlik olmak üzere ekonomik anlamda da refah içerisinde olacağı düşünülmese de, yalnızcılık politikasının uygulanabilir olmaktan uzak olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır.

ABD'nin daha önce uyguladığı bu politika dönemin şartları itibariyle uygulanabilmekteydi. Özellikle coğrafi olarak ulaşılmazlık ve Avrupa'nın ABD'nin iç işlerine karışmaması ve ABD'nin de Avrupa siyasetinden uzak kalması gibi nedenler oluşturmuştur. Bu nedenle uygulamaya koyup koymamak başkanların iradesinde kendini göstermiştir. 1945 sonrası dönem bu politikanın uygulanabilirliğini artık yitirdiğini göstermekteydi. Özellikle 1945 sonrası iki kutuplu uluslararası sistemde bu politikanın uygulanması dış politika açısından zaten imkan dahilinde olmamıştır. Ancak ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalması ve kendi güvenliğine karşı neredeyse hiçbir güç olmaması yalnızcılık politikasına geri dönüşün tartışılmasına yol açmıştır. Bu politikanın uygulanabilirliği bu şekilde kalan tek süper gücün, küreselleşme ile birlikte güvenlik endişelerini sona ermediğini göstermiştir. Çünkü küreselleşen dünyada ABD'nin yalnızcılık politikası uygulaması durumunda güvenliğinin yükselen bir rakip tarafından tehlikeye girmesi söz konusu olabilmektedir

(Hook ve Spanier 2014: 188). Bu nedenle ABD'nin yalnızcılık politikasını dış politika gündemine alması gerçekçi görülmemiştir.

Clinton dönemi, uluslararası sistemin sorunları için aktif bir şekilde müdahil olmasını gerektirmiştir. Daha önce Bush yönetiminin “amaçsız” olarak eleştirilen dış politikası, Clinton yönetiminin sorunların sisteme ve ABD çıkarlarına zarar vereceği endişesiyle demokrasi ve insan hakları adına çözüm bulunmasını gerekli kılmıştır. Bu sorunların en başında SSCB sonrası eski Doğu Blok'u ülkelerin sisteme adaptasyonu beraberinde ekonomik ve siyasi sorunlar gelmektedir. Özellikle Balkan ülkeleri, yaşadıkları iç yapısal siyasi ve ekonomik sorunlarla istikrarsız bir uluslararası sistemin oluşmaya başladığının işaretlerini vermektedir. Balkanlarda yaşanan sorunların yanı sıra Bush yönetiminin Irak politikasında tam bir başarıya ulaşamaması ve Saddam Hüseyin'in yönetimde kalması Irak sorununun yeni yönetimin de üzerinde durması gereken konuların başında gelmektedir.

Tüm bunlarla birlikte SSCB sonrası gerek Eski Doğu Bloğu ülkeler gerekse de SSCB sonrası Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsız olan devletlerde ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, ABD'nin uluslararası sistemin sorunlarına karşı liderlik etmesi gerektiği yönünde düşüncelerle gelişmiştir. Örneğin Bosna Savaşı'nda ve genel olarak Yugoslavya'nın parçalanmasında Avrupa Devletleri'nin hemen yanı başındaki soruna çözüm bulamaması ABD'nin müdahil olmasını gerektirmiştir. Ancak belirtilmelidir ki ABD, bu dönemde Soğuk Savaş'ın galibi olarak uluslararası sistemi derhal dizayn etme çabası içinde olmamıştır. Yaşanan gelişmeler ve Eski Doğu Bloğu üyesi iç yapısal dönüşümlerinin sancıları ABD'nin aktif olarak katılmasını gerektirmiştir.

Berman'ın ifade ettiği gibi, Clinton dönemi çeşitli ironi ve paradokslar içerdiği ve Lincoln ve Roosevelt gibi ABD'yi dönüştürücü bir lider olmadığını dile getirmiştir. Clinton, Reagan yönetiminin muhafazakar mirasının üstesinden gelmek için çalıştığını belirtmektedir. Ancak başkanlığının ilerleyen dönemlerinde muhafazakarların desteğini almak için bazı politikalara destek vermiştir. Clinton, uluslararası siyasi anlamda belirli bir dış politika stratejisinin olmaması nedeniyle özellikle muhafazakarlar tarafından eleştirilmiştir. Clinton döneminin başlıca ilgilendiği konu ekonomi olmuştur. Dış

politikanın ekonomi karşısında ikinci planda tutulması ve meydana gelen olaylara çeşitli yönlerden eleştiriler getirerek, ad hoc bir yaklaşımın ABD dış politikası için gelecekte zararlı sonuçlar doğurmasının muhtemel olduğu yönünden değerlendirilmiştir. Bu nedenle Clinton'ın dış politika vizyonunun sadece kriz yönetiminden ibaret olduğu ifade edilmiştir (Brinkley 1997: 113). Ancak Brzezinski'nin belirttiği gibi, Clinton döneminin geleceğe dönük politikaları, “küreselleşme” miti ile oluşan silahsızlanma, barışın korunması için savaş ve uluslarüstü kurumsal yapılarla küresel işbirliği oluşturmaktadır. Ayrıca Clinton'ın küreselleşme ile birlikte “...küresel statükonun ahlaki kusurlarının farkında” olan bir lider olarak görüldüğünü belirtmektedir. Soğuk savaş sonrası tek süper güç olarak kalan ABD'nin uluslararası toplumun işbirliği sayesinde sorunların üstesinde gelineceğine olan inanç ile uluslararası güvenlik ve işbirliği konusunda önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Buna göre Rusya ile ABD arasında silahlanma yarışını sınırlandıran ve nükleer silahların sınırlandırılması ve bu sayede diğer devletlerin nükleer silahlara sahip olmasını engellemiştir. Son olarak Avrupa'nın uluslararası sistemde ekonomik ve siyasi olarak işbirliğinin sağlanmasında önemli görevler üstlenerek katkı yapmasını sağlayarak uluslararası sistemin ve dolayısıyla ABD'nin güvenlik ve çıkarlarının korunması sağlanmış olmaktadır. Ancak Brzezinski, Clinton'ın rakipsiz bir dönemde fırsatları değerlendiremediğini ve bu nedenle tehlikelerden korunmak için daha geniş bir “uzlaştırma çatısı” oluşturamadığını dile getirerek ABD'nin örneğin silahsızlanma konusunda kararlı bir şekilde davranmadığını belirtmektedir (Brzezinski 2008: 101-190).

Bu durumun daha önceki dönemlerin aksine Soğuk Savaş sonrası ilk Başkan olarak nitelendirilen Clinton için farklı olduğunu düşünen yazarlara göre Clinton, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin açık ilkelere göre belirlendiğini ifade etmektedirler (McCormick 2010: 176). Dolayısıyla Clinton, dış politika konusunda “kriz yönetimi” veya örneğin silahsızlanma konusundaki kararlı bir davranış sergileyememesinin en önemli etkeni ekonomik olarak bütçe dengesi ve refah düzeyini artırıcı reformlara girişmesi olarak ifade edilebilir. Ekonomik açıdan başarılı sayılan Clinton, Bush'tan sonra önemli bir performans sergileyerek destek sağlamıştır (Berman 2001: 123). Hyland, Clinton yönetiminin özellikle ekonomik başarısının arka planında, Soğuk Savaş'ın bitiminde Bush yönetiminin ABD'nin ulusal ve uluslararası politikalarının

oluşumunda olan geçiş döneminin kararsız, amaçsız ve belirsizliklerinin ortadan kalkarak ABD'nin gücünün zirvesine ulaşmış olmasında yattığını belirtmektedir. Ayrıca Hyland, ABD'nin Clinton döneminde SSCB gibi bir rakibinin ve tehdit algılamasının olmadığı bir dönemde bazı tehditlerle karşı karşıya kaldığını ancak bunların üstesinden gelinemeyecek tehditler olmadığını belirtmektedir (Hyland 1999: 1). Dolayısıyla ABD'nin Clinton döneminde dış politikası refahın artırılması olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Dester'in ifade ettiği gibi aslında ABD 1970'lerden itibaren ekonomik konuları önemsemeye başlamıştır. Ancak Soğuk Savaş ortamında önceliğin ekonomiye verilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın son yirmi yılı göz önüne alındığında aslında bu ekonomik bakış açısı kendini en güçlü gösterdiği dönem olan Clinton dönemi ile temsil edilmiştir (Destler 1998: 89).

Clinton döneminin Bush Döneminden farklı olarak küresel bir vizyona sahip olduğunu ifade eden Brzezinski, Clinton açısından bu dönemin en önemli özelliğini dış politikanın iç politikanın bir uzantısı olduğu yönündeki düşünceleri oluşturmaktadır. Çünkü ona göre Bush Yönetimi iç politikayı ihmal ederek dış politikayı Amerikan halkının refahına tercih etmektedir. Bu söylem Clinton'ın başkan olarak seçilmesinde büyük rol oynamıştır. İç politik konuların dış politik konulardan önce geldiği yönündeki düşünceleri, ilk dönemde yaptığı atamalarda da görülmekteydi. Ulusal güvenlik danışmanı, devlet bakanı ve savunma bakanı olarak atanan kişilerin (kişisel özellikleri bir tarafa) dış politika konusunda yeterli strateji geliştirme yetenekleri bulunmamaktaydı (Brzezinski 2008: 92-93).

Clinton dönemi, dış politikanın gerektiğinde müdahale edilmesi gereken bir konu olduğu yönünde düşünceler dile getirilmiştir. Dış politika konusunda özellikle siyasi konularda yeterince strateji geliştirilemediği yönünde eleştiriler yöneltilmiştir (Bouchet 2015: 6). Ancak belirtmelidir ki, Clinton dönemi ABD'nin gücüne herhangi bir karşı hegemon gücün yokluğunda karşı konulamaz olması nedeniyle refah düzeyinin artırılması için çabalar ön plana çıkmıştır. Clinton'un özellikle ikinci döneminde uluslararası sisteme muhafazakarların ilk döneme yaptığı eleştiriler uluslararası sistemde aktif rol alınması yönünde dış politika geliştirmesine neden olmuştur. Bu

dönemde NATO'nun genişlemesi süreci göstermektedir ki Clinton döneminin askeri olarak güç kullanmasında önemli görevler üstlenmiştir.

Clinton dönemi ile birlikte çok taraflı bir politikanın izlenmesi gerekliliği, ABD'nin gerek askeri gerekse de ekonomik anlamda bir "dünya polisi" olarak görev yapamayacağını anlaşılmaya üzerine, bu politikanın hem ABD çıkarlarına ve değerlerine hem de diğer ulusların çıkarına olduğu görüşü hakim olmaya başlamıştır. ABD'nin değerleri ile dünyanın geri kalanları arasındaki farklar ortadan kaldırılıncaya kadar savaşların bitmesi veya barışın "Ebedilik" kazanmasının imkansızlığını belirtmektedir (Benoist 2013: 38-39; Arslan ve Arı: 2004: 176). Ancak ABD'nin değerlerinin dünyanın kabul ettiği değerler olmadığı kısa sürede anlaşılacak bunun için bazı ön hazırlıkların yapılması gerekliliği anlaşılmıştır. Bunun için öncelikle liberal değerler ve kolektif güvenlik üzerine uluslararası sistemin inşa edilmesi gerekliliği anlaşılmıştır. Birçok dış politika analisti, BM'nin Soğuk Savaş sonrası kolektif güvenlik sağlanması konusunda önemli bir işlev göreceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla, BM'nin Soğuk Savaş sonrası rolünün ne olacağı konusunda normatif temellerde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle 1991 Körfez Savaşı BM'nin çok taraflı kolektif güvenlik için ilk örneğini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde gerçek bir "barış"ın kurulması için BM önemli icra mekanizması olarak değerlendirilmiştir (Sterling-Folker 1998: 277-278).

Clinton, bölgesel çatışmalara karşı çok taraflı mekanizmaların geliştirilmesini ve bunların uluslararası toplum tarafından güvenin sağlanmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Clinton'ın uluslararası sorun haline gelebilecek çok taraflı müdahale için BM'nin önemli roller üstleneceğini savunmaktaydı. Bunun için Clinton yönetimi sivillere karşı kitlesel saldırılar, terörizmle mücadele ve insani yardım konusunda çok taraflı politikaların geliştirilerek hem ABD çıkarlarına hem de uluslararası sisteme önemli katkılar sağlayacağına inanmaktaydı (Sterling-Folker 1998: 279). Dolayısıyla Clinton dönemi uluslararası sistemin normatif bakış açısının hakim olmaya başladığını ancak ABD'nin insani yardım anlamında bunu gerçekleştirdiği görülmektedir.

Clinton döneminin diğer bir ayırt edici özelliğini ise demokrasinin uluslararası sistemde yaygınlaştırılması oluşturmaktadır. Demokrasinin uluslararası sistemde yaygınlaştırılması ile amaçlanan uluslararası sistemin ve özellikle ABD'nin ekonomik ve siyasi olarak güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu konuda özellikle Neo-Gramsci'ci temelde bir çalışma sunan Markakis, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemonyasını kurmak ve istikrarlı bir uluslararası sistemin oluşturulması için demokrasinin yaygınlaşmasının sağlanmasının bir araç olarak kullanıldığını ifade etmektedir. ABD'nin özellikle Soğuk Savaş'ın hemen ardından giriştiği Gramsci'ci hegemonya kurma çabaları demokrasinin özellikle Ortadoğu gibi demokratik yönetim tarzından uzak olan coğrafyalara uygulanmasını ön plana çıkarmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu ülkeleri için ABD'nin merkezi bir politikası haline geldiği belirtilmektedir (Markakis 2016: 1-2).

ABD Başkanlarının dış politika gündemleri ile ilgili düşüncelerini doktrin veya başkanlık dönemleri boyunca geçerli bir politika olacağı yönünde “Yeni Bakış”, “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan politikaları ile ABD dış politikasında kalıcı etkilere sahip olmuşlardır. Clinton dönemi de kendi dış politika amaçlarını açıklamak için genel olarak “demokrasinin yaygınlaştırılması/demokratik genişleme” olarak sunmuştur. Clinton'ın iç ve dış politika gündemini oluşturan bu amaçlar doğrultusunda genel olarak ılımlı bir politika izlediği söylenebilir. Bouchet'e göre, Clinton'ın ilk dönem dış politikasının gündemini “jeoekonomi” başta olmak üzere çok taraflı demokrasinin yaygınlaştırılması, seçici katılım ve Soğuk Savaş sonrası ABD'nin savunma politikalarının yeniden yapılandırılması oluşturmaktadır. İkinci dönem politikasını ise serbest piyasa ekonomisi ve insani amaçlı yardım veya müdahale oluşturmaktadır (Bouchet 2015: 5). Brinkley ise ABD dış politikasının üç sacayağı olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilkinin, Soğuk Savaş sonrası SSCB tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte ABD'nin askeri ve güvenlik anlamında yeni tehditler karşısında yeniden yapılandırılması oluşturmaktadır. İkinci olarak, ekonomik anlamda uluslararası sistemin liberal temellerde refahın artırılmasını sağlamak gelmektedir. Üçüncüsü ise uluslararası sistemde demokrasinin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi için gerekli adımların atılması için gerekli politik ve ekonomik ilkeler oluşturmaktadır (Brinkley 1997: 111). Demokrasinin yaygınlaşması, beraberinde refah düzeyinin artacağı yönünde liberal

politikaların ileri sürdüğü fikirleri oluşturmaktadır. Bu niteliklerle birlikte Clinton dönemi, ABD'nin uluslararası sistemin koruculuğunu üstlenmekte isteksiz olduğu bir dönemi simgelemektedir. Özellikle ikinci dönemde gerçekleştiren tek taraflı müdahaleler ve ABD'nin uluslararası sistemde gerek müttefiklerine ve gerekse de demokratik yapıların korunması adına tek taraflı müdahale etme eğilimi göstermiştir. Ancak bu tek taraflılık, çok taraflılığa rağmen gerçekleştirilmemiştir. Uluslararası sistemde meydana gelen “insanlık” adına girişilen müdahaleler gerekirse güç kullanılarak ama normatif temellerde buna ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle ABD Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde karşı karşıya kalınan sorunların çok taraflı olarak çözüme ulaşamaması sonucu tek taraflı müdahaleleri gerekirse güç kullanarak gerçekleştirmiştir.

2.2. Hukuki ve Siyasi Bağlamda Soğuk Savaş Dönemi ABD Müdahaleleri

Müdahale kavramı yüzyıllar boyunca uluslararası sistemde tartışılmalıdır. Müdahalelerin hukuki ve siyasi yönü birçok akademisyen ve politikacı tarafından üzerinde durulmuş, yasal olup olmadığı konusunda birçok tartışmalar yaşanmıştır. Bu bağlamda birçok akademisyen uluslararası sistemde devletlerin bir başka devlete müdahale etmemesinin uluslararası hukukun temel normlarından biri olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla “müdahale etmeme” ilkesinin altında, devlet kavramının özüne aykırı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Hilaire'nin belirttiği gibi tarih boyunca büyük devletler küçük devletlere her zaman müdahalede bulunmuştur. Tarihsel olarak müdahalelerin sıklığı bunun bir istisna olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle müdahalelerin tarihsel olarak istisnai durum kabul edilmesi müdahalelerin yok sayılmasını da beraberinde getirmiştir. (Hilaire 1997: 3).

Müdahaleler devletlerin inisiyatifinden yasal bir duruma ilk defa *Troppau Protokülü* ile gelmiştir. Protokol gereği müdahaleler; devletin kendini savunması, başka bir devletin vatandaşlarını ve mülkiyetini koruması ve bir devletin daveti üzerine müdahale edilmesi gibi nedenlerle uluslararası hukuk açısından yasal hale getirilmiştir.

Protokol, bu istisnaların dışında herhangi bir müdahaleyi kabul etmemesine rağmen zamanla istismar edilmiştir (Hilaire 1997: 3).

ABD ve Latin Amerika Devletleri müdahalelerin yasadışı kabul edilmesi için çaba sarf etmişler ancak ABD'nin ilk olarak 1823 Monroe Doktrini ile Latin Amerika devletlerini Avrupa'nın müdahalelerinden korunacağını belirtmesi, yakın çevreye yayılmacı bir politika izlemesi nedeniyle Latin Amerika devletlerine ekonomik ve siyasi nüfuz kurma çabasının ilk somut örneğini oluşturmaktadır. Latin Amerikalı bazı hukukçular Drago, Calvo ve Estrada Doktrinleri çerçevesinde ABD müdahalelerini yasadışı olarak nitelendirmişlerdir (Hershey 1961: 26). 1907 Lahey Konferansı'nda ele alınan Drago Doktrini, Konferansa katılanlara belirli türden müdahalelerin yasadışı kabul edilmesi için alınacak tedbirleri ifade etmektedir. Bu tedbirler ABD'nin bazı değişiklikler yaparak kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Drago Doktrini, ABD'ye Monroe Doktrini'nde ifade edilen Latin Amerika'ya Avrupa müdahalesini engellemek için destekleyici bir belge olarak kullanılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Roosevelt döneminden itibaren (1933-1945) Monroe Doktrini'nin kapsamı genişletilerek, ABD'nin temsil ettiği değerlerin dışında herhangi bir rejimin Latin Amerika'da işbaşına gelmesinin engelleneceği ve müdahalede bulunulacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu çabalar özellikle 20.yy.'dan itibaren artarak devam etmiş ve Latin Amerika, ABD'nin arka bahçesi olarak nitelendirilmiştir (Hilaire 1997: 4; Çakmak 2013: 161-165).

Müdahalelerin yasadışı kabul edilmesi yönünde diğer bir gelişme ise normatif temellerde kurulmuş olan MC'dir. Devletlerin oluşturduğu bir birlik olan MC, müdahale konusunda önemli rol oynamıştır. MC bir devletin diğer bir devlete müdahalesinin yasadışı olduğunu kabul etmiştir. Ancak MC, normatif kaygılar taşımasına rağmen müdahale konusunda zorlayıcı kararlar alabilecek mekanizmalara sahip olmaması nedeniyle müdahale konusunda büyük devletlerin etkisinde siyasi olarak hareket etmiştir (Denk 2015: 91; Hilaire 1997: 5). Bu nedenle MC, müdahaleleri hukuki temelde yasadışı olarak kabul etmesine rağmen siyasi nedenlerle başarılı olamamıştır.

ABD'nin uluslararası hukuku kullanarak kuvvet uyguladığı ve bunu meşru müdafaa kapsamında gerçekleştirdiği iddiaları Soğuk Savaş döneminden bu yana devam etmektedir. ABD'nin Afganistan başta olmak üzere Irak, Somali, Cezayir, Panama, Grenada vb. birçok müdahalesi bu kapsamda gerçekleştirilmiştir. Ancak ABD'nin meşru müdafaa kapsamında gerçekleştirdiği bu müdahaleler meşru müdafaanın şartları ile örtüşmemektedir. Gerek BM Antlaşması ilgili maddeleri gerekse de “meşruluk” anlamında ikna edici bir argüman sunmamaktadır. Kohen'in belirttiği gibi, ABD'nin tek taraflı kararları uluslararası hukukun önceliğinden çok onun amaçlanan hedefler kapsamında kullanılması için gerekli görülmektedir (Kohen 2007: 229).

ABD'nin müdahaleleri kapsamında öne sürdüğü gerekçelerin neler olduğu ve bu kapsamda uluslararası hukuk ve siyasetin bağlantısı açısından bu bölüm aydınlatıcı argümanlar ortaya koymaktadır.

2.2.1. 1965 Dominik Cumhuriyeti Müdahalesi

Dominik müdahalesi, ABD'nin Soğuk Savaş dönemi ilk müdahalelerden birini oluşturmaktadır. Özellikle müdahale, *Detant* döneminde ABD'nin uluslararası hukuka dayanarak gerçekleştirdiği müdahalelerden birini ve kriz durumunda ilk doğrudan müdahalesini oluşturmaktadır. ABD'nin Dominik müdahalesi için öne sürülen gerekçeleri, Soğuk Savaş dönemi, uluslararası hukuk bağlamında meşru gösterilmeye çalışılması açısından önemli bir örneği oluşturmaktadır (Hilarie 1997: 55).

Dominik müdahalesi, ABD'nin komünizm tehlikesine karşı “insan haklarını” öne sürdüğü müdahalenin bir örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle ABD'nin Dominik müdahalesi, uluslararası hukuk bakımından gerekçelendirilmiş ancak gerekçelerin uluslararası toplum tarafından kabul görmediği durumda güç kullanarak bir devlete müdahale edilmesi bakımından değerlendirilecektir.

2.2.1.1. Müdahale Öncesi Dominik Cumhuriyeti'nin Siyasi Yapısı ve Müdahale

Dominik Cumhuriyeti, ABD ile ilişkilerinde 1961 yılına kadar sorun yaşamamıştır. 1961 yılından itibaren özellikle ABD'nin komünizmin yayılmasını

önleme politikasının bir gereği olarak Dominik Cumhuriyeti ile olan ilişkilerinin bozulmaya başlaması müdahale ile sonuçlanmıştır. ABD'nin komünizmin yayılmasını engelleme politikasına karşı iktidardaki Rafael Turillo, komünizmin önemli bir destekçisi olarak görülmüştür. 1961 yılında iktidarda bulunan Turillo, komünizmin yayılmasında önemli bir rol oynadığı gerekçesi ile ABD yönetimi ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bunun üzerine ABD, Dominik Cumhuriyeti'nin ikinci bir Küba olmaması ve bunun diğer Latin Amerika ve Karayip ülkelerine sıçramasını engellemek için Turillo'nun iktidardan uzaklaştırılması yönünde çabalar sarf etmiştir (Withana 2008: 200).

Turillo'nin şüpheli ölümünden sonra 1963 yılında yapılan seçimlerle Juan Bosch iktidara gelmiştir. Ancak Juan Bosch'un iktidarı kısa süreli olmuştur. Juan Bosch'un tekrar iktidara gelmesini isteyen grubun başında bulunan Caamano ile Albay Pedro Bartolomie Benoit destekli grup arasında çıkan çatışmalar ülkede kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur (Yates 1988: 1; Hilarie 1997: 55).

ABD, çatışmaların başında ülkedeki herhangi bir grubu desteklemeyeceğini açıklamıştır. Ancak daha sonra ülkedeki sivil kayıpların yaşanması ile birlikte ABD'nin desteklediği Benoit tarafından ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir (Hilaire 1997; 56).

ABD, bölgeye yönelik müdahalelerin uluslararası toplum tarafından oluşan hassasiyetleri göz önüne alarak müdahalenin meşru görülmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu kaygının nedenlerinden birisi Başkan Johnson'ın ABD'nin bölgede yabancılaştırmasına engel olunması gerektiği yönündeki düşüncesi oluşturmaktadır (Withana 2008: 200). ABD'nin bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmesi ve Guatemala ve Küba'ya yönelik dolaylı müdahaleleri ABD'nin bölgeye yönelik müdahalelerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Özellikle Amerika Devletleri Örgütü (Organization of American States-OAS)²⁸ ve BM Antlaşmalarına göre müdahale etmeme ilkesi gereği ABD'nin müdahalelerinin meşruiyetinin sorgulanmaya

²⁸ 1948 yılında imzalanan OAS Antlaşması, 1967'de Buenos Aires Protokolü, 1985 yılında Cartagena de Indias Protokolü, 1992'de Washington Protokolü ve 1993 yılında Managua Protokolü ile değişikliğe uğramıştır. Antlaşmanın tam metni için bkz. (http://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.pdf, 21.09.2017'de erişildi).

başlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla ABD, uluslararası hukuk ile müdahaleye yasal olarak meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

2.2.1.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi

Dominik Müdahalesi, ABD'nin Latin Amerika ve Karayip ülkelerine yaptığı müdahalelerin uluslararası hukuka uygun meşruiyet aradığı diğer bir müdahale örneğini oluşturmaktadır. ABD, siyasi olarak çıkarlarını korumak ve Soğuk Savaş döneminde Komünizmin yayılmasını engellemek için farklı gerekçelerle müdahalede bulunmuştur. Dominik Müdahalesi ABD'nin "arka bahçesi"nde oluşabilecek herhangi bir tehdidin önceden engellenmesi anlamını taşımaktadır. Çünkü ABD, gerek siyasi gerekse ekonomik çıkarları göz önüne alındığında hemen yanında yer alan bu ülkelerin yönetiminde söz sahibi olmak istemiştir.

ABD'nin Dominik Müdahalesi için öne sürdüğü gerekçelerden ilkini, vatandaşlarının can güvenliğinin tehlikede olması oluşturmaktadır. ABD, müdahale etmeme ilkesini içeren birçok antlaşmaya taraf olmasına rağmen yurtdışındaki vatandaşlarının hayatının tehlikede olduğunu ileri sürerek birçok ülkeye müdahalede bulunarak antlaşmaları ihlal ettiği söylenebilir. Vatandaşlarının hayatını koruma adına giriştiği²⁹ bu müdahaleler uluslararası toplum tarafından bir devletin egemenliğinin ihlal edilip edilmediği konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. BM Antlaşması'nın istisnası olarak 51. maddesi meşru müdafaa ilkesini getirmesine rağmen bir devletin yurtdışındaki vatandaşlarını koruma hakkının bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği diğer bir deyişle bir devletin vatandaşlarını korumak için başka bir devlete müdahale hakkının uluslararası hukuka uygunluğu her zaman tartışma konusu olmuştur. Vatandaşları tehlikede olan devletin tek çözüm yolu olarak müdahale

²⁹ ABD'nin bu gerekçelerini *self-help* olarak adlandırmak mümkün gözükmektedir. Keskin'in belirttiği gibi, uluslararası sistemde bir üst otoritenin yokluğu ya devletleri tek taraflı müdahale boyutuna taşımakta ya da uluslararası örgütler vasıtasıyla hareket edilmesini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle devletlerin kendisine karşı yöneltilmiş büyük bir zararın gerçekleşme durumunun söz konusu olması halinde meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanması belirli kurallar bağlamında gerçekleştirilebilmektedir (özellikle BM 51. maddesi). Ancak *self-help*, meşru müdafaa ile kıyaslandığında meşru müdafaa hakkının oldukça geniş yorumlanmasını ve bir devletin kendi kendine karar verdiği duruma işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bir devlet kendi çıkarı aleyhine bir duruma yine kendisi karar vererek kuvvete başvurmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, *self-help*, zararlar karşılık olarak değerlendirilmesine karşın, zararlar karşılık da BM Antlaşması gereği kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Keskin 1998: 90–102).

aracının kullanılması ve bunun meşru görülebileceği konusundaki görüşler olmasına rağmen bunun bir uluslararası hukuk kuralı haline dönüşmesi tehlikesine karşı uluslararası toplum ihtiyatlı davranmaktadır. Ayrıca bu görüşün savunucuları müdahale edilen devletin egemenlik haklarının ihlal edilmemesi ve müdahalenin sadece vatandaşlarının hayatını kurtarma ile sınırlı olmasını dile getirmektedirler (Hilarie 1997: 60-61). Ancak BM üye devletler özellikle Avrupalı devletler, yurtdışındaki vatandaşları korumak için bir devlete müdahale edilmesine karşı çıkmaktadırlar.

ABD'nin ileri sürdüğü ikinci gerekçe ise, davet üzerine müdahale ilkesini oluşturmaktadır. ABD'nin desteğini alan Benoit, ülkenin kaos durumundan kurtulması için ABD'den yardım talep etmiştir. Ancak uluslararası meşruiyet bakımından Benoit'in yetkisi tartışma konusu olmuştur. Çünkü ülkenin toprakları üzerinde tam anlamıyla egemen olarak nitelendirilecek bir yetkiye sahip olmadığı ve ABD'yi müdahale için davet yetkisine sahip olmadığı görüşü savunulmaktadır. Buna göre uluslararası hukuk bakımından davet ile müdahale şeklinin ve yönteminin yanlış olduğu konusundaki görüşler ayrı bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Çünkü genel kabul görmüş bir kural olarak davet için, *de facto* olarak yönetimlerin değişmesinden sonra bu davetin geçersizliği söz konusu olmaktadır (Hilarie 1997: 67). Devlet yönetiminin tam olarak kim veya kimlerin veya hangi yetkili organların elinde bulunduğu "belirsiz" durumlarda, davetin uluslararası hukuk bakımından yasal olarak değerlendirilemeyeceği genel kabul görmektedir (Demirci 2016: 140).

ABD'nin öne sürdüğü üçüncü gerekçe ise komünist rejimin etkisi altına girebilecek bir yönetimin iktidara gelmesini önlemek olduğu belirtilmiştir. Ancak bu gerekçe hukuki olmaktan çok siyasi bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu gerekçe hukuki olarak değerlendirildiğinde, BM ve OAS Antlaşmaları dikkate alındığında komünist bir yönetimin iktidara gelmesini önlemek için bir devlete müdahale edilebileceği yönünde yasal dayanaktan yoksun olmaktadır. OAS Antlaşmaları komünizmi tehlike olarak görmesine rağmen müdahale edilmesini onaylamamaktadırlar. Dolayısıyla, BM ve OAS Antlaşmaları çerçevesinde üye devletlerin çoğu bir devletin iç işlerine müdahale etmeme ilkesini kabul etmektedirler (Hilarie 1997: 69). Uluslararası hukuku oluşturan metinlere bakıldığında, devletlerin

yönetim biçimlerinin nasıl olacağı yönünde yasal dayanaklar mevcut değildir. Bu bakımdan ABD'nin ileri sürdüğü "komünizmin yayılmasını önleme" gerekçesi hukuki olarak değerlendirilmemektedir. Soğuk Savaş dönemi siyasi olarak ABD politikasına uygun olması aynı zamanda meşru görülmesini gerektirmemektedir. Dolayısıyla ABD'nin uluslararası hukukun belli parçalarını kullanarak müdahaleye gerekçe göstermesi ve sonrasında ABD politikalarına uygun müdahale gerekçeleri hegemonyanın tesis edilmesi için uluslararası hukukun kullanılması ancak bunun yetersiz kalması durumunda veya ABD çıkarlarını hizmet etmediği durumlarda tek taraflı davrandığı görülmektedir.

ABD'nin müdahale için uluslararası hukuka uygun hareket ettiği yönündeki diğer gerekçesini OAS Antlaşması çerçevesinde gerçekleştirdiğini belirtmesi olmuştur. Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında gerçekleşen Dominik müdahalesi, uluslararası antlaşmaların yanı sıra bölgesel antlaşmaların öneminin arttığı bir döneme işaret etmektedir. Dominik müdahalesi ile birlikte bölgesel antlaşmalar devletler arasındaki sorunların uluslararası sorun düzeyine ulaşmadan çözümlenmesi için öncü bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde ilkel sayılabilecek düzeyde bulunan bu yaklaşım ilerleyen yıllarda özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişme göstermeye başlamıştır. Dominik müdahalesi, BM soruna müdahil olmadan çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, OAS Antlaşmasının 15. ve 17. maddeleri gereği ABD'nin Dominik müdahalesi üye devletlerin çoğunluğu tarafından meşru olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca müdahale BM Şartı 2 (7)³⁰ maddesine göre de meşru olarak değerlendirilememektedir (Withana 2008: 206). Bunun yanı sıra, BM Şartı'nın Bölgesel Antlaşmalar başlıklı VIII. Bölüm 52. maddesine göre sorun OAS çerçevesinde barışçıl yollarla çözüme kavuşturulabilir. Ancak BM 53 (1) maddesine göre bölgesel antlaşmalar çerçevesinde bir ülkeye güç kullanarak müdahale hakkı hiçbir devlete verilmediği görülmektedir. Çünkü BM Antlaşması 53 (1) maddesine göre "...*Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel*

³⁰ ...*Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmiş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.* (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, 23.01.2018'de erişildi).

*anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine...”başvurulamamaktadır*³¹.

Dominik müdahalesi, devletlerin egemen eşitlik ilkesine aykırı olarak egemenliğini ihlal olarak değerlendirilmektedir. Vatandaşlarını koruma amacını taşıdığı ancak komünizmin yayılmasını engellemek için yapılan müdahale uluslararası hukuk bakımından kabul görmeyerek yasal olarak kabul edilmemiştir. Bu durumda müdahale, BM Antlaşması ve OAS Antlaşması'nın ilgili maddelerine göre hukuki olmadığı görülmektedir. Bu durumda iyileştirici yaklaşım perspektifinden hukukun üstünlüğü kurtarılması gereken olarak karşımıza çıkmaktadır. Müdahale ile uluslararası hukukun sadece hukuki olarak değil normatif prensiplere de dayanması gerektiğini göstererek, iyileştirici yönünü vurgulamaktadır. Bu nedenle müdahale, siyasi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiş ve ABD'nin gücünün doğrudan bir uygulaması olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. 1983 Grenada Müdahalesi

ABD'nin Soğuk Savaş Dönemi müdahalelerinde uluslararası hukuk ve politika açısından Grenada'yı işgali uluslararası hukuk ve siyaset bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bakımdan ABD, Grenada'ya müdahale için vatandaşlarını koruma iddiasıyla (*self-help*) müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Ancak müdahale, güce dayanmasının yanı sıra uluslararası hukukun gereklerinin yerine getirilmesi bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Müdahaleden önce ABD'nin uluslararası toplumun onayını almak istemesi ve bu bağlamda Doğu Karayip Devletleri Örgütü (OECS)'nin onayını alması ve ayrıca BM'nin onayını almak için çaba göstermesi uluslararası hukuk kurallarını önemli bir konuma taşımıştır.

ABD'nin Grenada müdahalesi uluslararası hukuk ve politika açısından değerlendirilmeden önce Grenada müdahalesine giden sürecin bilinmesi gerekmektedir.

³¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması. (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, 23.01.2018'de erişildi).

2.2.2.1. Müdahale Öncesi Grenada'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale

Grenada, bir ada ülkesi olarak Doğu Karayipler'de bulunan Windward Adaları zincirinin en güneyinde bulunmaktadır. 1498 yılında keşfedilmesinden bu yana Fransız ve İngiliz sömürgesi altında kalmıştır. 1958 yılında Batı Hint Adaları Federasyonu'na katılmış ancak 1962 yılında Federasyonun dağılması ile birlikte Birleşik Krallığa bağlanarak özerk bir devlet olarak varlığına devam etmiştir (Williams 2007: 1; Çakmak 2013: 468).

1967 yılında seçimleri kazanan Eric M. Gairy önderliğindeki sol hareket, 1979 yılına gelindiğinde bölünmelere ve muhaliflerin artmasına karşın iktidarı elinde bulundurmaya devam etmiştir. Özellikle Maurice Bishop önderliğindeki Marksist-Leninist görüşte kurulan NJM (New Jewel Movement) Partisi, Gairy'e karşı yürüttüğü muhalif çalışmaları (Şili lideri Pinochet ile işbirliği yapması, liberal politikaların tam olarak terk edilememesi gibi) sonuç vermiş ve 1979 Mart ayında iktidarda bulunan Eric M. Gairy'e karşı New York'ta BM toplantısına katıldığı sırada ülkede darbe gerçekleştirerek Gairy hükümetini devirmişlerdir. Darbe girişimi sonrası ABD ve Karayip Devletleri Bishop hükümetini tanıdıklarını açıklamışlardır. Ancak ABD, Gairy hükümetinin devrilmesi ile iktidara gelen Bishop hükümetinin serbest ve adil seçimlerin yapılmasının ardından yeni hükümeti tanıyacağını ve Bishop hükümetinin tanınmayacağını açıklamıştır (Hilaire 1997: 74).

Marksist-Leninist çizgide bulunan Bishop hükümeti, Sovyet Bloğu ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştırarak çeşitli ekonomik ve askeri antlaşmalar imzalaması sonucu Batılı devletler ve özellikle ABD tarafından tepki görmesine sebep olmuştur. Sovyet Bloğu ile yapılan bu antlaşmalar çerçevesinde çeşitli yardımların yapılması ve işbirliğinin ilerlemesi sonucu ülkede çeşitli yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Batılı devletlerin tepkisine rağmen ülkede çeşitli reformlar gerçekleştirilmiş ve altyapı çalışmaları başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu ABD, yapılan bazı yatırımların Sovyet Bloğuna hizmet ettiği iddiasıyla müdahil olmaya başlamıştır. Özellikle ABD ülkede inşası süren havaalanının çok geniş olması nedeniyle bir Sovyet-Küba hava üssü olarak kullanılabileceğini öne sürerek yapımının durdurulması ve

ardından küçük çaplı yapılması yönünde görüş bildirmiştir. Ancak inşaatın devam etmesi ABD'yi harekete geçirmiş ve NJM içindeki muhalif seslerin yükselmesini sağlamıştır. Bu çabaların sonucunda, 1983 yılında Bernard Coard liderliğindeki muhalif hareket Bishop hükümetine karşı darbe gerçekleştirerek hükümetten uzaklaştırmış ve idam etmişlerdir (Çakmak 2013: 470).

Uzun süre Bishop hükümetinin görevden uzaklaşması için çaba gösteren ABD, desteklediği Coard önderliğindeki hükümetin iktidarı ele geçirmesi ile müdahale için bir fırsat yakalamıştır. Darbe sonucunda ülkede asayiş tam anlamıyla sağlanamamıştır. Yeni hükümete karşı İngiliz ve ABD tarafından vatandaşlarının güvenliği konusunda endişeler dile getirilmeye başlanmıştır. Hükümet ülkede bulunan yabancıların güvenliğinin sağlanması için güvence vermesine rağmen ABD, müdahale için Doğu Karayip Devlet Örgütü tarafından bir karar çıkmasını sağlamıştır. Yeni hükümet Grenada'ya yapılacak herhangi bir askeri müdahalenin uluslararası hukukun ihlali ve egemenliğine yönelik bir saldırı olarak değerlendirileceği yönünde nota vermiştir (Hilaire 1997: 75).

2.2.2.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi

ABD ve müdahaleye dahil olan Karayip ülkeleri, müdahaleyi 3 temel üzerine inşa ederek meşrulaştırmışlardır. Bunlardan ilki, ABD vatandaşlarının güvenliğini sağlamak, ikincisi iç çatışmaların daha fazla ilerlememesi için davet üzerine müdahalede bulunulması ve üçüncüsü ise ülkede hukukun ve düzenin yeniden tesis edilmesi için yardımcı olmaktır. ABD Başkanı Reagan tarafından müdahale, bu üç temel üzerinde meşru gösterilmesinin yanı sıra OECS (Batı Karayip Devletler Örgütü) Antlaşması'na³² ve *davetle müdahaleye dayanarak* hukuki temeller üzerinde de haklılaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca, ABD Büyükelçisi Kirkpatrick, durumun uluslararası hukuk çerçevesinde uygun olduğunu belirtmiş ve müdahalenin kendi vatandaşlarını ve ortaya çıkan kaos ortamından kurtarmak olduğunu belirterek, durumun insani bir müdahale olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Hilaire 1997: 81). ABD'nin Grenada örneğinde olduğu gibi müdahaleyi hukuki zemine

³² Antlaşmanın tam metni için bkz. (http://ctrc.sice.oas.org/CARICOM/OECS/Draft_of_the_New_Treaty.pdf, 12.10.2017'de erişildi).

oturtmaya ve müdahaleye meşruluk kazandırmaya çalışması uluslararası hukukun gelişimi açısından dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin, gücünün hegemonya için yeterli olmadığı farkındalığı ile hareket ettiği görülmektedir. ABD, gücün etkisinin uluslararası sistemde tek başına yeterli olmadığını, hukukun meşru kılıcı etkisinin de gerekli olduğunun bilinciyle hareket etmiştir.

ABD'nin müdahale için öne sürdüğü gerekçeler BM Genel Kurulu tarafından ele alınmıştır. BM Genel Kurulu, ABD'nin müdahale gerekçelerinin uluslararası hukuk açısından uygun olmadığı yönünde karar almıştır. BM Genel Kurulu, ABD'nin bu müdahalesini kınamış ve Grenada'ya müdahalesi için öne sürdüğü gerekçelerin haklı olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. BM Genel Kurulu'nun aldığı kararda altı madde ile yapılması gerekenler açıklanmış ve ABD'nin Grenada'ya müdahalesi uluslararası hukuk açısından BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma ile ilgili 2 (4) ve meşru müdafaa ile ilgili 51. maddelerine aykırı olarak değerlendirilmiştir.³³

Müdahaleye dahil olan birkaç ülke dışında çoğunluk, müdahalenin haksız nedenlerle yapıldığı yönünde görüş birliği içinde olmuştur. Özellikle Fransa ve İngiltere müdahalenin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Guyana ve Nikaragua'nın BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu ABD öncülüğünde gerçekleşen müdahaleyi kınayan karar tasarısı, ABD tarafından veto edilmiştir. Ancak BM Genel Kurul'u tarafından kabul edilen ikinci bir karar ile yapılan müdahalenin (İngiltere çekimser kalarak) "uluslararası hukukun genel ilkeleri ve devletin egemenliğinin ve bağımsızlığın açık bir ihlali" olarak değerlendirilmiştir. Grenada'nın ABD vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için verdiği güvenceler ABD tarafından dikkate alınmamıştır. Ayrıca ABD tarafından vatandaşlarının güvenliği için diplomatik girişimlerde de bulunulmamıştır (Hilaire 1997: 82-87).

ABD'nin diğer bir gerekçesi ise davet üzerine müdahaleyi gerçekleştirdiğini öne sürmesi oluşturmaktadır. Bir devletin başka bir devlete, ülkesine davet üzerine müdahaleye izin vermesi, uluslararası hukuk bakımından sorun teşkil etmemektedir.

³³ Kararın tam metni. (<http://www.un.org/documents/ga/res/38/a38r007.htm>, 12.10.2017'de erişildi).

Soğuk Savaş döneminde iki blok tarafından bu şekilde müdahalenin ilk örneğini oluşturmamaktadır. SSCB'nin Macaristan, Çekoslovakya ve Afganistan³⁴'a müdahalesi bu tip bir müdahale olarak değerlendirilmektedir. Grenada için iktidardaki Bishop'un devrilmesi sonucu yerine atanan Vali Sir Paul Scoon'un müdahaleye katılan Karayip ülkeleri tarafından meşru olarak görülmesine rağmen hem zaman hem de yetki bakımından bu kuralı tam olarak karşılamadığı belirtilmelidir. Çünkü Grenada'da iktidarda olan meşru bir hükümet bulunmamaktadır. Anayasa gereği geçici olarak atanan Vali'nin davetinin anayasal yetki ve kapsamı bakımından davet üzerine müdahalenin meşru olmadığı değerlendirilmektedir. Davet üzerine müdahalenin meşru olabilmesi için uluslararası hukuk ve uluslararası toplum tarafından kesin bir şekilde meşru otorite ve ülke yasaları bakımından şüphe götürmeyecek şekilde net olması gerekmektedir (Hilaire 1997: 88). Ancak Grenada'da müdahale öncesi durumda Vali'nin davet üzerine müdahaleye çağırması anayasal olarak Vali'nin yetkilerini aşmaktadır. Bu nedenle müdahaleye katılan Karayip ülkeleri dışında BM'ye üye devletler müdahaleyi meşru olarak görmemişlerdir. Ayrıca bu noktada BM'nin bu gibi müdahalelerin dünyanın diğer bölgelerine de örnek teşkil edeceği endişesi ile hareket ettiği belirtilmelidir.

Grenada Müdahalesi, her iki tarafın öne sürdüğü “yükselen ve “alçalan” argümanlar sunmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından alınan karar, uluslararası hukukun ABD müdahalesini hukuk dışı olarak kabul ederek hukukun iyileştirici yönünü ortaya koymaktadır.

2.2.3. 1986 Libya Müdahalesi

³⁴ Kohen'in ifade ettiği gibi, ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahalesi davet üzerine müdahale olarak değerlendirilememektedir. ABD'nin Taliban ve El-Kaide'ye yönelik gerçekleştirdiği müdahalenin sonucu Taliban Rejimi'nin yerine kurulan geçici hükümet hem BM korumasında hem de birçok bölgenin önde gelenlerinde oluşan bir hükümet olması nedeniyle askeri bir müdahalenin ardından kurulması onu hukuken böyle bir karar verme yönünden değerlendirilemeyeceği açık bir şekilde görünmektedir (Kohen 2007: 238). Dolayısıyla ABD'nin meşru müdafaa hakkını kullandığı yönündeki iddiaları Taliban sonrası dönem içinde geçerli olmaktadır. Bu yönüyle müdahale Geçici Afganistan Yönetimi'nin hukuken değil sessiz kalarak rıza gösterdiğini ancak bunun uluslararası hukuk bakımından davetle müdahale olarak öne sürülemeyeceğinin belirtilmesi gerekmektedir.

2.2.3.1. Müdahale Öncesi Libya'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale

Terörizmle mücadele konusunda, uluslararası sistemin temel süjesi olan devletlerin desteği oldukça önemli olmaktadır. Devletlerin birbirlerini terörizmle desteklediği yönündeki ithamları, mücadelenin yönünü ve geleceğini etkilemektedir. ABD'nin Libya'ya müdahalesi 1986 yılında gerçekleşmiştir. Ancak gerek ABD gerekse de diğer BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından terörizmle mücadele konusunda yeterince çaba sarf edilmemesi her devletin özellikle hegemon devletlerin kendi çözüm yollarını veya tek taraflı müdahalelerini gündeme getirmiştir. Libya müdahalesi, uluslararası toplumun desteğinden yoksun olarak ABD'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını kullandığı iddiasıyla tek taraflı müdahalesinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş dönemi hegemon anlayışının bir gereği olarak değerlendirilebilecek bu tür girişimlerin Soğuk Savaş sonrası uluslararası hukuk açısından ilerleme, belli bir ölçüde sağlandığı söylenebilir. Ancak Afganistan müdahalesinde görüleceği üzere ABD'nin uluslararası hukuk kurallarının açıkça belirtmediği durumlarda güç kullanarak müdahalelerde bulunduğu görülmektedir.

Libya müdahalesine giden süreç, 1969 yılında Libya lideri Kral Seyyid İdris'e karşı darbe sonucu iktidara gelen Muammer Ebu Minyar el-Kaddafi'nin ABD-Libya ilişkilerinin bozulması ile başlamaktadır. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru ABD'nin Libya müdahalesi, bir devletin egemenlik ilkesine karşı yapılmış müdahale olarak değerlendirilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ABD, Soğuk Savaş dönemindeki müdahalelerini devam ettirmeye çalışmaktadır.

ABD, 1986 yılında gerçekleştirdiği müdahalenin gerekçesi olarak terörist saldırıları öne sürmüştür. ABD, daha önce öne sürdüğü gerekçelerden olan Libya'nın teröre destek verdiği yönündeki açıklamaları ile birlikte 1986'da Batı Berlin'de bir bara yapılan saldırı sonrasında iki ABD askerinin ölmesi ile Libya'ya müdahale kararı almıştır. Bu olaydan sonra ABD, Libya'da belirlediği bazı hedeflere saldırmıştır (Doğan 2008: 165). ABD-Libya arasındaki gerginlik 1970'lerden itibaren devam etmektedir. 1970'lerden itibaren uluslararası sistemin en önemli sorunlarından birini oluşturan uluslararası terörizm, Libya yönetiminin terörizme destek verdiği iddiaları ile

uluslararası gündemin ilgilendiği konular arasına girmiştir (Williamson 2009: 134). Özellikle Libya'nın Filistinli örgüt Ebu-Nidal'a verdiği destek ve bu Örgüt'ün İsrail, Arap ülkeleri ve Batılı toplumları hedef alması, sık sık terörizme destek verdiği gerekçesiyle sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Dönemin Libya lideri Kaddafi, zaman zaman yaptığı konuşmalarının, uluslararası terörizmi destekler nitelikte olması, ABD ile olan sorunlarının kaynağı olarak görülmektedir (Kedikli 2013: 144-146).

2.2.3.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi

ABD'nin Libya müdahalesi için öne sürdüğü terörizmi destekleme iddiaları yetersiz kanıtlar ile öne sürülmüştür. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ni acil olarak toplantıya çağırması ve belirttiği kanıtların yeterli olduğu görüşü müdahalenin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. ABD'nin kanıtların yeterli olduğunu ileri sürerek tek taraflı hareket etmesi uluslararası hukukun belirsiz alanlarını kullanmasına neden olmuştur. Şu nokta belirtilmelidir ki, BM Antlaşması 2 (3)'e göre *“Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler”* ilkesi ve *“Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi”* başlıklı 33 (1) (2) maddesine göre belirtilen *“Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır”*, ve 33 (2)'ye göre *“Güvenlik Konseyi, gerekli gördüğünde tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye”* çağırılmaktadır. Ancak ABD, sorunun çözümü için yeterli girişimlerde bulunmamıştır. Libya ile olan sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne havale etmemesi beraberinde başka sorunlarında yaşanmasına neden olmuştur. Bunun en başında normatif temellere dayanmayan bir anlayışla hareket etmesi gelmektedir. Diğer bir sorun ise, uluslararası toplumun bu ve benzeri sorunlar karşısında tek taraflı davranışlar sergilemesinin önünü açmaktadır. Bu durum uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir nitelik taşımaktadır. Üçüncü bir sorun ise, başta BM Antlaşması olmak üzere uluslararası ve bölgesel antlaşmaların uluslararası barış ve güvenliğe katkısını azaltmaktadır.

BM Antlaşması'nın 51. maddesine göre meşru müdafaa konusunda uluslararası hukukçuların ve mahkemelerin gereklilik ve orantılılık unsurlarının uygulanması gerektiği üzerinde fikir birliği sağlanmaktadır. Bu fikrin temelinde *locus classicus* olarak bilinen *1837 Caroline Olayı*³⁵ yatmaktadır. BM Antlaşması'nın 51. maddesi meşru müdafaa hakkına yer vermesine rağmen ön alıcı (pre-emptive) meşru müdafaa kavramının uluslararası hukuk içerisindeki yeri tartışmalı bir durumu ifade etmektedir. Arend'in belirttiği gibi, ön alıcı meşru müdafaa kavramı Bush Doktrini'nden çok öncelere³⁶ dayansa da Caroline Olayı³⁷ ile ilişkilendirilmektedir. Arend'a göre Caroline Olayı ile meşru müdafaa hakkının gerçekleşmesi için iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilkinin, gereklilik ikincisini ise orantılılık oluşturmaktadır. Gereklilik ilkesine göre meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devletin bunu ispatlaması gerekmektedir (Arend 2003: 90). Taşdemir (2006: 126-128): “ABD'nin 1986'da Libya'ya karşı kuvvet kullanmadan önce tüm barışçıl yolları tükettiği argümanının inandırıcı olmadığını, zira, BM Antlaşması md. 37/1 'e göre, “uzaması uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edebilecek mahiyette bir uyuşmazlığa taraf olanlar bu uyuşmazlığı 33. maddede anılan yollarla çözmeye muvaffak olamazlarsa bunu Güvenlik Konseyi'ne sunarlar” şeklindeki yükümlülüğe rağmen ABD'nin, Libya ile olan Sirte Körfezi ve Libya'nın terörizmi desteklemesi gibi uyuşmazlıklarını, askeri tedbir almadan önce; BM Güvenlik Konseyi'ne sunmamış olduğuna işaret ederek; burada ABD'ye karşı ne “silahlı saldırı” ne de “vukuu muhakkak bir silahlı saldırı” tehdidi olduğunu ve dolayısıyla ABD'nin meşru müdafaa esasında münferiden kuvvet kullanması için “gereklilik” koşulunun yerine getirilmediğini” ifade etmektedir. Libya müdahalesi orantılılık ilkesine göre meşru müdafaa hakkını kullanacak olan devlet, karşı karşıya kaldığı tehdide karşı aldığı

³⁵ Caroline Olayı, İngiliz sömürgeci olan Kanada'nın İngilizlere karşı bir ayaklanma sırasında meydana gelen ve önleyici savaş doktrininin dayandığı temel olay olarak bilinmektedir. Caroline Olayı, ayaklanmalar sırasında ABD tarafından Caroline adlı geminin Kanadalılara silah desteği verdiği iddiasıyla İngilizlerin Caroline adlı gemiyi yakmaları ve bir ABD askerinin ölümüyle sonuçlanan bu olayda, İngiltere'nin bunu meşru müdafaa olarak tanımlaması sonucu literatürde yerini almıştır. ABD'nin olayı hakemliğe götürmesi ile İngiltere haksız bulunmuştur (Dixon, McCorquodale ve Williams 2016: 601).

³⁶ Michael Walzer, İspanya Vesaset Savaşı'nın (1702-1713) önleyici savaş örneklerinin birini oluşturduğunu belirtmektedir. Bkz. Michael Walzer (2010). Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez. 119-122.

³⁷ Önleyici Savaş ve Caroline Olayı ile ilgili uluslararası hukukun bir yorumu için Bkz. Arend 2003. Ayrıca Martin Dixon, Robert McCorquodale, Sarah Williams (2016). *Cases & Materials on International Law*. UK: Oxford University Press.

önlemlerin orantılı bir biçimde karşılık vermek zorundadır (Bowett 2009: 13). Dolayısıyla bu iki kriter meşru müdafaa hakkının kullanılması için gerekli şartları oluşturmaktadır. Buna göre verilen kararda, meşru müdafaa hakkının kullanılması için tehlikenin o an ortaya çıkmış olması, aniden gelişmesi, karşı konulamaz olması ve başka hiçbir korunma biçiminin mevcut olmaması durumunda sorunun diplomatik yollardan görüşülmesi için zaman kalmaması olarak belirtilmiştir (McCredie 1987: 230).

Libya müdahalesinin uluslararası hukuk bağlamında değinilmesi gereken diğer bir konu ise ABD'nin müdahalesinin misilleme olarak değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu bakımdan ABD'nin Libya müdahalesinin bir misilleme olup olmadığı sorusu ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. BM Antlaşması'nın 2(4) maddesi incelendiğinde bir devletin diğer bir devlete karşı kuvvet kullanımı yasaklanmaktadır. Ancak BM Antlaşması'nın 51. maddesine göre meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılabilir. Bu durumda BM Antlaşması'na göre misillemenin meşru müdafaa bağlamında güç kullanımı olarak değerlendirilmesi söz konusu olmamaktadır. Misilleme ile meşru müdafaa arasında çok ince bir çizgi bulunmaktadır. Naulilaa Olayı³⁸ ile uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı nitelik kazanan misilleme, daha önce zarara uğrayan devlet tarafından derhal harekete geçmeyi ifade etmemektedir. Misilleme daha sonraki bir zamanda planlı bir şekilde yapılabilmektedir. Meşru müdafaa açısından kuvvet kullanılması ise derhal ve acil bir durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla McCredie'nin belirttiği gibi, BM Antlaşması'nın 2(4) ve 51. maddeleri ve diğer kuvvet kullanılmasını yasaklayan maddeler incelendiğinde misilleme uluslararası hukuk bakımından yasaklanmış bir eylem olarak değerlendirilmektedir (McCredie 1987: 236-237). Bu bakımdan ABD'nin öne sürdüğü iddiaların misilleme bağlamında değerlendirilemeyeceği de gerek BM Antlaşması gerekse de Naulilaa Olayı ile ilgili olarak verilen mahkeme kararları bunları doğrular niteliktedir.

ABD'nin belirtilen şartların ötesinde müdahalenin doğrudan Kaddafi'ye yönelik siyasi amaçlar doğrultusunda yapılması, uluslararası toplum tarafından meşru

³⁸ Naulilaa Olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sverrisson (2008: 87-89).

görülmemiştir. ABD'nin Güvenlik Konseyi'ne başvurmadan Libya'ya karşı gerçekleştirdiği hava hareketi, BM Antlaşması 51. madde kapsamında meşru müdafaa olarak değil, zararlar karşılık olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla hareketin meşru müdafaa olarak değerlendirilmesinden ziyade bir devletin cezalandırılması söz konusu olmaktadır (Taşdemir 2006: 128).

2.2.4. 1989 Panama Müdahalesi

Panama müdahalesi, Soğuk Savaş dönemi ABD'nin güç kullanımının uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırmasını simgelemektedir. ABD'nin hegemonik gücünü kullanarak müdahale için öne sürdüğü gerekçelerinin uluslararası hukuk bağlamında meşrulaştırmaya çalışması, Panama müdahalesinin uluslararası hukuk ve siyaset açısından değerlendirilmesi gereken bir diğer müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD dış politikasında 20. yy. ve özellikle Soğuk Savaş sonrası Karayip Ülkeleri ABD'nin en çok ilişkili olduğu bölgeleri temsil etmektedir. Dolayısıyla ABD, bölgeye yaptığı müdahalelerle bu ülkelerin siyasi ve ekonomik yaşamında etkili olmuştur. ABD'nin bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik olarak uyguladığı yöntemler zaman zaman değişiklik göstermesine rağmen II. Dünya Savaşı sonrası bölgeye yönelik gerçekleştirilen müdahalelerde sert gücün yanı sıra yumuşak gücün kullanıldığı görülmektedir (Crandall 2006: 9). Özellikle askeri müdahalelerin zorluğu ve uluslararası toplumun bakış açısı, ABD'nin sadece sert gücünü kullanarak müdahalede bulunması birçok zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur.

Panama müdahalesi, ABD'nin sert gücünün zorluklarını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yapılan müdahalelerin halk desteğinden yoksun olması ve ABD'nin tek taraflı karar alma süreci ABD'nin müdahaleler karşısında yaşadığı temel sorunlardan bazılarını oluşturmaktadır. ABD, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde giriştiği müdahalelerde sık sık uluslararası hukuk çerçevesinde hareket etmeye çalışmış ancak bunun yetersiz olduğu durumlarda sert gücünü son seçenek olarak kullanmıştır.

2.2.4.1. Müdahale Öncesi Panama'nın Siyasi Yapısı ve Müdahale

Panama, 1903 yılında ABD-Kolombiya arasında Panama Kanalı'nın yapımının devri konusunda Kolombiya yönetiminin, Kanal'ın yapımını ABD'ye devretmeyi reddetmesi üzerine çıkan anlaşmazlık sonucu, Kolombiya'dan ayrılarak ABD'nin desteği ile bağımsızlığını ilan etmiştir (Jones 2008: 36).

Atlantik - Pasifik arasında açılacak olan bir kanal ABD'nin başta ekonomik olmak üzere askeri yönden Karayip ülkeleri üzerindeki etkisi bakımından değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda ABD'nin, Panama'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından ülke yönetiminde ortaya çıkabilecek olası ABD çıkarlarına karşı girişimleri engellemek için yönetime birçok defa müdahil olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ABD, Panama'nın ekonomik ve askeri çıkarlarına karşı oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğu bertaraf etmek için bağımsızlığını kazanmasından 1964 yılında çıkan olaylara kadar birçok defa yönetime müdahale etmiştir (Hilaire 1997: 112).

ABD, Panama Kanalı'na yönelik politikası nedeniyle ülkenin siyasi yapısındaki değişikliklerde rol oynamıştır. ABD-Panama arasında 1964 olaylarından sonra Panama ile Kanal'ın yönetimi için birkaç antlaşma imzalanmıştır. 1979 yılında yapılan son antlaşma ile Kanal, 1999 yılında Panama yönetimine bırakılacaktır. Ancak ABD, 1964-1989 yılları arasında ülkenin yönetimine müdahale etmeye devam etmiştir. 1968 yılında ABD, desteklediği Torrijos liderliğindeki darbe ile ülkenin yönetiminde tekrar söz sahibi olmuştur. Ancak ABD, 1980'lerin başında Torrijos'un politikalarının ABD çıkarlarına zarar verdiği düşüncesi ile yönetimin değişmesi gerektiğine karar vermiştir. 1981 yılında Torrijos'un ölümünden sonra ABD tekrar ülke yönetiminde söz sahibi olmak için müdahil olmaya başlamıştır (LaFeber 1989: 122-123; 193; Pastor 2001: 4).

Torrijos'un ölümünden sonra *de facto* olarak yönetime gelen Noriega, 1986 yılına kadar ABD ile ciddi sorunlar yaşamamıştır. Ancak Noriega'nın istihbarat bilgilerini Küba'ya verdiği yönünde somut deliller üzerine ABD ile Noriega arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. ABD, Noriega yönetimi ile olan ilişkisini Küba ve diğer devletlere karşı kullandığı sürece suçlamalar daha önce bilinmesine rağmen üstü

kapatılmıştır. Ayrıca ABD, Noriega'yı görevden uzaklaştırmak için Noriega'yı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ile suçlamış ve 1988 yılında ABD mahkemesi tarafından suçlu bulunması üzerine ABD ile Panama arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır (LaFeber 1990: 195).

Noriega, ABD'nin istihbarat kaynağı olarak uzun yıllar bilgi akışını sağlamasına rağmen ABD ile Noriega arasındaki ilişkiler 1980 yılından itibaren giderek bozulmaya başlamıştır. ABD, Noriega'ya uyuşturucu kaçakçılığı ve Küba'ya istihbarat bilgilerini sattığı gerekçesiyle siyasi ve ekonomik baskı uygulamasına rağmen Panama halkı, yapılan baskılar karşısında Noriega'nın yanında yer almıştır. Bu nedenle ABD, halk desteğini alan Noriega'ya karşı askeri güç kullanmak için harekete geçmiş ve bu müdahale Vietnam Savaşı'ndan bu yana en büyük askeri güçle gerçekleştirilmiş bir müdahaleyi temsil etmektedir (Crandall 2006: 171).

2.2.4.2. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi

1989 Panama müdahalesi, ABD'nin Panama üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyanın bir örneğini oluşturmaktadır. ABD, tek taraflı müdahalesini gerçekleştirirken uluslararası ve bölgesel antlaşmaları tek taraflı yorumlayarak müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Müdahale için öne sürdüğü gerekçelerin uluslararası hukuk bakımından meşru olduğunu ileri sürmesine rağmen BM ve bölgesel antlaşmalar bağlamında meşru görülmemiştir. Bu nedenle Panama müdahalesi, ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki kaygılarından ziyade ABD'nin hegemonyasının uygulamasının bir örneğini oluşturmaktadır.

ABD, Karayip ülkelerine karşı siyasi yaklaşımının bir devamı olarak Panama'ya müdahale için dört madde öne sürmüştür. Bunlardan ilk ikisi ABD'nin hukuki gerekçelerini oluşturmaktadır. ABD'nin ilk gerekçesini Panama'da bulunan ABD personeline karşı yapılan saldırılar, ikincisini ise Panama Kanalı anlaşmalarından doğan haklarının korunması oluşturmaktadır. Diğer gerekçeler ise, Panama'nın demokratikleşmesi ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi için Noriega'nın

tutuklanması olarak sıralanmaktadır (Crandall 2006: 172; Quigley 1990: 276; Hilaire 1997: 110).

ABD'nin ilk gerekçesi, Kanal bölgesinde bulunan personelinin Noriega'ya bağlı PDF güçlerinin kontrol noktasındaki çıkan olay nedeniyle hayati tehlikelerinin olduğunu ileri sürmesi oluşturmaktadır. Hilaire'nin belirttiği gibi, Noriega, ABD'nin müdahalesini önlemek için uluslararası toplum karşısında haksız eylemlerde bulunmamaya özen göstermeye çalışmıştır (Hilaire 1997: 116). ABD, müdahalenin BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayanarak meşru müdafaa hakkına dayandığını beyan etmiştir. Ancak BM Antlaşması bir devletin diğer bir devlete karşı meşru müdafaa dışında silah kullanımını yasaklamaktadır. BM Antlaşması gereği, devletler sorunlarını barışçıl yollarla çözmesi gerekmektedir. Üye devletler, BM Antlaşması'nın 51. maddesi gereği "*...üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde...*" bu hakkını kullanabileceklerdir. ABD, Panama'daki personelini korumak için müdahaleyi dayandırdığı bu maddeye göre ülkesine silahlı bir saldırı gerçekleşmemiştir. Bu nedenle BM Antlaşması'nın 51. maddesi'ne dayanarak müdahale edilmesi uluslararası hukuk açısından meşru olarak nitelendirilememektedir. Ayrıca ABD'nin taraf olduğu, OAS Antlaşması'nın 4. Bölüm altında yer alan "Temel Haklar ve Devletlerin Görevleri"ne ilişkin maddeler (özellikle 19. madde) gereği Panama'ya müdahale edilmesi uluslararası ve bölgesel antlaşmalar açısından meşru olarak değerlendirilmemektedir.

ABD'nin ikinci gerekçesi, Kanal antlaşmasına dayanmaktadır. ABD, Kanal'ın güvenliğini sağlamak için 1979 yılında yapılan antlaşmaya atıfta bulunmuştur. Ancak Kanal'ın güvenliği için herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Noriega, daha önce de belirtildiği gibi, ABD'nin müdahalesini uluslararası toplum nazarında haklı çıkarabilecek hiçbir eylemde bulunmamıştır. Ancak ABD, açıkça Kanal antlaşmasını ihlal ederek, tek taraflı olarak Kanal'ı geçişlere kapatmıştır. ABD'nin 1999 yılına kadar Kanal'ı Panama yönetimine tedricen devretmesi gerekmektedir (Hilaire 1997: 117-118).

ABD'nin müdahale için öne sürdüğü üçüncü gerekçe hukuki nitelikten çok siyasi nitelik taşımaktadır. ABD'nin Noriega'nın silah ve uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı yönündeki iddiaları üzerine, ABD mahkemesi tarafından Noriega'nın yakalanması

kararı verilmiştir. Ancak belirtmelidir ki, hiçbir ülke başka bir ülkeye karşı müdahale etmek için böyle bir gerekçe ile müdahale ya da kuvvet kullanmayı haklı gösterememektedir. Uyuşturucu ile ilgili olarak devletin ulusal yasaları çerçevesinde çözüm aranması gerekmektedir. Dolayısıyla ABD'nin öne sürdüğü üçüncü gerekçe yasal zeminden ziyade siyasi bir zeminde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durumda siyasi gerekçelerle bir ülkeye müdahale söz konusu olamayacağı gibi ABD'nin ulusal yargısı tarafından alınan kararın devlet egemenliği ilkesine karşı yapılmış bir ihlal olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Hilaire 1997: 121).

ABD'nin öne sürdüğü son gerekçeyi, Panama'nın demokrasisinin geliştirilmesi gerektiği iddiaları oluşturmaktadır. ABD'nin 1989 yılında yapılan seçimlerde desteklediği adayın uluslararası gözlemciler tarafından adil bir şekilde seçilmiş olduğunu belirtmesinden sonra Noriega'nın seçim sonuçlarını tanımaması üzerine gerekçelendirilmiştir. Ancak Noriega, seçimleri daha sonra belirlenecek olan bir tarihte yapılacağını bildirmiştir. Bunun üzerine ABD ve OAS, Noriega'nın tutumunu sert bir şekilde eleştirmiştir (Hilaire 1997: 118). Dolayısıyla gelişen bu olaylar bakımından ABD'nin veya herhangi bir devletin diğer bir devlet üzerindeki yönetim biçiminin demokratik sistemleri destekleyici veya geliştirici bir görevi bulunmamaktadır. BM'ye üye devletlere bakıldığında tüm devletlerin demokratik yönetim biçimlerinde olmadığı görülmektedir. ABD'nin öne sürdüğü gerekçe siyasi olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Müdahale, hukuki olmaktan çok siyasi amaçlar bakımından sonuçlar doğurmaktadır.

Panama müdahalesi göstermektedir ki; bir devletin diğer bir devlete gerek halkını zorba bir yönetimden kurtarmak ya da tek taraflı çıkarları nedeniyle müdahalede bulunulması uluslararası toplum tarafından onaylanması gerekmektedir (Polat 1999: 112). Aksi takdirde hukuki anlamda geçerli bir müdahale olarak değerlendirilememektedir. Anthony D'Amato gibi düşünürler, müdahalenin insani ve özgürlük boyutu dikkate alınarak egemenliği önceler bir özellik kazanmaktadır. D'Amato, müdahalenin ABD halkından ziyade Panama halkı için temel insani ve yurttaşlık haklarının zorba bir yönetimden geri alınması için meşru olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bu durumda başta Farer olmak üzere yazarlar,

egemenlik ilkesinin kutsiyetine atıfta bulunarak bir devletin diğer bir devletin egemenliğine ve ülkesel bütünlüğüne zarar verecek şekilde müdahale etmesini, yönetim sistemine ve kurumlarına veya liderlerine dayatmalarda bulunulmasını kabul edilemez olduğunu ifade etmektedir (D'Amanto 1990: 516; Farer 1990: 507). Buna göre Panama müdahalesi hukuki ve siyasi anlamda bir devletin diğer bir devlete müdahalesinin öncelikle diplomatik çabaların sonuç vermediği ve aynı zamanda bu çabaların sonuçsuz kaldığının uluslararası toplum tarafından kabul edilebilir bir müdahaleye dönüşmesinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

2.3. ABD ve Uluslararası Hukuk

ABD'nin uluslararası hukuk ile olan ilişkisi, ABD'nin çıkarları söz konusu olduğu durumlarda daha net ortaya çıkmaktadır. ABD'nin savunduğu şekliyle, uluslararası toplumun güven ve istikrarı için yapılan her girişim, ABD'yi özel bir konuma getirmektedir. Bu özel konum ABD açısından uluslararası hukukun kendi lehine kullanılmasını gerektirmektedir.

ABD'nin uluslararası hukuk ile olan ilişkisinin inceleneceği bu bölümde, uluslararası hukuka, kendi önünde engel olmadığı sürece riayet ettiği, bunun aksi durumda ise uluslararası hukuku önünde engel olarak gördüğü açıklanacaktır.

2.3.1. ABD ve Birleşmiş Milletler Sistemi

BM, hem iki dünya savaşından hem de MC'nin başarısızlığının verdiği derslerle normatif çerçevede dünya barışına katkı sağlayacak bir yapı ile oluşturulmuş ve "uluslararası barış ve güvenliği" sağlamanın en önemli aracı olarak kurulmuştur. BM'nin 111 maddeden oluşan düzenlenmesinde normatif kaygıların olduğu görülmektedir. Habermas, BM Antlaşması'nı oluşturan bu maddelerin birlikte değerlendirildiğinde "*Barışın sağlanması hedefinin insan hakları politikasıyla açıkça birleştirilmesi, şiddet yasağının gerçekçi bir adli kovuşturma ve yaptırım uyarısıyla*

birleştirilmesi” olarak temel üç normatif özelliği olduğunu belirtmektedir (Habermas 2007: 150). Ancak BM Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyeden oluşan yapısı, normatif yapının zarar görmesine sebep olmaktadır. II. Dünya Savaşı’nın kazananları arasında yer alan İngiltere ve Fransa (bazı vetolar dikkate alınmadığında), ABD’nin yanında yer alarak hukuki yapıyı siyasi bir yapıya dönüştürmüşler ve BM’nin uluslararası sisteme yönelik bu normatif kaygılarını siyasi bir araç olarak kullanılmasının önünü açmışlardır.

BM sistemi, Soğuk Savaş sonrası iki dünya savaşının yıkıcı etkisi göz önüne alınarak normatif temeller üzerine kurulmuş bir örgüt olmasına rağmen, üye devletler tarafından, özellikle büyük devletlerden başta Sovyetler Birliği olmak üzere BM’ye şüphe ile yaklaşmışlardır. BM’nin normatif temelleri, her devletin sorunlarının çözümü için kullanılacağı bir araç olarak görülmesine rağmen, Sovyetler Birliği, BM’yi kapitalist devletlerin savaş sonrası uluslararası düzeni koruma adına bir araç olarak değerlendirmişti. Ayrıca Sovyetler Birliği, çok taraflı yükümlülüklerle kendini sınırlamak istememekteydi. Diğer taraftan Güney ülkeleri ya da Üçüncü Dünya devletleri, BM’yi sömürgeciliğin ortadan kaldırılması ve uluslararası sisteme entegrasyonlarının sağlanacağı bir yapı olarak görmüşlerdir (Ruggie 1985: 354).

BM sisteminin hukukun üstünlüğü çerçevesinde uluslararası sorunları ele almasının kuruluş gerekçelerinin bir gereği olmasına rağmen, çoğu sorunda hukukun üstünlüğünden çok siyasi ve ekonomik kaygılar nedeniyle adil bir çözüm bulunamaması her dönemde eleştiriye açık olmuştur. Özellikle bu kaygılar ABD’nin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda BM’nin dayandığı uluslararası hukuk temelinde artmaktadır. Dolayısıyla, ABD ile BM arasındaki ilişkinin zaman zaman kriz durumlarına dönüştüğü süreçler yaşanmıştır. Özellikle ABD’nin tek taraflı politikaları ABD ile BM’yi karşı karşıya getirmiştir.

BM’nin kuruluşunda öncülük eden devletlerden olmasına rağmen ABD – BM ilişkisi, ABD’nin tek taraflı dış politika uygulamaları problemlerle karşılaşılmasına neden olmaktadır. ABD, özellikle Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirdiği müdahalelerle uluslararası hukuk kurallarına kendi çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde riayet etmeye çalışmıştır. Moravcsik’in belirttiği gibi ABD, kendini yükümlülük altına alacak çok

tarafı anlaşımlara taraf olmayı kabul etmemektedir (Moravcsik 2002: 345). Dolayısıyla, uluslararası hukuk, ABD'nin amaçlarına hizmet etmekte yetersiz kaldığı durumlarda ikinci planda kalmaktadır.

ABD, BM sisteminin uluslararası hukuk çerçevesinde uygulanmasında daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu düşüncesi ile hareket ettiği gözlemlenmektedir³⁹. Bu durum hegemon olarak sahip olduğu güce dayanmaktadır. Özellikle devletlerin egemenliğini zedeleyen tek taraflı uygulamalar nedeniyle BM sistemi temel kuruluş felsefesinden yani barışa ve güvenliğe dayalı bir dünya düzeni kurma çabalarından uzaklaşmaktadır. Bu durum ABD-BM ilişkilerinin sorgulanmasına ve uluslararası toplumun BM'nin kararları ve yapısına karşı olumsuz bir tavır içerisinde olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukun temeli olan *jus cogens*⁴⁰ normlar genel olarak BM Güvenlik Konseyi, özelde ise ABD tarafından göz ardı edilmektedir.

³⁹ Wilson'dan bu yana ABD'nin benimsediği "değer"lerin en iyisi olduğu yönündeki inanışları *Amerikan İstisnacılığı*'ni ortaya çıkarmıştır. ABD'nin siyasi olarak istisnai durumu tarihsel olarak ABD'nin, kendisini en iyi değerlere sahip ve insanlık için en iyinin kendisinin benimsediği değerler olduğunu ve seçilmiş bir ulus olduğu şeklinde tasvir ederek diğer devletleri veya ulusları ikinci planda bırakmıştır. Wilson ile somut olarak ortaya çıkan bu durum Roosevelt'den George W. Bush'a kadar ABD başkanları tarafından *ilahi bir miras* ve özgürlüğün yayılmasına yardımcı olma yükümlülüğü olarak benimsenmiştir (Goff 2007: 198).

⁴⁰ *Jus cogens* (Emredici/buyruk kurallar), uluslararası hukuk sisteminde ulusal hukuktan farklı olarak bir üst otoritenin olmamasına rağmen "uluslararası hukukun kendisine aykırı bir düzenleme yapılamayacak temel kuralı anlamına gelmektedir" (Keskin 1998: 89). *Jus cogens*, antlaşmaların yapılış biçiminden, geçeli olup olmadığına kadar uluslararası hukukun üst otoritesi görevini, uluslararası toplumun kabul etmesi ile mümkün olacağı belirtilmelidir. Bu bakımdan *jus cogens*, uluslararası hukukta 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 53. ve 64. Maddeleri ile resmi bir tanıma kavuşturulmaya çalışılmıştır: Sözleşme'nin 53. Maddesine göre "*Bir milletlerarası emredici hukuk normu ile çatışan andlaşmalar*" başlığı şu şekildedir: *Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur*". Sözleşmenin 64. Maddesine göre, yeni bir emredici/buyruk kuralın ortaya çıkması şu şekilde yer almaktadır: "*Eğer milletlerarası genel hukukun yeni bir emredici/buyruk normu ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir andlaşma batıl hale gelir ve sona erer*." Bkz. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (22 Mayıs 1969) (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, 21.10.2018'de erişildi). Bir uluslararası hukuk normunun, *jus cogens* olarak kabul edilebilmesi için şu iki temel şartı yerine getirmesi gerekmektedir: a) Böyle bir normun bir bütün olarak uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi ve b) bir bütün olarak uluslararası toplumun bu normu kabul ederken ve tanıırken ondan hiçbir şekilde sapılamayacağı kaydıyla onu kabul etmesi ve tanıması şartıdır (Gündüz 2014: 29). *Jus cogens*, bu şekilde açıklanması ile uluslararası toplumu (ulusal hukuk bağlamında emredici/buyruk kurallar gibi olmasa da) bağlayıcı nitelik taşıdığı söylenebilir. *jus cogens* kuralların neler olduğu konusunda temel olarak; Soykırımın yasaklanması, köle ticareti ve deniz haydutluğunun yasaklanması, kuvvet kullanma yasağını kapsadığı ifade edilmektedir (Pazarıcı 2012: 81). *Jus cogens* hakkında daha geniş bir çalışma için Bkz. Erdem Denk (2001). "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda *Jus Cogens* Kurallar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56 (2): 43-70.

Köchler'in belirttiği gibi, BM Güvenlik Konseyi'nin bazı kararları *de facto* olarak gerçekleşmektedir. Örneğin savaş suçları mahkemelerinin kurulması BM Güvenlik Konseyi'nin *de facto* olarak yargı yetkisi kullandığı anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda kurulan bu mahkemelerin kararları uygulanan devlette yaşayan bütün halka karşı bir yaptırım olarak uygulanmaktadır (Köchler 2005: 480). Dolayısıyla ABD, uluslararası hukuku, uluslararası sistemde etkisizleştirilmeye ve uluslararası hukukun kendine hizmet etmediği durumlarda güce dayalı politikalar izlemektedir.

Soğuk Savaş sonrası artarak belirginleşen bu durum, BM Güvenlik Konseyi'nin yapısının da sorgulanmasına yol açmaktadır. ABD'nin bu tutumu karşısında daimi üyelerin gelecekte kendi çıkarlarına engel durumların oluşmaması gerekçesi veya ABD'nin baskısı altında hareket ettikleri dikkat çekmektedir. 1991 ve 2003 Körfez krizleri bu bakımdan değerlendirilmesi gerekmektedir. 1991 Körfez Krizi'nde Çin'in çekimser kalarak kararın alınması, buna örnek teşkil etmektedir. Ancak bu kararlar, hukuki olarak sorunlu, *jus cogens* normlar çerçevesinde ise geçersiz olduğu iddia edilmektedir (Köchler 2005: 481).

ABD'nin BM'ye karşı izlediği bu politika nedeniyle uluslararası toplum tarafından daha adilane bir BM yapısının kurulması gerektiği yönünde görüşler ortaya çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin uluslararası sistemdeki başat konumunu kullanarak BM'nin işleyişini hukuki zeminden siyasi zemine kaydırması uluslararası toplumun BM yapısındaki değişiklikler olmaksızın sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi'nin yapısının gözden geçirilmesi öncelikli olarak değerlendirilmektedir. McDonald ve Patrick'in belirttiği gibi, 21. yy.'da BM Güvenlik Konseyi, kendisine ihtiyaç duyulan bir mekanizma olmasına rağmen Soğuk Savaş döneminden farklı olay ve olguları içermektedir. Bu nedenle öncelikli olarak BM Güvenlik Konseyi'nde diğer devletlere hakkaniyet çerçevesinde yer verilmesi gerekmektedir (McDonald ve Patrick 2010: 31).

BM Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş dönemindeki işlevselliği bakımından ele alındığında uluslararası barışa hizmet eden kurum olarak önemli katkılar sağlamıştır. Ancak günümüzde iki kutuplu bir dünyanın ortadan kalkmasından bu yana kuruluş

amacına yönelik değil ABD çıkarlarına hizmet eden bir kurumdan öteye gitmeyen bir örgüt olarak değerlendirilmektedir. ABD'nin gerek müdahalelere tek taraflı bakışı gerekse de BM sistemindeki gerekli değişikliklere karşı sessiz kalması sürdürülebilir bir politika olarak değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla, ABD'nin bu politikası uluslararası sistemde güven konusunda sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

ABD, uluslararası toplum tarafından dile getirilen bu ve benzeri görüşlere ve yenilik söylemlerine karşı sessiz kalmanın yanı sıra, uluslararası kurumların oluşumuna ve uluslararası hukukun gelişimine katkısı olmasına rağmen bazı durumlarda öncülük ettiği kurumlara dahil olmadığı görülmektedir. Bu duruma en iyi örneği ise Uluslararası Ceza Mahkemesi oluşturmaktadır. Bu nedenle ABD'nin hegemonik güç olarak dış politika uygulamalarının uluslararası hukukun uluslararası sistemde tam anlamıyla uygulanamamasında büyük katkısı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla normatif temellerde kurulan BM, ABD'nin politikaları doğrultusunda kararlar alarak uyguladığı bir Örgüt'e doğru evrildiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra Falk'un belirttiği gibi, BM'nin yapısı ve işleyişindeki en önemli engelin örgütsel olarak karmaşık olması ve pek çok alt kuruluştan oluşmasının BM'nin işleyişini hantallaştırmaktadır. Ayrıca bu kuruluşların çoğunluğunun teknik ve diplomatik uzmanlık alanları olduğu ancak bunların da genellikle BM Güvenlik Konseyi'nin savaş ve barış üzerine ilgili düşüncesiyle ilgilendiğini belirtmektedir. Bu kuruluşların, BM Genel Sekreteri'nin tavrına ve söylemlerine duyarlı olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak Falk, BM'nin normatif temellerde revize edilmesi için daha az jeopolitik ile ilgilenen bir örgüt olmasını, veto hakkının ortadan kaldırılmasını, küresel bir vergi ile bağımsız fonlama kurulmasını ve beş daimi üyenin izni aranmaksızın BM Genel Sekreterini seçmek gerektiğini savunmaktadır (Falk 2018).

2.3.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)

1992 yılında çalışmalarına başlanan Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 17 Temmuz 1998 tarihinde imzalanarak 11 Temmuz 2002 tarihinde Lahey'de faaliyetlerine başlamıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması için sarf edilen

çabaların arka planında uluslararası sistemin realist bakış açısının sonucu olarak ortaya çıkan soykırıma varan katliamların yaşanması ve sonucunun bütün uluslararası toplumu doğrudan veya dolaylı etkilemesi ile birlikte normatif bakış açısının güçlenmesi yatmaktadır. Kamboçya, Sierra Leone, Bosna ve Kosova gibi ülkelerde görülen iç savaşlar ve bunun bir sonucu olarak katliamlar, uluslararası sistemde bir ceza mahkemesinin kurulmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla UCM, daha önce değinilen *The Permanent Peoples' Tribunal*'den daha kapsamlı ve uluslararası toplumun çok geniş kesimi tarafından konsensüs sağlanarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle UCM, uluslararası uzlaşmazlıkların veya iç savaşlar sırasında yaşanan katliamlarının sorumlularını uluslararası toplum adına yargılayarak, uluslararası barış için öncelikle uluslararası adaleti sağlamaya çalışmaktadır (Rudolph 2006: 595).

2018 yılı itibariyle 123 devletin taraf olduğu UCM⁴¹, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için özellikle etnik, dini, vb. nedenlerle ortaya çıkan insanlığa karşı işlenen suçların cezalandırılması için tarihi bir adım olarak görülmesi gerekmektedir. UCM'yi kuran Roma Statüsü'nün 5. maddesinin 1. fıkrasında “uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren çok ciddi suçlar ile sınırlı” olduğu belirtilmiştir. Bu suçlar; Soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak sıralanmaktadır⁴². Dolayısıyla Mahkeme, uluslararası toplumun yüzyıllardır maruz kaldığı suçların artık cezasız kalmaması gerektiği yönündeki inançla normatif temellerde kurulmuştur.

II. Dünya Savaş'ı sonrası insanlığa karşı suçların cezalandırılması için kurulmuş olan 1945 Nürnberg, 1946 Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile 1991 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve 1993 Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi UCM'nin öncüllerini oluşturmaktadır. Bu mahkemelerin hukuki ve siyasi olarak tarafsızlığı tartışmalı olmasına rağmen uluslararası toplumun barış ve güvenliği için atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

⁴¹ 2018 yılı itibariyle UCM'ye üye olan devletlerin 33'ü Afrika, 19'u Asya-Pasifik, 18'i Doğu Avrupa, 27'si Latin Amerika ve Karayip ülkeleri ve 25'i Batı Avrupa'dan ve diğer devletlerden oluşmaktadır. Bkz. (https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, 03.02.2018'de erişildi).

⁴² Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü metni için bkz. (<http://legal.un.org/icc/statute/romefra.htm>, 13.05.2017'de erişildi).

UCM'nin yargılama yetkisi, evrensellik ilkesinin bir gereği olarak yerine getirilmektedir. 1998 yılında Roma Statüsü ile kurulan UCM'nin yetkileri devletleri değil bireylerin yargılanmalarını içermektedir. Mahkemenin yargılama kapsamına giren 5. maddesinde belirtilen suçlar, hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta yargılama kapsamına girmektedir. Bu bağlamda UCM'nin önemi ulusal yargıların, suçluların yargılanmasında uygulanan hukuk kurallarının farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurmasında yatmaktadır (Alibaba 2000: 183). Mahkeme'nin suç saydığı konularda devletlerin hukuk kuralları yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla UCM, bu ve benzeri sorunların aşılmasında evrensel hukuk kuralları çerçevesinde yargılama yetkisine sahip olmaktadır.

Sands'ın belirttiği gibi, ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne karşı tavrının sürdürülebilir olarak değerlendirilmesi mümkün değildir (Sands 2005: 239). Falk'un Uluslararası Adalet Divanı için taşıdığı endişeler dikkate alındığında gerek Uluslararası Ceza Mahkemesi gerekse Uluslararası Adalet Divanı, ABD aleyhine aldığı kararlar ile itibarsızlaştırılma veya tanınmama gibi girişimlerle karşı karşıya kalabilmektedir (Falk 1987: 107). Uluslararası sistemde *savaş veya müdahale* adı altında yapılan ve yüzyıllardır devletler arasındaki problemlerin çözümü olarak görülmesi insanlığa karşı işlenen suçların cezasız kalmasına yol açmaktadır. İnsanlığın yok olmasına kadar gidebilecek silahların ortaya çıkması ile *savaş*'in problemler karşısında artık bir problem çözücü olarak kullanılmaması ve normatif temelde uluslararası sistemin inşa edilmesi gerekliliği anlaşılmaktadır. Bunun için Hinsch'in Kant'ın barışın garantisi olarak uluslararası birliğin, uluslararası mahkemelerin zor kullanma tekeline sahip olması ile mümkün olması en makul çözüm olarak görünmektedir (Hinsch 2013: 92).

Bu noktada II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Birinci bölümde görüşlerine yer verilen Kelsen'in uluslararası yargı konusundaki görüşleri üzerinde durulması gerekmektedir. İki dünya savaşının insanlığa çok büyük zararlar vermesi, düşünürleri barış içinde ve güvenli bir dünyada yaşamak için fikirler ortaya koymasını gerekli kılmıştır. Bu konuda özellikle savaşın insanoğlunun geleceğe dönük endişelerini ortadan kaldırmak adına öne sürülen fikirlerden en önemli örneklerinden birini Hans Kelsen'in uluslararası yargı konusundaki görüşleri oluşturmaktadır.

Kelsen, 1944 tarihinde yayımlanan barışın hukuk yoluyla nasıl sağlanacağını belirttiği *Peace Through Law* eserinde, uluslararası bir yargının nasıl olması gerektiği ve bireylerin sorumluluklarının yanı sıra devletlerin sorunlarının da çözümünde uluslararası yargının temel özelliklerini ele almaktadır. Kelsen'in uluslararası yargı konusundaki düşünceleri uluslararası sistemde hukukun üstünlüğü prensibinin dayandığı temel ilkelerle uyumlu bir barışın kurulması üzerine inşa edilmiştir. Köchler'in ifadesiyle, Kelsen'in uluslararası yargı konusundaki yaklaşımı "*fiat justita ne pereat mundus*⁴³" olarak tanımlanabilir (Köchler 2005: 117). Bu çerçevede Kelsen, uluslararası yargının oluşması ve barışa dayalı bir düzenin kurulması için şartları belirtmektedir.

Kelsen, tarihsel olarak savaşların sonucunda uluslararası sistemin galip gelen devletler tarafından mağlup devletleri cezalandırma veya yok etme üzerine kurulu sistemin sonuçlarına dayanak ortaya koyduğu ilk gerekçe olarak zorunlu uluslararası yargı yetkisine sahip bir mahkemenin kurulması için öncelikle olabildiğince çok sayıda devletin katılımının sağlanarak hem galip hem de mağlup devletlerin yer alması gerektiğini ifade etmektedir. Uluslararası sistemin barışa dayalı bir düzen ve güvenliği için zorunlu yargı yetkisine sahip olan mahkemenin, kararlarının bütün devletler tarafından kabul edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak Kelsen, böyle bir antlaşmanın yapılmasının zaman bakımından aciliyetine vurgu yapmaktadır. Buna göre bu antlaşma, savaşın hemen ardından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kelsen'in zaman konusuna yaptığı vurgunun temelinde, uzun yıllar sonra kurulacak böyle bir sistemin oldukça zor olabileceği yönündeki endişesi yatmaktadır (Kelsen 1944: 14).

Kelsen'in belirttiği diğer önemli bir özellik ise SSCB'nin böyle bir antlaşmada yer almasını sağlamanın barışa dayalı bir sisteme katkı sağlayacağıdır (Kelsen 1944: 15). Gerçekten Kelsen bu noktayı gözden kaçırmamaktadır. Çünkü SSCB'nin yer almayacağı böyle bir antlaşmada uluslararası yargının kararlarını sabote edebileceği ve böyle bir mahkemeyi etkisiz hale getirerek, uluslararası barışın sağlanmasının imkansız bir hal alacağı endişesi yatmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşının sonucunda iki büyük

⁴³ "Dünya yıkılacaksa adalet ertelenebilir". Köchler, bu ifadenin yanlış bir şekilde Hegel'e atfedildiğini ancak Hegel'in ifadesinin "*adaletin dünyayı mahvetmeyecek şekilde sağlanması (fiat justita soll nicht pereat mundus zur Folge haben...)*" anlamı taşıdığını belirtmektedir (Köchler 2005:117).

gücün yargı konusunda bir arada bulunmamaları, böyle bir mahkemenin alacağı kararların zorla uygulanmaya çalışılması sistem açısından tehlikeli görünmektedir. Bu nedenle daha önce belirtildiği gibi olabildiğince çok sayıda devletin (galip devletler başta olmak üzere) uluslararası yargı yetkisinin zorla uygulanması yönünde iradelerini ortaya koymaları gerekmektedir. Hinsch'in ifade ettiği gibi Kelsen, hukukun var olabilmesi için uluslararası mahkemelerin zor kullanmasının önünü açmasına rağmen bunun küresel bir güç olarak kullanılmaması yönünde düşünceye sahip bulunmaktadır (Hinsch 2013: 92).

Kelsen, galip devletler üzerine kurulu bir düzenin yerine mağlup devletleri de içerisine alan çok geniş çaplı bir birlik içinde uluslararası ceza yargısına sahip bir mahkemenin ulusal sivil veya askeri mahkemelerin alacağı kararlardan daha iyi sonuçlar vereceği yönünde şüphenin bulunmadığını belirtmektedir (Kelsen 1944: 111). Kelsen'in ulusal mahkemelerin alacağı kararların uluslararası sistemde ne kadar meşru olarak görülebileceği konusundaki fikirleri haklı bir duruma işaret etmektedir. Gerçekten bu konuda ulusal mahkemelerin aldığı kararların temel normunu oluşturan mantık çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle ulusal mahkemelerin alacağı kararlar, kararı alan devletin kuruluş ideolojisine göre uluslararası sistem içerisinde yer alan devletler tarafından meşru kabul edilmeme durumu söz konusu olmaktadır. Meşruluk, siyasi etmenler nedeniyle ülkelerin uygulamaktan kaçındığı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Devletler, uluslararası sistemin normatif çerçevenin dışında kalarak siyasi, ekonomik, vb. sebeplerden ulusal yargı kararlarının uygulanmasında sorunlar görebilmektedir. Bu konuda Kelsen'in uluslararası yargının alacağı kararların sistemde yer alan devletler tarafından meşru ve zorunlu görülmesini sağlamanın barışa dayalı bir sistemin oluşmasında önemli katkı sağlayacağı konusunda şüphe bulunmamaktadır.

Kelsen'in uluslararası yargı konusunda ileri sürdüğü bu fikirler günümüzde UAD ve UCM'nin görev ve yetkilerinin karışımını ve onların üzerinde bir uluslararası yargı oluşturmaktadır. Günümüzde Kelsen'in ileri sürdüğü uluslararası yargı yetkisine sahip bir mahkeme bulunmamaktadır. Görev ve yetkileri bakımından zorlayıcı tedbirler almak özellikle büyük devletlerin katılımının sağlanması konusundaki başarısızlık

önümüzdeki en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. UAD'nin aldığı kararların uygulanmasındaki zorluklar ile UCM'ye ABD'nin üye olmaması gibi sorunlar çözümlenmiş değildir. Bu nedenle Kelsen'in öne sürdüğü fikirler iki uluslararası kurumun birleşiminin ötesinde bir mahkeme yapısı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Köchler 2005: 118).

UCM, devlet yönetiminde bulunan kişilerin işledikleri suçların cezasız kalmaması adına ve bireylere sorumluluk yükleyerek, devlet temsilcilerinin uluslararası hukukun üzerinde olamayacağına bir göstergesi olarak ele alınması açısından önemli bir gelişmeyi simgelemektedir. Ancak, UCM zaman içerisinde büyük devletlerin çıkarları ile çatışması durumunda tarafsızlığını kaybetmediği sürece etkin bir şekilde çalışabilecektir. Uluslararası yargı konusunda bu ve benzeri düşüncelerle hareket edilmesi uluslararası sistemin uluslararası hukuk ve bu hukukun üstünlüğü kapsamında değerlendirildikçe ve ayrıca Uluslararası Mahkeme kararları (UCM, UAD, vb) güç kullanımı düşüncelerinin tek taraflı kullanımını sınırlama yönünde kararlar aldıkça hukuki kararların siyasi kararları uluslararası toplumun menfaatine doğru ilerlemesi söz konusu olabilecektir. Daha önce değinildiği gibi uluslararası mahkeme kararları bir müeyyide uygulama veya cezalandırma anlamında düşünülmemesi gerekmektedir. Kararların normatif temellerde alınan kararlar olduğu sürece bu durumun gerçekleşeceği ve Kant'ın insanlığın ilerlemesi düşüncelerini destekleyerek Ebedi Barış'a bir adım olarak görülmesi gerekmektedir.

2.3.3. ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne Karşı Tutumu

Küresel olarak süper güç pozisyonunda olan ABD'nin Mahkeme karşısındaki tutumu uluslararası ilişkilerin normatif temeller üzerine inşa edilmekte olduğunu göstermektedir. Küresel barış çabalarının en iyi örneği olan MC, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyemediği için başarısız bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Ancak 1945 sonrası uluslararası sistem açısından ardılı BM'nin kurulması ise küresel barış çabalarını yeni bir noktaya taşımıştır. Bunun en açık ifadesi ABD başkanı Franklin Roosevelt tarafından Yalta Konferansı sonrası şu şekilde ifade edilmiştir: “*Küresel*

barışın yapısı bir insanın veya bir devletin eseri olamaz. Bu, bütün dünyanın işbirliği çabasına dayanan bir barış olmalıdır". BM'nin kurulması ve 1948 tarihinde imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi küresel düzeyde barış çabaları için bazı önemli değişimlerin öncüllerini oluşturmaktadır.

ABD'nin özellikle 19. yy.'dan itibaren uluslararası sistemde izlediği politikalar ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki ironik olarak değerlendirilmektedir. ABD, uluslararası hukuku kendi çıkarlarına uygun görmesi veya yukarıda bahsedilen "ilahi miras"a engel teşkil etmediği sürece kullanmaktadır. 20. yy. ile birlikte devletlerin tek taraflı olarak bir devletin başka bir devlete karşı kuvvet kullanmasını engelleme çabaları önemli şekilde kısıtlanmaya çalışılmıştır. Ancak ABD, hukuki olarak kuvvet kullanılmasını yasaklayıcı antlaşmalara temkinli yaklaşarak bu anlaşmaların uygulanması için kendi çıkarı söz konusu olması durumunda sınırlandırmak için çaba sarf etmiştir (Kirsch 2007: 167). 21. yy.'da ise bu durum özellikle ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne karşı tavrında açıkça görülmektedir. ABD'nin UCM'nin kuruluşuna öncülük etmesi uluslararası sistemde olumlu karşılanmıştır. Ancak ABD'nin UCM'nin görevleri ve tarafsızlığı konusunda kabul edilemeyecek öneriler sunması UCM'nin uluslararası barışın sağlanması için caydırıcı bir etki bırakmasının önüne geçmektedir.

ABD, UCM'nin kurulması için Clinton dönemi politikalarına uygun bir sürecin parçası olarak değerlendirilebilir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalmasının ardından UCM'nin kurulması için gösterdiği çaba uluslararası toplum açısından önemli bir gelişmeyi simgelemektedir. Özellikle UCM'nin kurulması için yürütülen müzakereler önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Ancak ABD bu süreçte, çıkarları ile çelişen durumların ortaya çıkması ile UCM'ye üye olmama yolunu seçmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ABD'nin henüz siyasi sonuçlar doğurabilecek bir uzlaşya hazır olmaması durumudur (Scheffer 1999: 17). Gerçekten uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde önemli bir kurumu oluşturan UCM, Batılı devletlerin çoğu tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak ABD, UCM'nin hukuki sonuçlarını siyasi olarak hedeflere ulaşmasında engel olarak görmüştür. Diğer bir deyişle, ABD, UCM'nin içerisinde BM Güvenlik Konseyi'ne benzer bir yapının

kurulması yönünde hareket etmiştir. UCM'nin yargılama konusundaki temel ilkelerine yönelik endişeleri (özellikle müdahale ettiği ülkelerde kullandığı askeri personelin yargılamalara konu olması) ve UCM'ye hiçbir müdahalenin yapılmaması ABD tarafından kabul görmemiştir. UCM, AB başta olmak üzere uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Ancak ABD'nin UCM'ye karşı tavrı istenilen başarıya ulaşmasına engel olmaktadır (Dalar 2017: 154; Benoist 2013: 40). Falk'a göre bu durum aslında UCM'nin taahhüt ettikleri ve ABD'nin muhalefeti normatif düşünce ekseninde bir başarı olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır (Falk 2005: 68).

AB üyesi ülkelerin UCM'ye karşı olumlu tavırları ABD'yi farklı yöntemler uygulamaya yöneltmiştir. Clinton yönetiminin son günlerinde UCM'ye üyelik antlaşması imzalanmış ancak Bush yönetimi antlaşmayı askıya almıştır. ABD çıkarlarının her şeyin üstünde tutulduğu bir dış politika izleyen Bush yönetimi, UCM'nin askıya alınması sonrasında, UCM'ye karşı tavrını sertleştirmiştir. Özellikle UCM'nin ABD'nin çıkarlarına aykırı hareket edeceği endişesi ile personelinin korumak için birçok ülkeyle ikili anlaşmalar imzalamaya çalışmıştır. ABD'nin siyasi ve ekonomik yaptırımlarından çekinen Üçüncü Dünya ülkeleri dışında çoğu ülke ikili anlaşmalar imzalamamıştır. Bu konuda AB üyesi ülkelerle özellikle Hollanda ile UCM konusunda sorunlar yaşanmıştır. ABD'nin ikili anlaşmalarla çözüme ulaşamaması neticesinde ABD Kongresi, Bush yönetimine Amerikan Personelini Koruma Yasası (*The American Servicemembers' Protection Act - ASPA*), Avrupa tarafından isimlendirildiği haliyle Lahey İstila Yasası (*The Hague Invasion Act*), adı altında yetki vermiştir. Buna göre ABD'li bir personelin Lahey'de tutulması ABD'nin askeri güç dahil her türlü yaptırımı uygulayacağını göstermektedir (Aksar 2003: 134). Dolayısıyla, ABD, uluslararası kurumların oluşumunda yer almasına rağmen kurumların ABD çıkarlarına uygun olmayan hareket kabiliyetleri kazanmasına izin vermemektedir. Paulus'un belirttiği gibi, ABD, vatandaşlarının *hostes humani generis*⁴⁴ kapsamında farklı ülkelere sınır dışı edilmesi konusunda endişe taşımamaktadır. ABD'nin temel endişesi, vatandaşlarını uluslararası nitelikteki herhangi bir kuruma teslim etmek istemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır (Paulus 2007: 96).

⁴⁴ Tüm insanlığın ortak düşmanları: İlk kullanımını Cicero'da görmek mümkündür. Cicero, bu ifadeyi haydutlar için kullanmaktadır.

ABD tarafından konu ele alındığında, ABD Anayasası ve Haklar Bildirisi (Bill of Rights) ABD'nin dünyanın diğer uluslarına karşı sürdürdüğü siyasi ve tarihsel görevinin bir tezahürü olarak görülmektedir. Çünkü ABD açısından hiçbir uluslararası hukuk kuralı ABD yasaları ile çelişmemelidir. Forsythe'nin belirttiği gibi, birçok devlet anayasalarını açıkça uluslararası hukuka göre düzenlemeye çalışmaktadır. Ancak ABD için bu durum söz konusu olmamaktadır. Örneğin Macaristan bu konuda en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır. Geçmişten çıkardığı derslerden özellikle insan hakları konusundaki yasalarının küresel düzeyde olması çabası içerisine girmiştir. Ancak Forsythe'nin belirttiği gibi, ABD hukuk sisteminin oluşumu kendine özgü faktörlere dayanarak alttan inşa edilerek yapılagelmiştir. Macaristan örneğinde olduğu gibi diğer devletler uluslararası hukuk oluşumunu yukarıdan inşa yoluyla hukuk sistemlerine uyarlamaktadırlar (Forsythe 2002: 975-976). ABD'nin savunduğu değerlerin uluslararası sistem için geçerli olduğu düşüncesi, bu şekilde düzenlemelere ihtiyacı olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum, ABD'yi uluslararası sistemde zor durumda bırakabilmektedir. Bunun en önemli örneğini UCM'ye karşı tutumu oluşturmaktadır.

2.3.4. İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna

Uluslararası sistemin Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu yapısı güvenlik, çıkar ve ideolojik rekabeti ile devam etmesine karşın Soğuk Savaş sonrası artan insan hakları talepleri ve bu hakların artan oranda farkındalık oluşturması Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin de temel belirleyici özelliklerinden birini oluşturmaktadır. ABD'nin tek süper güç olarak kalması ve yeni bir dünya düzeninin kurulmaya çalışılması hukuk ve siyasetin yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede uluslararası sistemin Soğuk Savaş döneminden kalma sorunları gün yüzüne çıkmaya ve devletlerin bu yeni düzende gerek ulusal gerekse uluslararası sistemdeki rolleri yeniden belirlenmeye başlamıştır. Özellikle ulusal düzeydeki sorunların uluslararasılaşması küreselleşmenin giderek arttığı dünyada uluslararası barış ve güvenliğe birer tehdit olarak algılanan insan haklarının açık ihlalleri yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda insani yönü bakımından uluslararasılaşan sorunlar uluslararası müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu sorunların başlangıcında harekete

geçmeyen uluslararası toplum sorunların büyümesi ve insanlık trajedilerine dönüşmesine neden olmaktadır.

Bu sorunlara çözüm ise insani müdahale adı altında gerçekleştirilen sadece güç kullanılarak bertaraf edilebileceği yönündeki düşüncüler üzerine kurgulanmıştır. Sorunların çözümü için yapılacak müdahaleler beraberinde özellikle hukuk ve siyaset açısından başka sorunlara yol açarak, BM başta olmak üzere uluslararası ve bölgesel örgütlerin uluslararası barış ve güvenliğe ne kadar hizmet ettiği sorgulanmaya başlanmıştır. Bu düşünceler etrafında insani müdahalenin bir gerekçe olarak başka bir devlete veya topluma müdahale olarak kullanılması sömürgeciliğin yeni bir aracı olarak değerlendirilmiştir. İnsani müdahale, yaşanan trajedileri sonlandırma adına kullanılmasına rağmen gerek aşırı güç kullanımı gerekse de müdahalenin amacını aşan sömürgecilik olarak algılanan düzeylere ulaşması bu aracın sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan özellikle Kosova’da yaşanan olaylar ve NATO’nun müdahalesi hukukilik ve meşruiyet arasındaki tartışmaların somut olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Thakur’un belirttiği gibi Kosova müdahalesi çıkarlar üzerine değil değerler üzerine yapılan bir “insani savaş” olarak değerlendirilmektedir (Thakur 2011a: 95). Ancak “insani” olarak yapılan müdahaleler BM Antlaşması kapsamında hukuki bakımdan savunmaya muhtaç durumda bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde “insani” adı altında yapılan müdahalenin hukuki olmasa da yaşananlar karşısında meşru olduğu tezi müdahalelerin yeni bir forma sahip olması gerektiğini ortaya koymuştur (Sak 2015: 140).

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin “modern versiyonu” olarak ifade edilen (Reinold 2010: 55) 2000 yılında Müdahale ve Devletin Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) tarafından hazırlanan ve 2001 yılında Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect-R2P*) Raporu hazırlanmıştır. Koruma Sorumluluğu, Kant’ın belirtilen kozmopolitan hakkı ile uyumlu ve bütün toplumları kapsayıcı evrensel bir uluslararası hukuk olarak “insan onuru” ve temel haklarına katkıda bulunacak bir norm olarak kabul edilmesinin (Chataway 2007: 207) yanı sıra “Haklı Savaş” olgusu ile

BM'nin Soğuk Savaş sonrası müdahalelerindeki başarısızlığın verdiği derslerin bir birleşimi olarak görülmektedir (Cazala 2018: 67).

Koruma Sorumluluğu, devletin, egemenlik olgusunun vazgeçilmezliğini kabul ederek, uluslararası sistemde sorumluluk esasına göre yeniden dizayn edilmesi ve klasik egemenlik anlayışına bir “meydan okuma” olarak değerlendirilmektedir. Buna göre hiçbir devlet tam sorumsuz olarak egemenlik hakkını klasik egemenlik anlayışı şeklinde yorumlama hakkına sahip bulunmamaktadır. Bu bakımdan Koruma Sorumluluğu bir egemen olarak devletlere hem ulusal hem de uluslararası toplum karşısında kendini sınırlayıcı bir etkiye sahip olmayı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla hiçbir devlet uluslararası hukukun insani olarak kabul edilemez olarak nitelendirdiği soykırım, insanlığa karşı işlenen suçları uluslararası toplumun sorumluluk alanının dışında bırakılamayacaktır (Feinstein ve Slaughter 2004: 140; Reçber 2016: 207).

Koruma Sorumluluğunun normatif içeriği 21. yy. uluslararası sistemi için önemli bir adım olarak görülmesine rağmen tartışmanın boyutu hegemon bir devletin çıkarlarına hizmet edecek yeni bir araç olarak görülmesi ile tartışmaların odak noktasında yer almaktadır. Normatif bir düşüncenin ürünü olarak “ahlaki ve siyasi sorumluluk duygusunu ortaya çıkarmak” için Koruma Sorumluluğu özellikle Soğuk Savaş'ın hemen ardından başlayan ve insani yönüne atıfla gerçekleştirilen müdahalelerin, askeri güç kullanımı ve insani boyutu arasındaki tartışmaların yumuşatılarak yeniden revize edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Cazala 2018: 74). Bu bakımdan devletlere müdahale konusunda insani müdahalenin yerini Koruma Sorumluluğunun aldığı söylenebilir. Koruma Sorumluluğu, tek taraflı müdahale (örneğin Irak) ile kayıtsız kalma (örneğin Ruanda) arasında bir denge oluşturmaya çalışılmasının ürünü olarak değerlendirilmektedir (Pattison 2008: 396; Thakur 2011b).

Koruma Sorumluluğu, 2001 yılında kabul edilen Rapora göre üç temel sorumluluk üzerinde şekillendiği görülmektedir. Bunlar; önleme sorumluluğu (*The Responsibility to Prevent*), tepki gösterme sorumluluğu (*The Responsibility to React*) ve yeniden inşa sorumluluğu (*The Responsibility to Rebuild*) olarak belirtilmiştir. Önleme sorumluluğu, toplumların iç çatışmaların ve diğer insan yapımı krizlerin hem temel hem

de doğrudan nedenlerini ele alma sorumluluğu olarak belirtilmiştir. Tepki verme sorumluluğu ise insani zorunluluk gerektiren durumlara yaptırımlar ve uluslararası kovuşturma gibi zorlayıcı önlemler ve aşırı durumlarda askeri müdahaleyi de içerebilecek uygun tedbirleri kapsamaktadır. Son olarak Raporda, yeniden inşa sorumluluğu, özellikle askeri müdahalenin ardından yeniden inşa etme sorumluluğu, kurtarma, yeniden inşa ve uzlaşma ile tam destek, müdahalenin zararının nedenlerini ele almak, durdurmak veya engellemek üzere tasarlandığı ifade edilmiştir (ICISS Raporu 2001: XI).

2005 yılında ise BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile Koruma Sorumluluğu uluslararası sistemin bir parçası olarak devletler tarafından kabul edilmiştir (Pattison 2008: 396). 2005 Sonuç Bildirisi'nin 138. maddesi “her devletin soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruma sorumluluğu taşıdığı”ni belirterek her bir devletin bu durumlara karşı sorumluluğu kabul ettiğini ve buna uygun hareket edileceği taahhüt altına alınmıştır. 139. madde ise “Uluslararası toplum, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı toplumları BM Antlaşması'nın VI. ve VIII. Bölümlerine uygun olarak diplomatik, insancıl ve diğer barışçıl yollarla korumaktan sorumludur, barışçıl yollarında bir sonuç vermemesi durumunda uluslararası toplum BM Antlaşması uyarınca, BM Güvenlik Konseyi kanalıyla, VII. Bölüm dahil olmak üzere, duruma göre ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde uluslararası toplumun kolektif olarak harekete geçmeye hazır” olduğunu ve Koruma Sorumluluğu çerçevesinde kriz ve çatışma öncesi kapasite inşasına yardım konusunda gerekenleri yapma konusunda hemfikir olmuşlardır (A/60/L.1: 30).

2009 yılında BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon tarafından yayınlanan Rapor ile gerekli tedbirlerin barışçıl yollarda aranması ve uluslararası toplumun sorumluluğun bulunduğu belirtilerek 2005 yılında ortaya konulan Bildirge'nin 138. ve 139. Paragraflarında belirtilen uluslararası toplumun sorumluluklarının teyit edildiği ifade edilmiştir (A/63/677: 1). Dolayısıyla Rapor, 2005 BM Sonuç Bildirisi'nde teyit edilen hususların uygulama sürecine işaret etmektedir (Reçber 2016: 272). 2009 yılında yayınlanan Rapora göre Koruma Sorumluluğu üç sütunda uygulamaya geçilecektir.

Birinci Sütun; Devletlerin Koruma Sorumluluğu, İkinci Sütun; Uluslararası yardım ve kapasite inşası ve Üçüncü Sütun ise zamanında ve kararlı karşılık olarak belirtilmiştir (A/63/677: 2).

2001 yılındaki Raporda belirtilen sorumlulukların gösterdiği gibi askeri müdahale en son seçenek olarak sunulmaktadır. Ancak tartışmaların temelinde bu müdahaleye yol açabilecek nedenlerin ortadan kaldırılması için yetkili otoritenin ne olduğu sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Raporda belirtildiği gibi, yetkinin BM Güvenlik Konseyi'ne bırakılması ve en iyi seçenek olarak sunulması noktasında tartışmalara neden olmaktadır. Özellikle veto yetkisinin mevcut durumu Koruma Sorumluluğunun devletlerin kendi amaçları doğrultusunda hegemon bir devletin tek taraflı kararının kolektif bir müdahaleye neden olması, müdahalelerini meşrulaştırıcı etki yapması açısından eleştirilmektedir. Örneğin Koruma Sorumluluğu, terörist tehditlerinin devletlerden kaynaklandığı gerekçesi ile devlet yönetimlerine kadar uzanarak bunun hukuki olarak da meşruluk kazandığı ileri sürülebilir. Bir başka ifadeyle, Koruma sorumluluğu özellikle önleme sorumluluğu çerçevesinde devletlerin yönetimlerine bir müdahale aracı olarak kullanılma potansiyeli taşıması açısından yukarıda da belirtildiği gibi doğrudan değil ancak dolaylı olarak askeri bir müdahalenin önünü açmaktadır. Özdemir'in belirttiği gibi Koruma Sorumluluğu önleyici meşru müdafaa ve insani müdahalenin hukuki zeminde meşruluğunu oluşturması açısından değerlendirilmektedir (Özdemir 2011: 45).

Koruma sorumluluğu çerçevesinde karar alınabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin onayı aranmaktadır. Koruma sorumluluğu için esas sorun bu noktada önem kazanmaktadır. 2011 yılından bu yana devam eden Suriye'deki çatışmalar sonucunda binlerce insan hayatı kaybetmiş ve milyonlarca insan yerlerini terk etmek durumunda kalmıştır. Suriye'deki çatışmaların insanlık dramına dönüşmeye başlaması ile Suriye'ye koruma sorumluluğundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi için BM nezdinde karar tasarıları sunulmuştur. Ancak bu karar tasarıları⁴⁵, Rusya ve Çin'in veto etmesi

⁴⁵ S/2011/612. France, Germany, Portugal and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: draft resolution. (<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2011%20612.pdf>, 07.02.2019'da erişildi).

S/2012/77. Bahrain, Colombia, Egypt, France, Germany, Jordan, Kuwait, Libya, Morocco, Oman, Portugal, Qatar, Saudi Arabia, Togo, Tunisia, Turkey, United Arab Emirates, United Kingdom of Great

nedeniyle alınamamıştır (Reçber 2016: 415-419). Beş daimi üyenin çeşitli nedenler öne sürerek kararları veto hakkı ile engelleme girimleri devletlerin koruma sorumluluğuna bakışını da yansıtmaktadır. Bu noktada ABD'nin koruma sorumluluğuna karşı bakışı uluslararası hukuk ve siyaset açısından önem kazanmaktadır.

ABD ve diğer BM Güvenlik Konseyi üyeleri, koruma sorumluluğu çerçevesinde kuvvet kullanma yetkisinin kısıtlanmasına yönelik prensiplere karşı çıkmışlardır (Reçber 2016: 288). BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip devletler tarafından çıkarları doğrultusunda kullanılacak bir durum ortaya koyarak Bellamy'nin de belirttiği gibi, BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin siyasi desteğinin sınırlı olduğu görülmektedir. İnsani krizlerde veto hakkının kullanılmasının sınırlandırılmasına başta ABD olmak üzere diğer devletler şüphe ile yaklaşmıştır. Bu şüphe, hukuki olarak karşılığını bulan bir eylemin siyasi karşılığının ve krizin ortadan kaldırılması için siyasi desteğin özellikle daimi üyelerin tam desteğine ihtiyaç duyulması gerektiği yönünde düşüncelerle ortaya konulmuştur (Bellamy 2008: 625).

ABD, koruma sorumluluğuna ihtiyatlı davranmaktadır. ABD'nin koruma sorumluluğu çerçevesindeki kararlara özellikle müdahale konusundaki kararların alınmasında aktif rol oynamaktadır. Müdahale dışında kalan konularda ise çeşitli nedenler öne sürerek, yapılması gereken antlaşmaları kabul etmeme yönünde tavır takınmaktadır. Ayrıca ABD, koruma sorumluluğu çerçevesinde, uluslararası toplumun sorumluluğunun ortaya çıkmayacağını savunmaktadır (Reçber 2016: 286-309).

Günümüzde BM'nin evrensel düzeyde tek örgüt olması ve Raporda ortaya konulan normatif içeriğe en uygun kurumu oluşturmasına rağmen öncelikle veto hakkının kullanılmasının en azından oyçokluğu ile karar alınabilecek düzeye getirilmesi insani olarak yapılması gerekenlere karar verirken kısmen başarılı olabilir. Bunun tamamen ortadan kaldırılması ve BM Genel Kurulu'nun demokratik bir yapı ile birlikte karar mekanizması olarak çalışması, ilerleyen dönemlerde en uygun seçenek olarak görülebilir. Veto hakkına sahip devletler, veto hakkı ile ilgili, Soğuk Savaş'tan

günümüze uluslararası toplum tarafından çeşitli şekillerde gündeme gelen reform çağrılarına henüz gereken cevabı vermemişlerdir. İnsan hakları ihlalleri karşısındaki Koruma Sorumluluğu alınacak önlemlere karşı otorite olarak belirlenmesinde BM'nin yapısı ile ilgili haklı endişeler olmasıyla birlikte, uluslararası hukukun iyileştirilmesine yönelik çalışmalar dikkate alındığında, BM'nin yapısındaki gerekli değişiklikler ile Koruma sorumluluğu, evrensel barışa katkı sağlayacaktır.

III. BÖLÜM

3. ABD’NİN 11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN’A MÜDAHALESİ

Küreselleşme süreci ile birlikte devletlerin karşılaştığı tehditler farklılaşmaya başlamıştır. Toplumlararası iletişimin gelişmesi devletlerin sınırlarını aşan problemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Devletlerin klasik tehdit algılamaları 11 Eylül ile birlikte değişim göstermiştir. Bu tarihten itibaren, devletlerin tehdidin nereden ve nasıl geleceği üzerine yapılan güvenlik politikaları farklı boyutlar kazanmıştır. Bu bakımdan özellikle Soğuk Savaş sonrası dost-düşman kavramları yeniden tanımlanmıştır. Barışa dayalı bir uluslararası sistemin meşruiyeti sorgulanmaya ve ABD özelinde yeniden tanımlanmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile mücadele temelinde şekillenen ABD müdahaleleri, tek süper güç olarak kalan ABD’nin uluslararası sistemi Soğuk Savaş sonrası yerini neo-liberal politikalar doğrultusunda müdahalelere bırakmıştır. ABD, Soğuk Savaş sonrası neo-liberal politikalar doğrultusunda barışı ön plana almıştır. Bu doğrultuda ABD, askeri politikalar yürütmekten ziyade devletlerin bu politikaları benimsemesini sağlamaya çalışmıştır. Bill Clinton döneminden itibaren “yumuşak güç” politikası uygulamaya başlayan ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra bu yumuşak gücünü tek taraflı olarak yani askeri olarak kullanma eğilimine girmiştir. Her ne kadar askeri olarak ABD’nin karşısına çıkabilecek bir güç olmamasına rağmen, hem Irak hem de Afganistan’a karşı yaptığı müdahaleleri uluslararası hukuk temelinden ayrılmadan gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun en temel nedeni ise Soğuk Savaş’ın galibi ABD olmasına rağmen değişen uluslararası konjonktürde salt askeri güç, neo-liberal politikalara zarar verebilmektedir.

ABD'nin uluslararası sistemin kendi çıkarları doğrultusunda ilerleyebilmesi ve Gramsci'ci anlamda hegemon olarak hareket etmesini engelleyecek olan salt güç kullanımı, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren Soğuk Savaş dönemindeki kazanımlara zarar vereceği bilincinde olmuştur.

Uluslararası sistemin barış içerisinde devam etmesinin sağlanması uluslararası hukuka riayetle mümkün olmaktadır. Ancak ABD, uluslararası hukuk kurallarının kendi politikalarına engel olarak karşısına çıktığı durumlarda güç kullanmaktan çekinmemektedir.

ABD'nin 21. yy.'da gerçekleştirdiği iki önemli müdahale yukarıda savunulan düşünceyi destekler niteliktedir. 11 Eylül sonrasında uluslararası sistemin başlıca problemleri devletlerin savaşmadığı bir ortamda teröre karşı savaş olarak teorikleşmiştir. 11 Eylül saldırıları hem uluslararası hukuk hem de uluslararası siyaset açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlar *terörizmle mücadeleyi*, uluslararası sistemin henüz çerçevesini oluşturmakta zorlandığı bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Uluslararası hukuk ve uluslararası politikanın terörizmle mücadelede nasıl bir yol izleyeceği ve BM temelinde nasıl hareket edilmesi gerektiği henüz netleşmemiştir. Bu nedenler ki ABD'nin müdahalelerinin “meşru müdafaa” olarak değerlendirilmesi hususunda görüş birliği oluşmamıştır. Terörist tanımlaması ve terör olarak adlandırılan şeyin ne olduğu konusundaki bulanık tablo karşımıza bazı durumların çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerdir ki terörizmin tanımı konusunda özellikle hegemon gücün uluslararası terörün ne olduğu konusunda tek taraflı kararı ve tanımlamaları zaman içerisinde kendi içinde çelişik durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Benoist'in belirttiği gibi terör eylemleri veya teröristlerin tanımlanmasında yaşanan bu sorun özellikle kimin terörist neyin terörizm olduğu konusunda verilen kararların çelişik durumuna işaret etmektedir. Benoist, terör eylemleri ve teröristler konusunda özellikle ABD'nin (Batılı Devletler de dahil) ikircikli ve hegemon olarak “çıkarları” doğrultusunda teröristi tanımlama çabalarını haklı olarak eleştirmektedir. Bazen eylemde bulunan bir grup “direniş savaşçısı” olduğu gibi bazen “terörist” olarak

tanımlanabilmektedir. Afganistan’da Sovyet işgali sırasında desteklediği Sovyet karşıtı grup olan Taliban’a destek vermesi 11 Eylül saldırıları sonrası ise terörist olarak ifade etmesini gerektirmiştir. Aynı şekilde Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) (*Kosovo Liberation Army - KLA*) örneğini veren Benoist, Batılı devletlerin UÇK’nın Sırbistan’a saldırmasını direniş savaşı ile özdeşleştirirken, Makedonya’ya karşı giriştiği eylemleri terörist eylemler olarak nitelendirebilmektedirler. Diğer bir husus ise direniş savaşı ve terörist arasındaki ayrımın somut durumların ortaya çıkması belirsizlik içerisine girmektedir. Örneğin bazı devletlerin liderleri ilk eylemleri sırasında terörist olarak tanımlanırken iktidarlarını meşru zeminde kazandıklarında terörist olarak değil bir devlet başkanı olarak uluslararası sistemde yerlerini alabilmektedirler. Bunlara örnek olarak Cezayir’de Ahmed bin Bella, Güney Afrika’da Irkçılık ve sömürgeciliğe karşı duruşu ile Nelson Mandela ve İsrail’de Menahem Begin ve İzak Şamir (Irgun örgütü) gösterilebilir. Aynı şekilde terörist olarak adlandırılan bir grup veya kişiler rejim değişikliği sonrası iktidara gelebilmektedir (Benoist 2013: 58-59).

3.1. 11 Eylül Terör Saldırıları ve ABD’nin Hegemonya Kurma Çabaları

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’nin ekonomik ve askeri temsili olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırıların sorumlusu olarak El-Kaide Terör Örgütü lideri Usame bin Ladin gösterilmiştir. Bush yönetimi saldırıların destekçisi olarak Taliban yönetimini sorumlu tutmuş ve en kısa sürede cezalandırılması gerektiği düşüncesi ile hareket ederek düşman ya da öteki kavramını yeniden tanımlamıştır. 11 Eylül saldırılarının simgesi haline gelen Dünya Ticaret Merkezi’nin çöküşü ve Pentagon’un zarar görmesi “ABD’nin dış politikasının tarihindeki en hızlı ve dramatik değişimi tetikleyen” anlar olarak tanımlanmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de meydana gelen saldırılar, ABD’nin uluslararası hegemonyasına karşı girişilen bir eylem olarak değerlendirilmiştir (Cox 2002: 270; Sasaoğlu 2014: 1).

11 Eylül saldırıları uluslararası hukuk ve siyaset açısından yeni bir dönemi simgelemektedir. ABD, kendi topraklarına yapılan böyle bir saldırı karşısında normatif temellerde hareket etmeyeceğini göstermiştir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası tek

süper güç olarak böyle bir saldırıya karşı dış politikasında gücünü kullanarak müdahalelerde bulunmuştur. Çünkü ABD açısından ülkesine gerçekleştirilmiş bir saldırının faillerine karşı normatif değil güce dayalı politikalar ile aşılabileceği düşüncesi ile hareket edilmiştir. ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırılar karşısında uluslararası toplumun büyük çoğunluğu ABD'nin yanında yer aldığını açıklamıştır. Bu aynı zamanda AB'nin önde gelen devletlerinin ABD politikalarına karşı tavrının da yumuşatmasına yol açmıştır. Çünkü bu saldırılar genel anlamda Batı'nın değerlerine karşı yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. Batılı ülkeler ve kurumlar ABD'nin saldırılara karşı takındığı tavrın arkasında olduklarını ve desteklediklerini somut olarak göstermişlerdir. Örneğin Fransa'da yayınlanan Le Monde gazetesi "Hepimiz Amerikalıyız (*Nous sommes tous Américains*)" manşetini atmıştır. Ayrıca NATO, şimdiye kadar uygulamaya geçirmedeği 5. maddesini uygulama kararı almıştır (Spring ve Packer 2009: 122).

11 Eylül saldırıları, ABD'nin ülkesine yönelik Pearl Harbour saldırısından sonra gerçekleştirilen ikinci büyük saldırıyı temsil etmektedir⁴⁶ (Cox 2002: 261). Saldırı sadece ABD'nin ülkesine karşı gerçekleştirilen yıkıcı etki bırakmak için yapılmış bir saldırı olarak değil aynı zamanda ABD'nin hegemon olarak benimsediği değerlere karşı yapılmış bir saldırı olarak nitelendirilmektedir. Bu bakımdan tarihi olarak bakıldığında 11 Eylül saldırıları, hegemon gücün değerlerinin saldırıya uğramasını ifade etmektedir. Ulmen'in belirttiği gibi, El-Kaide'nin düşünce sistemindeki İslami savaşının hedefinde ABD görünse de aslında bu savaş tüm Batılı toplumlara karşı girişilen bir savaş niteliği taşımaktadır. Çünkü bu görüş, Batı tarafından temsil edilen tüm değerleri, İslam inancına karşı bir saldırı olarak değerlendirmektedir (Ulmen 2007: 103). Diğer bir ifadeyle 11 Eylül saldırıları ABD'nin Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik düzenlenmesi ABD'nin temsil ettiği neoliberal politikalarına yönelik bir saldırı olarak

⁴⁶ ABD tarihi düşünüldüğünde bu böyle kabul edilebilir. Tarihi dönüm noktası olarak sayılabilmesi için Habermas'ın belirttiği gibi daha önceki tarihi olaylarla kıyaslanırsa en uygun örnek 1914 yılı Ağustos ayı gösterilebilir. Ancak 11 Eylül'ün tarihi bir dönüm noktası olup olamayacağını ilerde yaşanacak olan gelişmelerin belirleyeceğini ifade etmektedir (Habermas 2007: 10). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, uluslararası sistemin I. Dünya Savaşı'nın getirdiği insanlığın yüce değerlerine yapılan saldırılarla kıyaslandığında olumsuz gibi görünmektedir. Ancak ABD'nin terörizm konusunda devletlerle olan işbirliğinin sınırlı olması ve uluslararası hukuku 2001'den bu yana görmezden gelmeye çalışması, ilerde karşılaşılabilecek ve öngörülmemiş dolayısıyla sistemi değiştirecek veya insanoğlunun yüce değerlerine karşı belki de hiç görülmemiş sonuçların ortaya çıkmasına neden olabileceği de değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

değerlendirilmektedir (Kurtbağ 2010: 303). Bunun bir sonucunu Kaplan'ın belirttiği gibi, ABD'nin uluslararası sistemde Soğuk Savaş sonrası elde ettiği süper güç konumunu kendi ahlaki değerlerini dünyanın diğer kalanına zorla veya rıza ile kabul ettirmeye çalışmakla harcamış ancak 11 Eylül saldırıları bunun bir yansıması olarak görülmüştür (Kaplan 2001: 192-193).

Habermas, 11 Eylül saldırılarının yeni bir durum ifade ettiğini ancak saldırılar sonucu ölen insan sayısı ya da teröristlerin uçakları kullanarak eylemlerini gerçekleştirmesi olarak değil saldırının hedeflerinin simgelediği gücün kendisine yapılan bir eylem olarak yeni olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 11 Eylül saldırılarının küresel anlamda etkisi, yıkıcılığı ve ikiz kulelerin yavaş yavaş çökmesi bakımından ilk tarihsel dünya olayı olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir (Habermas 2007: 12; Borradori 2003: 28). Bu bakımdan 11 Eylül saldırıları ile yeni savaşlar ve tehditlerin nereden ve nasıl geleceğine yönelik devletlerin askeri güçlerine ve güvenlik politikalarına karşın savunmasız oldukları gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle liberal ekonomiler hem güvenlik hem de ekonomik olarak ABD'nin temsil ettiği liberal/neoliberal sistemi sorgulamaya başlamışlardır. Ancak ABD, 11 Eylül sonrası uluslararası sistemin güvenlik ve ekonomik zayıflıklarını çözme arayışına girişmiştir. Diğer bir deyişle hegemonyasını yeniden kurmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bunu yaparken tek taraflı hareket etmesi ve uluslararası hukuku ikinci planda bırakması gerekmiştir. Aslında Cox'un belirttiği gibi ABD'nin yeniden hegemonya kurma çabaları yeni bir durum olarak değerlendirilmemektedir. ABD değişen uluslararası ilişkilerin doğası gereği özellikle Soğuk Savaş sonrası hegemonyasının eksikliklerini görmüş ve bu eksikliklerin gerektiğinde güç kullanarak tamamlanması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiştir (Cox 2002: 263).

3.2. Bush Doktrini ve Uluslararası Hukuk

Tarih boyunca devletlerin uluslararası sistemde kurmaya çalıştıkları hegemonya dönemleri göz önüne alındığında güce dayalı bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Ancak özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren sadece güç kullanımını uluslararası sistemi

yönlendirme açısından tek başına yeterli olmamıştır. I. ve II. Dünya Savaşları insanlığın gördüğü en çok can kaybının yaşandığı savaşlar olarak bilinmektedir. Bu savaşlarla birlikte göreceli olarak realizmin temel varsayımları sorgulanmaya başlanarak normatif bir uluslararası düzenin kurulması için çabalar artmıştır. Artan çabalar, zaman zaman güce dayalı politikaların etkisi ile sekteye uğramıştır. Dolayısıyla, Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin yapısal sorunları, normatif temelli uluslararası düzenin inşasını engellemiştir.

Sands'ın belirttiği gibi, ne ABD'nin ne de başka bir gücün uluslararası sistemin normatif temellerde gelişimini engellemeye taraftar olmadığını göstermektedir. Sands'a göre ABD, uluslararası sistemi daha çok ekonomik amaçlarına yönelik algılamaktadır. Bu nedenle ABD, uluslararası hukuka ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası hukuk kuralları ABD için bir gereklilikten ziyade bir zorunluluğu ifade etmektedir. Çünkü ABD'nin uluslararası antlaşmalara ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Ancak Sands, ABD'nin tek taraflı davranışının veya tavrının yalnızcılık politikası anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ABD'nin uluslararası kuralları yeniden kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabalarının başarılı olamayacağını ancak bu kuralların değişime ihtiyacı olmadığı anlamı taşımadığını dile getirmektedir. Bununla birlikte bu değişimin diğer devletlerin de katılımıyla gerçekleştirilmesinin ve uluslararası sistemin önemli problemlerine karşı geniş işbirliği ile sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Sands 2005: 238-239).

Acharya, ABD'nin sahip olduğu askeri ve ekonomik gücünün tek kutupluluk bağlamında devam edip etmeyeceği üzerine yapılan tartışmalarda bunun kısa ömürlü olacağı ancak yakın zamanda bunun gerçekleşmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Çünkü bazılarının göre "tek kutupluluk" bir yanılsamadan bir illüzyondan ibarettir. Acharya'nın belirttiği gibi tek kutupluluğu belirleyen unsurun ne olduğu bu noktada önem kazanmaktadır. Wohlforth'un ifadesi ile "belirleyici" konumuna bağlı olduğu yönündeki düşüncesi yer almaktadır. ABD, askeri ve ekonomik açıdan "belirleyici" olduğu sürece tek kutupluluğun süreceğini ancak tersi durumda tek kutupluluğun zayıflayacağını ifade etmektedir (Acharya 2014: 13).

Soğuk Savaş sonrası normatif bir düzenin kurulması ABD yönetimlerinin söylemlerinde yerini bulmuştur: Hukukun üstünlüğü, insan hakları, nükleer silahların sınırlandırılması. Tek süper güç olarak kalan ABD, bu sorunların çözümünün kendi liberal değerlerinin dünyanın diğer yerlerine de yayılması ile çözüme kavuşturulacağına inanmaktaydı. ABD, Soğuk Savaş döneminin kazananı olarak Cox'un ifadesiyle "uluslararası sistemde amaçsız bir şekilde kendi etrafında dönmekteydi" (Cox 2002: 271). "Amaçsız" bir şekilde hareket etmesi ve uluslararası sistemin yapısal sorunlarını kendi çıkarları doğrultusunda çözmeye çalışması başka sorunları beraberinde getirmiştir.

Yukarıda değinilen hususlara göre ABD'nin çıkarları konusunda George W. Bush dönemi ABD dış politikasında önemli tartışmalara yol açacak gelişmeleri simgelemektedir. Bunun en başında Reagan döneminde etkin olmaya başlayan yeni muhafazakarlar gelmektedir. Geleneksel muhafazakarlar ile birlikte yeni muhafazakarların desteğini alan Bush yönetimi ABD dış politikasını uzun yıllar etkileyecek bir dönem olarak kabul edilmektedir. Reagan döneminden itibaren daha etkin bir rol oynamaya başlayan yeni muhafazakarların bu yükselişi ABD'nin hegemonyasının rızadan zora dayalı hegemonyaya geçişi simgelediği yönünde tartışmalar yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir (Kurtbağ 2010: 386). Bununla birlikte yeni muhafazakarların ABD dış politikasında etkin olmasıyla birlikte askeri güç potansiyelini artırma yoluna giderek, ABD'ye rakip bir gücün çıkmasını engellemeye çalışmaları hegemonya tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

ABD yönetimi özellikle Clinton ile birlikte önemi artan insan hakları, barışa dayalı bir uluslararası sistem çerçevesinde Bush yönetiminin söylemde temel politikaları olmuştur. Bush yönetimine hakim olan yeni muhafazakarlık düşüncesi uluslararası barışın Amerikan çıkarları doğrultusunda şekillenmesi gerektiği yönündeki düşünce ile uluslararası sistemde olumsuz karşılanmıştır. Dolayısıyla, İnsel'in belirttiği gibi "... Yeni muhafazakarlar, uluslararası hukuk temelinde inşa edilmiş devletler arası ilişkiler düzenini, toplumsal sorumluluk ilkesi üzerine inşa edilmiş sosyal güvenlik rejimini, eşitlik ve hakkaniyet ilkeleri üzerine inşa edilmiş toplumsal konsensüsü yıkarak, hiyerarşi, otorite, aile, dini değerler, bireysel çaba ve sorumluluk gibi

Amerika'nın kuruluşundaki geleneksel kültürel değerlere dönüşle harmanlanmış bir muhafazakar-liberal sentezi savunmaktadırlar” (İnsel 2003: 16). Bu sentez, ABD'nin uluslararası sistemin normatif temellerde inşası yerine güce dayanan bir inşa sürecine girişmesi terörün dayandığı temel felsefeyi beslemesi olarak karşısına çıkmaktadır. Dolayısıyla, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi normatif konularla ilgili olarak özellikle Ortadoğu ülkeleri bağlamında problemlere yol açmıştır. Bush, 11 Eylül saldırılarının ardından yaptığı açıklamada bunu açıkça ifade etmiştir: “...dün ülkemize karşı yürütülen kasıtlı ve ölümcül saldırılar, terör eylemlerinden daha fazlasıydı. Onlar savaş eylemleriydi. Bu, ülkemizin sarsılmaz kararlılığını ve ortadan kaldırılmasını gerektirecektir. Özgürlük ve demokrasi saldırı altındadır... dünyayı yeniden düzene sokacağız...”⁴⁷. Bu söylemle hareket eden Bush yönetimi, ulusal güvenliği için öncelikle “şer” olarak gördüğü yönetimlere karşı savaş ilan etmiştir.

ABD, 11 Eylül sonrası Bush Doktrini olarak bilinen ve 11 Eylül saldırılarından sonra 2002 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi öncelikle ABD'nin ve genel anlamda Batı'nın değerlerine yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Doktrin'de belirtilen en önemli husus, bunun ABD'nin benimsediği, uluslararası sistemde milliyetçiliği aşan eşitlik ve özgürlük temellinde bir sisteme dayanmaktadır. Heywood'un ifade ettiği gibi, 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası sistemde ABD, kendisine rakip olabilecek bir askeri gücün ötesinde kapasiteye sahip olmak ve haydut veya başarısız devletlerin demokratikleştirilmesi sürecine girmiştir (Heywood 2014: 272).

Fukuyama'nın Bush döneminde ABD'nin izleyebileceği dört dış politika yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki Bush'un ilk dönemi gibi “yüksek sesle büyük bir sopa taşınması”, ikincisi “yüksek sesle küçük bir sopa taşınması”, üçüncüsü “yumuşak sesle, küçük bir sopa taşınması” veya Fukuyama'nın savunduğu ve olması gerekenin “yumuşak sesle büyük bir sopa taşınması” yönünde düşünceler oluşturmaktadır. ABD bu politikası ile uluslararası topluma karşı savaşçı bir söylem yerine barışçıl bir söylem takınmaya çalışmıştır. Bunu sağlamak için uluslararası topluma “ya bizimlesiniz ya da değilsiniz” mesajı vererek büyük sopanın taşınmaya

⁴⁷ 12 Eylül 2001. Remarks by the President In Photo Opportunity with the National Security Team, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010912-4.html>

başladığını ifade etmektedir. Fukuyama, Bush'un ilk döneminde görülen yüksek sesle büyük sopa taşımanın ABD'nin çıkarlarına ve uluslararası sistemde üstlendiği rolle ki BM'nin de bunu öngördüğünü belirterek birlikte ABD'nin savunduğu değerlerin sorgulanmasına ve anti-Amerikancılık fikirlerinin daha geniş bir şekilde destek bulmasına yol açtığını belirtmektedir (Fukuyama 2008: 204-205). 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde ABD'nin bu değerler üzerine yürüteceği stratejinin uluslararası topluma açık olduğunu belirterek amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır: “İnsanlık onuruna yönelik istekleri, küresel terörizmde başarılı olmak için ittifakları güçlendirmek ve bize ve dostlarımıza yönelik saldırıları önlemek için çalışmak, bölgesel çatışmaları ortadan kaldırmak için başkalarıyla birlikte çalışmak, düşmanlarımızın bizi, müttefiklerimizi ve dostlarımızı kitle imha silahlarıyla tehdit etmelerini engellemek, serbest piyasalar ve serbest ticaret yoluyla küresel ekonomik büyümenin yeni bir dönemini başlatmak, toplumları demokrasinin altyapısını oluşturmak suretiyle kalkınmalarını sağlamak, diğer küresel güç merkezleriyle işbirliği için gündem geliştirmek ve Amerika'nın ulusal güvenlik kurumlarını 21. yy.'ın zorluklarına ve fırsatlarını uygun hale getirmektir”.⁴⁸

Bu bağlamda ele alınan ABD dış politikasında 11 Eylül saldırıları sonrası “teröre karşı savaş” olarak adlandırılan savaşın, tehdidin nereden ve nasıl geleceğine yönelik önleyici müdahale politikalarını gündeme getirmiştir. Benoist'in belirttiği gibi, Soğuk Savaş'ın bitişi ve ABD'nin tek süper güç olarak kalması ile Gorbaçov'un danışmanı Gregori Arbatov'un ifadesiyle “ABD'yi bir düşmandan mahrum bırakarak ona en büyük kötülüğü yapması”, ABD'nin savunduğu düşüncelerin müttefikleri gözünde meşruiyet zeminin yitirilmesi” anlamına gelmekteydi. ABD'nin müttefiklerine karşı yeni bir düşman tanımının yapılması gerekmektedir. 11 Eylül saldırıları ile birlikte bu yeni düşman “teröre karşı küresel bir savaş” olarak tanımlanmıştır (Benoist 2013: 49). Bu savaş hiç bitmeyen bir küresel mücadele halini almaktadır. Devletlere karşı terörü doğrudan ya da dolaylı olarak desteklediği yönünde iddialar veya uluslararası toplumu tehdit ettiği gerekçesiyle hegemonyanın devam ettirilmesi için yeni düşman formu oluşturulmuştur. Bu kapsamda Lipschutz'un ifade ettiği gibi, 11 Eylül sonrası ABD'nin tek taraflı politikaları çerçevesinde ABD'nin çıkarları dünyanın geri kalanlarının da

⁴⁸ US National Security Strategy, 2002.

çıkarı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda hareket eden ABD, önleyici müdahaleler dahil, çıkarları doğrultusunda hareket etmeye istekli olmadığı dönemde AB, NATO gibi faktörlerin göz ardı edilebileceğini dünyaya ilan etmiştir (Lipschutz 2002: 227).

ABD, ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek “hegemonya”sını sağlamaya veya yeniden kurmaya çalışmaktadır. Bush Doktrini’ni bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Ulusal strateji belgelerinin özü bu düşünceleri destekler niteliktedir. Dolayısıyla ABD için 11 Eylül saldırıları sonrası normatif temellere dayalı bir uluslararası sistemin oluşması ikinci planda değerlendirilmiştir.

11 Eylül saldırıları ABD’nin ulusal güvenliğini küresel düzeyde hukuki ve siyasi olarak çok önemli bir konuma getirmiştir. Bush Doktrini, hem uluslararası hukuk hem de uluslararası siyaset anlamında önemli değişiklikleri simgelemektedir. Güvenlik politikalarının ön plana alınması ile uluslararası hukukun *jus cogens* ve diğer kuralları hem ahlaki hem de hukuki olarak ikinci planda değerlendirilmiştir. Ancak 11 Eylül ve sonrasında yaşanan gelişmeler uluslararası hukuka gerektiğinde riayet ettiği ama ABD’nin güvenliği ve çıkarı söz konusu olduğu zaman değerlendirme dışı bırakılabilmektedir. ABD, özellikle bu dönemde açık bir şekilde hukukun vazettiği şekilde davranış göstermeye çalışsa da hukuku engel olarak gördüğü her durumda gücünü kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmıştır. Gramsci’ci anlamda belirtmek gerekirse, ABD, rıza ile zor arasında zora yakın bir konuma yükselmeye başlamıştır. Başkan Bush, 11 Eylül sonrası yaptığı konuşmasında “ya bizdensiniz ya değilsiniz” ifadesi tercihin kullanılmasının sonuçlarını açıklamaktadır. Ancak bu durum Brzezinski’nin belirttiği gibi, ABD’nin 11 Eylül sonrası yaptığı müdahalelerle artık uluslararası sistemde “sınıfın haylaz ve başarısız” çocuğu olarak anılan Bush yönetimi ile birlikte ABD’nin özgürlük heykeli yerine Guantanamo esir kampı ile anılmaya başladığını dile getirmektedir. Bunun en önemli nedeninin ABD’nin tek taraflı politikalarının neden olduğunu belirtmektedir (Brzezinski 2008: 190-191).

ABD dış politikası açısından, temsil ettiği liberal demokrasinin otoriter ve totaliter rejimlerde de işbaşına gelmesi gerekmektedir. ABD dış politikası açısından

bakıldığında, ABD'nin geleceği ve güvenliği için liberal değerleri benimsemiş devletlerin veya toplumların küresel düzeyde çoğunluğu oluşturması gerekmektedir.

3.3. Müdahalenin Hukuki ve Siyasi Değerlendirmesi

3.3.1. Birleşmiş Milletler ve Terörizm Tanımının Yokluğu

BM, normatif temeller üzerine kurulmuş bir örgüt olarak uluslararası sistemin karşılaştığı sorunlar karşısında önemli görevler üstlenmektedir. MC'nin öncülük ettiği uluslararası barışın sağlanması için atılan adımlar dönemin şartlarında büyük güçlerin (İngiltere, Fransa, İtalya) hakimiyetinde olması nedeniyle başarısız olmuştur. Ancak 1648 Westphalia'dan bu yana devlet, egemenlik veya devlet egemenliği konusunda başlayan uluslararası sistemdeki değişimlerin vardığı nokta açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmelidir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde uluslararası barışın sağlanması ve devletlerin birbiri ile olan ilişkileri düzenlemesi ve en önemlisi bunun uluslararası hukuk vasıtasıyla yapılması yönündeki iradenin arttığı görülmektedir. Bireylerin hak ve yükümlülükleri ile devletler arasında da benzer hak ve sorumluluklar arasında paralel bir "haklı savaş" teorisi geliştiren Walzer de (Heywood 2014: 311), devletlerin oluşturduğu bir uluslararası toplum fikrine sıcak bakmaktadır. Ancak Walzer, günümüz uluslararası toplumunun haklar temelinde kurulduğunu ve suç ve ceza, hukuka riayet vb. uygulamaların ulusal hukuk kurallarından çok uzak olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Walzer, uluslararası toplumun hassas bir yapı arz ettiğini ve bu yapının herhangi bir saldırganlık karşısında tam olarak bir müeyyide uygulanmasının zorluğunu dile getirerek herhangi bir çatışmanın haklar temelinde kurulmuş yapıya zarar vererek, onu yıkıma uğratacağını ifade etmektedir. Uluslararası toplumu oluşturan devletlerin haklarının korunması gerektiğini belirterek bunun olmaması durumunda uluslararası toplumun yıkıma uğrayarak savaşın kaçınılmaz olduğunu ya da "evrensel bir tiranlığa" dönüşeceğini öngörmektedir (Walzer 2010: 94-95).

MC ile ortaya çıkan normatif fikirler devletlerin egemenliklerine verdikleri önem derecesi nedeniyle BM'ye kadar beklemek gerekmiştir. İki büyük savaşın yıkımlarından çıkarılan derslerle uluslararası barışın sağlanması için gerekli adımların atılması yönündeki irade, BM'nin hemen hemen tüm devletleri içerisine alan yapısı nedeniyle uluslararası sorunların çözümünde kuruluş felsefesine uygun olarak kararlar alabilme yeteneğine sahip bulunmaktadır.⁴⁹ Ancak bu yeteneğini kullanırken siyasi fikir ayrılıkları BM'nin önündeki en büyük sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu sorunların başında terörizmle mücadele ve terörizmin tanım sorunu gelmektedir.

Terörizmin⁵⁰ tanımı konusunda hukukçular ve düşünürler tarafından yapılan tanımlamalar ile birlikte uluslararası sözleşmeler bağlamında yapılan tanımlama çabaları 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılara nasıl karşılık verileceğini göstermesi ve tanım yokluğunun muhtemel sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası toplumun en çok üzerinde durduğu konuların başında terörizm gelmektedir. Buna rağmen uluslararası toplumun terörizm tanımı üzerinde oydışığı bir tanım henüz ortaya çıkarılamamıştır. Uluslararası sistemde bütün devletlerin üzerinde anlaştığı bir terörizm tanımının yokluğu, uluslararası terörizmin önlenmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Terörizmin tanımı konusunda uluslararası toplum ve uluslararası hukuk tarafından genel kabul görmüş ve tüm devletlerin onayladığı bir tanımın siyasi nedenlerle yapılamaması terörizmin engellenmesi konusundaki en büyük eksikliği oluşturmaktadır. Flory'nin belirttiği gibi, terörist faaliyetlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı, terörizmin kapsamlı hukuki bir tanıma

⁴⁹ Milletler Cemiyeti'ni oluşturan devletlerin liberal yaklaşıma sahip devletler olması gerekliliği (Habermas 2007:147;154) ile başarısızlığına rağmen BM'nin böyle bir anlayışı benimsememesi kısmi başarılarının temellerini oluşturduğu söylenebilir. Ancak burada farklı bir noktaya değinmek yerinde olacaktır. Kant'ın Ebedi Barış için hukuk olarak tasvir ettiği uluslararası barışın sağlanmasında ve devletlerin başıboş ve egemenliğin kutsiyeti temelinde uluslararası politikalarını belirlenmesinin dizginlenmesi ve devletlerin hukukun üstünlüğü prensibi ile ehlileştirilmesi sürecine de katkı sağladığını söylemek yerinde olacaktır. Habermas, BM Antlaşması'nın insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensibini harfîyen uygulayan devletlerin sayısının az olmasına rağmen (ABD'nin BM Antlaşması'na uyum konusunda çıkarları ile çatıştığı zaman tek taraflı davranmasına karşın) uluslararası toplumun saldırgan devletleri ehlileştirdiği öne sürülebilir. Buna rağmen terörizmin artmasının ve Batı'ya karşı "haydut veya başarısız devletler" in terörizme destek verdiği sonucu ile itiraz edilmeye çalışılsa da devletlerin bunu BM kararlarına rağmen devam ettirmelerinin oldukça zor olduğu ve sonuçlarının uluslararası toplumun itiraz edeceği bir duruma dönüşmesi söz konusu olduğu ileri sürülebilir.

⁵⁰ Rabinovitch, Terörizm kelimesinin akademik yazına 1800'de meydana gelen ve Katolik Chouan'ların Bonaparte'ı hedef alan suikat girişimi ile girdiğini belirtmektedir (Rabinovitch 2017: 21-22).

ulaşılamamasının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır (Flory 1997: 30). Bu nedenle normatif kaygılar taşıyan tanımlar bazı hukukçular ve düşünürler tarafından ifade edilmeye çalışılmıştır.

MC döneminde imzalanan 1937 tarihli “Terörizmin Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism*)” terörizmin tanımı konusunda ilk somut antlaşma olarak kabul edilmektedir. Antlaşmada terörizm “bir devlete karşı yöneltilen ve belirli kişilerin veya bir grup insanın veya genel halkın zihninde bir terör durumu yaratmak için tasarlanan veya hesaplanan tüm suç eylemleri” olarak kabul edilmiştir. Ancak bu antlaşmaların hiçbirinde terör veya terörizm tanımı kapsayıcı şekilde yapılmamıştır (Koechler 2002: 14).

Schmid’in 1936-1981 tarihleri arasında yaptığı araştırması sonucunda 109 farklı terörizm tanımının bulunduğu görülmektedir. Schmid, 109 farklı tanımı ve 16 unsuru içeren terörizmi şöyle tanımlamaktadır (Schmid 1988: 5; Kaya 2005: 17-18):

“Gizli yada yarı gizli birey, grup yada devlet aktörleri tarafından, kişisel, kriminal veya politik sebeplerle, korku ve endişe kaynağı olan tekrarlanmış şiddet eylemleridir. Suikastler hariç olmak üzere, bu eylemlerin doğrudan hedefleri, asıl (birinci) mağdurları değildir. Şiddetin insan mağdurları, ilk aşamada, mesaj jeneratörü olarak, genelde hedef nüfus kitle içerisinde fırsatın elverişliliğine bağlı olarak rastgele yada önceden belirlenmiş temsili veya sembolik hedefler olarak seçilirler. Teröristler, doğrudan mağdur ve hedef kitle arasında tehdit şiddet üzerine kurulu bir iletişim süreci oluşturmak isterler. Teröristlerle mağdurlar ve esas hedef kitle arasındaki tehdit ve şiddet üzerine kurulu iletişim süreci, söz konusu esas kitleyi yani toplumun genelini etkilemeyi amaçlamaktadırlar. Yıldırma, zorlama veya propaganda amaçlarından hangisine ulaşılmak isteniyorsa; buna uygun olarak hedef kitle terörün, taleplerin veya ilginin odağı haline getirilir”.

Ancak, Schmid’in tanımının çok geniş olması, tanımın kabul görmesini zorlaştırmakta ve kabul edilebilirliğini azaltmaktadır.

Terörizm ile sistemin dışından sisteme karşı bir şiddet söz konusu olmaktadır. Bu nedenle sistemin kuralları bu durumda geçerliliğini yitirmektedir. Uluslararası terörizm ise kurala bağlı olmayan yeni bir savaş türü ve uluslararası diplomasi ve savaş kuralları dışında kalan şiddet eylemleri veya kampanyaları olarak tanımlamaktadır (Jenkins 1974: 2-3). Kohen’de yeni bir savaş olarak teröre karşı savaşın, meşru müdafaa kapsamında meşrulaştırılması “sınırları olmayan yeni bir savaş” olarak tanımlamaktadır (Kohen 2007: 236). Dolayısıyla, uluslararası terörizmin sivil veya resmi hedefler gözetmeden her yerde ve her şekilde ortaya çıkabileceğini göstererek, bu durumun günümüzde en olası sonucunun meşru müdafaa hakkının dar anlamda kullanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Terörizmin tanımları incelendiğinde, korku ve dehşete sevk eden şiddet eylemleri olduğu ve yasadışı olduğu kabul edilmektedir. Ancak Oruka’ya göre terörizm sadece hukuk-dışı değil aynı zamanda hukuku kullanarak da uygulanabilmektedir. Buna göre Oruka terörizmin tanımını “...bir başkasına ıstırap veren ya da onun canına kasteden gayrimeşru eziyettir ya da makul düzeyi aşan cezalandırma” olarak ifade etmektedir. Oruka, terörist eylemlerin tehdit ve şiddet eylemleri olduğunu kabul etmekle birlikte teröristin yasadışı olmadığı durumlarında söz konusu olduğunu *makul düzeyi aşan cezalandırma* olarak belirtmektedir. Hitler ve Afrika’da bulunan azınlık yönetimlerini örnek göstererek, bunların hukuku kullanarak insanları terörize ettiğini savunmaktadır. Afrika’daki azınlık rejimlerinin kurtuluş hareketi üyelerini baskı altında tutmak için uyguladığı şiddet veya baskıyı, cezalandırmanın ötesinde terör olarak değerlendirilmektedir. Bu savunmasını “asgari etik rıza” çerçevesinde sunan Oruka, terörizm tanımını “...bir tarafın başka bir tarafa (bunu yapmasını sağlayacak hiçbir yetke ve meşruiyete sahip olmadığı halde) maksatlı olarak eza çektirmesi ve kayıplar verdirmesidir ya da görünürde böyle bir yetke ve meşruiyet vardır, ama gerçekte, mağdur olan taraf böyle bir yetkeyi ya da meşruiyeti tanımamakta, bu yönde bir asgari etik rıza göstermemektedir” şeklinde genişletmektedir (Oruka 2002: 363-365).

Terörizmi tanımlama çabaları karşısında karşılaşılan en önemli sorunun başında genel bir tanımının yapılamaması gelmektedir. Higgins, Batılı ya da gelişmiş ülkelerin aralarında terörizmin tanımı üzerine az veya çok bir uzlaşının söz konusu olduğunu

belirtmekle birlikte, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler bağlamında bunun olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Higgins, bu durumu yerinde bir tespit yaparak, her eylemin; örneğin her suikast, tehdit ve silahın terörizm olarak nitelenemeyeceğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle “rehin alma, uçak korsanlığı, sabotaj, suikast, tehditler, aldatmacalar, ayırım gözetmeyen bombalamalar veya silahlı saldırılar” gibi terörizmi tanımlama çabalarının en büyük eksiğinin belirli eylemlere karşılık tek başına tanımlanmış olmasını göstermektedir. Dolayısıyla terörizmi tanımlama yönündeki çabaların her devletin kendi görüşü ve terörizmin yöneldiği hedefler, amaçlar, kişiler gibi faktörleri algılama biçimleri, terörizm tanımının genel bir tanımlamasının yapılamaması sonucunu doğurmaktadır (Higgins 1997: 15).

Doktrinde tanımlama çabaları, devletlerin farklı bakış açıları nedeniyle tam anlamıyla kabul görmemektedir. Terörizmin tanımlanmasının en önemli sorunu uluslararası sistemde devletlerin tümüyle kabul edeceği bir yaklaşımın benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle terörizmin tanımı üzerinde konsensüse varılamaması hukuki olmaktan ziyade siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

BM'nin kuruluşundan sonra 1963-1979 yılları arasında terörizmle ilgili birçok antlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemdeki antlaşmalar ile BM'nin asıl kaygısının havacılık konusunda güvenliğin sağlanması ve devlet adamları ile diplomatların güvenliği konusunda alınacak olan önlemleri içerdiği görülmektedir. Bununla birlikte BM, 1979 yılından itibaren terörist unsurların eylemlerinin önlenmesi ve cezalandırılmasına yönelik önemli adımlar atmıştır (Koechler 2002: 15). Ancak MC ve BM nezdinde imzalanan bu antlaşmalar terörizmin engellenmesi için yeterli olmamıştır. Terör tanımının yapılamaması ve bu antlaşmaların temel kaygısının farklı olması terörizmle mücadele konusunda devletlerin nasıl davranacakları konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır.

Hukuki olarak BM nezdinde oluşturulan tanımlama çabaları siyasi nedenlerle oydaşı sağlanan bir tanıma ulaşamadığı belirtilmiştir. Bunun en önemli nedeni, Batılı devletlerin terörizm tanımı ile Güney ya da Üçüncü dünya ülkelerinin tanımları siyasi

nedenlerin kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen olaylar Batılı devletler tarafından terörizm olarak nitelendirilmekte ve tanımlama çabaları Batılı değerler üzerinden uluslararası düzeye ulaşmadan bölgesel nitelikte tanımlamalar olarak kalmaktadır. Diğer taraftan, Üçüncü dünya ülkeleri Batılı ülkelerin politikalarına karşı gerek dekolonizasyon gerekse de emperyalizm söylemleri çerçevesinde gelişmektedir. Dekolonizasyon sonrası bu ülkelerde oluşan marjinal grupların Batılı ülkeleri hedef alan eylemleri ve söylemleri hem bölgede hem de bazı devletler tarafından desteklenmesi nedeniyle tanımın çelişkisi olarak adlandırılabilir bir durum ortaya koymaktadır. Bu çelişki terör tanımının yokluğunda en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Ayrıca Öktem'in belirttiği gibi her tanımın tehlikeli olması durumu (*omnis definitio periculosa*) devletlerin belirli bir tanım üzerinde uzlaşmalarının kendilerini bağlayıcı ve her an saldırı karşısında harekete geçme durumunu ortaya çıkarmaktadır ki, bu durum devletler tarafından ülkesinin her an teröre karşı önlem almasını ve siyasi olarak hareket etmesine neden olmaktadır (Öktem 2011: 33). Bu nedenle devletler bir tanım üzerinde sadece diplomasi ya da sivil havacılık gibi her devletin itiraz etmeyeceği alanlardaki tanımları kabul etmekte ancak siyasi olarak çok farklı nedenlerden dolayı tanım sorunu karşımıza çıkmaktadır.

BM'nin aldığı kararlarda belirli bir terörizm tanımı getirilmeye çalışılmışsa da, BM'nin uluslararası terörizmin kaynaklarına ve destekçilerine karşı çok sınırlı yaptırımlar uygulayabilmesi ve devletlerin terör ve teröristlere karşı yaklaşımları tanım sorununu karşımıza çıkarmaktadır. Bu durum terörün gerçekleşmesini ve destekçi bulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması için terörizmin uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu tüm devletler tarafından bağlayıcı kabul edilerek bir tanımının yapılması ve yine tüm devletlerin kabul ettiği bağımsız ve tarafsız uluslararası yargı kurumunun oluşturulması gerekmektedir.

Derrida'nın ifade ettiği gibi, terörle savaş, Schmittyen anlamda iç savaş ve Partizan savaşıdan ayrılması gerekmektedir. Çünkü Bush'un karşısında Avrupa'nın uzun bir geleneği olan iki düşman devletin birbirine karşı savaşı bulunmamaktadır. Bu nedenle Bush, karşısındaki düşmanı tanımlayamamaktadır (Borradoni 2003: 100-101).

Habermas ise El-Kaide⁵¹'ye karşı başlatılan “savaş”ın bir “haçlı seferi” olarak nitelendirilmesi klasik savaş kavramının terörizme karşı savaş olarak kullanılmasının hem normatif hem de pragmatik açıdan yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Habermas, böyle bir tanımlamanın “suçlu” olarak nitelendirilen bir grubun savaş durumundaki düşman seviyesine yükseltildiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla “savaş” kavramının tanımına aykırı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü karşı taraftaki “düşman” uluslararası hukuk bakımından bir savaş durumundaki düşmanı ifade etmemektedir. Bu nedenle savaş terimi kesin bir anlamı ihtiva ettiği için bir gruba karşı savaş ilan etmesi mümkün görünmemektedir (Borradoni 2003: 35).

3.3.2. 11 Eylül Sonrası Terörizmle Mücadele

II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan BM, uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda en önemli yapıyı oluşturmaktadır. Ancak BM, 20. yy.'da iki büyük savaş yaşamış olan dünyanın, bu savaşların sonlandırılması adına önemli bir görev üstlenmesine rağmen terörizm ile mücadele konusunda karmaşıklık, yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Genel anlamda ulusal veya uluslararası terörizmle mücadele konusunda küresel ölçekte zorluklarla karşılaşmaktadır. Ulusal terör olaylarını tanımlamak veya terör eylemlerinin nedenini, kim tarafından yapıldığı veya müeyyidelerinin neler olduğunu saptamak uluslararası terörizme nazaran sonuçları itibarıyla nispeten kestirilebilir durumdur. Ancak uluslararası boyutta terörizm, ulusal terörizme göre daha karmaşık, müeyyideleri konusunda netlik bulunmayan veya engellenmesi için ne tür çabaların gerekli olduğu yönündeki düşüncelerin yetersizliği, 21. yy.'da devletlerin mücadele konusunda küreselleşmeyle birlikte karmaşık bir durumun içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Devletler, ulusal terör konusunda yeterli deneyime sahip olsa bile uluslararası terörizmin engellenmesi konusunda yeterli, gerekli ve güncel adımları atamamaktadır.

⁵¹ Habermas, “El-Kaide”nin terörizmin yeni bir formu olduğunu belirtmektedir: “El-Kaide adıyla özdeşleştirilen terörizm, artık düşmanın belirlenmesine ve riskin ne olduğu üzerine gerçekçi bir tahmin yapılabilmesine imkân vermiyor. Bu *kavranamazlık* da terörizme yeni bir nitelik kazandırıyor” (Habermas 2007: 13).

Terörizmle mücadele konusunda devletlerin farklı siyasi düşüncelere sahip olmasına rağmen terörizm konusundaki işbirliği ve uluslararası sistemi kapsayıcı bir yargı kurumunun oluşturulması gerekmektedir. Terörizme maruz kalmış ülkeler mücadelelerini münferit olarak yürütmektedirler. Ancak bu durum teröre maruz kalmış devletlerin tek başına hareket etmesi sonucuna götürmektedir. Konu bu bağlamda değerlendirildiğinde, devletler uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını kullandıkları iddiasıyla hareket edecek ve bu durum bazı sorunların yaşanmasına neden olacaktır. Bu sorunların bertaraf edilmesi için terörizmle mücadele konusu özellikle 21. yy.'da uluslararası sistemin barış temelli değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Barış temelli uluslararası sistem terörizmle mücadele konusunda devletlerin tek başına hareket etmesini engelleyecek ve kolektif güvenlik çerçevesinde hareket etmelerini sağlayacaktır.

BM Antlaşmasının “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak önlemler” başlıklı VII. bölümünde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması adına *Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde* bulunarak gerekli tedbirleri alma hakkına sahip bulunmaktadır.⁵² Bu noktada en önemli husus “saldırı” kavramının tanımlanmasını oluşturmaktadır. BM Genel Kurulu, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması adına yaklaşık yirmi yıllık bir sürecin sonunda konsensüs sağlanarak kabul edilen 1974 tarih ve 3314 sayılı kararın 1. maddesinde saldırıyı şu şekilde tanımlamaktadır: “Saldırı, bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu bu Tanımda belirtildiği üzere, BM Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır”. Saldırı tanımının maddeleri incelendiğinde, saldırganın bir devlet olabileceği gibi devlet destekli bazı unsurlar da sayılmaktadır.⁵³ 3314 sayılı kararın 3/g maddesinde “Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete

⁵² BM Antlaşması VII. Md. 39.

⁵³ Walzer’in ifade ettiği gibi bir devletin başka bir devlete saldırganlığının (güncellenmiş haklı savaş olarak) uluslararası ilişkiler bağlamında tek suç olduğunu belirtmektedir. Bu suç bir devleti ve dolayısıyla vatandaşlarını hakları veya canları arasında tercih yapmaya zorlamaktadır. Bu durum karşısında yani saldırganlık karşısında silahlı direnişe girişme hakkı doğmaktadır. Saldırganlık karşısında sessiz kalınmamasının (Almanya’nın Çekoslovakya işgali) ve direniş gösterilmesinin (Almanya’nın Polonya’yı işgali) ahlaki açıdan gerekli olduğunu dile getirmektedir (Walzer 2010: 85-95).

karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması” saldırı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla saldırının tanımının tüm unsurları içine alma konusunda eksiklikleri olmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi’nin herhangi bir eylemin saldırı olup olmadığını değerlendirmesi hususunda 3314 sayılı kararı göz önünde bulundurarak karar vermesini kolaylaştırmaktadır (Gündüz 2014: 140-142). Özellikle bu durum, meşru müdafaa söz konusu olduğunda “silahlı” bir saldırının gerekliliği ortaya koymaktadır (Uzun 2007: 65).

Uluslararası toplum, terörizmle mücadele konusunda saldırı veya önleyici müdahale konusunda yeterince net tavır ortaya koyamamıştır. Örneğin 1950 ve 1970’lerde İsrail’in Lübnan ve Suriye’de bulunduğunu iddia ettiği FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) karargahlarını vurmasını hukuka uygun bulmamıştır. Uluslararası toplum 1950’lerde bu tür eylemleri kınayan kararlar almasına (ABD’nin çekimserliğinde) rağmen ilerleyen yıllarda İsrail’in meşru müdafaa hakkının bulunmadığını öne sürmüş ve terörist eylemleri kınayarak, bu eylemlerin meşru müdafaa hakkı boyutunda başka bir devlet veya devlete BM Antlaşması 51. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir (Williamson 2009: 128-130).

BM’nin kurulduğu dönem dikkate alındığında devletlerin saldırı konusunda savaş kuralları gereği uğradığı zarara karşılık verdiği anlaşılmaktadır. Terörizmle mücadele konusunda ise kuvvet kullanılmasını BM Antlaşması’nın 2(4) ve 51. maddeye dayandırmaktadır. Ancak bu şekilde kuvvet kullanılması uluslararası sistemin geleceği açısından riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risklerin başında devletlerin meşru müdafaa hakkını geniş yorumlamasının ortaya çıkaracağı sonuçlar oluşturmaktadır. Bu nedenle BM Antlaşması 2(4) ve 51. maddeleri doktrinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bazı düşünür ve hukukçulara göre BM antlaşması 2(4) ve 51. maddelerine dayanarak yapılan müdahaleler “zararla karşılık” olarak nitelendirilmiş, bazılarının göre ise meşru müdafaa ve zararlar karşılık arasında yeni bir doktrinin doğmasına neden olmuştur. Williamson gibi düşünürler ise meşru müdafaa hakkının olabildiğince dar yorumlanmasını ve yeni normatif kurallar üzerinde düşünülmesi

gerektiğini belirtmişlerdir. BM Antlaşması'nın 51. maddesi gereği meşru müdafaa hakkı sadece silahlı bir saldırıya doğrudan maruz kalınması durumunda geçerli olmaktadır (Taşdemir 2006: 5; Williamson 2009: 124).

Görüldüğü gibi BM, meşru müdafaa hakkı konusunda da net bir tutum ortaya koyamamıştır. Bu durum uluslararası hukuk kurallarının siyasi olarak değerlendirilmesi sonucuna götürmektedir. Başeren'in de belirttiği gibi BM, siyasi bir örgüt olarak değerlendirilmesi nedeniyle sorunların temelini oluşturmakta ve terörle mücadele konusunda devletlerin ortak bir tutum takınmasını zorlaştırmaktadır (Başeren 2002: 202).

Terörizmle mücadele konusunda hem terörizmin tanım yokluğu hem de terörizmin algılanış biçimi 1980'li yılların başından itibaren yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 1972 yılında BM Genel Kurulu tarafından terörizmle mücadele için bir komite kurulmuştur. Bu komite yukarıda belirtildiği gibi belirli terör eylemlerini tanımlamakta ve kendi kaderini tayin hakkına dayanan (*self-determination*) kurtuluş mücadeleleri, kimi devletler tarafından özgürlük savaşçısı kimi devletler tarafından terörist hareketler olarak algılanmıştır. Bu durum terörizme karşı bazı eylemlere sempati bile duyulmasına neden olmaktadır.

Terörizmle mücadele konusunda en önemli gelişme 1980'li yılların başında SSCB'nin diplomatik temsilcilerinin Ortadoğu'da kaçırılması sonrasında gerçekleşmiştir. Artık devletler bu olay karşısında, uluslararası hukukun kendi kaderini tayin hakkı da dahil olmak üzere terörizmle mücadele konusunda daha kararlı hareket etme çabası içerisine girmişlerdir (Higgins 1997: 18).

Terörizmle mücadele konusunda yapılan bu çalışmalar uluslararası terörizmle mücadele konusunda henüz ilk oluşumlar olmasına rağmen terörizmin uluslararası düzeye ulaşması 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleşmiştir. Başkan Bush tarafından 11 Eylül saldırıları sonrası devletlerin bu ve benzeri saldırılara karşı devletlerin kendilerine karşı girişilen böyle bir saldırı karşısında nasıl bir tutum takınılacağı açık olmadığı için ABD'nin uluslararası terörizme karşı savaş olarak nitelendirdiği bir

durumla karşı karşıya kalınmıştır. Daha önce konvansiyonel düzeyde gerçekleşen ve etkisi bakımından 11 Eylül saldırıları ile kıyaslanamayacak şekilde dar eylemler olarak nitelendirilen olaylara karşı terörizmle mücadele ulusal düzeyde devletler tarafından yürütülmekteydi (Öktem 2011: 22-23). ABD, terörizmle mücadele için “Terörle Mücadele Ulusal Askeri Stratejik Planı”nda, teröristlerin her türlü saldırıyı gerçekleştirebileceğini ve ABD başta olmak üzere diğer özgür ve açık toplumların bu grupların başlıca hedefleri olmaya devam ettiğini belirtmektedir. Hatta bunların Kitle İmha Silahları (KİS) dahil tüm saldırı yollarını ulusal ve uluslararası hedeflere karşı kullanabileceğini belirtmektedir.⁵⁴ Ancak 11 Eylül saldırıları terörizmin ulaştığı noktanın üst seviyelerde olduğunu göstermektedir. 11 Eylül sonrasında terörizmin uluslararası nitelik taşıması nedeniyle terörizmle mücadele 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası toplumun topyekün mücadelesini gerektirmektedir. Bu nedenle, ABD’nin terörizmle mücadele bağlamında destek bulmasını kolaylaştırmıştır. Bu destek, uluslararası hukuk bakımından yetersiz görünmekle birlikte ABD’nin Afganistan’a müdahalesinin tek taraflı olduğu genel kabul görmektedir. Ayrıca bu noktada belirtilmelidir ki, uluslararası hukukun silahlı saldırı konusunda verdiği iki istisnai durumun farklı yorumlanması müdahalenin hukuki ve ahlaki olarak meşru sayılabileceği gibi bir yoruma neden olmaktadır. Bu durum hem ahlaki hem hukuki olarak dayanaktan yoksun görünmektedir. Saldırıların ABD gibi bir süper güce karşı gerçekleşmesi ABD’nin norm yapıcı bir konumuna işaret etmiş gibi görünse de uluslararası toplumun farklı yorumlarının bu norm yapıcı özelliğinin dışında değerlendirmek gerekmektedir.

Genel olarak 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne kadar olan süreçte uluslararası sistemde devletlerin birbiri ile savaşını düzenli orduların ve egemen devlet anlayışı çerçevesinde bir savaş olarak nitelendirilebilir. Ancak sözleşmenin; milisleri, gönüllü savaşçıları ve küçük grupları dikkate alması ile birlikte günümüz dünyasında terörizmle mücadele, asimetrik bir savaş temsil etmektedir. Devletlerin topyekün yok etmeye varacak olağanüstü silahlara sahip olmasına rağmen karşısındaki terörist eylemlerinin ne olduğu konusundaki belirsizlik, saldırıya uğrayan devlete hem maddi hem de psikolojik olarak zarar vermektedir. Benoist’e göre terörist eylemlerin amacı silahla

⁵⁴ National Military Strategic Plan for the War on Terrorism. (<http://archive.defense.gov/pubs/pdfs/2006-01-25-Strategic-Plan.pdf>, 14.12.2017’de erişildi). s. 21.

karşı tarafı etkisiz hale getirmek olamayacağı için psikolojik boyut (11 Eylül saldırılarının küresel dünyada medya aracılığıyla ulaştığı etki) daha önemli hale gelerek asimetrik savaşın temelini oluşturmaktadır. Benoist bu noktada psikolojik etkinin farklı bir boyutuna değinerek terörist eylemlerin ortaya çıkardığı “korku”yu açıklamaktadır. Ona göre Avrupa’nın Rönesans ile birlikte evrenin merkezine Tanrı yerine insanı yerleştirmesi (*Antroposentrik*) ve beraberinde cehennem korkusunun yerini ölüm korkusunun alması aslında terörist eylemlerin amacına hizmet etmektedir. Şöyle ki, Avrupa’nın *Antroposentrik* anlayışı beraberinde yaşamın her şeyden önce gelmesine neden olmuştur. Bu anlayış teröristler için özellikle Batılı devletleri hedef alan eylemlerinde amaçlarına hizmet eden bir nitelik taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle terörist eylemler Batılı toplumdaki insan yaşamının kutsiyetine karşın eylemlerinin özellikle kendi hayatlarını sonlandırma sonucu gerçekleştirdikleri eylemlerin, kendileri için “mutlu bir başlangıç” veya bir “ödül” olan “ölüm”ün Batılı toplumlarda bir cezalandırma eylemi ve “herşeyin sonu” veya “kıyamet”i yaşamasına neden olmaktadır. Bu durumda Benoist, “ölüm”ün bir ödül olarak sunulduğu eylemleri anlaşılabilir olarak tanımlayan Batının bu durum karşısında savunmasız olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla terörizmin topyekün ortadan kaldırılacak bir olgu olarak Batılı toplumlarda karşımıza çıkması anormal bir durum olarak görülmemesi gerekmektedir. Bu güdüyle hareket eden “küresel terörist” Schmitt’in Partizan kavramından ayrıldığı en önemli noktayı oluşturmaktadır. 11 Eylül saldırılarının hemen ardından Bush tarafından ilan edilen “sonsuz adalet” için terörizmi yok etmek fikri terörist grupların hedefindekileri yok edemeyeceğine göre teröre karşı savaş hiç bitmeyecek “sonu olan” bir savaş olmaktan ziyade hem terörist gruplar hem de ABD için kaybedeni ve kazananı olmayan bir savaşa dönüşmektedir (Benoist 2013: 69-74).

ABD’nin tek taraflı olarak müdahalesi ve bir olağanüstü durumun yaşandığı yönündeki ifadeleri terörizm ile mücadelenin 21. yy.’da devlete yeni bir form kazandırmakla birlikte sonuçları itibariyle küresel olarak zorlukları ve etkileri çok güçlü hissedilmektedir. ABD’nin bu yetkiyi küresel ölçekte kullanması için gerekli işbirliğinin diğer devletlerce de sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle George W. Bush’un ifade ettiği şekliyle “ya bizdensiniz ya değilsiniz” ifadesi ve haydut devlet kavramının kullanılarak karşı tarafı yok edilmesi gereken bir düşman olarak

tanımlaması meşru müdafaa hakkının meşrulaştırılması ve haklı savaş sürdürüldüğünün uluslararası toplumun iknası olarak görülmektedir. ABD'nin Schmitt anlamında bir düşman tanımlaması yapmadığı aşıkardır. ABD, Reagan tarafından SSCB'nin bir "Şeytan İmparatorluğu" olduğunu ilan etmesi ile uluslararası terörizm/İslami terörizm ve haydut devlet tanımlarında herhangi bir düşman ayrımı söz konusu değildir. Çünkü şeytan imparatorluğu ile uluslararası terörizm ve haydut devlet tanımlamaları düşmanı cezalandırmak/ortadan kaldırmak veya yok edilmesi gereken kötülük olarak birbirinden farklı tanımlamalar sunmamaktadır. Bu tür düşman tanımlamaları Schmitt'in düşman tanımlaması ile hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak bu durum Schmittyen anlamda hiç bitmeyen bir savaşın içerisine girildiğini göstermektedir. (Benoist 2013: 41). Terörizmin, adaletsizlik ve yoksulluğun sonucu oluştuğu ortamda geliştiğinin genel olarak kabul görmesine karşın saldırıları düzenleyenlerin bu dünyanın ürettiği bir şey olduğunu ve böyle bir sonucun ortaya çıkmasının yine bu dünyadaki sebeplerde aranması gerektiğini belirten görüşlerde ağırlık kazanmaktadır (Ökten 2002: 341; Hobsbawn 2001: 160). Terörizmle mücadeleyi ABD'nin geliştirdiği yöntem ve uygulamalarını eleştirmenin ötesine taşımak gerekmektedir. Bunun için öncelikle güçlü olanın hukuku olarak işlev gördüğü yönündeki algılarla ve özellikle Üçüncü Dünya toplumlarının sisteme güvenlerini zedeleyerek uluslararası hukukun temellerinin yıkılmasına kadar gidebilecek uygulamaların sonlandırılması ve boşluklarının doldurulması gerekmektedir. Ayrıca uluslararası ilişkiler bağlamında istisna halinin oluşması Schmittyen anlamda hukuk ile düzenlenemeyecek alanda olması, ABD'nin gücünü kullanarak olağanüstü hale karar vermesi uluslararası sistemin hukuki temellerinin zayıflamasına ve etkisizleştirilmesine yol açmaktadır. Bunun önlenmesi için yapılması gereken ise başta uluslararası sistemin normatif temellerde uluslararası hukukun iyileştirici yaklaşımlar çerçevesinde yeniden düzenlenmesidir.

3.3.3. Önleyici Savaş ve Terörizmle Mücadele

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen saldırılar ile birlikte normatif temellerde inşa edilmesi için uluslararası sistemin bir "barış" ortamı olma yolundaki niyetler yerini "her an savaş" olarak nitelendirilebilecek bir ortama bırakmıştır. Başkan Bush'un 11 Eylül saldırıları ile ABD'nin yeni dış politikasını açıkladığı Bush Doktrini, uluslararası

sistemde bazı değişimlerin gerekleŐeęi ve normatif temellerde bir uluslararası sistemin kesintiye uğrama ihtimallerini yükseltmiştir.

Bush'un 2002 yılında yayınlanan ABD Ulusal Strateji Belgesi'nde yer verdiği önleyici savař⁵⁵ kavramı bu kesintinin en önemli belirleyicisi konumundadır. Devletlerin bir saldırı karşısında ya da açık tehdit karşısında kendilerini savunma haklarını uluslararası hukuk genel anlamda düzenlemiştir ve güvenlik bu konuda uluslararası hukukun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak bu hakkın ne zaman kullanılacağı konusunda uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası toplum tarafından fikir birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte bilimsel olarak düşünürlerin önleyici savaşları haklı çıkarma girişimlerinin "dipsiz yasal bir kuyu" olduğu üzerinde bir oydaşma sağlandığını belirtmek gerekmektedir (Kegley ve Raymond 2003: 387-389).

Önleyici savaş kavramı uluslararası hukukun ötesine geçmektedir. Gray'in de belirttiği gibi, önleyici savaş bağlamında tehdidin uzak olması, yanlış değerlendirmeye ve bununla birlikte gelen risklere, en başta da evrensel barışa karşı tehlikeli bir durumu ortaya koymaktadır (Gray 2007: 13-14). Yoo ve Malanczuk, önleyici savaş örneğinin daha önce Küba Füzesi krizinde görüldüğünü ancak bu Kriz'de Sovyetleri Birliği'nin hemen ya da yakın zamanda saldıracağına dair bir işaret olmadığını belirtmektedir. Diğer bir örnek ise İsrail'in 1981 yılında Irak'ta bulunan Osirak nükleer reaktörünü hedef alan saldırının öngörüldüğünü göstermektedir. Çünkü Reaktörün atom bombası yapımında kullanılacağına dair somut kanıtlar ortaya konulamamıştır. Böyle bir öngörü ve sezgisel davranışlar diğer devletlerin diğer başka devletlere karşı kullanabileceği bir koz olarak değerlendirilmesi uluslararası sistemi topyekün tehlikeye atmak olacaktır. Dolayısıyla ABD'nin Sovyetler Birliği'nin muhtemel saldırısına karşılık vermek için

⁵⁵ Taşdemir'in ifade ettiği gibi "Doktrin'de, "öncelikle önleme/preventive" ve "önleyici vuruş/preemptive strike" terminolojilerinin dönüşümlü olarak birbirlerinin yerine kullanılmış olması dikkate değerdir. Zira, tarihsel olarak bu iki kavram arasındaki ayrım "vukuu muhakkak-yakın tehdit/imminent threat" kavramına referansla yapılmakta olup; preemption kavramı, tahrik edilmemiş ve "yakın bir tehdidi" önceden yapılacak bir hareketle ortadan kaldırmayı amaçlamakta olup, yazarların bir kısmı tarafından hukuka uygun kabul edilmektedir. Bu çerçevede, 1967 Altı Gün Savaşları; "yatan bir tehditten kaynaklanan bir "önleyici/preemptive" eyleme örnek olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan, "önleyici savaş/preventive war" kavramı ise bir silahlı çatışma içinde, "vukuu muhakkak" değil fakat "vukuu muhtemel" potansiyel bir tehdidi ortadan kaldırmak için önleyici bir saldırıyı ifade etmekte olup hukuka aykırı bulunmaktadır. Bu konuda emsal gösterilen örnek olay ise Irak'tan kaynaklanan "vukuu muhtemel" bir tehdide karşı İsrail'in 1981'de Osirak Nükleer Reaktörü'ne yönelik saldırıdır". (Taşdemir 2006: 240).

veya onun bu tehdidi ortadan kaldırmak için bir “zaman”ı mevcuttur. Yoo, bu konuda Saddam Hüseyin’in elinde bulundurduğu iddia edilen Kimyasal Silahların aslında zamansallık olarak önlenmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. 1981 yılından bu yana Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)’nın denetimi altında olan Irak’ın nükleer maddelere ulaşımı denetim altında sağlanmaktaydı. Ancak Irak Savaşı’na giden süreçte ABD’nin bu gibi silahlara sahip olduğunu iddia ederek müdahalede bulunması önleyici savaş doktrinini “zaman” bakımından değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Yoo 2003: 574; Malanczuk 1997: 312-313).

Bush’un 2002 Ulusal Strateji Belgesi’nde açıkça ifade ettiği gibi, önleyici savaş kavramı, herhangi bir tehdidin varlığının doğrudan veya dolaylı olmaması durumunda bile ABD’nin kendisini tehlikede gördüğü durumda harekete geçme serbestliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bush’un önleyici savaş doktrini çerçevesinde kimyasal silah ya da nükleer silah kullanmaya ya da ülkelerin bunu teşvik etmesine bundan sonra izin vermeyeceklerini belirtmesi yani Bush’un ifadesiyle “Mantar Bulutu”nun (Irak’a yapılan müdahalenin gerekçesi) ortaya çıkmadan önce bu tehlikelerin bertaraf edileceğini belirtmesi önleyici savaş adı altında tek taraflı ABD müdahalelerinin önünü açması ve uluslararası barışın sağlanmasında en büyük engeli oluşturmaktadır. Başkan Bush’un diğer tehdit olarak gördüğü terörizme karşı savaş ve bu savaşa karşı önleyici savaş doktrinin kullanılacağı hususunu ise şu şekilde ifade etmektedir: “... *Birleşik Devletler, Amerikan halkını, içeride ve dışarıda çıkarlarımızı, sınırlarımıza ulaşmadan tehdidi tespit ederek ve yok ederek terör örgütlerini yıkıp yok edeceğiz Amerika Birleşik Devletleri sürekli olarak uluslararası toplumun desteğini almak için çaba gösterse de, gerektiğinde, bu tür teröristlere karşı önleyici davranarak, halkımıza zarar vermelerini engellemek için kendi kendimize hakaret etme hakkımızı kullanmaktan çekinmeyeceğiz*”.⁵⁶ Buna göre ABD, uluslararası terörizme veya teröristlere finansal veya mekansal destek veren devlete veya gruplara karşı gerektiğinde askeri olarak müdahale edilebileceğini açıkça dile getirmiştir. Ancak belirtilmelidir ki, teröre destek veren devletleri tanımlamanın zorluğuna değinmektedir. Çünkü bu destek devletler tarafından desteklenmese bile Avrupa ülkelerinden herhangi biri teröristlere sığınak, eğitim gibi yerler olabilmektedir (Borradoni 2003: 101).

⁵⁶ George W. Bush, 2002 The National Security Strategy of the United States of America. <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

Diğer bir önemli husus ise, Crawford'un belirttiği gibi, “teröre karşı savaş”ın haklı savaş olduğunun savunulması tutarsız bir duruma işaret etmektedir. Bush’un açıkladığı Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nde önleyici savaşın iddia edildiği gibi haklı savaş⁵⁷ ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. Önleyici savaş düşüncesi, saldırılara karşı savunma amacıyla yapılan saldırılardan farklı bir durum oluşturmaktadır. Çünkü önleyici savaş “açık bir tehdit” olmaması durumunda geçerli olmaktadır. Bu şekilde tehdit algılamaları veya varsayımları uluslararası hukuk bağlamında meşru görülmemektedir (Crawford 2004: 98).

Önleyici savaş, haklı savaş kavramının yeniden canlandırılması olarak okunduğunda bunun da Grotius gibi bir düşünürde farklı olarak belirtildiği görülmektedir. Çünkü Grotius’a göre haklı savaş önleyici savaşın ortaya çıkmasını gerektirecek makul sebepler veya bir saldırının açık olması veya tehdit algısının somut delillere dayanması bağlamında uygunluğundan bahsetmektedir. Burada Grotius, böyle bir durumda önceliğin savaş hukuku çerçevesinde diğer bir ifadeyle uluslararası hukukun buyurduğu şekliyle karşılık verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Grotius, önleyici savaş kapsamında askeri bir gücün kullanılmasını kabul edilemez olarak görmektedir (Kegley ve Raymond 2003: 389).

Schmitt açısından bakıldığında önleyici savaşın kullanılması durumunda düşman olarak haydut devlet veya şer ekseni gibi düşmanı tanımlama çabaları meşru görülmemektedir. Çünkü bu durum Kardeş’in belirttiği gibi “en ilkel politik-teoloji”nin gündeme gelerek bu yönde hareketin meşru sayılması durumunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla politik-teolojik davranışlar Avrupa Kamu Hukuku ve nomos düşünülüşünde ilkel bir durum ortaya koymaktadır (Kardeş 2015: 314). *Önleyici savaş stratejisi*” adı verilen politika çerçevesinde ABD yönetimi, önleyici savaş ve tedbire dayalı öncelikli saldırı (*preemptive strike*) kavramları doğrultusunda artık çok taraflı işbirliği yerine tek taraflı inisiyatif kullanarak Amerikan çıkarlarını ve güvenliğini savunmaya dönük bir strateji izleyeceğini ortaya koymaktaydı. Bu stratejinin özü, tehdidin niteliğinin ne olduğuna Amerikan yönetiminin karar verecek olması ve bu

⁵⁷ Walzer, saldırıya uğrayan devletlerin kendilerini önleyici savaş da dahil saldırıya karşı koruma hakkı olduğunu (haklı savaş) savunmakla birlikte, bunun çıkarlar uğruna yapılmasına (haksız savaş) karşı çıkmaktadır (Heywood 2014: 311).

konuda kullanılacak araçların belirlenmesi konusunda da önceliği ABD’de olmasıydı. Amerikan yönetimi tehdit ve kitle imha silâhları kavramlarını yan yana kullanarak, hem teröristlerle bağlantılı hem de kitle imha silâhlarına sahip olmaya çalışan ülkeleri tehdit olarak görmekte ve bunlara karşı gerekirse tek başına harekete geçme hakkına sahip olduğunu ileri sürmekteydi. Yeni Amerikan yönetimi kolektif hareket etme konusuna bir zorunluluk olarak bakmadıklarını öncelikle Amerika’nın güvenlik çıkarlarını temel aldıklarını her fırsatta ortaya koymuşlardır (Tayyar Arı’dan aktaran Dalar 2008: 240). ABD, bu yönüyle değerlendirildiğinde evrensel değerlere inanan ve kendisini ilahi bir misyon ile kuşatan ve seçilmiş bir millet olduğu düşüncesi ile bunu dünyanın geri kalanına uygula(t)mak için ahlaki bir görev ile hareket ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Benoist’in ifade ettiği gibi “Belirli bir ulus için uygun olan değerler veya özlemler, evreni yönetmesi gereken ahlaki yasalarla özdeşleştirildi”. Bu ise sürekli savaş durumunun sağlanması ve sömürgeciliğin anahtar vizyonu olarak sunulmaktadır (Benoist 2013: 36-38). Özdemir’in de belirttiği gibi liberal devlet anlayışının uluslararası sistemde yaygınlaşması ve ABD’nin izlediği politikaların en iyi seçenek olarak sunulması teröre karşı savaş adı altında hukukun savaşın uzantısı olmasına ve bunun da meşru olarak kullanılan önleyici savaş adı altında meşrulaştırılması “ hukuku politikanın, politikayı hukukun uzantısı haline getiren bir sürecin olağan belirleyenleri olması” durumunu ortaya çıkarmıştır (Özdemir 2011: 311).

Benoist, ABD’nin özgürlük adına gerçekleştirdiği müdahalelerin Amerika’nın çıkarlarına hizmet ettiğini belirterek Carl Schmitt’in düşmanın cezalandırılacak bir suçlu olmaması hususundaki düşüncelerindeki haklılığını ifade etmektedir. Bu nedenle insanlık veya özgürlük adına gerçekleştirilen müdahaleleri, egemen bir devletin herhangi bir hukuki dayanağı olmayan bombalamalara, işkencelere ve diğer insanlık dışı suçların işlenmesine izin vermektedir (Benoist 2013: 30–31). Bu nedenle önleyici savaş Schmitt bakış açısı ile uluslararası hukukun parçalanması olarak değerlendirilmektedir (Kardeş 2015: 315). Önleyici savaş, terörist eylemlerin somut bir duruma dönüşmesini beklemeden harekete geçme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Bunun en önemli nedeni caydırıcılık unsurunun terörist eylemlerine ya da terörizme karşı etkili bir araç olmadığı düşüncesi ile hareket edilerek şiddetin meşrulaştırılması sonucunu doğurmaktadır (Özdemir 2011: 43).

Bu nedenle önleyici savaş, Bush'un 11 Eylül saldırıları sonrasında yaptığı konuşmasında dünyanın her bölgesine yapılabilecek bir savaş olduğunu açıklamaktadır. ABD, Soğuk Savaş sonrası hegemonyasını devam ettirmek için Benoist'in belirttiği gibi, çevreleme politikasının günümüzde geçerliliği kalmadığı düşüncesi ile politikalarını yeniden belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak önleyici savaş, beklenmedik veya bu yönde zorlayıcı davranışlar sergilenmesi durumunda bir tedbiri ifade etmektedir. Eğer önleyici savaş bir strateji olarak ele alınırsa, bu durumda güvensizlik ve istikrarsızlığı artırıcı bir nitelik kazanmaya başlayacaktır. Çünkü devletler uluslararası sistemde açık saldırılara karşı tedbirli iken önleyici savaş yöntemi ile her an saldırıya uğrayacağı korkusu ile daha saldırgan bir pozisyonda kendini bulabilmektedir (Benoist 2013: 45).

Önleyici savaşın Bush Doktrini'nden çıkarılan sonuç, tehlikenin önceden tahmin edilmesi veya kehanette bulunulması olarak açıklanabilir. Bu bakımdan önleyici savaş bir devletin uzun vadeli planlarının içerisinde tehlikeli olabilecek gizli silahlanma veya bir devleti veya bir ulusu yok etme planları olduğu yönünde tahminlerden bulunulmasına neden olabileceği için yanıltıcı bir sonucun ortaya çıkmasına neden olabilir. Diğer bir neden ise güvenlik ikilemi (*security dilemma*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir devletin savunma amaçlı silahlanmaya önem vermesi veya silah alımı yapması diğer bir devlet için kendisine karşı bir tehdit oluşturduğu (açık bir kanıt veya söylem olmadığı durumlarda) gerekçesiyle tehlikeli bir askeri tırmanışa neden olabilecektir (Kegley and Raymond 2003: 389). Dolayısıyla uluslararası hukukun oluşumuna bakıldığında uygulamalardan gelen bir tehdidin kanıtlara dayanması olarak karşımıza çıktığı gözlemlenmektedir. Bu kanıtlar bir gerekçe olarak ortaya konulduğunda bir savaş olup olmayacağı sonucu görülmektedir. Ancak Bush Doktrini bağlamında önleyici savaş, açık bir tehdit veya söylem olmadığında bile harekete geçileceğini ve bunun da askeri eylem şeklinde olacağını göstermesi açısından uluslararası barışın sağlanması için önündeki en büyük problemlerden birini oluşturmaktadır. Bu ise belirtildiği gibi uluslararası sistemin güvensizliğine ve istikrarsızlığına yol açacaktır. Bu nedenle devletler Crawford'un ifadesiyle dış politika yapımında "yasal ve ahlakiliğin yanı sıra sağduyulu" olunmasını gerektirmektedir. Aksi

takdirde önleyici savaş yöntemi, uluslararası hukukun etkin olmasından çok doğa durumunun yaşanmasına, modern uluslararası hukuktan açık bir şekilde kopuşa işaret ederek Ortaçağ'ın "haklı savaş" kavramına isteğini kanıtlar nitelikte bir modele doğru evrilmesine neden olmaktadır (Crawford 2004: 99).

Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası rakipsiz kalan ABD, özellikle Bush döneminde, terörizmle mücadele için uygun bir zemin olarak görülen önleyici savaş kavramının uluslararası sistemde sürekli istisnaya dönüşerek herhangi bir devlete terörist unsurları sınır tanımadan takip etme hakkı vermektedir (Benoist 2007: 85).

Bunların yanı sıra devletlerin kendi güvenlik algılamaları gelecekte diğer devletlerin birbirlerine karşı kullanabileceği bir kavram olarak önleyici savaşa başvurmaları bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risklerin başında, normatif anlayış üzerine bir uluslararası sistemin gelişmesindeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk bakımından önleyici savaşın düzenlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, uluslararası sistemin Schmittyen terminoloji ile "olağanüstü halin" sürekli olarak gündemde olduğu bir realist bakış açısı ile sürmesi muhtemel görünmektedir. Ancak daha önce belirtildiği gibi Schmitt, olağanüstü halin ancak olağan duruma dönmesi için kullanılan bir durum olduğunu ifade etmektedir. Yoksa ABD'nin uluslararası hukuk normlarını bir kenara bırakması ve salt güçlü olduğu için keyfiyet içerisinde bulunması Schmitt'in düşüncesinde olağanüstü hal durumu ile örtüşmemektedir (Kardeş 2015: 316). 11 Eylül Sonrası Bush Doktrini ile Schmittyen anlamda egemen, olağanüstü hale karar vermiştir. Dolayısıyla terörizmle mücadele bağlamında önleyici savaş doktrini olağanüstü halin olağan duruma gelmesine ve uluslararası hukukun iyileştirilmesi yönündeki çabaların önündeki en önemli sorunlardan biri olarak çözüm beklemektedir.

ABD, önleyici savaş doktrini kapsamında daha da ileri giderek uluslararası toplumun tamamını hedef alan ancak müttefik/stratejik ortaklık olarak belirlenmesinde zoraki bir duruma sevk edilen devletler egemenin ya karşısında ya da yanında olmak durumunda bırakılmıştır. 11 Eylül saldırılarının verdiği büyük tahribat ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması, önleyici savaş kavramının destekçi bulmasını

kolaylaştırmıştır. Ancak önleyici savaşın bir yöntem olarak her varsayımsal tehdide karşı kullanılmasının haklı olarak gösterilmesi mümkün gözükmemektedir.

Borradori'nin belirttiği gibi “terör veya terörizme karşı savaş” satranç oyununa benzememektedir. Çünkü önceden belirlenmiş kuralları bulunmamakla birlikte satranç tahtası bağımsız veya kendi kendine yetebilen olarak da değerlendirilememektedir. Bu durum Kant'ın “yeryüzünün ortak mülkiyeti” olarak adlandırdığı durum ile örtüşmektedir (Borradori 2003: 2). Bu bağlamda teröre karşı savaş oldukça zorlu bir askeri strateji niteliği taşımakla birlikte devlet/devlet-dışı aktörler ile teröristler arasında ayırım yapılması gerekmektedir (Crawford 2004: 97).

Önleyici savaş doktrininde en önemli problemlerden birisi ise önlenecek olan tehdidin nasıl ispatlanacağı konusundaki kaygılardan oluşmaktadır. Eğer varsayıma dayanarak önleyici faaliyet yürütülecek ise bu varsayım nasıl yanılmaz olacaktır? Dolayısıyla önleyici savaş doktrini suistimale açık ve tek taraflı müdahalelerin önünü açan bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Benoist'in belirttiği gibi haklı savaş kavramının ne olduğu konusunda fikirlerini ortaya koyan düşünürlere göre savaş kaçınılmaz bir kötülük olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu kötülüğe karşı girişilecek mücadele olarak savaş, meşru bir hak olarak belirtilmektedir; belirli şartlarda olası daha az kötülükle karşılık verilmesi düşünülür. Diğer bir ifadeyle karşı tarafın kötülüğüne yine savaş aracılığıyla cevap verilmektedir ancak bu savaş belirli şartlarda mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla ABD'nin önleyici savaş olarak ortaya koyduğu yasadışı olarak kabul edilen eylemleri bertaraf etmesi olarak haklı savaş kavramına yaklaşmaktadır. Ancak bu durum varsayımsal olarak değerlendirileceği için haklı savaş kavramından ayrılmaktadır. *Jus in bello* göz önüne alındığında meşru müdafaa hakkı çok katı kurallara bağlanmıştır. Grotius'un haklı savaş düşüncesinde ilk saldırı ve önleyici savaş varsayımsal olarak haklı gösterilememektedir. Çünkü her an kendisine bir saldırı olduğu düşüncesi ile hareket edilmesi ve kötülüğü bertaraf etmek için topyekün bir yok etme girişimi ya da kötülüğü ortadan kaldırmak için her şeyin mübah görüldüğü durumlara karşı durmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin önleyici savaş doktrini, haklı savaşın kabul etmediği bir durumu oluşturmaktadır. Böylece önleyici savaşın haklı

savaş kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi belirli ilkelere ve koşullara riayet etmeyi gerektirmektedir (Benoist 2013: 45-47).

Haklı savaş kavramı, savaşın haklı olup olmadığına veya adaletli olup olmadığına yetkili olanın kim olduğu sorusu ile yakından ilgilenmektedir. Benoist'in belirttiği gibi Ortaçağ'da savaşın haklılığına karar veren bir üçüncü taraf söz konusu olmaktadır. Bu üçüncü taraf, savaşın haklılığı konusunda belirleyici bir konumda bulunmaktaydı. Ancak ABD'nin terörizmle mücadele çerçevesinde tarafsızlığı kabul etmemektedir. Bu nedenle ABD, Afganistan'a müdahale konusunda BM gibi uluslararası hukukun geçirdiği değişimin bir sonucu olarak ve Kant'ın Ebedi Barış için öngördüğü yapıya en yakın bir örgüt olarak değerlendirildiğinde üçüncü bir taraf olarak başvurmayı sadece yapacaklarının meşrulaştırılması olarak kullanmaktadır. Oysa BM'nin tarafsızlığında (BM'nin yapısı ile ilgili ve daimi üyelik statüsü tartışmaları bir kenara bırakılırsa) haklı gerekçeler sunularak üçüncü bir taraf olarak kabul edilmesi tek taraflı savunmaların haklı olup olmadığını ortaya koyacaktır. Ancak ABD, BM gibi üçüncü bir tarafın vereceği kararları kabul etmeme yönünde tavır sergilemektedir. Dolayısıyla ABD'nin müdahalesi hegemon bir gücün karşı konulamaz duruşu sonucunda haklı olup olmadığını yine kendisi tarafından belirlendiği bir savaşa dönüşerek ABD'nin tek taraflı olarak gücüne dayalı bir savaşı temsil etmektedir (Benoist 2013:47-48). Esasen ABD gibi devletlerin bu konuda referans olarak BM Anlaşmasının 51 maddesine dayanması, BM açısından önemli bir handicap oluşturmaktadır. Anlaşmanın 2/4 maddesiyle savaş yasaklanırken, bir üyeye silahlı bir saldırı yapılması durumunda anlaşmanın 51. Maddesi, Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar üyenin doğal olan bireysel ve ortak yasal savunma hakkının olduğunu belirtmektedir. BM'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma görevi geçici de olsa bir devletin meşru savunma gerekçesinden dolayı aksamaktadır. Bu da BM'nin etkinliğinin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır (Dalar 2008: 241). Ayrıca, her ne kadar söz konusu maddede "Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar" denilse de bazı olaylar karşısında Konsey'in saldırgan devleti açık bir şekilde kınamaması ve saldırıya uğrayan devlete gerekli yardımın yapılmasında etkisiz kaldığı da görülmektedir. Bu nedenle devletlerin BM'nin 51. maddesine atıfla terör eylemlerini gerekçe göstererek haklı bir savaşa girdiklerini iddia ederek aşırı ve orantısız güç

kullanmalarına meşru kılıf uydurma yönünde gayret gösterdikleri ileri sürülmektedir (Dalar 2008: 241).

Özellikle 21.yy.'da, 20.yy.'ın savaş ortamının olmadığı bir durumda belki de uluslararası hukukun önündeki en büyük engellerden birini ABD'nin uluslararası hukuku tek taraflı yorumlayarak müdahalelerinin önünü açmak için kullandığı bir araca dönüştürmesi oluşturmaktadır. Örneğin ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrası gözaltına alınan kişilere yönelik uyguladığı işkenceler uluslararası hukukun bu boşluğunun en temel örneğini oluşturmaktadır. Uygulanan işkenceler sonucu birçok kişi masum olmasına rağmen (Cenevre sözleşmeleri dikkate alınmamakta) uluslararası hukukun hiçe sayıldığını göstermektedir (Falk 2012: 7). Uluslararası hukukun önleyici savaş konusu başta olmak üzere bu boşluğun doldurulması uluslararası hukukun güvenilirliğinin yeniden kazanması için normatif temellerde gerekli ve zorunlu bir durumu ortaya koymaktadır.

Önleyici savaş ile uluslararası sistemde devletlerin veya devlet-dışı aktörlerin veya grupların her türlü tehdit altında olduğu varsayılmaktadır. Afganistan'a müdahale konusunda 11 Eylül saldırılarının faili ve uluslararası terörizmin destekçisi olduğu yönündeki iddialar ile terör örgütü olan El-Kaide'nin dolaylı olarak ülke yönetiminde söz sahibi olduğu yönündeki güçlü kanıtlar olsa da müdahalenin meşru müdafaa adı altında gerçekleştirilmesi özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD politikalarında yerini alması ile terörizm veya haydut devletlere müdahalesinin bahanesi olarak meşru müdafaa ile değil önleyici savaş ile meşruluğu için zemin hazırladığı söylenebilir. Bu ise uluslararası hukuk bağlamında şu an için kabul görmemektedir (Heywood 2014: 275). Ancak bu durum normatif çerçevede ele alınarak daha çok işbirliği yoluyla çözüme kavuşturulabilecektir. Bush'un gerektiğinde tek başına hareket edeceğini belirtmesi bu durumun uzak bir ihtimal olduğunu (Obama yönetiminde bir yumuşama olsa da) göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Bush Doktrinin öne sürdüğü önleyici savaş, uluslararası barışa zarar vererek uluslararası hukukun sistemde etkisizleştirilmesine yol açabilecektir. Bunun sonucunda uluslararası sistemin bir kaosa veya geri dönülemez sonuçlara yol açacağı belirtilmelidir. Bu nedenle önleyici savaş doktrininin uluslararası hukukun bir parçası olmasının kuralları veya tamamen somut olmayan deliller

karşısında kuvvet kullanılmasının tamamen yoruma açık bırakılmayacak şekilde düzenlenmesi örneğin istihbarat düzeyinde bilgi paylaşımının BM düzeyinde ele alınarak ortak kararlar belirlenmesi uluslararası sistem için öne sürülen barış ideallerine yaklaşılmasını ve uluslararası hukuk kurumunun normatif temellerde yükselmesi için elzem görünmektedir.

3.3.4. Birleşmiş Milletler 1368 ve 1373 Sayılı Kararları Bağlamında Müdahale

Bu kararlar uluslararası hukuk çerçevesinde toplumların daha fazla çaba sarf etmesi için birleştirici bir nitelik taşımaktadır. Soğuk Savaş döneminde iki kutup etrafında bölünen dünya, tek kutuplu bir dünyada çok fazla ayrılmış ve gelişmemiş ülkeler bağlamında yapısal sorunlara çözüm arayışları yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik beraberinde uluslararası sistemi etkileyen ve ebedi barışa ulaşılması yolunda engellerle karşılaşmıştır. Bu engellerin başında terörizm gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin terörle mücadele konusunda tek tarafı ve güce dayalı ilk uygulamaları Reagan döneminde görülmektedir. Bu dönem uluslararası terörizmin ortadan kaldırılması için yeni-muhafazakar görüşler doğrultusunda askeri güç kullanılarak bertaraf edilmesi yönünde gerçekleşmiştir (Scott 2007: 502).

11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası toplumun çoğunluğunun desteğini alan ABD, saldırıların ardından BM nezdinde çalışmalara başlamıştır. Uluslararası toplum ABD'nin saldırılara karşı vereceği cevabın ölçülü olup olmaması konusunda endişeler taşımaktadır. Çünkü ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek süper güç pozisyonu uluslararası sistemde zaten endişeyle karşılanmaktadır. Bu endişeler, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin pervasızca hareket edebileceği endişeleri ile daha da ileri bir düzeye taşınmıştır. Özellikle 18 Eylül 2001 tarihinde yayınlanan “Askeri Gücün Kullanılmasına İzin Verilmesi, Senato ve Temsilciler Meclisi Ortak Kararları” ile “Birleşik Devletlere karşı gelecekteki uluslararası terör eylemlerini önlemek için 11 Eylül 2001’de meydana gelen terörist saldırıları planlayan, yöneten, yapan ya da yardım edenler ile bu örgüt ya da kişileri barındıran ülkelere karşı tüm gücünü kullanmaya yetkili olduğu...”⁵⁸ ifade

⁵⁸ “To authorize the use of United States Armed Forces against those responsible for the recent attacks launched against the United States”. <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf>

edilmiştir. Ancak ABD'nin bu tavrına karşı çıkabilecek ve müdahalenin hukuki ve siyasi anlamda bir konsensüs önerilmesi uluslararası toplum tarafından saldırıların oluş biçimi ve Batının dolayısıyla ABD'nin temsil ettiği değerlere karşı yapılması nedeniyle üst perdeden dile getirilememiştir. Falk, ABD'nin tek taraflı alacağı kararların BM Antlaşması'nın özünde yerleşik olarak bulunan “yasallık/kanunilik” ilkesine meydan okuduğunu belirtmektedir. Bu meydan okuma 11 Eylül olaylarının tartışmasız ABD'nin haklı olduğu düşüncesi o anda mecbur kalınan bir durumu ifade etmesi nedeniyle BM'nin zayıf noktasını oluşturmaktadır. ABD'nin böyle bir meydan okuması bazı yönleriyle eleştiriyi hak etmektedir. Öncelikle ABD'nin Afganistan'a saldırmak için doğrudan bağlantılı bir bağı içermemesidir. Diğer bir ifadeyle ABD saldırılarının faili olarak gördüğü El-Kaide'yi sorumlu tutmasına rağmen saldırılardan Afganistan yönetimi doğrudan sorumlu olarak nitelendirmek mümkün görünmemektedir. Ayrıca ABD barışçıl yolları Taliban'ın müzakere ve faileri teslim etme çağrısına karşılık müzakereyi kabul etmemiştir (Falk 2012: 23).

ABD'nin saldırılara karşı terörizmle mücadele bağlamında konuya yaklaşımı uluslararası toplumun daha çok desteğini almasını sağlamıştır. Dolayısıyla 11 Eylül saldırılarına karşı *terörizme karşı mücadele* kapsamında BM Güvenlik Konsey'i nezdinde 12 Eylül 2001 tarihinde 1368 ve 28 Eylül 2001 tarihinde alınan 1373 sayılı iki önemli karar oluşturmaktadır. 1368 ve 1373 sayılı kararlar, NATO ve Amerikan Devletler Örgütü ABD'nin 11 Eylül saldırılarını “silahlı saldırı” olarak nitelendirmiş ve meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmiştir (Doğan 2008: 167).

Bu kararlar içeriği bakımından daha önce terörizme karşı mücadele kapsamında 19 Ekim 1999 tarihinde alınan 1269 sayılı karara atıf yaparak Afganistan özelinde yeniden teyit edilmiştir. Bu kararlar müdahalenin pozitivist hukuk bakımından dayanağını, doğal hukuk bakımından ise insani müdahalenin gerekliliğini oluşturmaktadır (Doğan 2008: 207).

3.3.4.1. 1368 Sayılı Karar

12 Eylül 2001 tarihinde alınan 1368 sayılı Karar, uluslararası barışın sağlanması ve güvenlik ihtiyaçlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini onaylamaktadır. 1368

sayılı karar, bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkını tanıyarak 11 Eylül saldırılarını kınamış ve uluslararası terörizmin bir eylemi olarak kabul etmiştir. Kararda, 11 Eylül saldırılarını düzenleyen veya destek veren her türlü kişi veya devletleri, adalet önüne çıkarmayı ve bunun yapılmasını engelleyen her türlü sorumlular için 1269 sayılı kararın harfiyen uygulanması için her türlü adımın atılacağı belirtilmektedir.

BM Antlaşması'nın *Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler* başlıklı VII. Bölüm kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Antlaşmanın 39. maddesine göre alınan 1368 sayılı karar, uluslararası toplum açısından tartışmalara neden olmaktadır. İlgili maddenin belirttiği üzere alınacak önlemler 41. ve 42. maddede belirtilmektedir: *Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen eylemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir. Ancak bu maddelerin uygulanmadığı ve ABD'nin müdahalesini gerçekleştirdiği söylenebilir.*

1368 sayılı kararda “silahlı saldırı” terimi kullanılmadan bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkının kullanılmasını onaylamasına rağmen kuvvet kullanma yönünde devletlere yetki vermemektedir (Bağbaşıoğlu 2012: 202). Bu durum meşru müdafaa konusunda BM 51. maddesinin yeniden yorumlanması ve meydan okuması olarak değerlendirilmektedir.

ABD açısından 11 Eylül saldırıları silahlı saldırı ve meşru müdafaa konularını kapsamaktaydı. Bu durum ABD'nin tek taraflı yorumunun tartışılmasına ve Afganistan müdahalesine zemin hazırlamaktaydı. Ancak 1368 sayılı kararda herhangi bir silahlı saldırı terimi yer almamaktadır. Dolayısıyla ABD'nin yaşadığı terör eylemlerine hegemon olarak cevap verilmesi ihtiyacı ve yaşananların dünya kamuoyu önündeki trajedik olay algısı, uluslararası toplumun zımnen meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmesine yol açmıştır.

Meşru müdafaa konusunda tartışmalar özellikle devlet-dışı örgütlere karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Devlet-dışı örgütlere karşı girişilen müdahalelerin devletleri kapsayıp kapsamadığı literatürde tartışılmamıştır. Meşru müdafaa hakkının kullanılması için devlet-dışı örgütlerin eylemlerinde devlet destekli ise sorun görünmemektedir. Ancak tartışmalar özellikle devlet-dışı örgütlerin eylemlerinde doğrudan sorumlu olmayan devletlere müdahale söz konusu olması durumunda karşımıza çıkmaktadır. Lubell'in belirttiği gibi bir devlet, gerçekleştirilen silahlı saldırının doğrudan ya da devlet dışı aktöre karşı önlem almamaktan sorumlu tutulabilir. Birinci durumda, yani devletin doğrudan silahlı saldırıyı gerçekleştirmesi durumunda meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak hareket etmiş olmaktadır. İkinci durumda, yani devletlerin bu ve benzeri saldırılara karşı önlem almaması durumunda saldırıya uğrayan devlet tarafından meşru müdafaa hakkının kullanılması uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen, Afganistan müdahalesinde olduğu gibi meşru müdafaa hakkının kullanılmasına meşru bir zemin hazırlayabilmektedir. Diğer bir husus ise, müdahale edilen devletin doğrudan desteği olmamasına rağmen müdahale eden devlete karşı askeri gücü ile karşılık vermesi müdahalenin meşru görülmesine yol açmaktadır (Lubell 2010: 40). 1368 sayılı karar ve daha önce alınan kararlar, bu ve benzeri durumların kapsamını açıkça ifade etmemektedir. Dolayısıyla 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren ve düzenleyen devlet-dışı terör örgütü olmasına rağmen müdahale Afganistan'a gerçekleştirilerek uluslararası hukuk açısından yasal dayanaktan yoksun ama siyasi açıdan meşru olarak görülmektedir.

1368 sayılı karar, 11 Eylül saldırılarına karşı alınacak önlemleri belirtmesi açısından önemli bir nitelik taşımaktadır. 1368 sayılı karara dayanarak meşru müdafaa hakkının kullanılmasının BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayandırılması, normatif açıdan eleştiriye açık olmaktadır. Çünkü BM Antlaşması'nın 51. maddesinin geniş yoruma dayanması birçok sorunu beraberinde getirecektir. Bu durumun ortadan kaldırılması ve meşru müdafaa hakkının 51. maddeye göre uygulanması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, Kelsen anlamında yoruma veya adaleti sağlayıp sağlamadığına bakılmayacaktır. Bu durumun ortadan kaldırılması için normatif temellerde BM Antlaşması'nın yenilenmesi veya devletlerin üzerinde anlaştığı kapsam veya kapsam

dışı olay ve olguların örneğin BM Antlaşması önleyici meşru müdafaa hakkına izin vermemesinin düzenlenmesi gerekmektedir.

3.3.4.2. 1373 Sayılı Karar

1368 sayılı kararın ardından ABD yönetimi, ulusal bazı kararlar da almıştır. Bunlardan 23 Eylül 2001 tarihinde alınan 13224 sayılı karar ile ABD, ulusal güvenliği başta olmak üzere terörizme karşı mücadele konusunda gerekli tedbirleri alacağını bildirmektedir. Bununla birlikte kararın amacına uygun olarak terörizm “insan yaşamını, mülkiyetini veya altyapısı için tehlikeli veya şiddet eylemi içeren ve sivil bir nüfusu sindirmek ya da zorlamak amacıyla ortaya çıkan; bir hükümetin politikasını sindirme veya zorlama ile etkilemek; ya da kitle imhası, suikast, adam kaçırmaya ya da rehin alma ile bir hükümetin davranışını etkilemek” olarak tanımlanmaktadır. Kararın en dikkat çekici bölümünü ise ek bölüm oluşturmaktadır. Kararın ek bölümünde 28 örgüt, kuruluş ve kişiler listesi yayınlanmıştır. Bu liste ile bağlantılı olan ve bunlara destek veren kişi, kuruluş ve devletlerle mücadele edilmesi ve listede belirtilen örgüt, kuruluş ve kişilerin mal varlıklarının bloke edilerek, ABD’nin ulusal güvenliği, dış politikası veya ekonomisi için her türlü tedbiri alacağı ve eğer ihtiyaç olması durumunda bunlara ek yeni birimler veya kişilerin belirlenebileceği belirtilmiştir.⁵⁹

Ulusal düzeyde yapılan bu düzenleme ile birlikte ABD, uluslararası düzeyde 28 Eylül 2001 tarihinde alınan 1373 sayılı karar ile ABD’nin Afganistan ve diğer ülkelere karşı tek taraflı güç kullanılmasının önünü açmaktadır (Paulus 2007: 92). Dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliğinin sağlanması adına yapılan tek taraflı müdahale, diğer bazı devletlerinde gerektiğinde bu kapsamda güç kullanmasına dayanak olarak kabul edilmesi durumunda önemli hukuki ve siyasi sorunlara yol açacağı belirtilmelidir.

1373 sayılı karar ile doğrudan saldırılardan Taliban yönetimi altındaki Afganistan’ın sorumlu tutulması eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. 1373 sayılı karar, 1368 sayılı kararda kabul edilen hususları teyit ederek Afganistan özelinde teröre destek veren ülke olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla 1368 sayılı kararda terörü

⁵⁹Executive Order 13224 (2001). Bkz. <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/122570.htm>

destekleyen kişi veya devletlerin sorumlu olacağı hususu uygulamaya geçirilmektedir. 1373 sayılı kararda Afganistan'ın El-Kaide terör örgütü tarafından üs olarak kullanıldığı ve Afganistan'ın terör örgütü üyelerine sığınma sağlaması nedeniyle Taliban rejimi hedef alınmıştır. Kararda, Taliban rejiminin yerine Afgan halkının temsili ile sağlanacak yeni bir yönetimin işbaşına geçmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Afganistan Özel Temsilcisi tarafından ülke yönetimi için önde gelen gruplarla bir araya gelerek bütün kesimleri içine alan çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Afganistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği BM güvencesi altında olduğu ifade edilerek gerek uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması gerekse Afgan halkının ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesi için uluslararası toplumun insani yardımlarının destekleneceği ifade edilmiştir.

Terörizmle mücadele kapsamında 1373 sayılı karar, yeterli olmamakla birlikte en kapsayıcı içeriğe sahip metni oluşturmaktadır. Karar'da saldırıların uluslararası barışı tehdit etmesi halinde BM Antlaşması'nın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlıklı VII. Bölümüne atıf yapılarak gerekenlerin yapılacağı ifade edilmiştir (Caşın 2008: 813) 1373 sayılı karar ile daha önce alınan kararların içeriği yönüyle farklılık göstermektedir. Daha önce alınan kararların hükümlerinde bulunan taraf olup olmama konusu ve spesifik terör eylemlerine uygulanması yönünden eleştirilmektedir. 1373 sayılı karar hem tüm devletlere hem de tüm terör olaylarına uygulanabilmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmesine rağmen (Kaya 2005: 95) 1368 ve 1373 sayılı kararlarda, ABD'nin saldırılara karşı güç kullanmasına dair ifadeler yer almamaktadır. Dolayısıyla, 1368 ve 1378 sayılı kararlar, ABD'nin uluslararası hukuk bakımından meşruiyet belgeleri olarak görülse de Kararların siyasi nitelik taşıdığı görülmektedir.

1373 sayılı karar ile ABD, BM denetiminden çıkarak kendisi oldukça esnek davranabileceği bir konuma yükseltmiştir. ABD'nin aldığı ulusal kararlarda da ABD'nin meşru müdafaa hakkının bu genişletici yönünü desteklemektedir. Ancak bunlar hukuki olmaktan ziyade siyasi olarak değerlendirilebilecek yorumları oluşturmaktadır (Kohen 2007: 241-244). ABD, çıkarları ile doğru orantılı olan ve çok taraflı uluslararası desteği aramakla birlikte, çıkarlarını zedeleyecek durumlarda tek

başına hareket etmektedir. Bu bakımdan ABD'nin uluslararası hukuku kendi açısından yorumlaması ve güç kullanarak Afganistan'a müdahale etmesi uluslararası hukukun yetersiz kaldığı durumlarda güç kullanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla BM, uluslararası terörizm bağlamında bütün ülkelerin atacağı adımların neler olması gerektiği konusunda gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Böylece, dünya hükümeti savunucularının belirttiği⁶⁰ gibi bir değişiklik değil, normatif bakış açısı ile yeniden ele alınması gerekmektedir.

BM'nin almış olduğu 1368 ve 1373 sayılı kararlar, iyileştirici yaklaşım bağlamında değerlendirildiğinde, hem ABD açısından hem de Afganistan açısından savunulabilecek argümanlar sunmaktadır. Buna göre, uluslararası hukuk çerçevesinde alınan bu kararlar, BM Antlaşmasına uygun ve ABD'nin terörizm ve destekçilerinin uluslararası barışa karşı tehdit oluşturması yönüyle meşru müdafaa hakkının kullanılmasının haklı argümanlarını oluşturmaktadır. Bush'un başlatmış olduğu "teröre karşı savaş"ın Afganistan özelinde hukuki yönünü açıklamaktadır. Diğer taraftan Afganistan açısından ise, bu kararlar, her ne kadar doğrudan kuvvet kullanımına izin veren nitelikte olmasa da ABD'nin bu kararlara dayanarak kuvvet kullanmasının Afganistan'ın egemenlik haklarının ihlali olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu kararlara dayanarak ortaya çıkan terörün sorumlusu Taliban yönetimi dolayısıyla Afganistan olarak gösterilmekte ve devletin egemenlik ilkesine karşı BM Antlaşmasına aykırı davranıldığı savunulmaktadır.

Bu yönüyle, Özdemir'in ifade ettiği gibi teröre karşı savaş adı altında kuvvet kullanılması⁶¹, bir devletin silahlı saldırı durumuna karşılık değil de muhtemel bir tehlikeye (teröriste) karşı girişilen bir eylem olarak BM Antlaşmasını ve normatif içeriğini yok saymak anlamına gelmektedir (Özdemir 2011: 40).⁶² 1368 ve 1373 sayılı kararların alınmasında Rusya, Çin ve Japonya'nın desteğini alan ABD'nin müttefikleri

⁶⁰ Örneğin Grenville Clark ve Louis B. Sohn, BM'nin daha işlevsel bir örgüt olması için yapılması gerekenler konusunda 1959 yılında yayınlanan "Dünya Hukuku Aracılığıyla Dünya Barışı (*World Peace Through World Law*)" adlı çalışma.

⁶¹ Viotti ve Kauppi, sadece askeri müdahale ile terörün kökeninde var olan sorunların çözüleceği veya terörün tamamen ortadan kalkacağına inanmanın kabul edilebilir bir yanının olmayacağını ifade etmektedir (Viotti ve Kauppi 2014: 359).

⁶² Devlet sorumluluğu olmadığı sürece terör eylemleri ulusal hukukla sınırlı kalmaktadır (Özdemir 2011: 40).

ile giriştiği Afganistan müdahalesi meşru görülmemekte ancak meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin BM Antlaşmasına göre hukuk dışı olarak değerlendirilmelidir.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonucu uluslararası hukuk kurtarılması gereken olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlara dayanak müttefikleri ile birlikte gerçekleştirdiği müdahalenin sonuçları göstermektedir ki iyileştirici yaklaşım çerçevesinde uluslararası hukukun bu durumu evrensel değerler alanında görülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, iyileştirici yaklaşım zayıf olanlar lehine bir koruma sağlaması bakımından hem biçimsel hem de içerik anlamında hukukun üstünlüğünün gözetilmesi gerektiği belirtilmelidir.

3.3.5. NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi

Soğuk Savaş dönemi Sovyet Bloğu'na karşı kurulan ve işlerliği açısından Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için önemli görevler üstlenmiştir. NATO'nun Soğuk Savaş dönemindeki bu işlerliği özellikle kurucu antlaşmasının 5. maddesi ile diğer örgütlerin (özellikle BM) güvenlik konusundaki yetersizliğinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından NATO'nun güvenlik algılaması ve Örgüt'ün yapısında gerekli değişikliklerin yapılması kaçınılmaz olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun varoluş sebebinin ortadan kalması ile yeniden tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle "alan dışılık" kavramı ile yeniden tanımlanmıştır. Ayrıca NATO genişleme sürecine girerek Avrupa dışı bazı ülkeleri (örneğin Gürcistan) üye olarak kabul etmek için çalışmalar yürütmüştür. Bunun yanı sıra NATO bazı bölgesel sorunların (Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde Bosna ve Kosova'ya) çözümü için işlevsel bir nitelik taşımıştır. NATO'nun değişen konseptine karşın kuruluşundan 11 Eylül saldırılarına kadar olan sürede NATO hiçbir devlete 5. maddeye dayanarak müdahalede bulunmamıştır. Bosna ve Kosova'ya müdahalesinde, üye devletlere yapılmış bir saldırı bulunmadığı için 5. madde kapsamında değil ancak BM'nin askeri kanadı olarak faaliyet yürütmüştür (Doğan 2008: 207).

Afganistan müdahalesinde, NATO tarafından 5. maddenin işlerlik kazanabilmesi için yeterli kanıtların sunulması şartı getirilmiştir. Yapılan açıklamada uluslararası

terörizm konusunda NATO'nun üzerine düşen görevi yerine getireceği belirtilmiştir. Dolayısıyla NATO, 11 Eylül saldırılarına karşı ABD'nin yanında yer alacağını belirtmiştir.⁶³ ABD Büyükelçisi Frank Taylor tarafından verilen brifing sonucunda NATO'nun 11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD öncülüğünde 5. maddeye işlerlik kazandırıldığı görülmektedir. ABD ve İngiltere'nin sundukları kanıtlar NATO tarafından kabul edilerek 5. madde kuruluşundan itibaren ilk defa işlerlik kazanmıştır. Açıklamada yeterli kanıtlara ulaşıldığı ve Usame bin Ladin'in liderliğindeki El-Kaide terör örgütünün Taliban Yönetimi altında himaye edildiği ifade edilmiştir.⁶⁴

NATO, 11 Eylül saldırılarının bir sonucu olarak Afganistan müdahalesine onay vermiştir. NATO'nun temel görevi Afganistan'da sürdürülebilir bir barışın tesis edilmesi ve teröristlerin burayı bir sığınak haline getirmesinin engellemesi olduğu belirtilmiştir. Uluslararası toplumun 11 Eylül saldırılarına karşılık olarak verdiği siyasi destek NATO bünyesinde kurumsallaşmıştır.⁶⁵

ABD ve İngiltere 8 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a müdahale sürecine girmiştir. Afganistan'da otoritenin yeniden sağlanması ve yeniden yapılandırmaya katkı sağlayacak olan BM tarafından yetkilendirilmiş Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) olmaktadır.⁶⁶ ISAF, 2001 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında görevlendirilmiştir. Buna göre BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak aldığı 1386 sayılı kararı⁶⁷ ile Afganistan'ın güvenliğinin sağlanması ve muhtemel çatışmalara karşı destek vermek amacıyla Bonn Antlaşması'na dayanarak Afganistan'da geçiş hükümetine yardımcı olmak ve 6 aylık bir süre için Uluslararası Güvenlik Destek Gücü

⁶³ 11 Eylül 2001 tarihli NATO açıklaması için Bkz. <https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>

⁶⁴ 2 Ekim 2001 tarihli NATO açıklaması için Bkz. <https://www.nato.int/docu/speech/2001/s011002a.htm>

⁶⁵ "NATO and Afghanistan Questions and Answers" https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/NATO_and_Afgh_LR_en.pdf

⁶⁶ "NATO, 2003 yılında ISAF'ı komuta eden İttifak, Afganistan'ın tüm topraklarını kapsayacak şekilde, Kabil'le sınırlı olan misyonunun erişim alanını genişleterek, ISAF birliklerinin sayısı, toplamda 28 NATO üyesi de dahil olmak üzere 43 ülkeden gelen 5.000 ila 70.000 asker arasında oluşturulmuştur". Bkz. NATO's Role In Afghanistan (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110natoroleafghanistan_/sede250110natoroleafghanistan_en.pdf).

⁶⁷ ISAF ile ilgili 9 adet BM Güvenlik Konseyi Kararları bulunmaktadır. Bunlar; 1386, 1413, 1444, 1510, 1563, 1623, 1707, 1776 ve 1833 sayılı kararları oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar, Afganistan Geçici İdaresi, Afganistan'daki BM Destek Misyonu (UNAMA) ve ISAF arasında üçlü bir ortaklık oluşturulmasının yolunu açmıştır. Bkz. NATO's Role In Afghanistan (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110natoroleafghanistan_/sede250110natoroleafghanistan_en.pdf).

(International Security Assistance Force-ISAF) oluşturulmasını kararlaştırmıştır. 11 Ağustos 2003 tarihinde NATO, ISAF'ın liderliğini üstlenerek, altı aylık ulusal rotasyonlarını sona erdirmiştir. NATO'nun Afganistan'da başlıca görevi Afganistan'da kurulacak olan hükümetin kendi ülkesinde otoritesini sağlamak ve ülkenin tümü üzerinde bu otoritesini genişletmeye yardımcı olmak ve yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamak olarak belirtilmiştir.

NATO'nun müdahalesi Afganistan'ı hedef almamasına rağmen 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirdiği açıklanan başta El-Kaide ve Usame bin Ladin'in yakalanması olmak üzere ABD'nin terörizme destek veren kişiler ve örgütler hedef alınmıştır. ABD, 11 Eylül sonrası açıkladığı “Terörle Mücadele Ulusal Askeri Stratejik Planı”nda belirtildiği gibi devletleri terörle mücadele etmek için yanında görmek istemektedir. Ancak bunun olmaması durumunda tek taraflı olarak hareket edeceğini beyan etmektedir. Ayrıca El-Kaide ve ilgili hareketlerin (*Al Qaeda and Associated Movements-AQAM*) hem Müslüman toplumlara hem de ABD ve müttefiklerine karşı acil tedbir alınması gereken bir tehdit olduğu belirtilmektedir⁶⁸. Dolayısıyla NATO'nun 5. maddesinin işlerlik kazanması için bir devletin saldırısı olarak değil uluslararası toplumun korunması adına uluslararası terörizmin hedef alındığını göstermektedir (Doğan 2008: 208).

3.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesinden Sonra 2003 Irak Müdahalesine Meşruiyet Arayışı

ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi uluslararası hukuk bakımından sorunlarla karşılaşılmasına neden olmuştur. 11 Eylül saldırıları ile önce Afganistan'a daha sonra Irak'a müdahale eden ABD, hukuki açıdan gerekçelerini ortaya koyarak müdahale kararlarını almıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, Irak'ı teröre destek veren, silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmediği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçeleri ile Irak'ı, “şer eksenli” olarak tanımladığı devletlerden biri olarak

⁶⁸ National Military Strategic Plan for the War on Terrorism. (<http://archive.defense.gov/pubs/pdfs/2006-01-25-Strategic-Plan.pdf>, 14.12.2017'de erişildi). s. 21.

tanımlamıştır (Taşdemir 2006: 243). Bu bağlamda değerlendirildiğinde ABD'nin Irak'a müdahalesi hukuki olarak değil siyasi olarak değerlendirilmektedir (Reçber 2007: 74).

ABD'nin 2003 Irak müdahalesinin hukuki dayanağını 1441 sayılı karar oluşturmaktadır. 1441 sayılı karar, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'e saldırısından sonra alınan ve kuvvet kullanımını öngören 678 sayılı kararı müdahalenin gerekçesi olarak sunulmaktadır. ABD, bu kararın ardından 1991 yılında ateşkesi sağlayan 687 sayılı kararın ihlal edilmesi durumunda, 678 sayılı kararda belirtilen kuvvet kullanma hakkının uygulanacağını öne sürmekteydi. Dolayısıyla ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak müdahalesinin hukuki dayanağını 687 sayılı kararın oluşturduğu ileri sürülmüştür (Doğan 2008: 153-154). ABD, ateşkesi sağlayan 687 sayılı kararın, 678 sayılı karar ile getirilen her türlü önlemin alınması yetkisini ortadan kaldırmadığını savunmaktaydı. Ancak, 687 sayılı karar, 678 sayılı kararı yürürlükten kaldırmış ve 687 sayılı kararı ortadan kaldıran bir karar da alınmamıştır (Göztepe 2004: 86).

ABD ile Irak arasında, ABD'nin öne sürdüğü kitle imha silahlarının denetimi konusunda gerekli girişimleri ve yeterli işbirliğini yapmadığı gerekçesiyle sorunlar yaşanmaya başlamıştır. ABD, Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle uluslararası meşruiyet arayışına girmiş ve BM'den bu yönde bir karar çıkarmaya çalışmıştır (Kedikli 2005: 86-87). Ancak ABD'nin hukuki olarak bu kararları öne sürerek dayandırdığı müdahalesi yeterli desteği bulamamıştır. Özellikle Fransa, Rusya ve Çin, müdahalenin gerekçesi olarak sunulan 1441 sayılı kararın uygulanmasının "kuvvet kullanma" yetkisi vermediğini ifade ederek, ABD'nin 2003 Irak müdahalesi meşruiyet kazanamamıştır (Reçber 2007: 72).

Uluslararası müdahalelerde veya tek taraflı politikalarında uluslararası desteğe ihtiyaç duymaktadır. Özellikle uluslararası hukuk vasıtasıyla destek aramaktadır. Ancak görüldüğü üzere ABD, Irak müdahalesine uluslararası meşruiyet arayışında Almanya, Fransa, Rusya ve Çin ile derin görüş ayrılıklarına düşmüştür (Doğan 2008: 154). Dolayısıyla 2001 yılında gerçekleştirilen Afganistan müdahalesindeki desteği, 2003 Irak müdahalesinde bulamamıştır.

ABD'nin uluslararası hukuku, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmasının bir örneğini oluşturan 2003 Irak müdahalesi, ABD'nin uluslararası hukuku kendi önünde engel olarak görmediği dönemlerde, hukukun üstünlüğünü kabul etmekte ancak tersi durumda bunu dikkate almadığı söylenebilir. Dolayısıyla 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası sistemi kendi çıkarlarında oluşturma çabalarının bir örneğini olan Irak müdahalesi ve müdahale için öne sürdüğü hukuki gerekçeler, iyileştirici yaklaşım bağlamında “uluslararası hukukun kurtarılması gereken” olduğunu göstermektedir.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisi 21. yy da ABD'nin Afganistan müdahalesi çerçevesinde incelenmiştir. Tarihsel olarak birçok düşünür tarafından çeşitli yönleriyle ele alınan uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisi, olan ile olması gereken durumların açıklanmasında farklı cevaplar verilmesi ile olan ve olması gereken idealin arasında tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Bazen savaşların yıkıcılığı ile oluşan barış özlemleri bazen barış ortamının sağlanması ile çıkarların ön planda olması uluslararası düzeyde düşünüldüğünde her daim ya savaşın ortaya çıkmasına ya da barış ortamının sağlanmasına neden olmuştur. Ancak uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında uluslararası toplumların barış ortamının nasıl olması gerektiği yönündeki düşüncelerin insanoğlunun ilerlemesine katkı sağladığı görülmektedir.

Uluslararası ilişkilerin ahlaki temellerde ve hukukun garantisi altında kurulması gerekliliği birçok düşünürün konusunu oluşturmaktadır. Farklı bakış açıları ile savaş ve barış kavramlarının ne ifade ettiği üzerine yapılan bu gayretler normatif teorinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Ele aldığımız bu teorinin en önemli düşünürlerinden olan Kant, uluslararası barışın koşullarını ortaya koyarken ahlakın ve aklın kılavuzluğunu savunmaktadır.

Kant'ın, gelecekte bir barışın nasıl olması gerektiğini dile getirdiği Ebedi Barış eseri, olması gerekenin insanın ahlaki olarak öngördüğü çözümleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında normatif teori, pozitivist teorilerin bilimsel olarak değerlendirmelerini tarihsel olarak saf dışı etmesine neden olmasına rağmen pozitivist teoriler yeniden kendini ortaya koyarak revize etmiş ancak ilerleyen zaman içerisinde her yenilenme yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte normatif yaklaşımlar, insanın ahlaki

yönü ile her daim sorunların çözümünde bir kurtarıcı olarak müdahil olduğu görülmektedir.

Uluslararası hukuk ve siyaset söz konusu olduğu zaman normatif düşüncenin önemi daha da artmaktadır. Özellikle uluslararası hukukun, Grotius'tan bu yana gelişimi değerlendirildiğinde, devletlerin egemenlik ilkesi ile sürekli mücadelesi uluslararası sistemin anarşik yapısının uzun yıllar var olmasına neden olmuştur. Bu noktada şu tespiti yapmak yerinde olacaktır. Normatif anlamda gelişim, Kant'ın düşüncesindeki gibi insanoğlunun tarihsel olarak ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Uluslararası hukukun devletlere antlaşmalardan öte katkı sağladığı görülmektedir. Bunun sonucunda, normatif anlamda uluslararası hukuk ve siyaset karşıtlığının giderek yaklaşması yönünde ilerleme sağlanacaktır. Örneğin Kant'ın düşüncesinden ilham alan Milletler Cemiyeti, her ne kadar başarısız addedilse de Kant'ın dönemi dikkate alındığında olağanüstü bir başarı sayılabilir. Aynı şekilde Milletler Cemiyeti'nin devamı ve eksik yönlerinin tamamlanması olarak görülen Birleşmiş Milletler, kurulduğu dönemde uluslararası toplumun barış özlemlerine yeni bir umut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlar dikkate alındığında günümüzde Birleşmiş Milletler'in yapısı ve özellikle BM Güvenlik Konseyi gibi bir kurumun varlığı uluslararası toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği yönündeki eleştirilerle yetersiz kaldığı yönünde ve hatta güçlü devletlerin çıkarına hizmet eden bir kurum olarak günümüzde eleştirilmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, uluslararası hukuk uluslararası toplumu kapsayıcı şekilde yeniden ele alınması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

21. yy.'da küreselleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın geçen yüzyıla göre daha da arttığı düşünüldüğünde uluslararası sistemin yeniden ancak normatif anlamda ele alınması gerekmektedir. Normun oluşumunda hukuk dışı öğelere yer vermemek ise hukuka uyulması durumunda istenilen sonuca ulaşılacağı yönünde bir düşünce bu noktada eleştirilmektedir. Çünkü uluslararası hukuk ulusal hukuktan farklı olarak bir üst otoritenin bulunmadığı bir sistemde etkinliği egemenlik bağlamında bize yeterince imkan sunmamaktadır.

Farklı eleştirel çalışmalar bu konuda çeşitli düşünceler etrafında uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisinin (özellikle devletlerin egemenliği söz konusu olduğunda) çeşitli düşünceler ile disipline katkılar sağlamaktadır. David Kennedy'nin *iki retorik* olarak ele aldığı sert ve yumuşak retorik, uluslararası hukukun dayatmacı bir hukuk olmasına neden olmaktadır. Devlet odaklı anlayış veya uluslararası sistem üzerinde öncelenen normatif anlayışın biri diğerine karşı öncelenmesi ile uluslararası sorunlara çözüm arayışları bu iki retorik arasında gerçekleşmektedir. Ancak bu iki retorik arasında çözüm arayışları sonuçsuz kalabilme riski ile karşılaşmaktadır. Bu durumda uluslararası hukukun veya siyasetin birinin diğerine karşı üstünlüğü bu çalışma için sorunla karşılaşmamıza neden olmaktadır.

Uluslararası hukuka eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL) ise, Üçüncü Dünya toplumlarının sorunları ve eşitsizliğin uluslararası hukuk bağlamında eleştirisini yapmaktadır. Özellikle Batı merkezli diğer bir ifadeyle “medeni” toplumların hukuku olduğu ve “gayri-medeni” olarak değerlendirilen toplumları dışarda bıraktığı yönünde eleştirel bir bakış olarak uluslararası hukukun baskıcı yönünü ortaya koyarak ne yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası hukukun Üçüncü Dünya lehine düzenlenmesi gerektiğini ileri sürerek küresel bir barışın imkanlarını araştırmaktadır. Ancak bu yaklaşım medeni/gayri-medeni ayırımından veya Batılı-Batılı olmayan ayırımından kurtulamamaktadır. Üçüncü Dünyanın egemenlik ve insan hakları bağlamında eşitsizliğin uluslararası hukuk bakımından düzeltildiğinde sorunlar ortadan kalkmamaktadır. Siyasetin de bu bakımdan uluslararası hukukun normatif yapısına eşlik etmesi ve küresel bir barışın kurulması imkanlarının uluslararası toplumun tümünü içerisine alacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu bakımdan değerlendirildiğinde ele aldığımız farklı düşünceler yol göstermekle birlikte bu konuda iyileştirici yaklaşım öne sürülen gerekçeler ile somut durumlara somut çözümler sunma gayesi, yaşanabilecek müdahale ve bunun sonucunda yaşanacak trajedilere “zamanında” müdahale için en uygun politikayı sunmaktadır. Dolayısıyla iyileştirici yaklaşıma göre uluslararası hukuk normatif bir özelliğe sahip bulunmakta ve hegemon devletin tek taraflı olarak müdahale edemediği durumlarda

hukuku bir araç olarak kullanması ve müdahaleleri meşrulaştırıcı bir etki doğurmasının önüne geçmek için gerekli mekanizmalar sunarak, evrensel değerleri bağlamında uluslararası hukukun krizini normatif alanda ele almaktadır. Sistemin adil bir yapıda işleyişini ve özellikle hukukun üstünlüğünü savunmaktadır. Bu yaklaşımın öne sürdüğü düşünceler çerçevesinde “barış”ın kurulması için uluslararası hukukun mevcut uluslararası sistemin varlığını kabul ederek ortaya çıkabilecek olumsuzlukların çözümünde imkanlar sunması nedeniyle yol gösterici olarak değerlendirilmektedir.

ABD’nin Soğuk savaş ve sonrasında uluslararası sistemdeki rolü düşünüldüğünde askeri ve ekonomik gücü mutlak belirleyen olarak değerlendirilebilir. Ancak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalan ABD özellikle 11 Eylül saldırıları ile terörizmi kendine yeni *düşman* olarak belirlemiştir. Bu belirleme “düşmansız” kalan bir süper güce müdahaleler ve liberalizmin yaygınlaştırılması için önemli fırsatlar vermiş gibi görünse de gerçekte liberalizmin çıkmazı olarak karşımızda durmaktadır. Liberalizmin getirdiği avantajlar ABD için zamanla özellikle uluslararası hukukun zorlayıcı yanının ön plana alınması ile dezavantajlı bir konuma doğru kaydığını göstermektedir.

Normatif uluslararası ilişkiler hem ABD gibi bir süper gücü hem de diğer toplumların çıkarına birçok imkanlar sunmaktadır. Burada yeni bir ideolojiye yer vermek ve onun sınırlarından değerlendirme yapmak değil, “zor” kullanarak gerçekleştirmeye çalışılan amaçların aslında normatif anlamda değerlendirilmesi ile daha fazla barışa katkı sağlayarak uluslararası sistemin hukukun üstünlüğü çerçevesinde daha çok yarar sağlayacağı belirtilmelidir. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminden itibaren ABD’nin müdahaleleri, devletlerin uluslararası sisteme daha iyi entegre olmak yerine daha çok uzaklaşmasına ve yapısal sorunları ile boğuşmasına neden olmuştur. Belki bu durum iki kutuplu bir dünyada müdahalelerin ideolojik kampın bir tarafında yer almayı sağlamak için (rıza ya da zor ile) savunulabilecek bir yönünün olduğu kabul edilse bile günümüzde yapılması gereken, ABD’nin veya diğer BM Güvenlik Konseyi üyeleri başta olmak üzere diğer bütün devletlerin çıkarları karşısında gücünü uluslararası hukuka karşı sınırlayacak bir normatif uluslararası hukuk yapısı ve bu yapıda normların yeniden ele alınarak iyileştirilmesi ideal çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada atılması gereken somut adımlardan bir tanesi öncelikle uluslararası bir mahkemenin uluslararası sorunların çözümünde ilk başvurulacak yer olmasını sağlamak olmalıdır. BM Güvenlik Konseyi kararlarının ortaya çıkmasında devletlerin kendi çıkarlarının veya genel anlamda ileride çıkar sağlayabilecek durumlara bir gerekçe olarak sunmak için öngördükleri durumların ortadan kaldırılması için elzem görünmektedir. ABD'nin uluslararası sistemde hem güvenliği hem de çıkarı korumak için yapılması gereken müdahale ya da işgal kavramının ötesinde uluslararası hukukun normatif anlayış ile kurulacak olan tarafsız bir mahkemeye karşı görevleri oluşturmalıdır. Bu mahkeme küresel düzeyde uluslararası sistemin bütününe etki edecek ve gerekirse zor kullanacak bir yapıda olmalıdır. Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanının yapısı ve etkinliği dikkate alındığında, birincisinin kapsayıcılıktan ikincisinin yaptırımdan uzak olması nedeniyle uluslararası sistemin sorunlarına çözüm üretmekte yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, iki mahkemenin birleşimi bir yapı ile uluslararası sistemin sorunlarında uyumsuzluklar kapsayıcılık ve yaptırım gücü bakımından uluslararası toplumun barış ortamına kavuşması için önemli bir kurum olarak düşünülmesi mümkün gözükmemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki tarafsızlık burada en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu tarafsızlık, uluslararası toplumun birlikte hareket etmesi ile sonuçlanacak kolektif bir yapı arz etmesi gerekmektedir. Yoksa bugünden farksız sorunların çözümünde yaptırımdan yoksun olan bir kurum veya uluslararası toplumu kapsayıcı olmasından uzak olması “sadece bir mahkeme” olarak kalabilme tehlikesi gösterecektir.

Uluslararası hukukun eksik yönlerinden birini de terör(izm) tanımının yokluğu oluşturmaktadır. Terörizmi tanımlama çabalarının gösterdiği gibi devletlerin çıkarları ile çatışmama üzerinde gelişen bir anlayışla yapılan terörizmi tanımlama çabaları etkisiz kalmaktadır. Bir devletin terörist olarak nitelendirdiği diğerlerinin özgürlük savaşçısı olması durumu bu konuda devletlerin terörizm üzerine anlaşamamasının en kritik başlangıcını oluşturmaktadır.

Müdahalelerin, *jus cogens* kurallar bağlamında normatif anlayış ile uzlaştırılması mümkün gözükmemekle birlikte haklı savaş olarak da nitelendirilmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemde BM Antlaşması kapsamında meşru

müdafaa şartlarının yeniden ele alınması veya *de facto* gelişen önleyici savaş doktrininin uluslararası toplumun onayı ile gerçekleşecek olan terörizmin tanımı üzerine normların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece uluslararası hukukun “ilkel hukuk” veya “güçlü olanın hukuku” görünümü yerini mevcut düzene “normatif bir düzen” getirerek anlaşmazlıkların 21. yy.’da çözümüne katkı sağlayacaktır. Bunun sonucunda örneğin Ebu Garip veya Guatemala’da ortaya çıkan insanlık dışı uygulamaların ortaya çıkması engelleneceği gibi Afganistan halkının veya gelecekte toplumların maruz kalabileceği “gerileme” de engellenecektir. Ayrıca bu sayede girişilecek olan eylemlerin hukukilik ve meşruluk sorununun da ortadan kalkacağı öngörülebilir. Bunun ortadan kaldırılması için iyileştirici yaklaşımın uluslararası hukuku uluslararası toplumun lehine olumlu katkılar sağlayacağı ve uluslararası siyasetin bu katkılar ile şekillendirilmesinin uluslararası sisteme sağlayacağı barış ortamının normatif anlamda nasıl olması gerektiği yönündeki düşünceler ile evrensel barışın sağlanacağı belirtilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abadan, Yavuz (1939). *Grotius ve Tabii Hukuk*. İstanbul. Kenan Basımevi ve Klışe Fabrikası.
- Acharya, Amitav (2014). *The End of American World Order*. Cambridge: Polity Press.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Köker, Levent (2009). *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağcan, Muhammed A. (2012). “İmmanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8 (32): 1–41.
- Ahmed, Ekber (2001). “Hayatımı İslam’ın İmajını Onarmaya Çalışmakla Geçirdim; Hepsi Boşuna Mıydı?”. *Düşmanını Arayan Savaş*. (drl.) Metin Sever ve Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları. 165–169.
- Akbay, Muvaffak (1947). “Kelsen’in Hukuk ve Devlet Teorisi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4: 48–73.
- Aksar, Yusuf (2003). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)”. *AÜHF Dergisi* 52 (2): 125–139.
- Aktaş, Sururi (2000). “Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Refleksiyon”. *Atatürk Üniversitesi Erzinan Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1-2): 257-274.
- Akyeşilmen, Nezir (2014). “Normatif Teori”. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları. 269–281.

- Alibaba, Arzu (2000). “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”. *AÜHF Dergisi* 49 (1): 181–207.
- Anghie, Antony (2004). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Anghie, Antony (2008). “TWAİL: Past and Future”. *International Community Law Review* 10: 479–481.
- Anghie, Antony, Chimni, B. S. (2003). “Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts”. *Chinese Journal of International Law*. 2 (1): 77–103.
- Aral, Vecdi (1969). “Kelsen’in Hukuk Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 34(1-4): 513-552.
- Aral, Vecdi (1978). *Kelsen’in Saf Hukuk Teorisi ve Değeri*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti.
- Arsava, Füsün (2012). “Uluslararası Hukukta Güç ve Hukuk İlişkisi”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)* 3 (10): 351–380.
- Arend, Anthony Clark (2003). “International Law and the Preemptive Use of Military Force”. *The Washington Quarterly* 26 (2): 89–103.
- Arendt, Hannah (1997). *Şiddet Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, Tayyar (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arnhart, Larry (2013). *Platon’dan Rawls’a Siyasi Düşünce Tarihi*. Çev: Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları.

- Arslan, Okan, Arı, Selçuk (2004). *Amerika: Özgürlük Havarisi Mi? Yoksa Günah Keçisi Mi?*. Ankara: Platin Yayınları.
- Atalay, Ahmet Haluk (1997). *Uluslararası Hukukun Oluşumu İlk Küreselleşme Dönemi 1492–1648*. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Atalay, Ahmet Haluk (2010). “Kelsen ve Hart Bilinebilir Hukuk”. *İstanbul Barosu Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 19*: 104–113.
- Bacık, Gökhan (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bağçe, Emre (2003). “Küresel Savaşların Eğişinde Kant ve Hegel’i Yeniden Okumak: Sürekli Barış İçin Savaş Gerekli Mi?”. *Savaş ve Barış. Doğu-Batı Yayınları 6(24)*: 105–121.
- Bakan, Zerrin Ayşe (2002). “Uluslararası İlişkiler Teorileri Arasında Normatif Teorinin Yeri ve Kapsamı”. *Avrasya Dosyası 8 (2)*: 427–444.
- Başer, Murat (2014). *İnsancıl hukuk-Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunmayan İnsan Hakları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Başeren, Sertaç Hami. (2002). “Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm”. *Dünyada ve Türkiye’de Terör*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. 183–206.
- Başeren, Sertaç Hami. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bellamy, Alex J. (2008). “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”. *International Affairs*. 84 (4): 615–639.
- Benoist, Alain de (2007). “Global Terrorism and The State of Permanent Exception-The Significance of Carl Schmitt’s”. *The International Political Thought of Carl Schmitt*. Ed. Louiza Odysseos and Fabio Petito. Taylor & Francis. 73–96.

- Benhabib, Seyla (2006). *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benoist, Alain de (2013). *Carl Schmitt Today: Terrorism, 'Just' War, and the State of Emergency*. London: Arktos.
- Berman, William C. (2001). *From the Center to the Edge: The Politics and Policies of the Clinton Presidency*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Bernstein, Alyssa R. (2009). "Kant, Rawls, and Cosmopolitanism: 'Toward Perpetual Peace' and 'The Law of Peoples'". *Jahrbuch Für Recht Und Ethik/Annual Review of Law and Ethics* 17: 3–52.
- Bernstorff, Jochen von (2010). *The Public International Law Theory of Hans Kelsen*. New York: Cambridge University Press.
- Bezemek, Christoph (2016). "Pure Formalism? Kelsenian Interpretative Theory Between Textualism and Realism". Ed. D. A. Jeremy Telman. *Hans Kelsen in America - Selective Affinities and the Mysteries of Academic Influence*. Switzerland: Springer International Publishing. 249–264.
- Bix, Brian H. (2004). "Doğal Hukuk: Modern Gelenek". Çev. Ertuğrul Uzun. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6 (2): 291–343.
- Bobbio, Norberto (2013). "Kelsen ve Hukukun Kaynakları". *Devlet Kuramı*. (drl.) Cemal Baki Akal. Ankara: Dost Kitabevi. 459–469.
- Bonnard, Roger (1936). "Tabii Hukuk ve Pozitif Hukuk". Çev. Mehmet Ali Aybar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2: 38–47.
- Borradori, Giovanna (2003). *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- Bouchet, Nicolas (2015). *Democracy Promotion as US Foreign Policy: Bill Clinton and Democratic Enlargement*. London and New York: Routledge.
- Bowett, Derek (2009). *Self-Defence in International Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.
- Brinkley, Douglas (1997). "Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine". *Foreign Policy* 106: 110–127.
- Brown, Chris (1992). *International Relations Theory: New Normative Approaches*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Brzezinski, Zbigniew (2008). *İkinci Şans: Üç Başkan ve Amerikan Süper Gücünün Krizi*. Çev. Yelda Türedi. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Buchanan, Allen. (2000). "Rawls's Law of Peoples: Rules for a Vanished Westphalian World". *Ethics* 110 (4): 697–721.
- Carty, Anthony (2008). "Marxism And International Law: Perspectives For The American (Twenty-First) Century?". *International Law On The Left: Re-Examining Marxist Legacies*. Ed. Susan Marks. New York: Cambridge University Press. 169–198.
- Caşın, Mesut Hakkı (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cavallar, Georg (2012). "Cosmopolitanisms in Kant's Philosophy". *Ethics and Global Politics* 5 (2): 95–118.
- Cazala, Menent Savaş (2018). "Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü". *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 13 (50): 65–89.
- Cevizci, Ahmet (2014). *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.

- Chataway, Terasa (2007). "Towards Normative Consensus on Responsibility to Protect". *Griffith Law Review* 16 (1): 193–224.
- Chimni, B. S. (1993). *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*. Londra: Sage Publications.
- Chimni, B. S. (2006). "Third World Approaches to International Law: A Manifesto". *International Community Law Review* 8: 3–27.
- Coates, Benjamin Allen (2016). *Legalist Empire-International Law and American Foreign Relations in the Early Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- Cochran, Molly (2004). *Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coker, Christopher (2004). "The United States and the Ethics of Post-Modern War". *Ethics and Foreign Policy*. Ed. Karen E. Smith and Margot Light. Cambridge University Press. 147–167.
- Covell, Charles (1998). *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*. London: Macmillan Press.
- Cox, Michael (2002). "American Power Before and After 11 September: Dizzy with Success?". *International Affairs* 78 (2). 261–276.
- Crandall, Robert (2006). *Gunboat Democracy - U.S. Interventions in the Dominican Republic, Grenada, and Panama*. U.S.A: Rowman & Littlefield Publishers.
- Crawford, Neta C. (2004). The Best Defense The Problem With Bush's "Preemptive" War Doctrine. *Interventions: Activists and Academics Respond to Violence*. Ed. Elizabeth A. Castelli and Janet R. Jakobsen. NY: Palgrave Macmillan. 89–101.

- Çakmak, Haydar (2013). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çelebi, Aykut (2001). “Kuraldışı Durumlarda Karar Vermek: Carl Schmitt ve Walter Benjamin Üzerine Bir İnceleme”. *Defter Dergisi 14 (42)*: 109–146.
- Çelebi, Hürkan; Özdemir, Ali Murat (2010). “Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar”. *Uluslararası İlişkiler 7 (25)*: 69–90.
- Dağdelen, İlhan (2004). “Devlet Bilimi Metodolojisi -Hans Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı ve Devlet Anlayışı”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 1 (1)*: 1–44.
- Dağı, İhsan D. (2003). “Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları”. *Devlet, Sistem, Kimlik-Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. Ed. Atilla Eralp. Ankara: İletişim Yayınları. 185–226.
- Dalar, Mehmet (2008). “Uluslararası Hukukta “Haklı Savaş” Doktrini: Bir Problemin Analizi”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi 15 (4)* : 229–247.
- Dalar, Mehmet (2017). “Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17 (2)*: 153–165.
- Dalar, Müge (2014). “Yeni Savaşlar Yeni mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Mülkiye Dergisi. 38 (3)*: 7–28.
- D'Amato, Anthony (1990). “The Invasion of Panama Was a Lawful Response to Tyranny”. *The American Journal of International Law 84 (2)*: 516–524.
- Dean, Mitchell (2006). “A Political Mythology of World Order: Carl Schmitt's Nomos”. *Theory, Culture and Society 23 (1)*: 1–22.
- Demirci, Saadet Rüstemova (2016). “Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu”. *Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*. Ed. Fatma Taşdemir. Ankara: Nobel Yayınları. 117–155.

- Denk, Erdem (2001). “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda *Jus Cogens* Kurallar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56 (2): 43–70.
- Denk, Erdem (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku: BM Sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Destler, I. M. (1998). “Foreign Economic Policy Making under Bill Clinton”. *After the End-Making U. S. Foreign Policy in the Post-Cold War World*. Ed. James M. Scott. Durham and London: Duke University Press. 89–107.
- Deveci, Cem (2002). “Faşizmin Yorumlanması ya da Carl Schmitt’in Saf Siyaset Kuramı”. *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*. (drl.) Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları. 32–87.
- Deveci, Cem (2004). “Kant’ın Tarihe Bakışı: Yol Gösteren Tasarımlar Olarak İlerleme ve Barış”. *Varlık Dergisi* 1166: 21-25.
- Diken, Bülent ve Laustsen, Carsten Bagge (2004). “7-11, 9/11, and Postpolitics”. *Alternatives: Global, Local, Political* 29 (1): 89–113.
- Dixon, Martin, McCorquodale Robert, Williams, Sarah (2016). *Cases & Materials on International Law*. UK: Oxford University Press.
- Doğan, İlyas (2008). *Devletler Hukuku: Genel İlkeler, Soykırımdan Sorumluluk, Tehcir*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Doğan, Nejat (2008). *Global Politika, Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Doyle, Michael W. (1983). “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs* 12 (3): 205–235.

- Erkiner, Hakkı Hakan (2012), “Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klasik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel’e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)* 18 (1): 51–146.
- Erskine, Toni (2013). “Normative International Relations Theory”. Ed. Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith. *International Relations Theories*. UK: Oxford University Press. 36–58.
- Eslava, Luis, Pahuja, Sundhya (2012). “Beyond the (Post) Colonial: TWAIL and the Everyday Life of International Law”. *Verfassung und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*.45 (2): 195–221.
- Falk, Richard (1987). “The World Court’s Achievement”. *The American Journal of International Law* 81 (1): 106–112.
- Falk, Richard (1991). “Reflections on Democracy and the Gulf War”. *Alternatives* 16 (2): 263–274.
- Falk, Richard (2000). *Human Rights Horizons The Pursuit of Justice in a Globalizing World*. London: Routledge.
- Falk, Richard A. (2005). *Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası*. Çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Falk, Richard (2012). “Introduction: Legality and Legitimacy: Necessities and Problematics of Exceptionalism”. *Legality and Legitimacy in Global Affairs*. Ed. Richard Falk, Mark Juergensmeyer and Vesselin Popovski. New York: Oxford University Press. 3–44.
- Falk, Richard (2016). “Foreword: Third World Approaches to International Law (TWAIL) Special Issue”. *Third World Quarterly*. 37 (11): 1943–1945.

- Farer, Tom J. (1990). "Panama: Beyond the Charter Paradigm". *The American Journal of International Law* 84 (2): 503–515.
- Feinstein, Lee, Slaughter, Anne-Marie (2004). "A Duty to Prevent". *Foreign Affairs*. 83 (1): 136–150.
- Felix, Joshua W. (2016). "Kelsen, Justice, and Constructivism". Ed. D. A. Jeremy Telman. *Hans Kelsen in America - Selective Affinities and the Mysteries of Academic Influence*. Switzerland: Springer International Publishing. 319–330.
- Fidler, David P. (2003). "Revolt Against or From Within the West?: TWAIL, the Developing World, and the Future Direction of International Law". *Chinese Journal of International Law* 2 (1): 29–76.
- Fitzpatrick, Peter (2003). "'Gods would be needed...': American Empire and the Rule of (International) Law". *Leiden Journal of International Law* 16 (3): 429–466.
- Fitzpatrick, Peter, Joyce, Richard (2007). "The Normality of The Exception in Democracy's Empire". *Journal of Law and Society* 34 (1): 65–76.
- Flory, Maurice (1997). "International Law: An Instrument to Combat Terrorism". Ed. Rosalyn Higgins and Maurice Flory. *Terrorism and International Law*. London and New York: Roudledge. 30–39.
- Forsythe, David P. (2002). "The US and International Criminal Justice". *Human Rights Quarterly* (24): 4. 974–991.
- Frost, Mervyn (1986). *Towards a Normative Theory of International Relations: A Critical Analysis of the Philosophical and Methodological Assumptions in the Discipline with Proposals Towards a Substantive Normative Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Frost, Mervyn (1994). "The Role of Normative Theory in IR", *Millennium: Journal of International Studies* 23 (1): 109–118.
- Frost, Mervyn (2001). *Ethics in International Relations- A Constitutive Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fukuyama, Francis (2008). "Soft Talk, Big Stick". *To Lead The World American Strategy After the Bush Doctrine*. Ed. Melvyn P. Leffler and Jeffrey W. Legro. New York: Oxford Press.
- Gallie, Walter B. (1978). *Philosophers of Peace And War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy*. New York: Cambridge University Press.
- Gallie, Walter B. (2015). "Kant: Ebedi Barış Üzerine". (drl.) Faruk Yalvaç *Uluslararası İlişkilerbve Siyasal Düşünce*. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık. 267–290.
- Gathii, James Thuo. (2011). "TWAİL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography". *Trade L. & Dev* 3 (1): 26–64.
- Gerhardt, Völker (2010). "Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant'ın Ebedi Barış Taslağı Üstüne". Çev. Hakan Çörekçioğlu. *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (drl.) Hakan Çörekçioğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Goff, Hon. Phil (2007). "The Ethics of Foreign Policy". *The Ethics of Foreign Policy*. Ed. David B. Macdonald, Robert G. Patman and Betty Mason-Parker. Ashgate Publishing Limited. 197–207.
- Goldberg, Andrew C. (1991). "Challenges to the Post—Cold War Balance of Power". *The Washington Quarterly*. 14 (1): 51–60.
- Gottfried, Paul Edward (1990). *Carl Schmitt: Politics and Theory*. New York: Greenwood Press.

- Grotius, Hugo (2011). *Savaş ve Barış Hukuku*. Çev. Seha L. Meray. İstanbul: Say Yayınları.
- Gözler, Kemal (1999). *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, Kemal (2008). “Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 15 (4): 77–90.
- Göztepe, Ece (2004). “Amerika'nın İkinci Irak Mücadlesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirilmesi ya da ‘Haklı Savaş’ın Haksızlığı Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 59 (3): 79-103.
- Gray, Colin S. (2007). “The Implications of Preemptive and Preventive War Doctrines: A Reconsideration”. *Strategic Studies Institute, US Army War College*.
- Green, Leslie C. (2000). *The Contemporary Law of Armed Conflict*. UK: Manchester University Press.
- Green, Michael S. (2016). “Marmor’s Kelsen”. Ed. D. A. Jeremy Telman. *Hans Kelsen in America - Selective Affinities and the Mysteries of Academic Influence*. Switzerland: Springer International Publishing. 31–55.
- Gündüz, Aslan (2014). *Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güriz, Adnan (2014). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Habermas, Jürgen (2007). *Bölünmüş Batı*. Çev. Dilman Muradoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2013). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*. Çev. İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hamilton, Daniel S. (2008). "The United States: A Normative Power?". *CEPS Working Document 291*: 1-50.
- Hershey, Amos S. (1961). "1907 The Calvo and Drago Doctrines" *The American Journal of International Law 1 (1)*: 1: 26–45.
- Heywood, Andrew (2014). *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Higgins, Rosalyn (1997). "The General International Law of Terrorism". Ed. Rosalyn Higgins and Maurice Flory. *Terrorism and International Law*. London and New York: Roudledge. 13–29.
- Hilaire, Max (1997). *International Law and the United States Military Intervention in the Western Hemisphere*. The Netherlands: Kluwer Law International.
- Hinsch, Wilfried (2013). "Kant, İnsancıl Müdahale ve Ahlaksal İstisnacılık". (drl.) İoanna Kuçuradi. *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 85–118.
- Hippler, Thomas (2008). *Citizens, Soliders and National Armies: Military Service in France and Germany 1789–1830*. London and New York: Routledge.
- Hirş, Ernst E. (1946). *Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Denemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Hirş, Ernst E. (2001). *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*. Ankara: Bankacılık ve Ticaret Hukuku. Araştırma Enstitüsü.
- Hobsbawn, Eric (2001). "Teröristler, Yönetici Sınıfın Yedekleridir". *Düşmanını Arayan Savaş*. (Der). Metin Sever ve Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları. 161–164.
- Hoffman, Mark J. (1985). "Normative Approaches". *International Relations: A Handook of Current Theory*. Ed. Margot Light and A. J. R. Groom. London: Frances Pinter Limited. 27–46.

- Hook, Steven W., Spanier, John (2014). *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Hooker, William (2009). *Carl Schmitt's International Thought: Order and Orientation*. New York: Cambridge University Press.
- Höffe, Otfried (2010). "Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisini Olarak Kant". Çev. Hakan Çörekçioğlu. *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (drl.) Hakan Çörekçioğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hurrell, Andrew, Macdonald Terry (2013). "Ethics and Norms in International Relations". *Handbook of International Relations*. Eds. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons. London: Sage. 57–84.
- Hyland G. William (1999). *Clinton's World: Remaking American Foreign Policy*. United States: Praeger Publishers.
- İnsel, Ahmet (2003). "Amerika'da Yeni Muhafazakarlık", *Birikim Dergisi* 169: 10–16.
- Işıқтаç, Yasemin (2010). *Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Jenkins, Brian M. (1974). *International Terrorism: A New Kind of Warfare*. California: Rand Corporation.
- Jones, Howard (2008). *Crucible of Power - A History of American Foreign Relations from 1897*. U.S.A: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kalyvas, Andreas (2008). *Democracy and the Politics of the Extraordinary: Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt*. New York: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (1960). "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme". Çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray. *AUSBF Yayınları* 113–95: 1–56.

- Kant, Immanuel (1991). *The Metaphysics of Morals*. Çev. Mary Gregor. New York: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2009). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2014). *Yaşam Felsefesi*. İstanbul: e-Kitap Projesi.
- Kant, Immanuel (2015). “Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme”. *Immanuel Kant. Seçilmiş Yazılar*. Çev. Nejat Bozkurt. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Kant, Immanuel (2016). “Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak”. *Barışın İdeolojisi: Liberal Perspektiften Uluslararası İlişkiler*. Ed. B. Bilgehan Özpek. İstanbul: Liber Plus Yayınları. 37–49.
- Kaplan, Robert D. (2001). “ABD Dış Politikası Aslına Döndü”. *Düşmanını Arayan Savaş*. (drl.) Metin Sever ve Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları. 191–195.
- Karaböcek, Can (2012). “Carl Schmitt: Modern Devlet Düşüncesinde Şeytanın Avukatı”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi 21*: 219–234.
- Karahanoğulları, Onur (2003). “Marksizm ve Hukuk Yazın İncelemesi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 58 (3)*: 197–232.
- Kardeş, M. Ertan (2015). *Schmitt’le Birlikte Schmit’e Karşı (Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, İbrahim (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kaya, Funda Gürsoy (2010). *Felsefe ve Teolojinin Kavşağında Schmitt ve Strauss’ta “Politik Olan”*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Kedikli, Umut (2005). *BM Antlaşması’nda Meşru Müdafaa Hakkı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kedikli, Umut (2013). *Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kegley Jr., Charles W., Raymond, Gregory A. (2003). “Preventive War and Permissive Normative Order”. *International Studies Perspectives* 4: 385–394.
- Kelsen, Hans (1944). *Peace Through Law*. New Jersey: The University North of Carolina Press.
- Kelsen, Hans (1949). *General Theory of Law and State*. Çev. Anders Wedberg, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kelsen, Hans (1952). *Principles of International Law*. New York: Rinehart.
- Kelsen, Hans (1971). *What is Justice?: Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science*. California: University of California Press.
- Kelsen, Hans (2005). *Pure Theory of Law*. Çev. Marx Knight. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd.
- Kelsen, Hans (2013). “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”. *Devlet Kuramı*. (drl.) Cemal Baki Akal. Ankara: Dost Kitabevi. 425–456.
- Kelsen, Hans (1992). *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Ed. Bonnie Litschewski Paulson ve Stanley L. Paulson. New Jersey: Clarendon Press.
- Kelsen, Hans (1998). “Sovereignty”. *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*. Ed. Bonnie Litschewski Paulson ve Stanley L. Paulson. Oxford: Clarendon Press. 525–536.
- Kennedy, David (1987). *International Legal Structures*. Baden-Baden: Nomos Publishers.

- Kennedy, David (2006). *Of War and Law*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Kennedy, Ellen (1998). “Hostis Not Inimicus: Toward a Theory of the Public in the Works of Carl Schmitt”, *Law as Politics: Carl Schmitt’s Critique of Liberalism*, Ed. David Dyzenhaus. Durham and London: Duke University Press. 92–108.
- Kennedy, Ellen (2004). *Constitutional Failure: Carl Schmitt in Weimar*. Durham and London: Duke University Press.
- Keskin, Funda (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Kim, Hyunseop (2014). “A Stability Interpretation of Rawls’s The Law of Peoples”. *Political Theory* 42 (3): 1–27.
- Kleingeld, Pauline (1998). “Kant’s Cosmopolitan Law: World Citizenship for a Global Order”, *Kantian Review* 2: 72–90.
- Kochi, Tarık (2006). “The Partisan: Carl Schmitt And Terrorism”. *Law Critique* 17: 267–295.
- Koehler, Hans (2002). “The United Nations, The International Rule of Law and Terrorism” Manila: *Fourteenth Centennial Lecture Supreme Court of the Philippines & Philippine Judicial Academy: 1–26*.
- Kohen, Marcelo G. (2007). “ABD’nin Soğuk Savaş’ın Bitişinden Sonra Kuvvet Kullanması ve Bunun Uluslararası Hukuka Etkisi”. Çev. Ersin Embel. *ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri*. Ed. Michael Byers ve Georg Nolte. Ankara. Phoenix Yayınevi: 221–258.

- Korkut, Levent (2008). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Barosu Dergisi*. 66 (4): 20–23.
- Koskenniemi, Martti (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, Martti (2002). “‘The Lady Doth Protest Too Much’ Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law”. *The Modern Law Review* 65 (2): 159–175.
- Köchler, Hans (2005). *Küresel Adalet mi? Küresel İntikam mı?*. Çev. Funda Keskin ve Erdem Denk. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Köker, Levent (2005). “Yeni Savaşlar Çağında Hukukun Üstünlüğü ve Uluslararası Politika”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54 (4): 53–63.
- Krisch, Nico (2007). “Diğerlerinden Daha mı Eşit? Hiyerarşi, Eşitlik ve Uluslararası Hukukta ABD Üstünlüğü”. Çev. Dolunay Özbek. *ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri*. Ed. Michael Byers ve Georg Nolte. Ankara. Phoenix Yayınevi: 153–197.
- Kuper, Andrew (2000). “Rawlsian Global Justice: Beyond The Law of Peoples to a Cosmopolitan Law of Persons”. *Political Theory* 28 (5): 640–674.
- Kurtbağ, Ömer (2010). *Amerkan Yeni Sağı ve Dış Politikası*. Ankara: USAK Yayınları.
- Lagon, Mark P. (1992). “The International System and the Reagan Doctrine: Can Realism Explain Aid to ‘Freedom Fighters’?”. *British Journal of Political Science* 22: 39–70.
- LaFeber, Walter (1989). *The Panama Canal-The Crisis in Historical Perspective*. New York: Oxford University Press.

- Leben, Charles (1998). "Hans Kelsen and the Advancement of International Law", *European Journal of International Law* 9: 287–305.
- Lipschutz, Ronnie D. (2002). "The Clash of Governmentalities: The Fall of the UN Republic and America's Reach for Empire". *Contemporary Security Policy* 23 (3): 214 – 231.
- Lubell, Noam (2010). *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*. New York: Oxford University Press.
- Malanczuk, Peter (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London: Routledge.
- Mandelbaum, Michael (1991). "The Bush Foreign Policy". *Foreign Affairs* 70 (1): 5–22.
- Markakis, Dionysis (2016). *US Democracy Promotion in the Middle East: The Pursuit of Hegemony*. London and New York: Routledge.
- Maus, Ingebord (1997). "The 1933 'Break' in Carl Schmitt's Theory". *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 10 (1): 125–140.
- McCormick, James M. (2010). *American Foreign Policy and Process*. Canada: Wadsworth.
- McCormick, John P. (2003). "Carl Schmitt's Europe: Cultural, Imperial And Spatial Proposals For European Integration, 1923–1955". *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*. Ed. Christian Joerges and Navraj Singh Ghaleigh. Oxford: Hart Publishing. 133–142.

- McCredie, Jeffrey Allen (1987). "The April 14, 1986 Bombing of Libya: Act of Self-Defense or Reprisal". *Case Western Reserve Journal of International Law* 19 (2): 215–242.
- McDonald, Kara C. and Patrick, Stewart M. (2010). "UN Security Council Enlargement and U.S. Interests" Council Special Report 59: *The Council on Foreign Relations (CFR)*.
- Meier, Heinrich (2011). *The Lesson of Carl Schmitt: Four Chapters on the Distinction Between Political Theology and Political Philosophy*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mertens, Thomas (2002). "From 'Perpetual Peace' to 'The Law of Peoples': Kant, Habermas and Rawls on International Relations". *Kantian Review* 6: 60–84.
- Miller, Eric A. ve Yetiv, Steve A. (2001). "The New World Order in Theory and Practice: The Bush Administration's Worldview in Transition". *Center for the Study of the Presidency* 31 (1). 56–68.
- Miller, L. Larry (1992). "The New World Order: A Vision and Its Dimensions". Pennsylvania: U.S. Army War College Carlisle Barracks.
- Moravcsik, Andrew (2002). "Why is U.S. Human Rights Policy So Unilateralist?" Ed. Shepard Forman ve Patrick Stewart. *Multilateralism and US Foreign Policy* Boulder: Lynne Rienner Publishers. 345–376.
- Morgan, Edward M. (1988). "International Law in a Post-Modern Hall of Mirrors: International Legal Structures, by David Kennedy". *Osgoode Hall Law Journal* 26 (1): 207–233.
- Morgenthau, Hans (1997). *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*. Beijing: Peking University Press.

- Mutua, Makau, Anghie, Antony (2000). "What is TWAIL?", *Proceedings of the 94th Annual Meeting of the American Society of International Law* 94: 31–38.
- Nickel, Rainer (2007). "Private and Public Autonomy Revisited: Habermas' Concept of Co-originality in Times of Globalization and the Militant Security State". *The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Form*. Ed. Martin Loughlin and Neil Walker. New York: Cambridge University Press. 147–167.
- Nye, Joseph (1992). "What New World Order?". *Foreign Affairs* 71 (2): 83–96.
- Nye, Joseph (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Rolü*. Çev. Rayhan İnan Aydın. Ankara: Elips Kitap.
- Oğuz, M. Cem (2010). "Romantizm ve Carl Shmitt'de Desizyonizm Fikri". *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar: Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları*. Ed. Hilal Onur İnce. Ankara: Doğu-Batı Yayınları. 49–91.
- Okafor, Obiora Chinedu (2005). "Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A Twail Perspective". *Osgoode Hall Law Journal* 43 (1-2): 171-191.
- Onuf, Nicholas (1989). "Review: International Legal Structure. By David Kennedy". *The American Journal of International Law* 83 (3): 630–640.
- Osgood, Robert E. (1981). "The Revitalization of Containment". *Foreign Affairs* 60 (3): 465–502.
- Oruka, H. Odera (2002). "Terörizm". *Silinen Yüzler Karşısında Terör*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Öktem, Niyazi (1999-2000). "Toplumsal Gelişme ve Hukukta Kalite". *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 19 (1-2): 685-698.

- Öktem, Niyazi (1991). “Hukuk Felsefesi ve Anayasa Yargısı”. *Anayasa Yargısı Dergisi* 8: 265–318.
- Öktem, A. Emre (2011). *Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Öktem, Niyazi ve Türkbağ, Ahmet Ulvi (2014). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ökten, Kaan H. (2002). “Yeni Bir Varlık Arayışı, Yeni Bir Barış”. *Sahibini Arayan Barış*. (drl.) Masis Kürkçügil. İstanbul: Everest Yayınları. 339–359.
- Özbank, Murat (2009). *Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar? Rawls-Habermas Tartışması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, Ali Murat (2011). *Güç, Buyruk, Düzen*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, Ali Murat; Uğurlu, Göksu ve Aykut, Ebubekir (2012). “Üçüncü Dünyacılık Küreselleşirken?: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi”. *Amme İdaresi Dergisi* 45 (1): 21–50.
- Özkan, Işıl (2014a). *Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk*. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık.
- Pastor, Robert (2001). *Exiting The Whirlpool: U.S. Foreign Policy Toward Latin America and the Caribbean*. U.S.A: Westview Press.
- Pattison, James (2008). “Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?”. *The International Journal of Human Rights* 12 (3): 395–413.
- Paulus, Andreas (2007). “ABD’nin ‘Uluslararası Topluluk’ Kavramı Üzerindeki Etkisi”. *ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri*. Ed. Michael Byers ve Georg Nolte. Çev. Erdem Denk. Ankara. Phoenix Yayınevi: 65–101.

- Pazarcı, Hüseyin (2012). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pogge, Thomas W. (2004). “The Incoherence Between Rawls’s Theories of Justice”. 72 *Fordham Law Reiew* 72 (5): 1739–1759.
- Polat, Necati (1999). *Ahlak, Siyaset, Şiddet-Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Quigley, John (1990). “The Legality of the United States Invasion of Panama”. *Yale Journal of International Law*. 15 (2): 275–315.
- Rabinovitch, Gerard (2017). *Terörizm Mi? Direniş Mi?: Kitle Toplumlari Çağında Bir Sözlük Karmaşasına Dair*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Rawls, John (1980). “Kantian Constructivism in Moral Theory”. *The Journal of Philosophy*. 77 (9): 515–572.
- Rawls, John (2006). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. Çev. Gül Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Raz, Joseph (2013). “Kelsen’in Temel Norm Kuramı”. Çev. Şule Şahin CEYLAN. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 62 (4): 1169–1193.
- Reçber, Sercan (2007). “Irak’a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 4 (13): 59–83.
- Reçber, Sercan (2016). *İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Reinold, Theresa (2010). “The Responsibility to Protect – Much Ado About Nothing?”. *Review of International Studies*. 36: 55–78.
- Richards, Caspian (1999). “A Commentary on ‘Perpetual Peace’ of Immanuel Kant”. *Paideusis - Journal for Interdisciplinary and Cross-Cultural Studies* 2: 1–6.

- Rigaux, François (2007). “Kelsen ve Uluslararası Hukuk”. Çev. E. Başkaracaoğlu. *İÜHFM* 65 (1): 377–412.
- Rudolph, Christopher (2006). “Constructing an Atrocities Regime: The Politics of War Crimes Tribunals”. *International Law and International Relations*. Ed. Beth A. Simmons and Richard H. Steinberg. New York: Cambridge University Press. 594–621.
- Ruggie, John Gerard (1985). “The United States and the United Nations: Toward a New Realism”. *International Organization* 39 (2): 343–356.
- Roy, Kaushik (2017). “US and NATO Intervention in Afghanistan”. *Oxford University Press*. 1–45.
- Sak, Yıldırım (2015). “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”. *Uluslararası İlişkiler* 11 (44): 121–153.
- Sandel, Michael J. (2018). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*. Çev. Mehmet Kocaoğlu. Ankara: Eksi Kitaplar.
- Sands, Phillippe (2005). *Lawless World: Making and Breaking Global Rules*. London: Penguin Books.
- Sasaoğlu, Dicle (2014). “Nato Müdahalesi Sonrasında Afganistan”, *Bilgesam Analiz/Orta Asya*. 1176: 1–8.
- Scheffer, David J. (1999). “The United States and the International Criminal Court”. *The American Journal of International Law* 93 (1): 12–22.
- Scheuerman, William E. (2006). “Carl Schmitt and the Road to Abu Ghraib”. *Constellations* 13 (1): 108–124.

- Schmid, Alex P., Albert J. Jongman (1988). *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*. London and New York: Transaction Publisher.
- Schmitt, Carl (2006). *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press Publishing.
- Schmitt, Carl (2011). *Writings on War*. Çev. Timothy Nunan. UK: Polity Press.
- Schmitt, Carl (2012). *Siyasal Kavramı*. Çev. Ece Göztepe. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, Carl (2014). *Siyasal İlahiyat*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, Carl (2017). *Partizan Teorisi: Siyasal Kavramı Üzerine Bir Arasöz*. Çev. Sibel Bekiroğlu. Ankara: Nika Yayınevi.
- Scott, James M. (1996). *Deciding to Intervene: The Reagan Doctrine and American Foreign Policy*. Durham and London: Duke University Press.
- Scott, Shirley V. (2007). “ABD’nin Uluslararası Hukuka Riayet Etmemesinin Uluslararası Hukuk Üzerindeki Etkisi”. *ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri*. Ed. Michael Byers ve Georg Nolte. Çev. Erdem Denk. Ankara. Phoenix Yayınevi: 473–503.
- Sterling-Folker, Jennifer (1998). “Between a Rock and a Hard Place: Assertive Multilateralism and Post-Cold War U.S. Foreign Policy Making”. *After the End-Making U. S. Foreign Policy in the Post-Cold War World*. Ed. James M. Scott. Durham and London: Duke University Press. 276–304.
- Spain, Anna (2014). “Deciding to Intervene”. *Houston Law Review* 51 (847): 847–911. <https://ssrn.com/abstract=2410684>.

- Spring, Sarah E., Packer, Joseph Clayton (2009). George W. Bush, “An Address To A Joint Session of Congress and The American People” (20 September 2001). *Voices of Democracy 4*: 120–131.
- Sverrisson, Hjörtur B. (2008). *Countermeasures, The International Legal System, and Environmental Violations*. Amherst: Cambria Press.
- Şen, Serdar (2010). “Küreselleşme Çağında Dünya Barışı Olanaklı Mıdır?: Kant ve Postmodernizm”. *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*. Bursa: Asa Kitabevi Yayınları. 134–160.
- Tarakçı, Muhammet (2005). “Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14 (2)*: 135–146.
- Taşdemir, Fatma (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: USAK Yayınları.
- Tepe, Harun (2013). “Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir Mi?”. (drl.) İoanna Kuçuradi. *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 63–73.
- Teson, Fernando R. (1992). “The Kantian Theory of International Law”. *Columbia Law Review 92 (1)*: 53–102.
- Teson, Fernando R. (1998). *A Philosophy of International Law*. USA: Westview Press.
- Thakur, Ramesh (2011a). *The People vs. the State: Reflections on UN Authority, US Power and the Responsibility to Protect*. Tokyo: United Nations University Press.
- Thomson, Kenneth W. (1967). “Normative Theory in International Relations”. *Journal of International Affairs. 21 (2)*: 278–292.

- Torun, Yıldırım (2005). *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ulmen, Gary L. (2007). "Partisan Warfare, Terrorism and The Problem of A New Nomos of The Earth". *The International Political Thought of Carl Schmitt*. Ed. Louiza Odysseos and Fabio Petito. Taylor & Francis. 97–107.
- Uzun, Elif (2007). *Devletin Milletlerarası Hukuka Aykırı Eyleminden Sorumluluğu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, Ertuğrul (2014). "Hukukun Saf Kuramı-Okuma Notları". *Hukuk Kuramı*. 1 (5): 52–63.
- Vergin, Nur, (2012). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Vinx, Lars (2012). Austin, Kelsen, and the Model of Sovereignty: Notes on the History of Modern Legal Positivism. *The Legacy of John Austin's Jurisprudence*. Ed. Michael Freeman and Patricia Mindus. Springer 103: 51–71.
- Viotti, Paul R., Kauppi, Mark V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. Çev. Ayşe Özbay Erozan. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Viotti, Paul R., Kauppi, Mark V. (2012). *International Relations Theory*, United States: Longman.
- Visser, Laurens J. (2015). "A New World Order of Violence President George H. W. Bush, Violent Intervention, and The End of The Cold War". *Yonsei Journal Of International Studies* 1: 238–254.
- Wacks, Raymond (2014). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*. Çev. Engin ARIKAN, İstanbul: Tekin Yayınevi.

- Waldron, Jeremy (2006). "Cosmopolitan Norms". *Another Cosmopolitan*. Ed. Seyla Benhabib, Oxford University Press. 83–101.
- Walzer, Michael (2010). *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*. Çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Westad, Odd Arne (2005). *The Global Cold War-Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Gary (2007). *US-Grenada Relations: Revolution and Intervention in the Backyard*. New York: Palgrave Macmillan.
- Williamson, Myra (2009). *Terrorism, War and International Law: The Legality of the Use of Force Against Afghanistan in 2001*. England: Ashgate Publishing Limited.
- Withana, Radhika (2008). *Power, Politics, Law: International Law and State Behaviour During International Crises*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Womack, Brantly (2008). "China as a Normative Foreign Policy Actor". *CEPS Working Document 282*: 1-24.
- Wood, Allen W. (2009). *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yates, Lawrence A. (1988). *Power Pack: U.S. Intervention Republic in the Dominican*. Combat Studies Institute.
- Yeşilçayır, Celal (2016). "Kant'ta Barışın Hukuk Zemininde Kurgulanması". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 3*: 79–93.
- Yoo, John (2003). "International Law and the War in Iraq". *The American Journal of International Law 97 (3)*: 563–576.

Zheng, Qi (2015). *Carl Schmitt, Mao Zedong and the Politics of Transition*. London: Palgrave Macmillan.

Zolo, Danilo (1998). “Hans Kelsen: International Peace through International Law”, *European Journal of International Law* 9: 306–324.

İNTERNET KAYNAKLARI

12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri (<https://www.icrc.org/en/download/file/35023/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>, 29 Ağustos 2017’de erişildi).

2005 World Summit Outcome (A/60/L.1) (2005). (http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf, 06 Aralık 2018’de erişildi).

Bağbaşıoğlu, Arif. (2012). “NATO’nun Alandışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukuku Üzerine Etkisi”. <https://www.researchgate.net/publication/299441405>, 09 Kasım 2017’te erişildi).

Executive Order 13224 (2001). (<https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/122570.htm>, 11.12.2017’de erişildi).

Falk, Richard (2018). “The UN: Instrumental or Normative?” (<https://richardfalk.wordpress.com/2018/03/21/the-un-instrumental-or-normative/> 12 Ekim 2018’de erişildi).

Implementing the Responsibility to Protect (2009). Report of the Secretary-General. A/63/677. (<http://responsibilitytoprotect.org/implementing%20the%20rtop.pdf>, 06 Aralık 2018’de erişildi).

Knott, Stephen. "George H. W. Bush". (<https://millercenter.org/president/bush/life-in-brief>, 12 Eylül 2016'de erişildi).

National Military Strategic Plan for the War on Terrorism. (<http://archive.defense.gov/pubs/pdfs/2006-01-25-Strategic-Plan.pdf>. 14 Aralık 2017'de erişildi)

NATO and Afghanistan Questions and Answers, (https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/NATO_and_Afgh_LR_en.pdf, 19 Eylül 2017'de erişildi)

NATO's Role in Afghanistan (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110natoroleafghanistan_/sede250110natoroleafghanistan_en.pdf, 19 Eylül 2017'de erişildi)

Özkan, Işıl (2014b). "Uluslararası Hukuk - Ulusal Hukuk İlişkileri", (<http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/1-I%C5%9F%C4%B1-%C3%96ZKAN.pdf>, 09 Şubat 2015'te erişildi).

Remarks by the President In Photo Opportunity with the National Security Team, 12 Eylül 2001. (<https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010912-4.html>, 25 Kasım 2017'de erişildi).

Responsibility to Protect (2001). Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). (<http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, 06 Aralık 2018'de erişildi).

Statement by the North Atlantic Council. (<https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>, 21 Eylül 2017'de erişildi)

Statement by NATO Secretary General, Lord Robertson (<https://www.nato.int/docu/speech/2001/s011002a.htm>, 21 Eylül 2017'de erişildi).

Tatlı, Zehra (2012). “Kalıcı Bir Dünya Barışının Uluslararası Hukuk Bağlamında İmkânı - “Kant’çı Ebedi Barış” (<http://old.umut.org.tr/UserFiles/File/hukukungencleri2012.tambildiriler/12Ekim-V-3.z.t.pdf>, 02 Nisan 2015 tarihinde erişildi)

Thakur, Ramesh (2011b). “Has R2P Worked in Libya?”. (<https://www.smh.com.au/politics/federal/has-r2p-worked-in-libya-20110918-1wqqb.html>, 05 Aralık 2018 tarihinde erişildi).

“To authorize the use of United States Armed Forces against those responsible for the recent attacks launched against the United States” 107. S.J. Res. 23. 18 Eylül 2001. (<https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf>, 25 Aralık.2017’de erişildi).

‘We cannot wait for the smoking gun’ (<https://www.theguardian.com/world/2002/oct/08/iraq.usa>, 18 Eylül 2017’de erişildi)

Washington’un Veda Konuşması (http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp, 11 Şubat 2018’de erişildi)

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (22 Mayıs 1969) (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, 21.10.2018’de erişildi).